

۱۸۲۰
خواجہ نصیر الدین

بمناسبت ہمایش بین المللی ہفتصد و پنجاہمین سالگشت درگذشت دانشمند بزرگ خواجہ نصیر الدین طوسی

کتابشناسی دست نوشته ہامی آثار علامہ خواجہ نصیر الدین محمد طوسی

(متوفی ۶۷۲ھ۔ ق. ۱۲۷۴م)

در کتابخانہ بزرگ حضرت آیت اللہ العظمیٰ مرعشی نجفی (۱۰)
گنجینہ جهانی مخطوطات اسلامی۔

به کوشش سید محمود مرعشی نجفی

عنوان و نام پدید آور	کتابشناسی دست‌نوشته‌های آثار علامه خواجه نصیرالدین محمد طوسی (متوفای ۶۷۲هـ. ق ۱۲۷۴م). در کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) به کوشش سید محمود مرعشی نجفی.
مشخصات نشر	قم: کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی، ۲۰۰۹م. = ۱۴۳۰ق. = ۱۳۸۷ش.
مشخصات ظاهری	۲۰۰ ص. : مصور.
شابک	978_964_8179_68_2
وضعیت فهرست نویسی	فیا.
یادداشت	کتاب حاضر به مناسبت همایش بین المللی هفتصد و پنجاهمین سالگشت درگذشت دانشمند بزرگ خواجه نصیرالدین طوسی است.
موضوع	کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی -- فهرستها.
موضوع	نسخه‌های خطی -- ایران -- قم -- فهرست‌ها.
شناسنامه افزوده	مرعشی نجفی ، سید محمود، ۱۳۲۰ش -- ...
شناسنامه افزوده	کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی.
شناسنامه افزوده	همایش بین‌المللی هفتصد و پنجاهمین سالگشت درگذشت خواجه نصیرالدین طوسی (۱۳۸۷ش؛ تهران).
رده بندی کنگره	Z۱۶۶۲۱/م۴۵ ک۱۶ ۱۳۸۷
رده بندی دیویی	۰۱۱/۳۱

کتابشناسی دست‌نوشته‌های آثار علامه خواجه نصیرالدین محمد طوسی (متوفای ۶۷۲هـ. ق/ ۱۲۷۴م) در کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) - گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی -

به کوشش: سید محمود مرعشی نجفی

ناشر: کتابخانه بزرگ حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)

گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی - ایران - قم

نوبت چاپ: اول؛ ۱۳۸۷هـ. ش / ۱۴۳۰هـ. ق / ۲۰۰۹م

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: تیزهوش - قم

چاپ: ستاره - قم

حروفزنی و صفحه آرایی: ابوالفضل اسدی

ISBN: 978_964_8179_68_2

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۱۷۹-۶۸-۲

AYATOLLAH MAR'ASHI NAJAFI ST., Qom 37157, I.R.IRAN

TEL: + 98 251 7741970-78; FAX +98 251 7743637

[http:// www.marashilibrary.com](http://www.marashilibrary.com)

[http:// www.marashilibrary.net](http://www.marashilibrary.net)

[http:// www.marashilibrary.org](http://www.marashilibrary.org)

E_mail: info@marashilibrary.org

کتابخانه
مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی
شماره ثبت: ۴۷۱۵۷
تاریخ ثبت:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

به نام آنکه جان را فکرت آموخت

این فهرستواره:

به مناسبت همایش بین‌المللی هفتصد و پنجاهمین سالگشت درگذشت نادره دوران، حضرت علامه خواجه نصیرالدین طوسی رحمت‌الله علیه که در اسفندماه ۱۳۸۷ از سوی دانشگاه صنعتی خواجه نصیر در تهران برگزار می‌شود. به روح بلند آن استاد البشر و العقل الحادی عشر، یاری دهنده دین، بنیانگذار اختر فیزیک نوین، مؤسس بزرگترین رصدخانه عالم در سده ۷ هجری قمری، او که حالات شش‌گانه جهت مثلث کروی قائم‌الزاویه قائل بود به گونه‌ای که با تحقیقات و پژوهشهای ریاضیدانان امروز جهان همخوانی دارد و بدین سبب کتابهای مثلثات از ذکر نام وی تهی نیست. و همو که بسیار افتخار آفرید، و مسلمانان به ویژه شیعیان و ایرانیان را در اقصی نقاط جهان، سربلند ساخت و آوازه‌اش قله‌های رفیع دنیای علم را درنوردید، و در کنگره بین‌المللی ریاضیدانان جهان در اروپا به پاس ارائه آثار بسیار ارزشمند و حل فرمولهای پیچیده ریاضی و اخترشناسی که تا زمان وی کسی یارای حل آنها را نداشت، همچنین خدمات صادقانه‌اش به بشریت، یکی از کوههای کره ماه را به نام نامی وی مزین ساخته‌اند، تقدیم می‌گردد.

نصیر ملت و دین پادشاهِ کشورِ فضل

یگانه‌ای که چو او مادرِ زمانه نژاد

به سالِ ششصد و هفتاد و دو بذری الحجه

یروز هجدهم درگذشت در بغداد

بسم الله الرحمن الرحيم

عظمت شخصیت، گستردگی دانش و ژرفای اندیشه اخترشناس سترگ از تبار پاکان ایران زمین، ریاضیدان برجسته، فیلسوف فرزانه، یاری دهنده دین چون خواجه طوس، علامه أبوجعفر نصیرالدین محمد بن محمد طوسی^۱ (م ۶۷۲هـ)، انسان

۱. در هیچ يك از منابع موجود نیامده که اصل خواجه نصیر از قم یا روستای جهرود واقع در بخش خلجستان قم باشد. به جز حمدالله مستوفی که در تاریخ گزیده، خواجه را از روستای جهرود قم دانسته است. نظر به اهمیت موضوع به بررسی آن به شرح زیر خواهیم پرداخت. نخست آنکه خواجه در تمامی آثارش خود را طوسی معرفی کرده و در دیباچه کتاب مشهورش زیج ایلخانی گوید: «ومن نصیر که از طوسم» و در هیچ جا اشاره‌ای به اصل خود که جهرود یا قم باشد، ننموده است. ابن القوطی در کتاب تلخیص مجمع الادب صدها جا از استاد خویش به نام طوسی یاد نموده و از جهرود یا قم نام نبرده است. صدرالدین ابراهیم همویه جوینی که از معاصران خواجه می‌باشد و بارها در کوفه و بغداد به خدمت خواجه بار یافته و از او مجاز گشته است، در کتاب خود *فرائد السمطين* در چند موضع خواجه را مشهدی طوسی خوانده است. علاءالدین محمد بهشتی اسفراینی که از شاگردان خواجه بوده، در مقدمه کتاب: *تقرید الإعتقاد فی شرح تجرید الإعتقاد* ضمن تجلیل، او را مشهدی طوسی خوانده است. نصیرالدین عبدالله بن حمزة طوسی که از عالمان بزرگ شیعه و معاصر امام فخر رازی بوده و اجازه‌ای به خواجه داده است. خواجه در ۴۸

را وامی دارد تا جهت اندیشیدن و سخن راندن پیرامون او، راهی دراز پیموده و بررسی بسیار نماید تا بتواند اندکی از آن خرمن فضیلت بهره‌مند و یا خاموش بماند؛ لکن جاذبه شخصیت جهانی این دانشمند یگانه از سویی و همایش بین‌المللی هفتصد و پنجاهمین سالگشت درگذشت آن نادره دوران که دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی در سال جاری در تهران برگزار می‌نماید از دیگر سو، اینجانب را بر آن داشت که به شگفتی‌هایی که طی نیم قرن، پژوهش و تحقیق پیرامون نسخه‌های خطی نفیس و کهن اسلامی، از میان دفترهای دانش آن بزرگوار که از برکت میراث گرانبهای پدر عزیزم، بزرگ فرهنگبان میراث اسلامی، فقیه فقید، حضرت آیت الله العظمی سید شهاب‌الدین مرعشی نجفی (قدس سرّه الشریف) بر این فرزند کوچک جلوه نمود، طرحی برکشید و اندکی از بسیار گفته‌های دیگر دانشمندان، درباره آن نادره دوران، کوتاه اشارتی داشته باشم.

در نیمه‌های سده هفتم هجری، هنگام سیاه‌ترین روزگار تاریخ ایران و ایرانی، گاهی که مسلمانان خراسان بزرگ، از جیحون تا هامون، قتل عام شده و مدارس علمی ویران و کتابها غارت و به آتش افکنده شدند، و مغولان در برابر ایرانی و مسلمان، گزینه‌ای جز مرگ یا ذلت، نگشوده بودند، این خواجه بزرگوار بود که گزینه جدیدی در برابر نه تنها ایران؛ بلکه گستره جهان اسلام گشود و آن گزینه، کاربرد خرد و دانش، درباره بی‌خردان دانش‌ستیز بود.

لله در حدیث که از وی روایت نموده، او را خال «دائی» پدر خویش محمد بن الحسن معرفی نموده و مشخص است که بستگان پدری خواجه همگی از مردمان طوس بوده‌اند. با توجه به مطالب فوق، نمی‌توان خواجه را از قم یا بخش جهرود خلیجستان قم به شمار آورد، مگر آنکه در آینده سند معتبری دال بر قمی بودن وی یافت شود، آنگاه می‌توان اصل خواجه را از قم دانست. متأسفانه برخی از افراد به علت جهل یا تعصب چون خودشان قمی یا جهرودی بوده‌اند، به هر طریق ممکن خواجه را از خود دانسته و او را قمی لقب داده‌اند.

او نه تنها، چشمه‌های زلالی در کنار سیل خروشان ویرانگر مغولان جاری ساخت؛ بلکه خود آن سیل را به شریعه‌های حیات‌بخش تقسیم نموده و برای شکفتن مجدد گلهای دانش، مهار نمود، تا جایی که علی‌رغم حکومتی ضد علم، بزرگترین کنگره دانش و به روز رسانی آن در تاریخ، در دولت سقاك مغولان به ریاست «هلاکوی» خونخوار «نوه چنگیزخان» به سامان رسید.

در چنین روزگاری، گویا خواجه بزرگ، وظیفه خویش را ترویج علوم نظری و در کنار آن، اخلاق و خردباوری، تشخیص داده بود؛ زیرا علوم شرعی و نقلی به درجه کمال خود ارتقاء یافته بود و تازه‌ای بر آن، قابل افزایش و تصور نبود؛ مگر از راه خرد که آغاز راه، پس از فترتی از تفکر و خردورزی بود.

برای نمونه، یکی از صدها اثر علمی او، رساله کوچک تجرید الاعتقاد است که عقاید شیعه اثنی‌عشری، در این رساله کوتاه، بررسی و اثبات می‌گردد. خواجه در این رساله، راهی پیموده که به رغم اختلاف عقاید، اهل سنت، بیش از شیعیان، بر این کتاب، انجمن نموده و پیرامون آن حلقه زده‌اند؛ چنانکه در طی سه سده، شرحها و حواشی چندانی بر آن نگاشته‌اند که بیشترین آمار را در میان آثار کلامی، به خود اختصاص داده‌اند.

بسی جای شگفتی است که پس از سپری شدن سیصد سال از عصر خواجه، و علی‌رغم برخوردهای سیاسی و مذهبی میان صفویان و عثمانی‌ها، دانشمندان «بابعالی» رتبه علمی خود را با حاشیه‌نگاری بر حواشی «شرح تجرید» نزد دربار عثمانی به اثبات می‌رساندند و بر همین اساس، با یگدیگر به رقابت می‌پرداخته‌اند.

نمونه دیگری از امور پژوهشی او، بازسازی متن‌های غلط ریاضی، هندسی و اخترشناسی بود که بنا به گفته خودش، در یکی از این «تحریرات»، از سوی مترجمان ناآشنا به دانش ریاضی و یا از سوی کاتبان نسخه، تحریف و دگرگون گردیده بودند.

دیگر از ویژگی‌های این دانشمند بزرگ، چیرگی و سیطره اخلاق و خرد او، بر مشی علمی و رفتاری وی بوده، در جایی که او بر اساس تعهد علمی، در صدد التقاط‌زدایی از کتاب *الاشارات* شیخ‌الرئیس ابن سینا برآمده و نقدی بر شرح *اشارات* فخرالدین رازی می‌نگارد، او را که هم کیشان سنی مذهب وی در آن روزگار، امام المشککین می‌پنداشتند، و حتی سینه عرفانی مولوی او را بر نمی‌تافت، با عنوان «سلطان المناظرین» یاد نموده و در جای‌های بسیار می‌ستاید و در جایگاه نقد، با متانت و وقار علمی، کلام او را نقد می‌کند.

او با این روش شایسته و متانت اخلاقی، چنان مکتب علمی خود را در جهان گسترش داد که در اندک زمانی آوازه دانش او در آن روزگار آشفته، چهار گوشه جهان را در نوردید و دست نیاز علمی دانشمندان، از دورترین مناطق جهان آن روز، به سوی او نشانه رفت؛ چنانکه «صدرالدین قونوی» به عنوان مرشد اعظم و مسند نشین جایگاه «محبی‌الدین عربی» در عرفان نظری، و متکلم چیره‌دست «ابن میثم بحرانی» در علم کلام، دست استمداد به سوی او دراز نموده و چه پاسخ‌های مهرآمیز علمی دریافت نمودند که به عنوان برگهای نو، در دفتر دانش جهان گشوده شدند.

او در زمانی اندک، شاگردان برجسته‌ای از شیعیان امامیه و اهل سنت را جهت ادامه نهضت علمی خود، تحویل مراکز علمی جهان اسلامی نمود که یکی از آنان، نابغه‌ای همچون «علامه حلی» که لقب «علامه» عند الإطلاق و «آیت‌الله» بر او منصرف می‌شود، می‌باشد. وی در مقدمه شرح خویش بر کتاب *تجربید الاعتقاد* درباره استاد خود، «خواجه بزرگوار» چنین گوید:

«اکنون خداوند - تبارک و تعالی - ما را برای استفاده از مولانا افضل العالم، نصیر الملة و الحق و الدین محمد بن محمد بن حسن طوسی - قدس الله روحه الزکیة - در علوم الهیة و معارف عقلیه، او را یکه سوار راه تحقیق و رهرو جاده‌های تدقیق یافتم، در حالی که از برتری‌جویی در کلام و مغالطه، بیزار بود؛ پس قدم بر جایگاه

قدمهای او نهادم...» و هم او در «اجازة بنی زهره» گوید که «مردی به بزرگی و بزرگواری او (خواجه) ندیدم».

«مؤید الدین عُرُضی دمشقی» که از همکاران مؤثر خواجه، در رصدخانه مراغه بود، در رساله‌ای که در وصف آلات رصدخانه مراغه ساخته^۱، چنین گوید: «پیش از این، (پیش از ملاقات با خواجه) اخباری را که از «خواجه نصیر» به ما می‌رسید، حمل بر اغراق و غلو می‌نمودم؛ ولی آن زمان که نخستین بار با وی ملاقات نمودم، همه آن گفتارها، در کنار شخصیت او، بسیار ناچیز بود. زهی به روزگاری که با او به سر می‌بریم، اگر چه این سفر، ما را از وطن و قوم و عشیره و اولاد، دور نموده؛ لکن در وجود او (خواجه) بی‌نیازی از غیر او هست و کسی که او را به دست آورده به دیگران نیازی ندارد...».

همانگونه که اشاره شد، عُرُضی در بنیاد و تأسیس رصدخانه مراغه با خواجه همکاری جدی داشته است.^۲ از جمله آثار وی در اختر شناسی يك کُرّه آسمانی است که به سال‌های ۶۷۸ تا ۶۸۸ هـ آنرا ساخته و اکنون در شهر «سدن» در اروپا نگهداری می‌شود.

ذهبی، با آن همه بی‌مهری که نسبت به شیعه امامیه روا می‌دارد، درباره خواجه ما گوید: «وکان سمحاً، جواداً، حلیماً، حسن العشرة، عزیز الفضائل، جلیل القدر...».

۱. این رساله را یکی از محققان آلمانی به نام «زیمان» به آلمانی ترجمه نموده و به سال ۱۹۲۸ میلادی در «آرلانگن» چاپ و منتشر کرده است.

۲. مؤیدالدین عُرُضی بسیار مورد علاقه و توجه خواجه بوده و خواجه رساله بقاء النفس بعد خراب البدن را که به عربی و در فلسفه نگاشته شده، به درخواست عُرُضی تألیف کرده است. نسخه بسیار نفیسی از این رساله که مرحوم علامه مولی محمدباقر مجلسی، هنگام جوانی آنرا به سال ۱۰۵۷ هـ در اصفهان کتابت کرده است. در این کتابخانه بزرگ در مجموعه‌ای به شماره «۵۱۰۱/۷» موجود می‌باشد.

زندگانی خواجه نصیر همراه با ماجراهای بسیار بوده است، وی به سال ۶۵۴هـ به خاطر دانش گسترده‌ای که داشت مورد توجه خاص هلاکوخان مغول قرار گرفت و از این فرصت برای رشد فرهنگ ایران و اسلام بسیار بهره برد.

خواجه تا واپسین روزهای زندگی خود، رصدخانه را اداره می‌کرد و در کنار آن کتابخانه بزرگی نیز تأسیس نمود. در عظمت این کتابخانه مطالب قابل توجهی وجود دارد، در حقیقت کتابخانه مراغه یکی از بزرگترین کتابخانه‌های ایران پس از اسلام بوده است. جرجی زیدان می‌نویسد: بخش قابل توجه نسخه‌های خطی کتابخانه مراغه، از کتابخانه‌های شام، بغداد، الموت، سمرقند، بخارا، مرو، قزوین، ساوه، نیشابور و دیگر جاها بوده و مغولان آنها را غارت کرده بودند. ابن‌العبری گوید: در آن کتابخانه آثاری وجود داشت که از منابع گوناگون چینی، مغولی، سانسکریت، آشوری، عربی ترجمه و در اختیار پژوهشگران رصدخانه قرار می‌گرفت. کتابخانه مراغه نزدیک به یکصد سال پس از تأسیس آن که سلطان ابوسعید بهادر خان ابن محمد خداپنده درگذشت، پا برجا بوده، سپس با تسلط یافتن ترکان آق‌قویونلو و آل جلایر به تدریج کتابخانه مراغه به تاراج رفت. پس از درگذشت خواجه، دو تن از سه فرزندان او به نامهای: صدرالدین علی و اصیل‌الدین حسن ریاست رصدخانه مراغه را برعهده داشتند. این رصدخانه در آن روزگار، مجهز به تمامی ابزارآلات نجومی بوده است. آنگونه که در منابع موجود آمده، تعدادی از اخترشناسان چینی نیز در رصدخانه مراغه اشتغال به کار داشته‌اند. در آن سده به علت گستردگی قلمرو امپراطوری مغولان که کشور پهناور چین را نیز تسخیر نمودند و «قویلی‌خان» که نام چینی وی «شیه‌تسو Shih Tsu» بوده پیرامون سالهای ۶۱۱ تا ۶۹۴هـ حکومت چین را بر عهده داشت، وی مؤسس سلسله مغولان است که جهانگرد مشهور ایتالیائی «مارکوپولو» مدتی در دربار وی، اقامت داشته است.

کاتب چلبی، معروف به حاجی خلیفه در مقدمه فاضلانه خود بر کتاب کشف الظنون در مقام تقسیم‌بندی مصنفان که از روی بصیرت کامل و تجارب ارزنده و

حدس صائب و نظر استوار، اقدام به تصنیف می‌کنند، نام خواجه را در آغاز فهرست آنان آورده و در چند جای دیگر، از قول خود و دیگران، مقام علمی او را به گونه‌ای شایسته ستوده است.

در کتابخانه بزرگ و گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی پدر بزرگوارم حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (رحمت‌الله علیه) که در نتیجه بیش از هشتاد سال مشقات فراوان آن بزرگوار فراهم آمده، ذخایر بی‌همتایی وجود دارد که برخی بسیار ارزشمند و سابقه کتابت آنها افزون بر یکهزار و اندی سال می‌باشد.

در این گنجینه، بیشترین آثار علمی دانشمندان مشهور اسلامی به ویژه شیعی از سده‌های سوم هجری تا این زمان وجود دارد که در موضوعات گوناگون مذهبی، علمی، تاریخی، سیاسی، هنری و اجتماعی نگاشته شده است. از خواجه بزرگ نیز آثار بسیاری برجای مانده که نزدیک به نیمی از آنها در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد و برخی در حیات خواجه نگاشته شده است.

اینک جهت نمایش قطره‌ای از فضائل آن بزرگوار، در صدد برآمدن تا فهرستواره‌ای از دست‌نوشته‌های آثار موجود او، با شتاب جمع‌آوری نموده و همزمان با همایش بین‌المللی هفتصد و پنجاهمین سالگشت درگذشت دانشمند بزرگ علامه خواجه نصیرالدین محمد طوسی «ره» که از سوی دانشگاه صنعتی که به نام نامی آن یگانه دوران مزین می‌باشد، در اسفند ماه سال جاری در تهران برگزار می‌گردد، به روح بلند آن دانشمند مسلمان ایرانی تقدیم نمایم. یادآوری می‌گردد نسخه‌هایی که در این گزارش معرفی شده، در برگیرنده آثاری است که تاکنون در ۳۸ جلد فهرست چاپ شده نسخه‌های خطی کتابخانه گزارش شده‌اند، بدیهی است، نسخه‌های دیگری از آثار خواجه در این کتابخانه وجود دارد که تاکنون فهرست نشده‌اند، ان‌شاء‌الله در فرصتی دیگر به معرفی آنها خواهم پرداخت.

خواجه نصیر در بیشتر علوم اسلامی صاحب نظر بود، وی در هر موضوعی کتاب یا رساله‌ای به فارسی یا عربی نگاشته است. آثار علمی او برخی تصنیف،

تعدادی تحریر، پاره‌ای شرح متون، بعضی ترجمه از آثار دیگران که تنها ترجمه نبوده، زیرا در ترجمه‌ها دیدگاه‌های خود را نیز بیان داشته و گاهی به نقد برخی مطالب آنان پرداخته است. آثار خواجه، همگی سودمند و دارای ارزش علمی و مورد توجه و عنایت دانشمندان قرار گرفته است، به گونه‌ای که بیشتر آثارش را دیگر دانشمندان شرح کرده و یا حاشیه بر آنها نگاشته‌اند. آثار علمی خواجه به ویژه در رشته ریاضی از زمان خودش تاکنون در مکاتب اسلامی، جزء متون درسی دانشجویان قرار داشته. بسیاری از آثار ارزشمند وی به زبانهای دیگر ترجمه شده و مورد استفاده دانشمندان اروپا قرار گرفته است. به منظور تجلیل از مقام علمی این دانشمند شیعی ایرانی، در کنگره بین‌المللی ریاضیدانان جهان که چند سال گذشته در یکی از کشورهای اروپائی برگزار شده بود، یکی از کوههای کره ماه را هنگام نامگذاری، به نام آن بزرگوار ثبت نموده‌اند. مزایایی را که می‌توان برای کتابهای ریاضی خواجه طوسی نسبت به ریاضیدانان سلف او برشمرد بدین شرح است:

۱. خواجه طوس در استخراج قوانین ریاضی و وضع اشکال و استنباط قضایا، فوق‌العاده مهارت داشته است، و چون احاطه کامل به مبادی و قضایای اساسی که هندسه مسطحه قائم به آنست داشته؛ توانسته است قضیه متوازیات هندسی را مبتنی بر فرضیاتی انجام دهد و قضایایی طرح کرده و براهینی را اقامه نماید که ریاضیدانان پیش از او پی نبرده بودند.
۲. مثلثات را به شکل مستقل از علم فلك در آورده و در کتاب بی‌نظیر و منحصر به فرد خود به نام «الشکل القطاع» مورد بحث و بررسی قرار داده است. خواجه نخستین دانشمندی است که حالات شش‌گانه برای مثلث کروی قائم الزاویه قائل شده و در این کتاب شرح داده است؛ به طریقی که با تحقیقات دانشمندان عصر حاضر اروپا تطبیق می‌کند. به همین جهت کتابهای مثلثات از ذکر نام این دانشمند خالی نیست.

۳. با اختراع آلات و ادوات دقیق رصدی که در رصدخانه‌های قبلی نبوده؛

خواجه توانسته است علم فلکی را مجدداً اعلی برساند.

متأسفانه بیش از نیمی از تألیفات او در دست نیست و به احتمال بسیار هنگام به آتش افکندن کتابخانه وی از بین رفته‌اند. بایسته است راجع به تألیفات خواجه يك اقدام همگانی جدی به عمل آید و فهرست‌های تمامی کتابخانه‌های داخل و خارج کشور بررسی شود، تا دقیقاً مشخص گردد تعداد آثار علمی این دانشمند بزرگ که آوازه‌اش اقصی نقاط کره زمین را در نوردیده، چه تعداد و در چه موضوعاتی است؟

محمدبن شاکر بن احمد کُتبی (م ۷۶۴هـ) در کتاب *فوات الوفيات*، و صلاح‌الدین خلیل بن ایبک صَدّی (م ۷۶۴هـ) در کتاب *خود الوافی بالوفیات*، چاپ استانبول هرکدام تعداد آثار خواجه را بالغ بر چهل عنوان آورده‌اند که البته دقیق و درست نیست، زیرا آنچه به ثبوت رسیده است آثار خواجه از هشتاد عنوان کمتر نخواهد بود.^۱ «بروفسور کارل بروکلیمان» در فهرست خویش تعداد تألیفات او را بالغ بر (۵۶) عنوان دانسته. «ژرژسارتن» در تاریخ علم، تعداد تألیفات خواجه را (۶۴) عنوان برشمرده است. و عده‌ای افزون بر یکصد اثر و تعدادی پیرامون (۱۹۰) عنوان برشمرده‌اند. آنچه مسلم است، تعداد آثار وی از یکصد اثر فراتر می‌باشد، لیکن (۱۹۰) عنوان را به سختی می‌توانیم تأیید کنیم، زیرا برخی از تألیفات وی، بسیار کوچک و از يك برگ بیشتر نیست، برخی دیگر دارای دو یا سه عنوان می‌باشد علی‌رغم آنکه متن یکی است، و این موضوع باعث اشتباه برخی از نویسندگان شده و يك عنوان را ۳ کتاب پنداشته‌اند.

۱. در این کتابخانه بزرگ آنچه که تاکنون از تألیفات خواجه در این گزارش معرفی شده، نزدیک به هشتاد عنوان می‌باشد. لذا تعداد عناوین تألیفات خواجه مسلماً فراتر از هشتاد عنوان خواهد

نظر به اندیشه‌های ژرف و عمق آثار خواجه که در تألیفات آن یگانه روزگار وجود دارد، مورد توجه اسلام‌شناسان خارجی قرار گرفته و به زبانهای گوناگون از جمله: لاتین، آلمانی، فرانسوی، انگلیسی، روسی و غیر آن ترجمه شده‌اند. دانشمندان شوروی سابق که بیشتر مطالعات خود را پیرامون ریاضیات انجام داده و معمولاً بزرگترین ریاضیدانان جهان از مردمان روسیه بوده‌اند، مطالعات بسیار دقیق و ارزشمندی پیرامون آراء، افکار، آثار و ابتکارات خواجه نصیر در ریاضیات، نجوم و غیره به عمل آورده و مقالات تحقیقی بسیاری در مجلات خود انتشار داده‌اند که برخی از آنها قابل توجه و شایسته است که مورد بررسی کامل قرار گیرد. از جمله در مجله «To day soviet union» که در روسیه منتشر می‌شود، شرح و تصویری از خواجه در آن چاپ شده که بسیار جالب است.

عنوان این مقاله چنین است «ANOTHER FORERUNNER OF COLUMBUS» ترجمه مطلب فوق و مقاله چنین است: «پیشرو دیگر کلمبوس، مردی که در تصویر ملاحظه می‌شود ۷۰۰ سال قبل می‌زیست، نصیرالدین طوسی از اهل آذربایجان بزرگترین رصدخانه زمان خودش را در مراغه که شهری در کوههای قفقاز است برپا کرد». دانشمندان روسی ضمن مطالعه جداول نجومی که او ساخته است، با شگفتی دریافته‌اند که وی مختصات جغرافیائی قاره آمریکا را می‌دانسته است، در صورتی که کلمبوس آمریکا را دو قرن و نیم بعد از آن «یعنی سال ۱۴۹۷ میلادی» کشف کرد. بنابراین باید گفت، نخستین کاشف قاره آمریکا خواجه نصیر است و نه «کلمبوس» یا «کریستف کلمب».

جالب است متن اصلی عربی نخستین اثر علمی چاپ شده خواجه به سال ۱۵۹۴ میلادی در شهر رم ایتالیا، در چاپخانه برادران مدیچی چاپ و منتشر شده است، آن هم هنگامی که از چاپ و چاپخانه در کشورمان ایران و بیشتر کشورهای جهان، اثری وجود نداشته است، به ویژه آنکه بدون ترجمه و متن اصلی عربی، یک کتاب علمی ریاضی اسلامی به نام *تحریر اقلیدس* در قلب اروپای آن روزگار منتشر

شده است، بطور حتم و قریب به یقین این متن و برخی از متون دیگر از جمله کتاب *القانون ابن سینا* که متن عربی آن نیز به سال ۱۵۹۳ میلادی در همان شهر رم منتشر شده است، در برخی از مراکز علمی اروپای قرن ۱۶ میلادی، تدریس می‌شده و غرب آن روز سخت نیاز به استفاده از آثار علمی دانشمندان اسلامی داشته است، چرا این متون عربی را آنهم در آن روزگار که تا این زمان چهارصد و چهارده سال از چاپ و انتشار آنها می‌گذرد، منتشر نموده‌اند؟ یقیناً مورد نیاز جدی آنان بوده است و جز این نیست.

متأسفانه برخی از عالمان قدیم و متعصب اهل سنت از جمله: ابن قیم جوزیه از شاگردان ابن تیمیه سلفی که هردو از معاندان و دشمنان شیعه بوده و آثاری را بر ردّ عالمان شیعه نگاشته‌اند، در کتاب: *إغاثة اللّهفان* که چندین بار چاپ و منتشر شده، گوید: *خواجه طوسی* آثاری را که نگاشته، غالباً از کتابهایی است که منحصر به فرد و تألیف دیگران بوده و در فتنه بغداد فراچنگ آورده و مقدمه آنها را حذف نموده سپس به نام خود، آن را تکمیل کرده است. این سخن کاملاً مردود است، زیرا در جهان کسی نیست که منکر دانش *خواجه*، به ویژه در موضوعاتی چون اخترشناسی، فلسفه و منطق، فقه، ریاضیات، و دیگر موضوعات باشد. *آنهم بزرگ* شخصیتی که نیاز به تعریف و توصیف ندارد، این عمل ناپسند را که به *خواجه* نسبت داده‌اند، مربوط به افرادی است که از علم و دانش *تهی* بوده و جهت مطرح ساختن خودشان در مجامع علمی چنین اعمال زشتی را مرتکب می‌شوند. «وإلی الله المشتکی».

یکی از مجموعه‌های تألیفی *خواجه کتاب المتوسّطات بین الهندسة والهیهة* است که دربرگیرنده آثار دانشمندانی از یونان از جمله: *اتولیکوس*، *ارسطرخوس*، *اقلیدس*، *آپولونیوس*، *ارشمیدس*، *هیسیکلس*، *تیودوزیس*، *منلانوس* و *بظلمیوس* می‌باشد. اثری دیگر که مورد توجه بیشتر اخترشناسان بوده کتاب: *التذکرة فی علم الهیهة* می‌باشد که شامل گزیده بسیار فشرده از تئوری‌های اخترشناسی است که ضمن آن

انتقادات بی‌شماری را نسبت به سیستم بطلمیوس سامان داده است. اثر بسیار مشهور دیگر خواجه کتاب: *زیج ایلخانی* است که نسخه‌های آن بسیار نایاب و متن اصلی آن که به فارسی است تاکنون چاپ و منتشر نشده است. یک نسخه بسیار نفیس و کهن آن که در حیات خواجه کتابت شده، در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد. یک دانشمند انگلیسی به نام «گریوز» بخش‌هایی از این کتاب، به ویژه جداول آنرا به انگلیسی ترجمه و به سال ۱۶۵۰ میلادی در لندن چاپ و منتشر نموده است. این چاپ به روایت یکی از اخترشناسان ایرانی به نام «محمودشاه خلجی» فرضیه‌های مربوط به صور فلکی است و منشاء آن تفسیری است که خود شاه خلجی بر کتاب *توضیح الزیج الإیلخانی* نگاشته است، تفسیری که به نوبه خود بمنزله گردآوری جداول حسن بن حسین شاهنشاه سمنانی^۱ است. این جداول در مشرق زمین با قبول عامه مواجه گردید و حتی پس از تألیف زیج جدید الغیبیک که مورد توجه بیشتر اخترشناسان سده ۹هـ قرار گرفته بود، کماکان مورد استفاده بوده است. دانشمندی دیگر از غرب به نام: «ایلهارد ویدمان» در اثری به نام: *انعکاس و انکسار نور* که ترجمه یکی از آثار خواجه می‌باشد در سالنامه «ایدِر» جلد ۲۱ سال ۱۹۰۷م. چاپ و منتشر نموده است. جهت یافتن ترجمه‌های از مناقشات خواجه پیرامون پنجمین اصل اقلیدسی بایستی به ترجمه «جان والیس» *قضیه پنجم و برهان پنجم* در کتاب ششم اقلیدس جلد دوم چاپ قدیم آکسفورد انگلستان سال ۱۶۹۳م. رجوع شود.

اثری دیگر از دانشمندی به نام: «جی استفنسون» به عنوان: *طبقه‌بندی علوم از نظر نصیرالدین طوسی* در مجله «ایزیس» سال ۱۹۲۳م. آمده است. این اثر نیز از

۱. نسخه‌ای از تحریر *ظواهرات الفلك*، تألیف خواجه در این کتابخانه بزرگ به شماره «۴۵۲۱/۷» موجود می‌باشد که در نیمه نخست سده ۹هـ از روی نسخه‌ای مورخ ۷۲۱هـ که به خط حسن بن حسین شهنشاه سمنانی از اخترشناسان و ریاضیدانان مشهور نیمه نخست سده ۸هـ نگاشته شده، کتابت شده است.

سوی محقق آلمانی به نام: «زیمان» به آلمانی ترجمه و به عنوان: *ابزار و دستگاہهای رصدخانه مراغه* در مجله گزارش همایش‌های انجمن «ارلانگن» به سال ۱۹۲۸ م چاپ شده است. همچنین ترجمه فرانسوی آن که از سوی «امیل ژوردن» به عمل آمده، در مجموعه دانشنامه‌ای که به سال ۱۸۰۹ م منتشر شده، آمده است.

در این فهرستواره تعداد «۳۵۴» نسخه خطی مشتمل بر «۷۷» عنوان به فارسی و عربی از آثار خواجه گزارش شده. بدیهی است تعدادی دیگر از آثار خواجه به جز عناوینی که در این فهرستواره آمده است، در این کتابخانه بزرگ وجود دارد و در آینده نیز به مناسبتی دیگر به معرفی آنها خواهیم پرداخت.

در پایان به روان یاک و مطهر آن پیر روشن ضمیر، بنیانگذار این کتابخانه و گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی، بزرگ فرهنگبان میراث اسلامی، پدر و پیر و مرادم، مرحوم آیت الله العظمی سید شهاب‌الدین مرعشی نجفی (ره) که در (هفتم) شهریور سال ۱۳۶۹ دیده از جهان فروست، و این مجموعه سترگ و ثروت عظیم را که با هیچ یک از معیارهای جهانی و بین‌المللی نمی‌توان ارزش مادی آن را سنجید، در طبق اخلاص نهاد و به رایگان تقدیم جامعه نمود، تا نسل امروز و فردا از آن بهره گیرند، درود می‌فرستم. و از روح بلند آن بزرگوار مدد می‌جویم تا بتوانم این گنجینه معارف بشری را که در جهان از جایگاهی والا برخوردار است، توسعه داده تا نسل‌ها در عصرها، بیش از پیش از این خرمن پرفیض بهره‌مند شوند. والسلام.

متولی و رئیس کتابخانه

و گنجینه جهانی مخطوطات اسلامی

حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره)

سید محمود مرعشی نجفی

قم - آبان ۱۳۸۷

۱. آداب المتعلمین^۱ (۱)

(اخلاق، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله على آلائه وأشكره على نعمائه والصلوة على سيد أنبيائه وخير أوصيائه؛ إعلم، فكثير من طلاب العلم لا تيسر لهم التحصيل وان اجتهدوا...»
انجام: «يتبرك بالآثار الواردة في الطب الذي جمعه الشيخ الإمام أبو العباس المستغفرى في كتابه المسمى بطب النبي - عليه الصلوات والسلام - يجده من يطلبه؛ الحمد لله رب العالمين والصلوة على رسوله محمد وآله أجمعين».

گزارش متن: رساله مهمتی است در آداب دانش آموختن از دیدگاه اسلام، شامل دستورات اخلاقی است که بایستی دانشجویان و استادان، جهت ارتقای سطح علمی و معنوی آنها را در زندگی خود به کار بندند، غیر از خواجه نصیر عالمان بسیاری در این موضوع آثاری را به رشته تحریر درآورده‌اند که در منابع موجود بدانها اشاره شده است، این رساله از دوازده فصل و یک خاتمه به شرح زیر ترتیب یافته است:

۱. در نسبت این اثر به «خواجه نصیرالدین طوسی» برخی از پژوهشگران، از جمله مرحوم استاد «محمدتقی دانش‌پژوه» تردید نموده و آن را به «زرنوجی» نسبت داده‌اند (بنگرید به: فهرست دانشکده حقوق: ۲۲۹).

الفصل الاول: فی ماهیة العلم و فضله؛ الفصل الثانی: فی النیة؛ الفصل الثالث: فی إختیار العلم و الأستاذ؛ الفصل الرابع: فی المواظبة المجدد و الهمة؛ الفصل الخامس: فی بدایة السبق و قدره و ترتیبه؛ الفصل السادس: فی التوکل؛ الفصل السابع: فی وقت التحصیل؛ الفصل الثامن: فی الشقة و النصیحة؛ الفصل التاسع: فی الإستفادة؛ الفصل العاشر: فی الورع؛ الفصل الحادی عشر: فی ما یورث الحفظ و ما یورث النسیان؛ الفصل الثانی عشر: فی ما یجلب الرزق و ما ینع الرزق.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [فضلعلی بن نقدعلی رازی (۱۳۸ الف)] *تاریخ کتابت: سال ۱۱۰۸ هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۲ (۸۳ ب - ۷۲ الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۱۳×۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۹×۱۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: میسن قهوه‌ای روشن.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی اندکی با نشان «۱۲، ۵، ه» دارد، نسخه بدلا با نشان «خل» و عناوین فصول، در حاشیه نگارش یافته، نسخه اندکی فرسوده شده است.

این کتاب بارها در ایران و هند و دیگر جاها چاپ شده است، همچنین مرحوم شیخ محسن شراره عاملی آنرا با اصلاحاتی در مجله «العرفان» به صاحب امتیازی مرحوم «عارف الزین» شماره ۲ جلد ۱۹ رمضان سال ۱۳۴۸ هـ/۱۹۳۰م در شهر صیدا لبنان منتشر نموده است. در هند نیز آن را به اردو ترجمه و به نام *آداب التعلیم* چاپ نموده‌اند. همچنین به فارسی نیز ترجمه شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۳۴ - ۵۳۵؛ الذریعة: ۱/۱۵، ۲۷.

شماره نسخه: «۱۱۴۵/۲»

(اخلاق، عربی)

۲. آداب المتعلمین (۲)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [فتحعلی (۲۲ الف)] *تاریخ کتابت: ماه مبارک رمضان سال ۱۲۶۷ *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۳ (۲۲ب - ۳۵ب) *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۶/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای کم‌رنگ، مجدول به ترنج و سرترنج.

ویژگیها: حواشی نسخه نانوخته مانده، عبارت «وقف» در برخی برگها مخدوش گردیده است. شماره نسخه: «۳۶۳۵/۲»

۳. آداب المتعلمین (۳) (اخلاق، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۲۱ هـ (۹۶ الف)] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۲ (۵۲ب - ۶۳ب) *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۷×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی تیره، ضری با ترنج. ویژگیها: در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ مقابله» مقابله شده، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده و فرسوده شده است. شماره نسخه: «۴۶۸۲/۲»

۴. آداب المتعلمین (۴) (اخلاق، عربی)

آغاز: «بسملة، أحمد الله على آلائه وأشكره على نعمائه والصلوة على سيد أنبيائه و خير أوصيائه و بعد، فكنير من طلاب العلم لا يتيسر لهم التحصيل و إن اجتهدوا...». انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمة: «قد فرغت من تسویده فی یوم الخمیس، من عشرين شهر ذی الحجة سنة ست و سبعین و ألف فی دارالمؤمنین القم، ابن ملا احمد، محمدامین اللمیائی الجیلانی.» *نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ *نام کاتب: محمدامین بن احمد لیمائی گیلانی *تاریخ کتابت: پنجشنبه ۲۰ ذی الحجة سال ۱۰۷۶ *محل کتابت: دارالمؤمنین قم *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۱۰ (۸۸ب - ۹۷الف) *تعداد سطر: ۲۰-۱۷ *اندازه متن: ۷×۱۳/۵ سانتیمتر «میانگین» *اندازه جلد: ۱۹×۱۲ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع قهوه‌ای روشن. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «ه» دارد، مهر پدر بزرگوارم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ نخست آمده، نسخه بدلا با نشان «خل» در حاشیه نگاشته شده است.

شماره نسخه: «۶۱۱۲/۳»

۵. آداب المتعلمین (۵)

(اخلاق، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۱۱۲/۳».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق (برخی کلمات بی نقطه) *نام کاتب: [شمس‌الدین محمد بن اسعد (۴۶ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۲۸ هـ (۱۴۱ب)] *محل کتابت: [کربلا (۱۷۴ب)] *عنوانها و نشانیها: قرمز (در برخی موارد نانوشته) *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۴ (۱۴۲الف - ۱۴۵ب) *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۱۲/۵×۲۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸/۵×۳۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول، ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج، زمینه گل و مرغ.

۱. کلمه القم غلط است، قم بدون الف و لام صحیح می‌باشد.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «صد سلّمه‌الله» دارد، نسخه بدلهای، با نشان «خل» در حاشیه نگاشته شده، برخی عناوین نانوشته مانده، حاشیه برگها اندکی آفت دیده و فرسوده گردیده است.
شماره نسخه: «۷۰۳۶/۱۴»

۶. آداب المتعلّمين (۶) (اخلاق، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۱۱۲/۳».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۳۰ هـ (۷۷ الف)] *عنوانها و نشانها: مشکی (برخی نانوشته) *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۱۲ (۷۸ ب - ۸۹ الف) *تعداد سطر: ۱۳ *اندازه متن: ۶/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، عطف: تیماج قهوه‌ای روشن.

ویژگیها: عناوین نانوشته مانده، حاشیه برگها وصالی شده است.

شماره نسخه: «۸۳۱۱/۴»

۷. آداب المتعلّمين (۷) (اخلاق، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد وقع الفراغ من تحريره و تسويده، محمدحسين ابن السيد محمد الموسوي الخوانساري في سنة ۱۳۰۷، من الهجرة المباركة» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: محمدحسين بن محمد، موسوی خوانساری *نوع کتابت: سال ۱۳۰۷ هـ *عنوانها و نشانها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۲۲

(۸۷ب - ۱۰۸الف) *تعداد سطر: ۱۱ *اندازه متن: ۴×۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول. ویژگیها: اندکی حاشیه نویسی دارد.

شماره نسخه: «۹۲۱۸/۳»

۸. آداب المتعلمین (۸) (اخلاق، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۱۱۲/۳».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَقَّه ابن محمدمؤمن تبریزی محمدسعید، فی غرّة شهر ربیع الثانی من شهور سنة أربع و مائة بعد الألف و الحمد لله ربّ العالمین.» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: محمدسعید بن محمدمؤمن تبریزی *تاریخ کتابت: غرّه ربیع الثانی سال ۱۱۰۴ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده، تعداد برگ: ۱۶ (۱ب - ۱۶الف) *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۴/۵×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹/۵×۱۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدھا با نشان «خل» در حاشیه نگارش یافته، عناوین به قرمز در حاشیه آمده، حاشیه نویسی اندکی با نشان «ه» دارد، چند بیت شعر بر فراز برگهای نخستین آمده، تَمَلَّک میرزا عبدالقادر طبیب ابوالحسن اصفهانی، با مهر مربع «ابوالحسن بن عبدالقادر الشریف الطیب» و مهر بیضی «عبدہ المولی ابوالحسن» و مهر بیضی «محمدعلی الطیب الشریف» و مهر مربع کوچک «بندہ آل محمد، سعید» و مهر پدر عزیزم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ نخست دیده می‌شود.

شماره نسخه: «۹۴۶۶/۱»

۹. آداب المتعلمین (۹)

(اخلاق، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۱۱۲/۳».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: مشخص نیست *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۳ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۲۷ (۱ب - ۲۷ الف) *تعداد سطر: ۹ *اندازه متن: ۱۱×۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۶ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته. ویژگیها: در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ» مقابله شده، اندکی حاشیه نویسی دارد حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده، تملک «ابراهیم حسینی» در پشت جلد آمده است. شماره نسخه: «۱۱۰۷۸/۱»

۱۰. آداب المتعلمین (۱۰)

(اخلاق، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۱۱۲/۳».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت... فی يوم السبت ۲۶ شهر صفر ختم بالخیر و الظفر، سنة ۱۱۱۴، بید محمدکریم بن محمدباقر الحسینی الطیب التنکابنی، فی بیلاق دو هزار»، *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: محمدکریم بن محمدباقر حسینی طیب تنکابنی *تاریخ کتابت: شنبه ۲۶ صفر سال ۱۱۱۴ *محل کتابت: بیلاق دو هزار *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نازک *تعداد برگ: ۶ (۸۳ب -

۱. دوهزار یکی از روستاهای بیلاقی بسیار زیبا که در ارتفاعات پیرامون شهرستان تنکابن در استان مازندران قرار گرفته است.

۸۸ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۹/۵×۱۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷/۵×۲۳/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، ضربی، مجدول يك لا. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدھا با نشان «خل» در حاشیه نگارش یافته، اندکی حاشیه نویسی دارد. برگها مجدول به قرمز، حاشیه برگها رطوبت دیده است. شماره نسخه: «۱۱۷۴/۸»

۱۱. آداب المتعلمین (۱۱) (اخلاق، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۹ (۷۶ب - ۸۴الف) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۴/۵×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹×۱۷ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج قهوه‌ای يك لا، عطف: تیماج قهوه‌ای روشن. ویژگیها: حواشی نسخه نانوشته مانده، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده است. شماره نسخه: «۱۱۲۵۱/۶»

۱۲. آداب المتعلمین (۱۲) (اخلاق، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۱۱۲/۳».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱هـ (۴ برگ نخست نونویس از سده ۱۴هـ) *عنوانها و نشانها: نانوشته *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازك (برگهای نونویس فرنگی سفید) *تعداد برگ: ۱۱ (۵۱ب - ۶۱الف) *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۴/۵×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹/۵×۱۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: سه برگ آغازین نونویس است، نسخه بدوها با نشان «خل» نگارش یافته، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۱۱۲۵۲/۳»

۱۳. آداب المتعلمین (۱۳) (اخلاق، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۱۱۲/۳».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [ابوالحسن بن زین العابدین (۸۴ب)]، *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۴۴ هـ (۱۰۱ب)] *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آبی ضخیم *تعداد برگ: ۱۳ (۱ الف - ۱۳ الف) *تعداد سطر: ۱۳ *اندازه متن: ۶/۵×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: حاشیه نویسی اندکی دارد، افزودگیهایی منظوم در آغاز و انجام آمده است.
شماره نسخه: «۱۲۲۳۲/۱»

۱۴. آداب المتعلمین (۱۴) (اخلاق، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: رجب ۱۰۷۱ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۷ (۱ب - ۷ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۸×۱۱/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۱۳ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابرو باد، عطف: تیماج خردلی. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد.

شماره نسخه: «۱۳۳۸۸/۱»

۱۵. آداب المتعلمین (۱۵) (اخلاق، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۱۱۲/۳».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ رسالته... فی سنة ۱۰۸۳ من الهجرة النبویة المصطفویة» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [نورا بن آقا محمدعلی (۷۴ الف)] *تاریخ کتابت: سال ۱۰۸۳ هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۹ (۷۵ - ۸۳ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۹×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع قهوه‌ای، عطف: تیماج قهوه‌ای. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، افزودگیهایی بعد از انجام آمده است.

شماره نسخه: «۱۳۵۱۴/۲»

۱۶. آداب المتعلمین (۱۶) (اخلاق، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۱۱۲/۳».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ الرسالته... شهر رجب سنة ۱۸۳» *نوع خط: شکسته نستعلیق *تاریخ کتابت: سال ۱۰۸۳ هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی و فرنگی *تعداد برگ: ۴ (۹۳ ب - ۹۶ ب) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۸×۱۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع مشکی، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، با نشان «بلغ» مقابله شده نسخه بدھا با نشان «خ ل» در حواشی نگاشته شده، رطوبت و آفت دیده، بخشی از نسخه آسیب دیده و مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۱۵۰۵۸/۲»

۱۷. آغاز و انجام = مبدأ و معاد (۱) (فلسفه، فارسی)

آغاز: «بسملة، ﴿رَبَّنَا لَا تَزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا﴾^۱ ... سپاس آفریدگاریرا که آغاز همه از اوست ... و بعد، دوستی عزیز از محرّر این تذکره التماس نمود که نبذی از آنچه سالکان راه آخرت مشاهده نموده‌اند از انجام کار آفرینش شبیه ...»

انجام: «الدنيا حرام على أهل الآخرة و الآخرة حرام على أهل الدنيا و هما حرامان على أهل الله؛ پس اینست آنچه تحریرش درین وقت دست داد و انتظار به بینندگان که در فصلها نظر کنند...؛ الله ولیّ التوفیق ﴿سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾^۲ و الحمد لله ربّ العالمین».

گزارش متن: رساله‌ای است در مبدأ و معاد به روش فلسفی که به درخواست یکی از دوستان خواجه نصیر نگارش یافته و شامل بیست فصل به شرح زیر می‌باشد:

فصل اول: در صفت راه آخرت و ذکر سالکانش و اسباب اعراض مردم در جهان از آن و آفات اعراض؛

فصل دوم: در اشارت به مبدأ و معاد و آمدن از فطرت اولی و رسیدن به انجام و ذکر شب قدر و روز قیامت؛

فصل سوم: در اشارت به هر دو جهان و ذکر مراتب مردم در این جهان و آن جهان؛

فصل چهارم: در اشارت به مکان و زمان آخرت؛

۱. سوره آل عمران / ۸.

۲. سوره صافات / ۱۸۰.

- فصل پنجم: در اشارت به حشر خلاق؛
- فصل ششم: در ذکر اصناف خلق در آن جهان و ذکر بهشت و دوزخ؛
- فصل هفتم: در اشارت به صراط؛
- فصل هشتم: در اشارت به صحایف اعمال و کرام الکتابین و نزول ملائکه و شیاطین...؛
- فصل نهم: در اشارت به ثواب و حساب و طبقات اهل حساب؛
- فصل دهم: در اشارت به وزن اعمال و ذکر میزان؛
- فصل یازدهم: در اشارت به طی آسمانها؛
- فصل دوازدهم: در اشارت به نفحات صور و تبدیل زمین و آسمان؛
- فصل سیزدهم: در اشارت به حالهائی که در روز قیامت پدید آید و وقوف خلق به عرصات؛
- فصل چهاردهم: در اشارت به درهای بهشت و دوزخ؛
- فصل پانزدهم: در اشارت به زبانیه دوزخ؛
- فصل شانزدهم: در اشارت به چوبهای بهشت و آنچه در دوزخ بازاء آن بود؛
- فصل هفدهم: در اشارت به خازن بهشت و دوزخ و صفت رسیدن مردم به فطرت اولی؛
- فصل هجدهم: در اشارت به درخت طوبی و درخت زقوم؛
- فصل نوزدهم: در اشارت به حورالعین؛
- فصل بیستم: در اشارت به ثواب و عقاب و عدل خداوند متعال.
- نسخه‌های نفیس بسیاری از این کتاب، در کتابخانه‌های مختلف موجود می‌باشد. نفیس‌ترین و کهن‌ترین نسخه خطی این اثر که به سال ۶۷۰هـ در حیات خواجه به خط احمد بن محمود بن ابی‌بکر البناکتی، در تبریز کتابت شده و پیش از این در کتابخانه مرحوم استاد زنده یاد دکتر محمود نجم‌آبادی قرار داشت، اینجانب سالهای گذشته آن را برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمودم که به صورت بیاضی و

مجموعه‌ای از رسائل خواجه نصیر می‌باشد که به شماره «۱۲۴۱۲/۲» در کتابخانه موجود می‌باشد و در این فهرست گزارش می‌شود. نسخه‌ای نیز در یکی از کتابخانه‌های استانبول ترکیه مورخ ۷۲۷هـ موجود است که مرحوم زنده یاد استاد مجتبی مینوی، تصویری از آن تهیه و در کتابخانه شخصی او موجود بوده است. همچنین این کتاب بارها در تهران، قم، شیراز، مشهد مقدس و نیز در برخی کشورها چاپ و منتشر گردیده است. از جمله سال ۱۳۳۵ش به مناسبت هفتصدمین سال خواجه نصیر به کوشش استاد ایرج افشار از سوی انتشارات دانشگاه تهران چاپ و منتشر شده است. چاپ دیگر آن به صورت سنگی در قطع جانمازی با سه رساله دیگر خواجه به نامهای: جبر و اختیار و فصول و جام جهان نما به سال ۱۳۱۳هـ در تهران. و چاپ سنگی دیگر در قطع وزیری که به ضمیمه کتاب *مرصاد العباد* در سال ۱۳۲۴هـ در تهران. و نیز در قطع جانمازی به صورت سربی به سال ۱۳۱۸ش در شیراز چاپ شده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمدحسن حسینی خوئی زوزی^۱
 *تاریخ کتابت: شنبه ماه جمادی الاولی سال ۱۲۰۶ *محل کتابت: دارالسلطنه اصفهان *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۶ (۱۳۰ الف - ۱۴۵ب) *تعداد سطر: ۱۹ - ۱۸. *اندازه متن: ۱۲×۷ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۱۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۵۸ - ۴۵۹؛ الذریعة: ۳۶/۱؛ رجحانة الأدب: ۱۷۹/۲.

شماره نسخه: «۱۹۵۲/۱۴»

۱. مؤلف دانشنامه ارزشمند *ریاض الحیة* که تاکنون پنج جلد آن از سوی واحد انتشارات این کتابخانه بزرگ چاپ و منتشر گردیده است، این نسخه را هنگام اقامت در اصفهان نگاشته است.

۱۸. آغاز و انجام = مبدأ و معاد (۲) (فلسفه، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «فصل ۱۷: در اشارات بخازن بهشت ... باید که وجودش در وجود او تعالی منتفی شود تا بخود هیچ نباشد و این مقام اهل وحدتست ﴿أولئك مع الذين أنعم الله عليهم من النبيين والصدّيقين﴾^۱...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱۲ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۲ (۱۸۶ب - ۱۹۷ب) *تعداد سطر: ۲۲ *اندازه متن: ۸/۵×۱۵/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای یک لا.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدوها در حاشیه با نشان «نسخه، خل» آمده، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده، و مهر پدر عزیزم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ انجام آمده است.

شماره نسخه: «۴۷۶۳/۱۱»

۱۹. آغاز و انجام = مبدأ و معاد (۳) (فلسفه، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «الدّنيا حرام على أهل الآخرة و الآخرة حرام على أهل الدّنيا و هما حرامان على أهل الله تعالی شأنه سبحانه ربّك ربّ العزّة عمّا یصفون و سلامٌ على المرسلین و الحمد لله ربّ العالمین»^۲.

۱. سورة النساء / ۶۹.

۲. سورة آل عمران / ۸.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الرسالة... فی يوم الثلث، سابع و عشرين شهر ربيع الثاني من شهور سنة ۱۲۸۵» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سه‌شنبه ۲۷ ربيع الثاني سال ۱۲۸۵ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۲۳ (۷۷ الف - ۹۵ ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۷/۵×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، مهر پدر بزرگوارم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ انجام آمده است.

شماره نسخه: «۴۷۸۶/۵»

۲۰. آغاز و انجام = مبدأ و معاد^۱ (۴) (فلسفه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «کتبه سید حسین بن عبدالغنی الحسینی يوم الثلاث الخامس من شهر ربيع المولود، سنة ۱۲۰۵» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: سید حسین بن عبدالغنی حسینی *تاریخ کتابت: سه‌شنبه ۱۵ ربيع الاول سال ۱۲۰۵ *عنوانها و نشانیها: مشکی و قرمز و برخی نیز نانوشته *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۷ (۱۵ ب - ۴۱ الف) *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۶×۱۱/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: میسن زرشکی فرسوده. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، جای بیشتر عناوین فصول نانوشته مانده است، مهر بیضی «عبده حسین الحسینی» در برگ نخست آمده است. شماره نسخه: «۹۴۵۹/۲»

۱. این نسخه به اشتباه از سوی فهرستنگار سابق این کتابخانه با عنوان تذکره از مؤلف ناشناخته، معرفی شده، که بدین وسیله تصحیح و استدرک می‌گردد.

۲۱. آغاز و انجام = مبدأ و معاد (۵) (فلسفه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ هَذِهِ الرَّسَالَةُ... در بیست و نهم شهر شعبان ۱۲۵۷، اللهم اغفر لحرره محمد مهدی بن محمد رضا الاصفهانی» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمد مهدی بن محمد رضا، اصفهانی [مشهور به ارباب (۱۸۴ الف)] *تاریخ کتابت: ماه شعبان ۱۲۵۷ *عنوانها و نشانیها: مشکى *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۴ (۱۲۲ الف - ۱۳۵ الف) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۹×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، عطف: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و نسخه بد لها با نشان «خل» در حاشیه نگارش یافته است.

شماره نسخه: «۹۵۶۲/۷»

۲۲. آغاز و انجام = مبدأ و معاد (۶) (فلسفه، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه ۴۷۸۶/۵».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: سید محمد بن اسماعیل، حسینی جنابدی *تاریخ کتابت: پنجشنبه ۷ ذی‌الحجه سال ۱۱۴۶ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۳ (۲۳۵ الف - ۲۴۷ الف) *تعداد سطر: در هامش *اندازه متن: در هامش *اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج حنایی، مجدول ضربی.

ویژگیها: رساله در هامش کتاب گوهرمراد نگارش یافته، وسیله کاتب نسخه با عبارت «فراغ حاصل شد از مقابله، نصف شب یکشنبه، شهر مزبور سال ۱۱۴۶» مقابله شده و افزودگیهایی در دو برگ در علم کلام بعد از انجام آمده است.
شماره نسخه: «۱۲۱۶۵/۹»

۲۳. آغاز و انجام = مبدأ و معاد (۷) (فلسفه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «فرغ من تحریر هذه الرسالة أحمد بن محمود بن أبي بكر البناکتی، أصلح الله شأنه، سنة سبعین و ستمائة بمدينة تبریز، حماها الله» *نوع خط: نسخ قدیم *نام کاتب: احمد بن محمود بن ابی بکر بناکتی *تاریخ کتابت: سال ۶۷۰هـ *محل کتابت: تبریز *عنوانها و نشانیها: سنگرف و مشکى *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۷ (۴۷ب - ۶۳الف) *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۷×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۷ سانتیمتر «قطع بیاضی» *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای با ترنج (با ترمیم جدید در واحد مرمت این کتابخانه بزرگ).

ویژگیها: نسخه‌ای است بسیار نفیس و کهن که دو سال قبل از درگذشت خواجه نصیرالدین طوسی در تبریز کتابت شده، در حاشیه تصحیح شده و نسخه بدوها با نشان «خ» در حاشیه نگارش یافته، صورت نامه‌ای به عربی از سید نقیب و نسابه «مجدالدین ابوطالب الحسینی المدنی» بعد از انجام آمده است.

شماره نسخه: «۱۲۴۱۲/۲»

۱. این رساله و دیگر رساله‌های این مجموعه نیز بسیار کهن و نفیس در حیات خواجه نصیرالدین طوسی، کتابت شده است و بسیار ارزشمند و مربوط به کتابخانه شخصی زنده یاد مرحوم استاد دکتر محمود نجم‌آبادی بوده است، اینجانب در زمان حیات ایشان، این بیاض کهن را توسط زنده یاد مرحوم منوچهر زری‌باف برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمودم.

۲۴. آغاز و انجام = مبدأ و معاد (۸) (فلسفه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ۲۳ *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۷×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع قهوه‌ای، عطف: تیماج آبی.

ویژگیها: حاشیه نویسی دارد، در حاشیه تصحیح شده و بانشان «بلغ» مقابله شده، مهر شلجمی «یا محمد» پشت برگ نخست آمده، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده و فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۱۵۷۲۷»

۲۵. إثبات الجوهر المفارق^۱ = عقل الكل = إثبات العقل = العقل (۱)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، اعلم أنا لا نشك في كون الأحكام اليقينية التي قد حكم بها أذهانتنا مثل الحكم بأن الواحد نصف الاثنين...».

انجام: «و لنسميه بعقل الكل الذي عبر عنه في القرآن المجيد تارة باللوح المحفوظ و تارة بالكتاب المبين المشتمل على كل رطب و يابس و ذلك ما أردناه و الحمد لله رب العالمين و الصلوة على محمد و آله أجمعين».

گزارش متن: رساله کوتاهی است که با نامهای گوناگون در منابع از آن یاد شده است از جمله مرحوم صاحب الذریعة، إثبات العقل نامیده، همچنین در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه برلن در آلمان نسخه شماره «۵۳۵۶» نام این رساله: رساله

۱. Lessence de raison.

در برهان وجود جوهر مجرد که عقل کل نامند آمده است. متن این رساله کوتاه را مرحوم استاد محمدتقی مدرس رضوی در ضمن کتاب احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی آورده است.

بر این رساله چند شرح نگاشته شده است. برخی از آنها چنین‌اند:

۱. روضه الناظر به عربی تألیف: شمس‌الدین محمد کیشی از اهالی جزیره کیش در خلیج فارس، که از دانشمندان معاصر خواجه نصیر می‌باشد. این شرح را به نام خواجه بهاء‌الدین محمد جوینی نوشته است.
 ۲. شرح ملا جلال دوانی. بر این شرح مولی حسین الهی اردبیلی نیز حاشیه‌ای نگاشته که در الذریعه آمده است.
 ۳. افاداتی بر این کتاب که از سوی شیخ بهاء‌الدین عاملی نگاشته شده است. مرحوم میرزا عبدالله اصفهانی افندی مؤلف کتاب ارزشمند ریاض العلماء شرحی را از مولی ابراهیم شروانی گزارش نموده و گوید این شرح را او در آمل مازندران نگاشته است.
- گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق (عناوین: ثلث) *نام کاتب: [محمدعلی بن عبدالکریم بن محمدعلی بن کلیم‌الله بن محمدقاسم تفرشی (۲۰ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۷۴هـ] *عنوانها و نشانها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۱ (۲۰ الف - ۲۰ ب) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۹×۱۱ سانتیمتر «میانگین» *اندازه جلد: ۱۷×۲۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۶۲-۴۶۷؛ الذریعه: ۸۸/۱، ۹۸ و ۳۰۰/۱۵؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه برلن آلمان: ۵۵۰/۳.

شماره نسخه: «۴/۱۱۱۱۰»

۲۶. اثبات الجوهر المفارق = عقل الكل = إثبات العقل = العقل (۲)

(فلسفه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [سید اسدالله صفوی مصطفوی مسالی] *تاریخ کتابت: سده ۱۴ هـ *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۲ (۷۳ الف - ۷۴ ب) *تعداد سطر: ۲۶ *اندازه متن: ۸×۱۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذ ابر و باد؛ عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح شده است.

شماره نسخه: «۱۵۱۱۳/۲۴»

۲۷. إثبات وحدة الله جلّ جلاله

(فلسفه، عربی)

آغاز: «فی باب إثبات وحدة الإله تعالى شأنه المبدأ الأولی الذی لاشئ قبله ولا مبدأ له يستحيل أن يكون أكثر من واحد وذلك لأنّ كلّ ماسوی الواحد فهو كثير وكلّ كثير فهو مؤلف من آحاد...».

انجام: «فهذا ما أردنا إیراده فی إثبات الواحد الحقيقي، الذی هو المبدأ الأوّل بجميع الموجودات، تعالى حدّه و تقدّست ذاته و صفاته: تمّت الرسالة بعون الله تعالى و حسن توفيقه و الحمد لله أولاً و آخراً».

گزارش متن: رساله کوتاهی است در اثبات وحدت و یگانگی خداوند متعال، در واقع بخشی از پرسش‌های خواجه نصیر است از انیرالدین اهری، این رساله را مرحوم مدرس رضوی به صورت کامل در کتاب خود احوال و آثار خواجه نصیر، آورده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۶۵ هـ (۱۵۹۰ ب)] *محل کتابت: [دارالسلطنه حیدرآباد] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی زیتونی هندی اسیدی *تعداد برگ: ۳ (۹۱ ب - ۹۳ ب) *اندازه متن: ۷×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۲۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده مجدول به نقره، منقوش به گل و برگ نقره‌ای.

ویژگیها: با نشان «بلغ» تصحیح و مقابله شده، برگها رطوبت و آفت دیده و سپس مرمت شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۲۷، ۵۴۶-۵۴۸؛ الذریعة: ۱۷۷/۲۲؛ ریحانة الأدب: ۱۷۱/۲.

شماره نسخه: «۱۳/۱۵۲۳۶»

۲۸. اخلاق ناصری (۱) (اخلاق، فارسی)

آغاز: «بسمله، حمد بی حدّ و مدح بی عدّ، لایق حضرة عزّت مالك الملكى باشد که همچنانک در فطرت اولی ... کی حقایق انواع را از ... محرّر این مقالت و مؤلف این رسالت کوید تحریر این کتاب کی موسوم است باخلاق ناصری ...».

انجام: «اینست وصایاء افلاطون کی خواستیم کی ختم کتاب بر آن کنیم و بعد از این سخن قطع کنیم خدای تعالی همکنانرا توفیق اکتساب خیرات و اقتناء حسنات کرامت کنناذ و بر طلب مرضات خود حریص کرداناذ و آله اللطیف المحیب»^(۷).

گزارش متن: کتابی است اخلاقی از خواجه نصیرالدین طوسی که وی به درخواست ناصرالدین عبدالرحیم بن ابی منصور محتشم حاکم قهستان، در شهر قاین به رشته تحریر در آورده است. و در واقع کتاب الطهارة ابن مسکویه را از عربی به فارسی

۱. چون چند برگ انجام نسخه نونوشته است، در بخش نونویس، رسم الخطّ زمان مؤلف رعایت نشده است، لذا از روی نسخه دیگر بر اساس همان رسم الخطّ «دال» به «ذال» نگاشته شد.

ترجمه و مبحث مدن و تدبیر منزل را نیز بدان افزوده و به نام اخلاق ناصری نگاشته است. خواجه نخست در دیباچه‌ای که برای کتاب نوشته، با اسلوب و اندیشه باطنیان نزدیک، و از علاءالدین محمد و ناصرالدین محتشم با تجلیل و احترام بسیار نام برده است، و شخص اخیر را «ملك ملوك العرب و العجم خسرو جهان و شهریار ایران» خوانده است.

خواجه پس از رهائی از قلعه میمون دز، و رها شدن از دست ملاحده، دیباچه‌ای را که به نام علاءالدین محمد پادشاه اسماعیلی و ناصرالدین محتشم ساخته بود، به دیباچه دیگری بدل کرده و بخش مدح و ستایش بزرگان اسماعیلیه را حذف نموده و آن را به مقدمه دیگر تغییر داده است: خواجه علاوه بر تغییر مقدمه کتاب و حذف بخش پایانی آن پس از سی سال از تألیف کتاب یعنی سال ۶۶۳ هـ مجدداً بر حسب تذکره ملك الأمراء جلال الدولة و الدین عبدالعزیز نیشابوری، اصلاحی در آن صورت داده و بابتی دیگر در حقوق والدین در پایان فصل چهارم از مقاله سوم که در سیاست و تدبیر اولاد است بدان ملحق نموده است.

کهن‌ترین نسخه خطی اخلاق ناصری که در حیات خواجه به سال ۶۶۶ هـ کتابت شده، در کتابخانه پرفسور محمود شیرانی در شهر لاهور پاکستان موجود می‌باشد. نسخه کهن دیگر که به سال ۶۷۶ هـ کتابت شده در کتابخانه مرحوم محمدعلی خوانساری در عراق موجود بوده است. بیشترین نسخه‌های کهن و نفیس کتاب اخلاق ناصری در کتابخانه بزرگ آیت الله العظمی مرعشی نجفی رحمت الله علیه موجود می‌باشد و در این فهرستواره گزارش شده‌اند از جمله آنها: نسخه شماره «۱۵۷۹۷» مورخ ۶۷۸ هـ که شش سال پس از رحلت خواجه کتابت شده است. نسخه شماره «۳۲۲۲» مورخ ۶۷۹ هـ نسخه شماره «۱۲۳۹۴» مورخ اواخر سده ۷ هـ نسخه شماره «۱۲۴۱۳» مورخ اواخر سده ۷ یا اوایل سده ۸ هـ نسخه شماره «۱۲۴۷۱» مورخ اواخر سده ۷ یا اوایل سده ۸ هـ نسخه شماره «۱۷۲۷» مورخ سده

۸۸ نسخه شماره «۸۰۳۷» مورخ سده ۸ هـ نسخه شماره «۹۵۱۵» مورخ سده ۸ هـ نسخه شماره «۱۵۷۷۴» مورخ اواخر سده ۸ هـ.

کتاب اخلاق ناصری بارها در ایران و هند به چاپ رسیده است. از جمله در شهر کلکته هند سال ۱۲۶۹ هـ به صورت سنگی و به تصحیح مولوی عبدالغنی صاحب و در شهر لکهنو هند نخستین بار سال ۱۲۸۶ هـ و مجدداً در همان شهر سال ۱۳۰۹ هـ در چاپخانه منشی نولکشور، و باز هم در لکهنو هند سال ۱۳۳۱ هـ در همان چاپخانه منشی نولکشور مجدداً در همان لکهنو اوایل سده ۱۴ هـ در چاپخانه «تیج کمار» در شهر بمبئی هند سال ۱۲۶۷ هـ. مجدداً در همان بمبئی سال ۱۹۰۴ میلادی در چاپخانه احمدی به صورت سنگی و در قطع رقعی مجدداً در لکهنو سال ۱۲۹۳ هـ از انتشارات «نولکشور» و در لاهور هند سال ۱۸۶۵ میلادی و در تبریز ۱۳۵۱ هـ، در تهران سال ۱۳۲۰ هـ به تصحیح مرحوم استاد جلال همائی، مجدداً در تبریز به سال ۱۳۲۰ هـ به صورت سنگی به ضمیمه کتاب *اوصاف الأشراف*، مجدداً در تهران با تصحیح و مقدمه وحید دامغانی از انتشارات فراهانی همچنین در تهران از سوی انتشارات علمیّه اسلامیّه. همچنین بخشی از مقدمه کتاب توسط: «ژ. استفان» به انگلیسی ترجمه و چاپ شده است.

کتاب *اخلاق ناصری* را برخی شرح و برخی دیگر گزیده ساخته و یا به عربی ترجمه نموده‌اند. از جمله:

۱. شرح کتاب *اخلاق ناصری*، از: عبدالرحمن بن عبدالکریم بن عباس برهانپوری هندی که به نام: سلطان محمد عالم‌گیر شاه شرح کرده است.
۲. توضیح *الاخلاق قطبشاهی*، در شرح *اخلاق ناصری*، تألیف: ابن خاتون عاملی که آن را به نام سلطان عبدالله قطبشاه^۱ بهادرخان ترتیب داده.

۱. سلطان عبدالله قطبشاه از جمله هفت سلطان خاندان قطبشاهی هند است که در منطقه حیدرآباد دکن و پیرامون آن در عصر صفوی در اواخر سده ۱۰ و سده ۱۱ هـ سلطنت کردند. آنها روابط

۳. ترجمه عربی اخلاق ناصری، از: شیخ رکن‌الدین جرجانی.

۴. توضیح الاخلاق، مشتمل برگزیده کتاب اخلاق ناصری، تألیف: سید

علاء‌الدین حسین معروف به خلیفه سلطان که به دستور شاه صفی به سال ۱۰۵۱ هـ آن را گزیده ساخته است.

چند گزیده دیگر از اخلاق ناصری انجام گرفته که مؤلف آنان مشخص نیست. این کتاب را خواجه در سه مقاله و هر مقاله را در چند فصل نگاهشته است بدین ترتیب:

مقاله اول: در تهذیب اخلاق و آن مشتمل بر دو بخش که یکی مبادی و دیگری مقاصد می‌باشد.

قسم اول: در مبادی دارای ۷ فصل می‌باشد:

فصل اول: در معرفت موضوع و مبادی این نوع. فصل دوم: در معرفت نفس انسانی که آن را نفس ناطقه نیز گویند. فصل سوم: در تعدید قوت‌های نفس انسانی و تمیز آن از دیگر قوا. فصل چهارم: در آنکه انسان از موجودات این عالم است. فصل پنجم: در بیان آنکه نفس انسانی را کمالی و نقصانی هست. فصل ششم: در بیان آنکه کمال نفس انسانی در چیست. فصل هفتم: در بیان خیر و سعادت که مطلوب از رسیدن به کمال آنست.

قسم دوم: در مقاصد و آن مشتمل بر ده فصل می‌باشد بدین ترتیب:

لله بسیار نزدیک با سلاطین صفویه در ایران داشتند، زیرا تمامی این ۷ پادشاه شیعه اثنی عشری بودند و چون در شمال هند مذهب شیعه را ترویج می‌نمودند، بسیاری از عالمان شیعه و نیز شاعران بسیاری به دربار آنان رفته و مشغول تدریس و تبلیغ مذهب شیعه شدند. قبور این هفت تن در یک باغ بسیار بزرگی در کنار شهر حیدرآباد هند به نام باغ هفت گنبدان قرار گرفته است. اینجانب در چند سفر که به هند داشتم از قبور آنان بازدید نمودم و جالب آنکه روی سنگ قبور آنان حتی کودکان خردسالشان اسامی چهارده معصوم علیهم‌السلام حک گردیده است.

فصل اول: در حدّ و حقیقت خلق و بیان آنکه تغییر اخلاق ممکن است. فصل دوم: در بیان آنکه صنعت تهذیب اخلاق شریفترین صناعات است. فصل سوم: در بیان آنکه اجناس فضائل که مکارم اخلاق عبارت از آن است چند است. فصل چهارم: در انواعی که تحت اجناس فضایل باشد. فصل پنجم: در بیان حصر اعداد آن اجناس که اصناف رذایل باشند. فصل ششم: در فرق میان فضایل و آنچه شبیه به فضایل بود از احوال. فصل هفتم: در بیان شرف عدالت بر دیگر فضایل و شرح احوال و اقسام آن. فصل هشتم: در بیان ترتیب اکتساب فضایل و مراتب سعادت. فصل نهم: در حفظ صحّت نفس که آن بر محافظت مقصور بود. فصل دهم: در معالجه امراض نفس و آن بر ازاله رذایل مقدّر بود.

مقاله دوم: در تدبیر منازل و مشتمل بر پنج فصل می‌باشد بدین ترتیب:

فصل اول: در سبب احتیاج به منازل و معرفت ارکان و تقدیم آنچه مهم در این معنی و مقدمات آن است. فصل دوم: در معرفت سیاست و تدبیر اموال و اقوات. فصل سوم: در معرفت سیاست و تدبیر اهل خانه. فصل چهارم: در معرفت سیاست و تدبیر و تأدیب اولاد و رعایت حقوق پدران و مادران. فصل پنجم: در معرفت سیاست و تدبیر خدم و عبید.

مقاله سوم: در سیاست مدن و آن هشت فصل است بدین ترتیب:

فصل اول: در سبب احتیاج خلق به تمدّن و شرح آن و ماهیت و فضیلت این علم. فصل دوم: در فضیلت محبّت و سداد که ارتباط اجتماعات بدان بود و اقسام آن. فصل سوم: در اقسام اجتماعات و شرح احوال مدن. فصل چهارم: در سیاست ملک و آداب ملوک. فصل پنجم: در سیاست خدمت و آداب اتباع ملوک. فصل ششم: در فضیلت صداقت و کیفیت معاشرت با اصدقاء. فصل هفتم: در کیفیت معاشرت با اصناف خلق. فصل هشتم: در وصایایی که منسوب است به افلاطون نافع در همه ابواب و ختم کتاب بر آن کرده آید و بالله التوفیق.»

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ (بخش نونویس: نستعلیق) *نام کاتب: ناشناخته،
*تاریخ کتابت: سده ۸هـ (بخش نونویس: سده ۱۰هـ) *عنوانها و نشانیها: سنگرف
*نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ۱۰۸ *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۱۹×۱۲/۵
سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶/۵×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع مشکی، عطف:
تیماج مشکی.

ویژگیها: نسخه‌ای بسیار نفیس و کهن است، در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ»
مقابل شده، نسخه بدوها با نشان «خ» در حاشیه نگارش یافته، اندکی حاشیه نویسی
دارد، برخی یادداشتها، همراه تملک حسن بن علی بن عبدالله، روی برگ نخست و
اهدا نامه مطاع اکبر بن علی بن محمد ارکابی با مهر دایره وی همراه دو مهر بیضی
«علینقی بن ابوالحسن الحسنی الحسینی الطباطبائی» و مهر چهارگوش «سلام علی
ابراهیم» در پشت برگ نخست و انجام آمده، حاشیه برگها رطوبت دیده و حاشیه
چندین برگ نخست و انجام آسیب دیده و مرمت شده، سه برگ از انجام نونویس
است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۵۲-۴۵۸؛ الذریعه: ۳۸۰/۱.

شماره نسخه: «۱۷۲۷»

۲۹. اخلاق ناصری (۲)

(اخلاق، فارسی)

آغاز: افتاده «... الإنسان، ما لم يعلم و کارخانهٔ اعمالوا صالحاً بتجريد ذات و تهذيب
صفات ... محرر این مقالت و مؤلف این رسالت کویذ تحریر این کتاب کی موسوم
است باخلاق ناصری در وقتی اتفاق افتاد کی...».

انجام: «همچون نسخهٔ نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ الكتاب بعون الله و حسن توفيقه علی یدی العبد
الضعیف أبي العباس، عبدالله بن الفتح بن علی بن محمد بن الفتح البنداری فی السابع،

من ذی القعدة سنة تسع و سبعین و ستمائة و كان الفراغ مصنفه منه في شهر سنة ثلث و ثلثین و ستمائة هجرية نبوية و الحمد لله على ذلك» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ابوالعباس عبدالله بن الفتح بن علی بن محمد بن الفتح بنداری *تاریخ کتابت: ۷ ذی القعدة ۶۷۹ *عنوانها و نشانها: شکرگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۲۵ *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: $9 \times 14/5$ سانتیمتر *اندازه جلد: $15/5 \times 22$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشمکی تیره با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، اندکی حاشیه نویسی دارد، قَلک بی‌نام روی برگ نخست به تاریخ ۱۲۹۲ هـ آمده، برگها مجدول به قرمز، حاشیه برگها اندکی فرسوده شده مهر مقرنص «عبده ضیاء‌الدین احمد» و مهر بیضی «محمد اسماعیل» در برگ انجام آمده است.

شماره نسخه: «۳۲۲۲»

۳۰. اخلاق ناصری (۳) (اخلاق، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «فصل هفتم در کیفیت با اصناف خلق... ابومسلم روی ترش کرد و او را از آن بعنف زجر فرمود گفت اگر بسبی و غرضی و دستها...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: اوایل سده ۱۲ هـ *عنوانها و نشانها: مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۸۵ (۶ب - ۹۱ب) *تعداد سطر: ۲۰ (بیشتر به صورت چلیپا و راستا) *اندازه متن: $10/5 \times 21$ سانتیمتر *اندازه جلد: $15 \times 25/5$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، عناوین به قرمز در حاشیه نگارش یافته، حاشیه برخی برگها اندکی فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۷۶۶۳/۱»

۳۱. اخلاق ناصری (۴) (اخلاق، فارسی)

آغاز: افتاده «... تحمل بار امانت ربّانی است کقوله تعالی: ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ قُلُوبِهِمْ قُرْشًا بَدُوهُ فَطُرْتُ لَهُمْ ذُجُرًا بِمَا كَفَرُوا فِي الْأَيَّامِ الْأُولَى﴾^۱.
انجام: «همچون نسخه آغازین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ (سه گونه) *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: اوایل سده ۵۸ (بخش نونویس سده ۱۰هـ) *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۹۴ *تعداد سطر: ۲۴ *اندازه متن: ۶/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای با ترنج گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح شده، حاشیه برگها رطوبت دیده و برخی نیز آسیب دیده و مرمت شده، مهر بیضی ناخوانا در انجام آمده، چندین برگ از انجام نونویس شده است.

شماره نسخه: «۸۰۳۷»

۳۲. اخلاق ناصری (۵) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

۱. نسخه با رسم‌المخطّ قدیمی نگارش یافته که در آن حرف «دال» به «ذال» و نیز داخل حرف «بیا» دو نقطه نهاده شده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سده ۸هـ (بخش نونویس سال ۱۰۸۸هـ) *محل کتابت: (بخش نونویس در اصفهان) *عنوانها و نشانیها: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۸۳ *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۶/۵×۱۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج فرسوده با لبه برگردان؛ برون: قهوه‌ای روشن؛ عطف: تیماج مشکی؛ درون: زرشکی.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ بعون الله تعالی» مقابله شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، نسخه بدلها با نشان «خ» در حاشیه آمده، چندین برگ از آغاز و انجام نونویس است، حاشیه برگها آفت دیده، برگها مجدول به قرمز، عطف برگها وصالی شده است. تملکی با مهر بیضی مخدوش روی برگ نخست آمده است.

شماره نسخه: «۹۵۱۵»

۳۳. اخلاق ناصری (۶)

(اخلاق، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «... (۲۲۱الف) اینست وصایا افلاطون که خواستیم بر آن کتاب ختم کنیم... (۲۲۲الف) حکیم کامل ابواحمد بن محمد بن یعقوب مسکویه، سقی‌الله... در تهذیب اخلاق ساخته است».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «راقمه محمدسعید ضیاءالدین عیسی بجهت ادراک سعادت خلاصه ادوار کامکار... تحریر یافت... ذی الحجة ۱۰۲۷» *نوع خط: نستعلیق، *نام کاتب: محمدسعید [بن] ضیاءالدین عیسی *تاریخ کتابت: سال ۱۰۵۸هـ *عنوانها و نشانیها: نانوشته *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۲۲ *تعداد سطر: ۱۵

* اندازه متن: ۸×۱۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۴×۲۱ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج زرشکی يك لا، مجدول با ترنج.
 ویژگیها: نسخه بدلها با نشان «ن» در حاشیه آمده، اندکی حاشیه نویسی دارد برگها مجدول به قرمز، تملک «عبدالخالق» در پشت برگ دو آمده، مهر مربع «لا اله الا الله الملك الحق المبين» و مهر مربع «عبدہ الرّاجی محمد» و مهر بیضی «عبدہ الرّاجی اللّهیاری»؛ دو مهر بیضی دایره ناخوانا در انجام نسخه دیده می‌شود. حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده و چندین برگ از آغاز و انجام، اندکی آسیب دیده است.
 شماره نسخه: «(۱۱۱۶۰)»

۳۴. اخلاق ناصری (۷) (اخلاق، فارسی)

آغاز: افتاده «... بتجرید ذات و تهذیب صفات و ترقی در مدارج کمال ... محرر این مقاله و مؤلف این رساله کوید تحریر این کتاب که موسومست باخلاق ناصری ...».
 انجام: «همچون نسخه نخستین».
 گزارش نسخه: * ترقیمه: «قد تم... فی الثالث و العشرین من شهر شعبان سنه ثمان و ثلاثین بعد الألف من الهجرة النبویة» * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: ۲۳ شعبان سال ۱۲۳۸ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده * تعداد برگ: ۱۶۳ * تعداد سطر: ۱۷ * اندازه متن: ۸×۱۴/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۵×۲۱ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره يك لا، مجدول.
 ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و نسخه بدلها با نشان «خل» در حاشیه نگارش یافته، چندین تاریخ ولادت بعد از انجام آمده است.
 شماره نسخه: «(۱۱۸۰۴)»

۳۵. اخلاق ناصری (۸)

(اخلاق، فارسی)

آغاز: افتاده «... کتاب مشتمل بر فتنی از فنون حکمت است و بموافقت و مخالفت مذهبی و نحلتی تعلق ندارد ... ذکر سببی کی باعث شد بر تألیف کتاب بوقت مقام قهستان در خدمت حاکم آن بقعه ...».

انجام: «فصل هفتم در کیفیت معاشرت با اصناف خلق ... (۲۴۲ الف) بر همه کس واجب است خدمت و تذلل کردن و چون ضدّ این یابند دانند کی گناه ایشان را بوده است و می‌کن ...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: اواخر سده ۵۷ *عنوانها و نشانها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۴۹ *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۱۱×۱۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷×۲۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج آجری ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج زمینه گل و بوته. ویژگیها: نسخه‌ای است بسیار نفیس نزدیک روزگار مؤلف یا در حیات وی نگاشته شده، در حاشیه تصحیح شده حاشیه نویسی اندکی دارد، نسخه بدلها با نشان «خل» در حاشیه نگارش یافته، برگها مجدول به سورمه‌ای، برخی برگها آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۱۲۳۹۴»

۳۶. اخلاق ناصری (۹)

(اخلاق، فارسی)

آغاز: افتاده «... در مقام دوم کی مطلوب اثبات جوهریت نفس است کوئیم هر موجود... (۷ ب) فصل پنجم در بیان آنک نفس انسانی را کمالی و نقصانی هست...».

انجام: «... (۱۰۱ الف) فصل چهارم در سیاست و تدبیر اولاد؛ چون فرزند در وجود آید ... (۱۰۶ ب) و در راست و دروغ با اهل مجلس خلاف نکند و لجاج نکند خاصه با مهتران ...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ قدیم *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: اواخر سده ۷ یا اوایل سده ۸ هـ *عنوانها و نشانیها: مشکى *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۰۶ *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۹×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع سورمه‌ای، عطف: مشمع مشکى. ویژگیها: اندکی حاشیه نویسی دارد، بخشی از نسخه رطوبت دیده، حاشیه برگها آسیب دیده و برخی مرمت شده است.

شماره نسخه: «۱۲۴۱۳»

مجموعه

۳۷. اخلاق ناصری (۱۰) (اخلاق، فارسی)

آغاز: افتاده «... رسیدن بجوار ربّ العالمین و یافتن شرف مشاهده جلال او در نعیم مقیم ...؛ فصل ششم در بیان ... کمال نفس از حدیث ...». انجام: «(۱۶۶الف) فصل چهارم در سیاست ملک و آداب ملوک ... (۱۷۴ب) از دو چیز بود یکی ملک تغلبی و دیگر تجارت هر جی، اما ملک تغلبی قبیح بود لذاته و نفوس حاسده ...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: اواخر سده ۷ یا اوایل سده ۸ هـ *عنوانها و نشانیها: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۷۴ *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۷×۱۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قرمز.

ویژگیها: نسخه‌ای بسیار نفیس و کهن است که در عصر مؤلف کتابت شده در حاشیه تصحیح شده، برگها مجدول به قرمز، دو مهر مربع «افوض امری الی الله عبده فتحعلی» پشت برگ ۱۲۱، ۲ مهر بیضی کوچک «فتحعلی» روی برگ ۱۲۱ آمده، برگها رطوبت دیده، امضای حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) به تاریخ ۱۳۳۸ هـ روی برگ نخست و انجام دیده می‌شود. شماره نسخه: «۱۲۴۷۱»

۳۸. اخلاق ناصری (۱۱) (اخلاق، فارسی)

آغاز: افتاده «... تقدیر العزیز العلیم و صلوات نامحدود و تحیات نامعدود سزاوار نثار وجود مقدس سرور راهنمایان دین و مهتر پیشوایان اهل یقین، محمد مصطفی صلوات الله و سلامه علیه باشد ... ذکر سببی که باعث شد بر تألیف این کتاب...»
انجام: «چون به کاری مشغول باشی از روی فهم و بصیرتی با آن کار مشغول باش به توانگری متکبر و معجب مباش و از مصایب ...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *تاریخ کتابت: اواخر سده ۸هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ندارد *تعداد سطر: ۲۷ *اندازه متن: ۱۶×۷ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۰×۱۰ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع گرمی.
ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، درحاشیه تصحیح شده، برخی نسخه بدلها با نشان «خ» در حواشی نگارش یافته، برگها مجدول به قرمز، و برخی فرسوده شده، حاشیه چندین برگ نخستین و انجام اندکی آسیب دیده و مرمت شده، تملک هدایت‌الله، با مهر بیضی «هدایت‌الله» در انجام آمده، آثار رطوبت در حواشی مشاهده می‌شود، افتادگی از آغاز اندک است.

شماره نسخه: «۱۵۷۷۴»

۳۹. اخلاق ناصری (۱۲) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «و فرغ من تحریره بحمدالله و حسن تیسیر، فی الرابع و العشرين من ربیع الآخر فی سنة ثمان و سبعین و ستمائة، العبد المذنب مرتضی بن ابی طاهر احمد بن ابی الرضا ابن المرتضی الکاشی» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: مرتضی بن ابی طاهر بن احمد بن ابی الرضا ابن المرتضی، کاشی (کاتبی) *تاریخ کتابت: ربیع الآخر ۶۷۸ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی

*تعداد برگ: ۱۳۴ *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۸×۱۷ سانتیمتر *اندازه جلد:

۱۲/۵×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج دارچینی.

ویژگیها: نسخه‌ای است بسیار نفیس^۱ و گرانبها، که شش سال پس از رحلت خواجه کتابت شده است. در حاشیه تصحیح شده، با نشان «بلغ المقابلة» مقابله گردیده، برخی نسخه بدلها با نشان «خ» در حاشیه نگارش یافته، حاشیه نویسی اندکی با نشان «کنز اللغه» در توضیح لغات دارد، تملک «شاهوردی بیگ توشمال باشی فضل‌علی» به تاریخ محرم ۱۰۶۷ با دو مهر مربع «اللهم فصلعلی محمد» همراه تملک دیگر با مهر مربع مخدوش در برگ انجم و مهر بیضی «العبد ماجد الحسینی» همراه مهر دایره ناخوانا در برگ نخست آمده برگها مجدول به قرمز، چندین برگ از آغاز و انجم اندکی آسیب دیده و مرمت شده‌اند.

شماره نسخه: «۱۵۷۹۷»

(اخلاق، فارسی)

۴۰. اخلاق ناصری (۱۳)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجم: «و احتراز از آن بر منوال دیگر قبايح آسان شود بر طالب فضیلت، والله الموفق، تَمَّتْ الْمَقَالَةُ الْأُولَى.»

گزارش متن: نسخه موجود شامل مقاله نخست می‌باشد.

۱. این نسخه بسیار نفیس و ارزشمند قبلاً در کتابخانه مرحوم محمدامین خنجی از مجموعه‌داران مقیم تهران قبل از پیروزی انقلاب بوده است. وی به نسخه‌های نفیس و کهن خطی سخت علاقه داشت و تعدادی از آنها را به تدریج گردآورده بود. اینجانب تاکنون طی چند مرحله توانستم تعدادی از آنها را از بازماندگانش برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمایم. نسخه موجود از جمله آنها است که بسیار ارزشمند و حائز اهمیت می‌باشد.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *تاریخ کتابت: سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها: نانوخته *نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ۹۶ (۱۶۹ب - ۲۶۴الف) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۶×۱۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: مشمّع مشکی، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نوسی دارد، رطوبت و آفت دیده سپس مرمت گردیده است، تملّکی بی نام با مهر بیضی با سجع «عبدہ الرّاجی محمّد ۱۰۲۴» در پایان نسخه آمده آثار چربی بر فراز برگها مشاهده می‌شود.

شماره نسخه: «۱۵۰۵۸/۴»

۴۱. أساس الإقتباس (۱) (منطق، فارسی)

آغاز: افتاده «... نتواند بود پس تصوّر بعضی معانی مقتضی بعضی تصوّر معنیهای دیگر باشد که داخل باشند در آن معانی... فصل دوم در نسبة الفاظ با معانی گاه بود...».

انجام: «در این کتاب اقتصار بر این قدر کفایت بود و ما توفیقی إلاّ بالله علیه توکّلت و إليه أنیب».

گزارش متن: کتاب مفصلی است در علم منطق که پس از منطق شفا بزرگترین و مهمترین اثری است که در این علم تألیف شده است، این کتاب از یک مقدمه و نه مقاله که هر مقاله به چند فن و هر فن به چند فصل تقسیم شده، ترتیب یافته است: تفصیل مقالات بدین ترتیب است: مقاله اول: در مدخل منطق که به یونانی ایساغوجی خوانند؛ مقاله دوم: در مقولات عشر؛ مقاله سوم: در اقوال جازمه یا قضایا؛ مقاله چهارم: در قیاس؛ مقاله پنجم: در برهان؛ مقاله ششم: در جدل؛ مقاله هفتم: در مغالطه؛ مقاله هشتم: در خطابه؛ مقاله نهم: در شعر. نسخه‌های گوناگونی از این کتاب در کتابخانه‌ها موجود است قدیمی‌ترین نسخه آن در کتابخانه مجلس مورّخ

۸۴۳ هـ یعنی دو بیست و یکسال پس از تألیف، کتابت شده و به سال ۱۳۲۶ شمسی، با تحقیق مرحوم استاد محمدتقی مدرس رضوی، از سوی انتشارات مرکز دانشگاه تهران چاپ و منتشر شده است. احتمالاً این نسخه کهن مربوط به کتابخانه مرحوم حاج سید نصرالله تقوی بوده که به کتابخانه مجلس منتقل شده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «کتابه... شمس الدین فی تاریخ عشر اول شعبان المعظم سنة ۱۰۶۷» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: شمس الدین *تاریخ کتابت: دهه اول شعبان سال ۱۰۶۷ *عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۷۸ (۲ الف - ۱۷۹ الف) *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۷×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، نسخه بدھا با نشان «خل، نسخه بدل» در حواشی نگارش یافته، دارای جداول در برخی برگها، فراز برگها رطوبت دیده، مهر حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) روی برگ نخست آمده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۲۰؛ الذریعة: ۵/۲؛ فهرست کتابخانه مجلس شورای اسلامی: ۱۴/۱۵۵.

شماره نسخه: «۱/۶۴۷۳»

۴۲. أساس الإقتباس (۲) (منطق، فارسی)

آغاز: «بسملة، ربّ زدنی علماً و وقفی تميماً، خداوندا متعلّمان حکمت را باهام حقّ و تلقین صدق و توفیق خیر مؤید کردان و ... محرّر کتاب کوید بعد از حمد و شکر خدا ... ابتدای سخن در منطق: هر علمی و ادراکی که باشد...».

انجام: «درین کتاب اقتصار برین قدر کفایت بود و چون آنچه در صدر کتاب وعده داده بودیم بانجام رسید سخن قطع کنیم و ما توفیقی إلا بالله توکلت و إلیه أنیب».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «این نسخه... روز چهارشنبه تاریخ نهم جمادی‌الثانی سنه ۱۲۵۲ یکهزار و دوصد و پنجاه و دو از هجرت خیرالبشر علیه الصلاة والسلام در عهد نصیرالدین حیدر پادشاه، بر دست بنده حمیدالدین احمد تمام شد» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: حمیدالدین احمد *تاریخ کتابت: چهارشنبه ۹ جمادی‌الثانی ۱۲۵۲ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۲۳۰ *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۱۳×۲۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۳×۳۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع یشمی، عطف: تیماج حنایی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی دارد، جداول گوناگونی در برخی برگها آمده، این نسخه با یک واسطه از روی نسخه مورخ ۷۲۳هـ کتابت شده، برگها آفت دیده و فرسوده شده، تملک «کرم احمد» همراه مهر مربع «کرم احمد ۱۲۳۷» در برگ (۴) دیده می‌شود.

شماره نسخه: «۱۱۰۵۴»

۴۳. أساس الإقتباس (۳) (منطق، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۱۱۰۵۴».

انجام: «فنّ دوم در جهات قضایا ... و امتناع عبارت است از ضرورت انتفاء و چنانکه گفته‌ایم عبارت از معنی سلبی مشتمل بر عبارت ...» ناتمام.

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۶۴ *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۷×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: میشن مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، تملک و مهر بیضی «عبدالباقی بن صدرالدین محمد الفیضی» از نوادگان فیض کاشانی و تملک محمدجعفر بن محمدابراهیم کاشانی مشهور به علامه فیضی به سال ۱۳۲۷ شمسی در برگ نخست و مهر حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در آغاز و انجام آمده است.

شماره نسخه: «۱۳۴۰۵»

۴۴. أساس الإقتباس (۴) (منطق، فارسی)

آغاز: «مقاله پنجم، در برهان و آن را انولوطیقا خوانند و این مقالت مشتمل بر دو فن، فن اول در برهان، فن دوم در جدل، فن اول: در کیفیت الکتاب تصدیقات یقین...».

انجام: «و بعد از معرفت این اصول چند بحث دیگر در احوال علل مفید باشد در این علم و آن این است که در فوق معلوم شد... از این عللها بعضی علل...» نانوشته.

گزارش متن: نسخه موجود تا پایان فصل سوم از فن اول از مقاله پنجم را در بر دارد.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: سید اسدالله صفوی مصطفوی ماسالی «به قرینه رساله‌های دیگر» *عنوانها و نشانها: مشکى *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۷ (۶۱الف - ۶۷ب) *تعداد سطر: ۲۳-۲۵ *اندازه متن: ۸×۱۵ سانتیمتر.

شماره نسخه: «۱۵۱۱۳/۲۰»

۴۵. الإعتقادات = أقل ما يجب الإعتقاد به^۱ (۱) (کلام و عقاید، عربی)

آغاز: «إعلم أيدك الله، أيها الأخ العزيز، أن أقل ما يجب اعتقاده على المكلف، هو ما ترجمه قوله تعالى، لا إله إلا الله محمد رسول الله، ثم إذا صدق الرسول...».

۱. مرحوم شیخ سلیمان ماحوزی از عالمان قدیم بزرگ شیعه در بحرین نام این رساله را «أقل ما يجب الإعتقاد به» دانسته است.

انجام: «فهذا تنبيه على منهج الصدق بطريق الحقّ و إستيفاء ذلك شرحناه في كتاب قواعد العقائد فليطلب منه و الحمد لله وحده».

گزارش متن: رساله بسیار کوتاهی در اعتقادات که شامل توحید، نبوت، امامت و معاد است که هر مسلمان شیعی بایستی بدان معتقد باشد. احتمالاً در پاسخ پرسشی آن را نگاشته و تفصیل مطلب را به کتاب قواعد العقائد خود ارجاع داده است. نسخه‌های گوناگونی از این رساله در کتابخانه‌ها نگهداری می‌شود که نفیس‌ترین و کهن‌ترین آنها نسخه‌ای است به خط سید حیدر آملی از فلاسفه بزرگ شیعه در سده ۸هـ. مورخ ۷۶۱هـ که جزو کتابهای اهدائی مرحوم آیت‌الله سید محمد مشکاة بیرجندی به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران می‌باشد، ضمناً تمامی آن را مرحوم قاضی نورالله شوشتری مرعشی شهید در کتاب مجالس المؤمنین و فیض کاشانی در دو کتاب خویش (حقائق و قرّة العیون) و مدرس رضوی در احوال و آثار خواجه نصیر، آورده‌اند.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «و أنا محمد بن حسین بن یحیی بن حنظلة الاحساوی الی قد وجدت هذه الرسالة الشریفة فی اخر شرح من شروح الرسالة الالفیة للشهید محمد بن مکّی ... کتبت شرح المذكور و اضفت الیه الرسالة المذكورة من غیر زیادة و نقصان و کان ذلك بمکة المعظمة: سنة ألف و أربع و الحمد لله رب العالمین» *نوع خط: نسخ *نام کتاب: محمد بن حسین بن یحیی بن حنظله احساوی *تاریخ کتابت: سال ۱۰۰۴هـ *محل کتابت: [مکه مشرقه] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲ (۱۳۵ب - ۱۳۶ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۷×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی با ترنج ضربی زمینه گل و بوته و طرح‌های اسلیمی، عطف و گوشه‌ها: تیماج مشکی. ↵ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۵۰-۵۵۳: الذریعة: ۲/۲۲۶.

شماره نسخه: «۲/۲۲۶»

۴۶. الاعتقادات = أقلّ ما يجب الاعتقاد به (۲) (کلام و عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین»

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: میرزا یحیی بن محمدشفیع اصفهانی بیدآبادی *تاریخ کتابت: اوایل سده ۱۴هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲ (۸۰ب - ۸۱ب) *تعداد سطر: ۳۶، اندازه متن: ۹×۱۵/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج عسلی بدون مقوا.

ویژگیها: مقدمه‌ای از کاتب نسخه قبل از آغاز آمده، حواشی نانوشته است.

شماره نسخه: ذیل «۷۳۵۶»^۱

۴۷. الاعتقادات = أقلّ ما يجب الاعتقاد به (۳) (کلام و عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ فِي شَهْرِ ذِي الْحِجَّةِ سَنَةِ ۱۰۶۹» *نوع خط: نسخ نازیبا *نام کاتب: [نوروزعلی (۵۰ب)] *تاریخ کتابت: ذی‌الحجه سال ۱۰۶۹ *عنوانها و نشانیها: مشکی و قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۳ (۵۱ - الف - ۵۳ب) *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۷×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و نسخه بدله با نشان «خ، نسخه» در حاشیه نگارش یافته است.

شماره نسخه: «۹۰۲۱/۶»

۴۸. الاعتقادات = أقل ما يجب الاعتقاد به (۴) (کلام و عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [صالح بن سلیمان عاملی] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۹۲هـ] *محل کتابت: [مدینه منوره] *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۱ (۲۶ الف - ۳۶ ب) *تعداد سطر: راستا و چلیپا *اندازه متن: ۱۸×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۰×۱۴ سانتیمتر *نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: مشکی؛ درون: قهوه‌ای.

ویژگیها: بیشتر عبارات به صورت چلیپا نگارش یافته، افزودگیهای پس از انجام آمده است. شماره نسخه: «۹۴۴۸/۲»

۴۹. الاعتقادات = أقل ما يجب الاعتقاد به (۵) (کلام و عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «ثُمَّت... علی ید محمدکاظم بن محمدحسین» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمدکاظم بن محمدحسن، تویسرکانی *تاریخ کتابت: [سال ۱۱۱۸هـ] *عنوانها و نشانیها: مشکی و قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲ (۴۳ب - ۴۴ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۵/۱۲×۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۹/۵×۱۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، حاشیه برگها اندکی فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۱۱۰۷۰/۴»

۵۰. الإعتقادات = أقلّ ما يجب الإعتقاد به (۶) (کلام و عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سده ۱۳ هـ
*عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲
(۲۴ الف - ۲۵ الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: $۱۰/۵ \times ۱۳/۵$ سانتیمتر *اندازه
جلد: $۱۵/۵ \times ۲۱$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی با ترنج ضربی زمینه گل و
بوته.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، افزودگیهای فقهی پس از انجام آمده است.

شماره نسخه: «۱۱۶۱۷/۴»

۵۱. الإعتقادات = أقلّ ما يجب الإعتقاد به (۷) (کلام و عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «حررّ في التاسع من شهر شوّال المکرّم سنة ۱۲۹۴ من
الهجرة النبویة» *نوع خط: نسخ زیبا *نام کاتب: [سید حسین بن علی حسینی
هندی] *تاریخ کتابت: ۱۲۹۴ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی
*تعداد برگ: ۴ *تعداد سطر: ۸ *اندازه متن: ۷×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد:
 ۱۱×۱۸ سانتیمتر *نوع جلد: مقوای.

ویژگیها: برخی برگها آسیب دیده است.

شماره نسخه: «۱۳۸۸۷/۲»

۵۲. الإعتقادات = أقلّ ما يجب الإعتقاد به (۸) (کلام و عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمد، مسموم (مشموم) حسینی
 *تاریخ کتابت: اوایل سده ۱۰هـ *نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ۲ (۸۶ب -
 ۸۷ب)، تعداد سطر: ۱۸ *اندازه متن: ۷×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۱۰
 سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، عطف و لبه‌ها: تیماج مشکی.
 ویژگیها: نسخه‌ایست نفیس. در حاشیه تصحیح شده. رطوبت و آفت دیده، سپس
 مرمت گردیده. ۵ سطر، شامل فایده‌ای از ارشاد شیخ مفید در پایان، دیده می‌شود.
 شماره نسخه: «۱۵۰۷۵/۲»

۵۳. الإمامة (۱) (کلام و عقاید، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله واسع الرحمة و سابغ النعمة و الصلوة على محمد شافع الأمة ... و بعد، فقد إلتمس منى من هو أوحد زمانه و أفضل أقرانه تحرير رسالة و جيزة في معرفة الركن الثالث من أصول الدين و هو الكلام في إمامة الائمة الطاهرين ...»
 انجم: «وفينا بما وعدنا فلنقطع الكلام حامدين لله على آلائه... مستغفرين من جميع ماكره الله و هو حسبنا و نعم الوكيل، حررت هذه الرسالة ... نورّ ضريحه»
 گزارش متن: رساله‌ای است در موضوع امامت ائمه طاهرين عليهم السلام از دیدگاه علم کلام امامیه و با استدلال عقلی بدون بهره‌گیری از منقولات روائی که به درخواست علی بن نام آورد به رشته تحریر در آمده، مؤلف در مقدمه چنین می‌فرماید: «ثمّ اعلم أنّ الكلام في الامامة و بنى على خمس مسائل، يعبر عن كلّ واحدة منها بصيغة مفردة، هي كلمة و تلك الكلمات ما و هل و لم و كيف و من...»
 بنابراین رساله شامل پنج مسأله ذیل می‌باشد:

۱. ما الإمام عليه السلام؛ ۲. هل يكون الإمام عليه السلام موجوداً؛ ۳. لم يجب أن يكون الإمام عليه السلام موجوداً؛ ۴. كيف الإمام عليه السلام؛ ۵. من الإمام عليه السلام.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [عبدالحمید بن محمد مقیم خطیب عبدالعظیمی (۲۰۶ ب)], *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۵۶هـ] *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۰ (۱۹۱ ب - ۲۰۰ الف) *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: $7/5 \times 18/5$ سانتیمتر *اندازه جلد: 14×27 سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، نسخه بدلها با نشان «ل» در حاشیه نگارش یافته است. این رساله به سال ۱۳۳۵ش به کوشش زنده یاد مرحوم استاد محمدتقی دانش‌پژوه از سوی مرکز انتشارات دانشگاه تهران چاپ و منتشر شده است.

شماره نسخه: «۲۵۵/۲۵»

۵۴. الإمامة (۲)

(کلام و عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ مایل به ثلث زیبا *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۸۵هـ (۹۵ ب)] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۹ (۲۲ الف - ۳۰ الف) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: $7/5 \times 16$ سانتیمتر *اندازه جلد: $14/5 \times 22$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن مجدول یک لا.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده است.

شماره نسخه: «۴۷۸۶/۲»

۵۵. الإمامة (۳)

(کلام و عقاید، عربی)

آغاز: «الحمد لله واسع الرحمة ... فقد إلتمس منى من هو أوحده زمانه وأفضل أقرانه الأخ الأعز والإمام الأکمل مجدالدين شهاب الإسلام سيد الفضلاء فخر العلماء على بن نام آورد، أدام الله بهجته وحرّس من الآفات مهجته، تحرير رسالة وجيزة في معرفة الركن...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: زین‌العابدین بن شاه محمد استرآبادی *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۰۶ هـ (۵۴ ب)] *عنوانها و نشانها: نانوشته *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۶ (۲۲ الف - ۲۷ الف) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۵/۵×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی مجدول.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، نسخه بدلهای با نشان «ل» در حاشیه آمده، عناوین نانوشته مانده، حاشیه برگها رطوبت دیده و فرسوده شده، دو مهر بیضی مخدوش ناخوانا در برگ انجام آمده است.

شماره نسخه: «۱۰۸۸۲/۳»

۵۶. الإمامة (۴)

(کلام و عقاید، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۱۰۸۸۲/۳»

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ مایل به نستعلیق *نام کاتب: [محمدباقر بن محمدجعفر بن محمدکافی بهاری همدانی^۱ (درگذشته به سال ۱۳۳۳هـ)] *تاریخ کتابت: اوایل سده ۱۴هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۰ (اب - ۱۰اب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۱۱×۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۱۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول. ویژگیها: حاشیه نویسی از کاتب نسخه، مرحوم آیت الله محمدباقر بهاری همدانی دارد.

شماره نسخه: «۱/۱۲۳۳۷»

۵۷. الإمامة (۵) (کلام و عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «وفق الله كاتبه العبد محمد بن ابی القاسم بن محمد بن عبدالله بن محمدرفیع بن اسماعیل بن محمد مهدی بن میر شاهمیر الملقب بشهاب الدین الحسینی الفراغ عن كتابة هذه الرسالة الجلیلة يوم الخميس، العشرون من شهر ربيع الثاني سنة سبع و تسعين و مأتین بعد الألف من الهجرة النبویة ۱۲۹۷». *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمد بن ابی القاسم حسینی *تاریخ کتابت: سال ۱۲۹۷هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۴ (۷۸ الف - ۸۱ الف) *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۱۶×۱۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۵/۲۱×۵/۱۷ سانتیمتر *نوع جلد: مشمّع مشکی، عطف: تیماج مشکی.

۱. این نسخه به خط مرحوم آیت الله حاج شیخ محمدباقر بهاری همدانی است که خود شخصیتی کتابشناس، مجتهد، رجالی و سیاستمدار بوده و مجموعه تألیفات آن مرحوم را به جز تعدادی اندک، در چند مرحله، اینجانب از بازماندگان ایشان برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمودم.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، افزودگیهایی شامل اشعاری از جامی و صدقی در پایان آمده است.

شماره نسخه: «۱۵۲۰۲/۳»

۵۸. الإنعکاسیة = إنعکاس الشّعاع و إنعطافه (۱) (طبیعی «فیزیک»، عربی) آغاز: «بسملة، قال المولى العلامة نصيرالحقّ و الدين... أقول مباحث إنعکاس الشّعاعات و إنعطافها مبنیة على مقدّمات هی هذه، مقدّمة الشّعاع ینتدّ متّصل من ذی الشّعاع إلى قابله من غیر تراکم...».

انجام: «مساویاً و مشابهاً لثلث اء ه و بان من ذلك أن قطعه ن ه ه الإنعطافیة متّصلة بقطعة ز ه ه ح الإنعکاسیة...» افتاده.

گزارش متن: رساله کوتاهی است در خصوص مباحث انعکاس شعاع و چگونگی آن که در جواب سؤالی، در دو مقدمه نگاشته شده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سده ۱۲ه *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۴ (۱۳۵ب - ۱۳۸ب) *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۵×۹/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۹ سانتیمتر *نوع جلد: مشمعی مشکی، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اشکال هندسی به قرمز در برخی برگها ترسیم یافته حواشی برگها اندکی آسیب دیده مرمت شده است.

شماره نسخه: «۲۰/۲»

۵۹. الإنعکاسیة = انعکاس الشّعاع و إنعطافه (۲) (طبیعی «فیزیک»، عربی) آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «و الإنعطاف لا يمكن وقوعهما إلاّ على موضع واحد ... لكل واحد منهما يكون ذلك الموضع على وضع خاصّ من ذی الشعاع و ذلك ما أردناه، تمّ».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [میرزا محمدحسین بن نورمحمد استرآبادی (۱۹۴ب)] *تاریخ کتابت: ذی القعدة ۱۲۶۰ *محل کتابت: [اصفهان] *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۴ (۱۹۷ب - ۲۰۰الف) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۶/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۲۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، مجدول، ضربی.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، اشکال هندسی به قرمز در برخی برگها ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۹۸۲۸/۲»

۶۰. أوصاف الأشراف (۱)

(اخلاق، فارسی)

آغاز: «سپاس بی قیاس بار خدایی را که بسبب آنکه هیچ عقل را قوت اطلاع بر حقیقت او نیست ... محرّر این رساله و مقررّ این مقاله را بعد از تحریر کتابی که موسومست باخلاق ناصری و مشتمل... از سبب شواغل بی اندازه و موانع بی فایده میسر نمی شد و اخراج آنچه در ضمیر بود از قوت بفعل دست نمی داد...».

انجام: «هر چه عقل بآن رسد جمله منتفی باشد، إلیه یرجع الأمر کله، اینست آنچه خواستیم که در این مختصر ایراد کنیم و اینجا سخن منقطع شد و السلام علی من إتبع الهدی».

گزارش متن: رساله کوتاهی در اخلاق و سیر و سلوک است با مشرب عرفانی که پس از اخلاق ناصری به نام شمس الدین محمد بن محمد جوینی وزیر، تألیف نموده و در شش باب و هر باب در شش فصل بدین شرح ترتیب یافته است:

باب اول: در مبدأ حرکت؛ باب دوم: در ازاله عوائق و قطع موانع؛ باب سوم: سیر و سلوک در طلب کمال و احوال سالک؛ باب چهارم: در احوالی که مقارن سلوک حاصل شود؛ باب پنجم: در احوال وصول پس از سلوک؛ باب ششم: در نهایت حرکت و عدم انقطاع سلوک. این کتاب بارها به چاپ رسیده و از سوی شیخ رکن‌الدین محمد بن علی جرجانی به عربی ترجمه شده است.^۱

۱. در مقدمه این ترجمه عربی، مترجم چنین آورده است: کتابهای بسیاری از مؤلفات پیشینیان که در علوم مختلف ساخته‌اند مطالعه کردم، و هیچ یک را بمانند آثار خواجه نیافتم، ولیکن، چون بیشتر آثار وی که برای حکام و امیران و سپهسالاران زمان خویش و بر حسب درخواست آنان به فارسی نگاشته است، از این جهت نفع آن عام نبود و نزد طلاب عراق مشهور نگشته بود، برای آنکه دیگران نیز از آن کتاب منتفع گردند، بر آن شدم که آنچه از کتابهای فارسی خواجه را بدست آوردم، به عربی ترجمه کنم و به توفیق خداوند اخلاق ناصری و کتاب اساس الاقتباس در منطق و رساله فصول و رساله جبر و اختیار و شرح ثمره بظلمیوس در اختر شناسی، و این رساله اوصاف الأشراف را در سلوک به عربی ترجمه نمودم. کتاب اوصاف الأشراف بارها در تبریز، تهران، هند و برلین آلمان چاپ شده است از جمله: نفیس‌ترین و زیباترین چاپ آن چاپی است که مرحوم حاج سید نصرالله تقوی در سال ۱۳۰۶ ه. به صورت تصویری و خط نستعلیق ممتاز عماد الکتاب سیفی و تذهیب زیبا در قطع جانمازی در برلین آلمان چاپ کرده است. نیز چاپ مشهد مقدس سال ۱۳۶۱ش به تصحیح و توضیح، نجیب مایل هروی که با هفت بند حلاج در یک جلد منتشر شده است. همچنین مقاله نخست کتاب در شهر بمبئی هند به سال ۱۳۰۱ ه. / ۱۸۸۴ م. به اهتمام محمدحسین کاشانی. همچنین در تهران سال ۱۲۶۶ ه. در قطع جیبی و چاپ سنگی، مجدداً در تهران سال ۱۳۰۳ ه. در بمبئی هند سال ۱۲۸۴ ه. مجدداً بمبئی سال ۱۳۰۰ ه. به ضمیمه مرآت المحققین شبستری، مجدداً در تهران، سالهای ۱۳۰۱ تا ۱۳۰۲ ه. به اهتمام: محمدحسین کاشانی از روی چاپ سنگی با مناجات خواجه عبدالله انصاری و غیره. مجدداً تهران سال ۱۳۲۰ به ضمیمه اخلاق ناصری و

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّت... فی سادس عشر شهر رجب المرجب أربع و ستین بعد ألف من الهجرة النبویة المصطفویة علی ید... ابن محمدعلی نصرآبادی محمد مؤمن الشریف». *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: محمد مؤمن الشریف بن محمدعلی نصرآبادی *تاریخ کتابت: ۱۶ رجب ۱۰۶۴ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۵ (۳۰۵ ب - ۳۱۹ ب) *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۷/۵×۱۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول به زر، با ترنج زرین زمینه گل و بوته و طرح‌های اسلیمی طلائی. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدوها با نشان «خ ل و نسخه» در حاشیه آمده، حاشیه برگها رطوبت دیده دو مهر دایره‌ای ناخوانا در انجام آمده است. ↵ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۵۷-۴۵۸؛ الذریعة: ۴۷۷/۲؛ ریجاته الأدب: ۱۸۰/۲. شماره نسخه: «۹۷۱/۱۷»

۶۱. أوصاف الأشراف (۲) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد فرغ... فی یوم الأربعاء فی ثامن عشر شهر محرم الحرام ۱۲۶۶» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: چهارشنبه ۱۸ محرم الحرام ۱۲۶۶ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۲۱ (۴۹ ب - ۶۹ الف) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۷×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج آجری، با ترنج ضربی با زمینه گل و بوته. ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، افزودگیهایی پس از انجام در خصوص مؤلف رساله آمده است. شماره نسخه: «۳۳۹۰/۴»

لله مجدداً تهران سال ۱۳۳۶هـ به اهتمام: کیوان سمیعی در قطع جیبی و سنگی مجدداً در تهران سال ۱۳۳۶هـ به تصحیح مرحوم حاج سید نصرالله تقوی و با مقدمه محمد مدرس به خط عمادالکتاب.

۶۲. أوصاف الأشراف (۳)

(اخلاق، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «فصل پنجم در یقین، ... مفیض نور است بر هر چه قابل اضانت باشد بمثابت عین الیقین و تأثیر آتش در آنچه باو رسد تا هویت او محو کند و ...» ناقم.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ بی نقطه *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۹۶۰هـ (۱۶۹۱ الف)] *عنوانها و نشانها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۳ (۲۷ الف - ۲۹ ب) *تعداد سطر: چلیپا *اندازه متن: ۱۰×۲۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمّع قهوه‌ای روشن، عطف: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: برگها مجدول به طلا، لاجورد و قرمز با کمند قرمز، ادامه عبارات رساله در حواشی نگاشته شده و یک برگ بعد از انجام نانوخته مانده است.

شماره نسخه: «۵۶۵۷/۴»

۶۳. أوصاف الأشراف (۴)

(اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰هـ *عنوانها و نشانها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۹ (۷۴ ب - ۹۲ ب) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۶/۵×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۱۸ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، مهر دایره‌ای بزرگ «المستعین بالله الغنی، محمد بن مسعود» بر برگ نخست و مهر پدر عزیزم حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) پشت برگ انجام آمده است.

شماره نسخه: «۶۰۸۶/۲»

۶۴. أوصاف الأشراف (۵) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «بر حسب امر وزیر وظائف و اوقاف ایران به رشته تمیق و تحریر کشید، محمداسماعیل المنشی العراقي فی يوم الخميس من شهر ربیع الثانی شهور سنة إثنان و ثمانین و مأتین بعد الألف سنة ۱۲۸۲» *نوع خط: شکسته نستعلیق (عبارات عربی: نسخ مُعرب) *نام کاتب: محمداسماعیل منشی عراقی (به دستور وزیر وظایف و اوقاف ایران) *تاریخ کتابت: پنجشنبه ماه ربیع الثانی ۱۲۸۲ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۲۱ (۱۳۲ب - ۱۵۲ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۹×۱۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۲۴ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکوی فرسوده، عطف: تیماج عتّابی.

ویژگیها: حاشیه نوسی دارد، اشعار گوناگون به فارسی و عربی به مناسبت مباحث در حواشی آمده، عناوین به قرمز در حاشیه نگارش یافته، فراز برگها وصالی شده است.

شماره نسخه: «۶۲۵۳/۲»

۶۵. أوصاف الأشراف (۶) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت... فی يوم السبت ۱۲ شهر محرم الحرام ۱۲۶۳» *نوع خط: نسخ (آیات، مُعرب) *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: شنبه ۱۲ محرم الحرام سال ۱۲۶۳ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی (ترمه) خاکستری *تعداد برگ: ۳۰ (۲۷ب - ۵۶ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۱۳/۵×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکوی، مجدول، ضربی يك لا.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، مهر حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) پشت برگ انجام آمده است. شماره نسخه: «۶۴۱۹/۳»

۶۶. أوصاف الأشراف (۷) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ (آیات: مُعرب) *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲هـ *عنوانها و نشانها: نانوشته *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۳۲ (۳۲ - ۶۳ الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۱۴/۵×۹ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۰/۵×۱۳/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره، با ترنج ضربی با زمینه گل و بوته.

ویژگیها: برگ انجام وصالی شده، مهر پدر بزرگوارم حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ انجام آمده است.

شماره نسخه: «۷۱۳۰/۲»

۶۷. أوصاف الأشراف (۸) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ *نام کاتب: [یعقوب بن مشهدی باقر سیادهنی^۱ (۱۰۲ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۷۰هـ] *عنوانها و نشانها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۱۴ (۱۲۴ الف - ۱۳۷ ب) *تعداد سطر: ۱۸ *اندازه متن: ۱۱×۱۵/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷/۵×۲۳ سانتیمتر

۱. «سیاه دهن» نام قدیم «تاکستان» امروزی است که در حومه قزوین قرار دارد.

*نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره ضربی، مجدول با ترنج، سرترنج و لچک ترنج با زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، برخی اشعار فارسی در حواشی آمده است.

شماره نسخه: «۷۳۵۸/۴»

۶۸. أوصاف الأشراف (۹) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ فِي أواخر شهر رجب المرجب، امیرقلی ولد ملا سید علی» *نوع خط: نستعلیق (عبارات عربی: نسخ) *نام کاتب: امیرقلی بن ملا سید علی *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲هـ *عنوانها و نشانها: قرمز و مشکی، *نوع کاغذ: شرقی سفید نازک *تعداد برگ: ۳۱ (۲۸ب - ۵۸ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۴/۵×۱۰/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: برون: پارچه‌ای (ترمه) رنگارنگ، عطف: و مغزی: تیماج قهوه‌ای روشن؛ درون: تیماج حنایی.

ویژگیها: نسخه هنری و زیبایی است، دارای سرلوح مذهب و مرصع با زمینه طلا و لاجورد با نقش و نگارهای رنگارنگ، برگه مجدول به طلا و مشکی با کمند طلائی، حاشیه برگها نانوشته است.

شماره نسخه: «۸۲۴۴/۲»

۶۹. أوصاف الأشراف (۱۰) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ فِي سنة ۱۰۶۰» *نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سال ۱۰۶۰هـ *عنوانها و نشانها: قرمز

*نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۳ (۳۹ الف - ۵۱ الف) *تعداد سطر: ۲۵
 *اندازه متن: ۱۰×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۱۹/۵ سانتیمتر *نوع جلد:
 تیماج زرشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ» مقابله شده، نسخه بدوها با نشان
 «نسخه» در حاشیه آمده، حاشیه برگها اندکی آسیب دیده و مرمت گردیده است.
 شماره نسخه: «۸۳۱۲/۳»

۷۰. أوصاف الأشراف (۱۱) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «کتب ابن حاجی محمدتقی، ابوالقاسم» *نوع خط: نسخ
 (آیات: مُعرب) *نام کاتب: ابوالقاسم بن حاجی محمدتقی *تاریخ کتابت: [سال
 ۱۲۱۶هـ (۱۷۰۰ب)] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ:
 ۲۵ (۱ الف - ۲۵ الف) *تعداد سطر: ۱۸ *اندازه متن: ۶/۵×۱۱/۵ سانتیمتر
 *اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۷ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکی، مجدول، ضری.
 ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، عناوین مباحث با قرمز، در حاشیه آمده است.
 شماره نسخه: «۹۲۳۸/۱»

۷۱. أوصاف الأشراف (۱۲) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق (آیات: مُعرب) *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ
 کتابت: [سال ۱۰۶۱هـ (۱۲۴۷ب)] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی
 نخودی *تعداد برگ: ۳۶ (۱۱۶ب - ۱۵۱ الف) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن:

۵/۱۰×۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۹×۱۰ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج زرشکی، با ترنج ضربی با زمینه گل و بوته.
 ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدلها با نشان «بدل» در حاشیه آمده، مهر بیضی «عبدہ الرّاجی حاجی بابا» و «عبدہ محمدباقر بن حاجی بابا» همراه دو مهر کوچک بیضی «علی محمد...» در برگ نخست آمده است.
 شماره نسخه: «۹۲۶۳/۳»

۷۲. أوصاف الأشراف (۱۳) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».
 گزارش نسخه: * ترقیمه: «قد تمّت... بقلم محمدهاشم، فی لیلة الخمیس، الرابع من شهر شوّال المکرّم من شهور سنة سبع و عشرين و مائة بعد ألف، من الهجرة النبویة... التماساً للاخ میر محمدصادق بن میر محمدسلیم الطالقانی» * نوع خط: شکسته نستعلیق * نام کاتب: محمدهاشم (بدرخواست میر محمدصادق بن محمدسلیم طالقانی) * تاریخ کتابت: پنجشنبه ۴ شوال ۱۱۲۷ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۲۹ (۲ب - ۳۰ الف) * تعداد سطر: ۱۶ (چلیپا) * اندازه متن: ۱۲×۶ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۸×۱۱ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «مولانا یحیی سلّمه الله، ق، دارد، مهر بیضی مالک نسخه «عبدہ الرّاجی محمدصادق الطباطبائی» در برگ نخست و مهر بیضی «یا امام زین العابدین» همراه چندین قطعه شعر در انجام آمده، چند بیت شعر از جمله از کتاب گلشن ابرار در حواشی دیده می‌شود.

شماره نسخه: «۱۱۵۲۳/۱»

۷۳. أوصاف الأشراف (۱۴) (اخلاق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ (آیات: مُعرب) *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۳ هـ *عنوانها و نشانیها: نانوشته *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۵۴ *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۴/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹×۱۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی، با ترنج و زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، جای عناوین نانوشته مانده، برگ نخست اندکی آسیب دیده سپس مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۱۱۹۸۱»

۷۴. بقاء النفس بعد خراب البدن = بقاء النفس بعد فناء الجسد (۱) (فلسفه، عربی)

آغاز: «رسم المولى العالم الفاضل مؤيد الدولة والدين قدوة المهندسين أن أكتب شيئاً... فأقول الموجود ينقسم على ما له وضع...».

انجام: «فهذا ما حضرلى فى الوقت مع إشتغال القلب مما إستفدته من كلام الحكماء فى هذا الباب والله تعالى أعلم».

گزارش متن: رساله‌ای کوتاه است در اثبات بقای نفس (روح) انسانی، پس از متلاشی شدن جسد، این رساله به درخواست مؤیدالدین عرضی، از همکاران خواجه در رصدخانه مراغه، به رشته تحریر درآمده، و به سال ۱۳۴۲ هـ از سوی میرزا عبدالله زنجانی (م ۱۳۶۰ هـ) به چاپ رسیده، آنگاه زین‌العابدین کیانزاد آن را به فارسی ترجمه نموده و در مجله جلوه، سپس جداگانه آن را با عنوان: «بقاء روح پس از مرگ» در تهران چاپ و منتشر نموده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «اللهم اغفر لباقر بن محمدتقی فی یوم الحساب بمحمد و آله» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: علامه مولی محمدباقر بن محمدتقی مجلسی اصفهانی، *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۵۷هـ] *محل کتابت: [اصفهان] *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۴ (۶۱ ب - ۶۴ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۷/۵×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته. و یژگیها: نسخه‌ای بسیار نفیس است به خط مبارک علامه مولی محمدباقر مجلسی که در ایام جوانی کتابت کرده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۶۰؛ الذریعة: ۱۳۹/۳.

شماره نسخه: «۵۱۰۱/۷»

۷۵. بقاء النفس بعد خراب البدن = بقاء النفس بعد فناء الجسد (۲) (فلسفه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الرسالة بیدی، فی سنة ۱۳۶۳هـ قد صححتها فی رسالتین دقیقاً صحیحاً» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [سید اسدالله صفوی مصطفوی مسالی] *تاریخ کتابت: ۱۳۶۳هـ *محل کتابت: مجهول *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۲ (۵۱ب - ۵۲ب) *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۱۴×۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷/۵×۱۱ سانتیمتر *نوع جلد: کاغذ ابلق، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح و با عبارت «قد صححتها فی رسالتین دقیقاً صحیحاً» مقابله شده، نسخه بدنها با نشان «خل» در حاشیه آمده است. شماره نسخه: «۱۵۱۱۳/۱۵»

۷۶. بیست باب (۱) (اسطرلاب، فارسی)

آغاز: «الحمد لله رب العالمين و الصلوة على محمد و آله أجمعين، أما بعد این مختصر بیست در معرفت اسطرلاب^۱ مشتمل بر بیست باب؛ باب اول در ألقاب آلات و خطوط و دوائر اسطرلاب...».

۱. چون اسطرلاب آلت یا وسیله بسیار مهم، علمی و حساس اخترشناسی است که در صورت عدم وجود این وسیله، اخترشناسان قدیم هیچگاه قادر نبودند به اهداف خویش فائق آیند. لذا بدین سبب در مورد این وسیله مطالبی را به شرح زیر می‌آوریم:

اسطرلاب کلمه‌ای یونانی است، و معنی آن ترازوی آفتاب می‌باشد. در زمانهای دور، اسطرلاب را جهت ارتفاع پیمودن آفتاب و تعیین اوقات روز و شب به کار می‌بردند. اسطرلاب آلتی علمی و قدیمی است، و یکی از آثار گرانبها و مهم شرق می‌باشد که اخترشناسان مشهور بیشتری از اعمال اخترشناسی را به وسیله آن استخراج می‌کردند. بر حسب کتابهای علمی، تاریخ اسطرلاب پیش از زمان «پتولمی Ptolemy» اخترشناس و جغرافیدان مشهور یونانی که در سال یکصد و سی سال پیش از میلاد مسیح، در اسکندریه مصر می‌زیسته، اختراع گردیده است. طبق روایات طبری، اعراب و مسلمانان در آغاز استعمال، اسطرلاب را از یونانیان اقتباس نموده، آن را برای ستاره شناسی و یافتن جهت قبله و اوقات صبح و شام و یاد کردن هیأت زمین و شهرهای معمره و حال طوابع و مطالع و آنچه بدان تعلق دارد، تکمیل کردند و در سده ۱۰ میلادی استعمال کامل آن را به اروپائیان آموزش دادند. از سوی دیگر بر حسب برخی از مطالب کتاب «اوستا Avesta» و اشارات راجع به دین زرتشت، ایرانیان پیش از عربها از علم اخترشناسی و استعمال اسطرلاب آگاهی داشتند. ایرانیان باستان اسطرلاب را جهت شناختن و یافتن دوری و نزدیکی و ارتفاع آفتاب و ستارگان و دریافتن مسافتی که بین آنها وجود دارد، به کار می‌برند. خورشید در آیین مزدیسنی عهد ساسانیان مقام فایقی دارا بوده است، و زرتشتیان ایران آفتاب را ستایش می‌نمودند و پادشاهان ساسانی با چنین عبارت سوگند یاد می‌کردند: «به آفتاب خدای بزرگ که از پرتو خویش جهان را نورانی و از حرارت خود جمیع کاینات را گرم کرده است.» در نصوص متعدده^۲

لله اوستا چنین آمده که: پرستش عناصر طبیعی از اصول دیانت زرتشت بوده، و آذر یعنی آتش در این آیین ایرانیان بسیار مهم‌تر از دیگر عناصر بوده است. در دوایر و خطوط اسطرلاب، تمامی افلاک به دوازده برج تقسیم شده است و هر برج به چند ستاره منقسم است، و هر ستاره‌ای به يك منزلی صورت گرفته است. دانایان اسطرلاب فلکی را عقیده بر آن بوده که در فلك کرسی بیست و هشت منزل می‌باشد و چون آن بیست و هشت منزل را منقسم نمایند دوازده برج آشکار می‌گردد. و تأثیر هر ساعت سعد و نحس را از تأثیرات دوازده برج درك و اقتباس می‌کردند و توسط اسطرلاب ساعتی که زهره با مشتری سعادت گستر بود، آن را فرخنده فال دانسته از برای عقد و نکاح و مواصلت شاهان ایران و توران اختیار می‌نمودند، همچنین اسطرلاب را جهت یافتن گنج و یا اشیایی که در زمین پنهان کرده‌اند، استعمال می‌کردند. معمولاً پادشاهان قدیم همیشه تعدادی منجم در دربار خود داشته‌اند تا وسیله اسطرلاب سعد و نحس ایام را اعلام نمایند. امیر تیموریان گورکانی جهت فتوحات دیار ماوراء النهر و فارس و آذربایجان و گرجستان و گیلان و بلاد هند و سند و ملتان، ساعات میمون که شایسته آن بود از سطرلابهایی که در اختیارشان قرار داشته، اختیار می‌کردند.

چند اسطرلاب بسیار نفیس و ارزشمند از کارهای استادان برجسته ایرانی در نمایشگاه صنایع ایران که در سال ۱۹۳۱ میلادی در لندن برگزار گردید به نمایش درآمده بودند و تاریخ و مشخصات هر کدام را در يك جزوه راهنما در اختیار مراجعان قرار می‌دادند. در موزه بریتانیا و موزه ویکتوریا و موزه آلبرت در لندن، و موزه ملی دریانوردی در «گرین ایچ»

«National Maritime Museum, Green Wich»

و نیز در کلکسیون «لوئیس ایوانز Lewis Evans» در شهر آکسفورد مجموعه‌های بسیار ارزشمند و ممتاز از اسطرلابهای ایرانی یافت می‌شود. بسیاری از اسطرلابهای ایرانی که در موزه‌های انگلستان وجود دارد، کار اسطرلابیان اصفهان است. مهم‌ترین و بزرگترین این اسطرلابهای ایرانی در موزه بریتانیا در لندن است. این اسطرلاب یکی از شاهکارهای فلزکاری ایرانیان می‌باشد که برای سلطان حسین صفوی ساخته شده و کتیبه روی آن چنین است: «هو. بموجب فرمان قضاة»

للهجریان سلطان سلاطین زمان، سید خواقین دوران، پشت و پناه اهل، ایمان ولی نعمت عالم و عالمیان، مدار سپهر دولت و عدالت، قطب فلك اعظم عظمت و جلالت، اختر درخشان اوج گیتی ستانی، مهر تابان و سط السماء جهانبانی، شاه سلطان حسین صفوی موسوی حسینی - مد الله تعالی ظل معدلته علی رؤس الأنام مد اللیالی و الاایام - این اسطرلاب تام صورت انجام یافت فی شهر شعبان ۱۱۲۴هـ» اسامی شهرهائی که در آنها بواسطه عرض و طول این اسطرلاب تام قبله را می‌توان یافت از این قرار است: دایره بیرونی - مکه، مدینه، کوفه، بصره، مصر، مداین، واسط، موصل، دمشق، خلوان، رجه، مشهد، نیشابور، سبزوار، دامغان، سمنان، مزینان، بسطام، آمل، کجور، خوار، ری، اسفراین، قم، رودسر، بارفروش، ساری، فومن، لاهیجان، استرآباد، جرجان، ترضیز، هرات، تون، طبس، سرخس، مرو، قاین، قزوین، الموت، طالقان، اهر، زنجان، ساوه، همدان، نهاوند، شهرزور، گنجه، بردع، دربند، تبریز، سلماس، نخجوان، خوی، مرند، مراغه، دینور، دمدم، کرمان، سیرجان، جیرفت، هرمز، قندهار، کابل، مُلتان، لاهور، دیبل، کشمیر، حیدرآباد، بحرین، قطیف، بغداد، سامرا، بیت المقدس، طرابلس، سوریه، فاس طنجه، منصوره، اجین، دهلی، کیچ کمران، اُرگنج، قفلیس، اردبیل، شماخی، سلطانیه، بست، ماروجاق، بادغیس، آمد، ارسنجان، شوشتر، فیروزآباد، سابور، اصطخر، شیراز، کرمانشاه، کردستان، گلپایگان، سمیرم، کاشان، یزد و اصفهان.

کهن‌ترین و گرانبهاترین و مشهورترین اسطرلاب ایرانی در انگلستان در کلکسیون «لوئیس اوانز Lewis Evans» در آکسفورد قرار دارد. این اسطرلاب به سال ۳۷۴هـ توسط دو برادر اصفهانی ساخته شده و تمام کتیبه‌های آن کوفی است. به عقیده اخترشناسان و اسطرلابیان، قدیمی‌ترین آلت علمی است که تاریخ و اسامی سازندگان خود را دارا می‌باشد و آن چنین است: «بسم الله و بعون الله باليمن و الدوله و الإقبال و السعادة البقاء هذا اسطرلاب احمد و محمود أبناء ابراهیم الاسطرلابیین الاصفهانیین، سنة اربع و سبعین و ثلاثائة.» این اسطرلاب بسیار اهمیت دارد، و عنکبوت آن از برای سی و هفت کواکب ساخته شده است. این اسطرلاب به شماره (۱۸) در کلکسیون «لوئیس اوانز» در موزه بریتانیا در لندن نگهداری می‌شود. يك اسطرلاب نفیس دیگر که توسط يك استاد ایرانی اسطرلابی برای شاه عباس دوم ساخته شده، کتیبه آن چنین است: «قد أمر السلطان»

انجام: «در آن اشتباه نیفتد او را در این باب کفایت باشد اینست تمامی سخن در معرفت اسطرلاب و الله أعلم بالصواب».

گزارش متن: رساله کوتاهی است که قواعد اسطرلاب را به صورت گزیده در بیست باب تشریح کرده و گویا بخشی از کتاب صد باب مؤلف باشد که به نام بیست باب نامیده شده و عناوین ابواب بدین ترتیب است:

۱. در القاب آلات و خطوط و دوائر اسطرلاب؛ ۲. در معرفت ارتفاع گرفتن از آفتاب و ستاره؛ ۳. معرفت طالع از ارتفاع درجه آفتاب؛ ۴. معرفت ارتفاع از طالع؛ ۵. دایره و ساعات مستوی؛ ۶. معرفت میل آفتاب و غایت ارتفاع؛ ۷. معرفت مطالع بروج به خط استوا؛ ۸. معرفت خانه‌های دوازده‌گانه؛ ۹. معرفت ساعات صبح و شفق؛ ۱۰. معرفت ظل از ارتفاع و ارتفاع از ظل؛ ۱۵. معرفت سمت از ارتفاع و ارتفاع از سمت؛ ۱۶. در معرفت تقویم آفتاب؛ ۱۷. در معرفت بالای اشخاص؛ ۱۸. در معرفت عمل کردن به صفحه آفاقی؛ ۱۹. در معرفت کجی و راستی اسطرلاب؛ ۲۰. در معرفت ستاره.

للأعظم الأعدل الأفخم، مالك رقاب الأمم ماحى أساس الظلم و الطغيان، ملك ملوك الزمان ابوالمظفر، سلطان شاه عباس الثانی الصفوی الموسوی الحسينی بهادرخان - خلد الله تعالى ملكه و سلطانه و أفاض على العالم بره و عدله و إحسانه مادام الأفلاك دوارة و النجوم سیارة - بصنعة هذا الأسطرلاب...». همچنین در پشت این اسطرلاب مطالب زیر آمده است: «بوقوف أقل عبيد عتبة العلية العالية الخاقانية، محمد شفيح المنجم الجنازدي» «و قد صنعه محمد مقيم اليزدي في سنة غزاة الهجرية».

در کتابخانه بزرگ پدر عزیزم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) چندین اسطرلاب وجود دارد که دو اسطرلاب آن کروی است. لیکن این اسطرلابها که یکی از آنها که قدیمی است، بقیه در سده‌های اخیر ساخته شده‌اند.

۱. غز به حساب ابجد سال یکهزار و پنجاه و هفت هجری می‌باشد.

چند نسخه نفیس از رساله بیست باب اسطرلاب در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد که نسخه‌ای مورخ سده ۹هـ به شماره «۱۲۶۱۵/۳» و چند نسخه دیگر مورخ نیمه نخست سده ۱۰هـ. همچنین دو نسخه مورخ ۹۸۱ و ۱۰۴۱هـ در کتابخانه آستان قدس رضوی و یک نسخه در کتابخانه ملی ملک و نسخه‌ای نیز در کتابخانه مجلس شورای اسلامی موجود می‌باشد.

جمعی رساله بیست باب را شرح کرده‌اند از آن جمله:

۱. شرح مولی محمد کبیر جرجانی به فارسی و با عنوان «فتاح، بیست باب اسطرلاب» که در تاریخ ۲۵ ربیع الاول سال ۸۱۷هـ آن را به پایان برده است. نسخه‌ای از آن در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود می‌باشد.
 ۲. مطلع الأنوار در شرح بیست باب اسطرلاب تألیف: فصیح بن عبدالکریم بسطامی شاهرودی. این شرح را او به نام: امیر علی شیر نوائی ساخته است. نسخه‌ای از آن مورخ ۹۵۱هـ در کتابخانه مجلس شورای اسلامی موجود می‌باشد.
 ۳. شرح محمد بن سلیمان برسوی معروف به: امه زاده که آن را برای سلطان یزید عثمانی نگاشته است.
 ۴. شرح علامه بیرجندی نظام‌الدین عبدالعلی (م ۹۱۶هـ) نسخه نفیسی از آن در کتابخانه موزه بریتانیا در لندن به شماره «Add - ۲۲۷۵۲» موجود می‌باشد و در این کتابخانه بزرگ نیز چند نسخه نفیس از شرح بیست باب علامه عبدالعلی بیرجندی موجود می‌باشد.
- در منابع موجود تاریخ تألیف آن سال ۸۸۹هـ آمده است، لیکن در برخی نسخه‌ها از جمله نسخه کتابخانه مجلس سال ۸۹۳هـ آمده است. نسخه‌ای نیز در کتابخانه آستان قدس به شماره «۵۳۴۲» و نسخه دیگری به شماره ۷۰۱ در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری در تهران موجود می‌باشد.

۵. شرح نظام‌الدین بن حبیب‌الله حسینی به فارسی که به سال ۸۷۳ هـ آن را نگاشته است.

۶. حاشیه یا شرح کمال‌الدین حسین بن خواجه شرف‌الدین عبدالحق اردبیلی متوفی ۹۵۰ هـ.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت علی يد ابن محمدحسین، محمدحسن سلیمی مازندرانی» *نوع خط: نستعلیق و شکسته نستعلیق *نام کاتب: محمدحسن بن محمدحسین سلیمی مازندرانی *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۵۵ هـ (۱۵۹ ب)] *عنوانها و نشانیها: قرمز، *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۳۲ (۸۱ ب - ۱۱۲ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۴/۵ × ۱۰/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۸/۵ × ۱۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع مشکی، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «بیرجندی» دارد، لبه برگها رطوبت دیده و اندکی فرسوده گشته است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۱۴-۴۱۶؛ الذریعة: ۱۸۷/۳.

شماره نسخه: «۶۹۶/۴»

مجموعه

۷۷. بیست باب (۲) (اسطربلاب، فارسی)

آغاز: «بسملة الحمد لله حمد الشاکرین و صلواته علی محمد و آله أجمعین این مختصریست در معرفت اصطربلاب مشتمل بر بیست باب...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: [محمد بن محمدباقر کاشانی (۹۲ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۷۹ هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۴ (۲ ب - ۱۵ ب) *تعداد سطر:

۱۶ * اندازه متن: ۹×۱۶/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۶×۲۲/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول.
ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، فوایدی در موضوع رساله، قبل از آغاز آمده، مهر بیضی «عبدہ محمد بن محمدباقر» پشت برگ نخست دیده می‌شود.
شماره نسخه: «۱۰۱۵/۱»

حواشی

۷۸. بیست باب (۳) (اسطربلاب، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۱۰۱۵/۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «تمّ فی يوم السبت، ثانی عشر ذی الحجّة لسنة سبع و عشرين و ثمانمائه، علی يد احمد بن محمد بن حسن الجرجانی» * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: احمد بن محمد بن حسن، جرجانی * تاریخ کتابت: شنبه ۱۲ ذی الحجّة سال ۸۲۷ * عنوانها و نشانها: مشکی * نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک * تعداد برگ: ۴۸ (۲۸ب- ۷۵الف) * تعداد سطر: ۱۵ * اندازه متن: ۶×۱۱ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۰×۱۷/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، لبه برگها اندکی رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۸۰۲۱/۳»

حواشی

۷۹. بیست باب (۴) (اسطربلاب، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۱۰۱۵/۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۲ (۱۱۶ ب - ۱۳۷ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۶/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۱۹/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج يك لا؛ برون: قهوه‌ای؛ درون: مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی دارد، نسخه بدلها با نشان «ل» در حاشیه آمده، اشکال هندسی در برخی برگها آمده، مهر پدر عزیزم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در انجام آمده است، آثار چربی به تعدادی از برگها سرایت نموده است.

شماره نسخه: «۸۲۹۹/۵»

(اسطربلاب، فارسی)

۸۰. بیست باب (۵)

آغاز: «بسمله، این مختصر بیست در معرفت اسطربلاب مشتمل بر بیست باب...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: سلیمان موسوی *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۰ (۱ ب - ۲۰ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۶×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی با نشان «۱۲، جعفر» دارد، تملک «محمدادی» به تاریخ ۱۱۲۹ هـ با چندین مهر بیضی مخدوش، و تملک «محمدرضا حکاکی» به تاریخ ۱۱۸۵ هـ با مهر مربع «افوض امری الی الله، عبده محمدرضا» در برگ نخست آمده، برگها رطوبت دیده، برگ نخست نیز آسیب دیده است.

شماره نسخه: «۹۰۱۶/۱»

۸۱. بیست باب (۶) (اسطراب، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۹۰۱۶/۱».

انجام: «در این باب کفایت باشد و چون در بعضی اسطرابها، بغیر از این کواکب... این است تمامی سخن در معرفت اسطراب و الله أعلم بالصواب».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد فرغت من تسوید هذه الرسالة، جواد بن صادق الیزدی فی شهر ذی القعدة سنة ۱۲۶۵» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: جواد بن صادق یزدی *تاریخ کتابت: ذی‌القعدة سال ۱۲۶۵ *عنوانها و نشانیها: نانوشته *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۳۰ (۱ب - ۳۰ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۵/۵×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۸ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکى ضربی با ترنج و زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، جای عناوین نانوشته مانده، برگ نخست اندکی آسیب دیده و مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۹۵۱۷/۱»

۸۲. بیست باب (۷) (اسطراب، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۹۰۱۶/۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق و شکسته نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: چهارشنبه، جمادی الثانی سال ۱۲۷۱ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۱۳ (۶۶ب - ۷۸الف) *اندازه متن: ۱۷×۱۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷×۲۳/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی نارنجی و کرم، مجدول، ضربی با نقوش زرین در گوشه‌ها، با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته؛ عطف: و مغزی تیماج حنایی.

ویژگیها: حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد.

شماره نسخه: «۱۰/۱۳۳۶»

۸۳. بیست باب (۸) (اسطرباب، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ فِي يَوْمِ الْأَرْبَعَا عَلَيَّ يَدَ مُحَمَّدٍ، سَنَةَ ۱۲۳۴» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: محمد *تاریخ کتابت: سال ۱۲۳۴ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۶۹ (۶۷ب - ۱۳۴ب) *تعداد سطر: ۹ *اندازه متن: $۵ \times ۹/۵$ سانتیمتر *اندازه جلد: $۱۵ \times ۱۰/۵$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، ضربی مجدول.
ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده است.

شماره نسخه: «۲/۸/۱۲۴۰»

۸۴. بیست باب (۹) (اسطرباب، فارسی)

آغاز: «بِسْمَلَةِ، أَسْأَلُكَ تَوْفِيقَ الْإِتْمَامِ يَا ذَا الْفَضْلِ وَالْإِكْرَامِ، اَيْنَ مَخْتَصِرِيسْتِ دَرِ مَعْرِفَتِ أَصْطِرْلَابِ مَشْتَمَلِ بَرِ بَیْسْتِ بَابِ...».

انجام: «هر که آنرا بشناسد چنانکه در آن اشتباه نیفتد او را درین باب کفایت باشد اینست تمامی سخن در معرفت اسطرباب والله أعلم بالصواب».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۹ هـ *عنوانها و نشانیها: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۰ (۱۳ب - ۳۲ب) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: $۵ \times ۱۱/۵$ سانتیمتر *اندازه جلد: $۱۸ \times ۹/۵$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی، با ترنج و زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «ه» دارد، برگها رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۱۲۶۱۵/۳»

۸۵. بیست باب (۱۰) (اسطرلاب، فارسی)

آغاز: افتاده (۱۵) «...اجزای ساعات شب بود و بر وجهی دیگر نظیر درجه آفتاب را یعنی درجه مقابل او بر خطی نهند از خطوط ساعات...». انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمدی بن حسینی مازندرانی *تاریخ کتابت: رجب ۹۹۵ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز و طلایی *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۳۸ (۱۵ ب - ۵۲ ب) *تعداد سطر: ۱۸ *اندازه متن: ۵/۵×۱۱/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹/۵×۱۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع قهوه‌ای، عطف: تیماج قهوه‌ای.

شماره نسخه: «۱۳۱۰۶/۲»

۸۶. بیست باب (۱۱) (اسطرلاب، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *تاریخ کتابت: شعبان ۱۰۸۳ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ۱۹ (۵۲ ب - ۷۰ ب) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۵×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۸×۱۴ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی.

ویژگیها: جای اشکال هندسی سفید مانده، نسخه اندکی رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۱۷۱۲۲/۳»

۸۷. تجرید العقاید = تجرید الکلام = تجرید الاعتقاد = التجرید (۱) (کلام، عربی)

آغاز: «بسملة، اما بعد حمد واجب الوجود على نعمائه و الصلوة على سيد أنبيائه وعلى أكرم أحبائه، فإني مجيبٌ الى ما سئلت من تحرير مسائل الكلام وترتيبها على أبلغ النظام مسيراً إلى غرر فرائد الاعتقاد و نكت مسائل الإجتهد مما قادني الدليل إليه وقوى إعتماذي عليه و الله أسئل العصمة و السداد».

انجام: «و كذا انتهى عن المنكر و بالمندوب مندوب سمعاً و إلا لزم ما هو خلاف الواقع و الإخلال بحكمة الله تعالى و شرطهما علم فاعلها بالوجه و تجويز التأثير و انتفاء المفسدة».

گزارش متن: کتاب تجرید العقاید یکی از بهترین آثار در اصول عقاید به شمار می‌آید. برخی گفته‌اند که این رساله متنی است که در علم کلام بر طریقه مذهب حقّه امامیه تصنیف شده است. خواجه خود در دیباچه این اثر گوید: «این کتاب را به بهترین اسلوب ترتیب و تنظیم نمودم. و آنچه را به دلیل بر من ثابت شده و معتقد خویش قرار داده بودم، در این کتاب درج کردم...». بنابراین مذهب و عقیده خواجه را از این کتاب می‌توان بدست آورد.

این کتاب بر شش مقصد ترتیب یافته است: اول: در امور عامّه. دوم: در جواهر و اعراض. سوم: در اثبات صانع و صفات او. چهارم: در نبوت. پنجم: در امامت. ششم: در معاد و اثبات آن. این کتاب بهترین کتاب در عقاید شیعه امامیه به شمار می‌آید. جالب است که به جز عالمان شیعه، برخی از عالمان اهل سنت از جمله علاءالدین علی بن محمد قوشچی آن را شرح نموده و از خواجه با احترام بسیار، نام برده است.

متن کوتاه و مشهوری است در بیان مباحث علم کلام از دیدگاه امامیه که پیرامون نه قرن مورد توجه علمای گوناگون عامّه و خاصّه قرار گرفته و بسیاری آن را حاشیه یا شرح نموده‌اند، یکی از برجسته‌ترین شارحان، شاگرد خواجه نصیر، علامه حلّی است، در مورد این کتاب در مقدمه کشف المراد چنین آمده: «والآن حیث وقفتنا الله

تعالی للإستفادة من مولانا الأفضل العلام الأكمل، نصیر الملة و الحقّ و الدین محمد بن محمد بن الحسن الطوسی - قدس الله تعالی روحه الزکیة - فی العلوم الإلهیة و المعارف العظیة و وجدناه راکباً نهج التحقیق، سالکاً جدد التدقیق، معرضاً عن سبیل المغالبة، تارکاً طریق المغالطة تبعاً مطارح اقدامه فی نقضه و إبرامه، و لما عرج الی جوار الرّحمان و نزل بساحة الرضوان، وجدنا کتابه الموسوم بتجرید الاعتقاد قد بلغ فیه أقصى المراد و جمع جلّ مسائل الکلام علی أبلغ نظام، كما ذکر فی خطبته و أشار فی دیباجته إلاّ أنّه أوجز ألفاظه فی الغایة و بلغ فی إیراد المعانی الی طرف النهایة».

پس از نگارش *تجرید العقائد*، عالمان دیگر، شروح و حاشیه‌های بسیاری را بر کتاب خواجه ترتیب داده‌اند، که هر کدام از آن شروح و حواشی دارای شرح و حاشیه هستند، و در این گزارش، معرفی تمامی آنها میسر نیست، از این رو به برخی از شروح آن به ترتیب زیر بسنده می‌کنیم:

۱. شرح جمال‌الدین حسن بن یوسف بن المطهر مشهور به علامه حلی موسوم به: «کشف المراد فی شرح تجرید الاعتقاد» که در بمبئی هند به سال ۱۳۱۱هـ و در شهر صیدا در جنوب لبنان به سال ۱۳۵۳هـ به چاپ رسیده است.
۲. *تسدید القواعد و یا تشدید القواعد فی شرح تجرید العقاید*، از: شمس‌الدین محمود بن عبدالرحمن بن احمد اصفهانی. این شرح یکی از مهم‌ترین و نافع‌ترین شروح تجرید به شمار می‌آید. نسخه‌ای از آن در کتابخانه مجلس مورّخ ۸۱۹هـ و نسخه‌ای دیگر نیز در کتابخانه مدرسه عالی شهید مطهری در تهران مورّخ ۸۷۶هـ موجود می‌باشد.
۳. شرح تجرید علاء‌الدین علی بن محمد مشهور بقوشچی، معروف به شرح تجرید، این شرح را او به نام سلطان ابوسعیدخان در کرمان تألیف کرده و به ایلخان پیشکش کرده است. این شرح را علمای علم کلام شرح جدید نامیده‌اند. حواشی چندی بر این شرح نوشته شده است از جمله: حاشیه جلال‌الدین دوانی و حاشیه صدرالدین محمد دشتکی شیرازی.

۴. شوارق الإلهام فی شرح تجرید الکلام، تألیف: مولی عبدالرزاق بن علی بن حسین لاهیجی متخلص به فیاض از معاصران، شاگردان و داماد صدر المتألهین.
۵. مشارق الإلهام فی شرح تجرید الکلام، شرح دوّم عبدالرزاق فیاض لاهیجی است.
۶. تحفه شاهی و عطیه الهی، به فارسی از: زین الدین علی بن عبدالله بدخشی. این شرح را مؤلف برای سلطان محمد قطبشاه از سلاطین قطبشاهی که شیعه اثنا عشری بوده‌اند و در منطقه حیدرآباد دکن و پیرامون آن در اواخر سده ۱۰ و سده ۱۱ هـ سلطنت کرده‌اند. نسخه‌ای از این شرح در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و نسخه دیگری در کتابخانه مجلس شورای اسلامی در تهران مورّخ ۱۲۰۷ هـ موجود می‌باشد.
۷. البراهین القاطعه فی شرح تجرید العقاید الساطعه، تألیف: محمدجعفر بن سیف‌الدین استرآبادی مقیم تهران. این شرح را شارح در ۱۹ جمادی الاولی ۱۲۵۴ هـ به پایان برده است.
۸. شرح تجرید محمدکاظم بن محمدرضا طبری، که آن را به نام محمدشاه قاجار نوشته است. نسخه‌های آن در تعدادی از کتابخانه‌های بزرگ موجود می‌باشد.
۹. التوحید علی التجرید، از: مولی احمد بن محمد اردبیلی.
۱۰. تفرید الإعتقاد فی شرح تجرید الإعتقاد، از: شیخ علاء‌الدین ابی‌العلاء محمد بن احمد بهشتی اسفراینی. در کتاب وقایع السنین و الأعوام تألیف

خاتون‌آبادی اصفهانی آمده که بهشتی اسفراینی از شاگردان خواجه نصیر بوده و شرحی بر تجرید العقاید نگاشته است.^۱

۱۱. شرح تجرید، به فارسی از: میرزا عمادالدین محمود شریف ابن میرزا مسعود سمنانی صدر دارالسرور «برهانپور» که به سال ۱۰۶۸ هـ آن را به انجام رسانده است.

۱۲. شرح تجرید، از مولی بلال شاختی قاینی.

۱۳. شرح تجرید، از: مولی محمد بن سلیمان تنکابنی مؤلف قصص العلماء.

۱۴. تحریر تجرید العقاید، مشتمل بر زبده مسائل کلامی بر مذهب فرقه ناجیه، شیعه امامیه، تألیف: تبریزی.

۱۵. شرح اَبی عمرو احمد بن محمد مصری، (م ۷۵۷ هـ) وی از شاگردان علامه حلی بوده و در این شرح از او در چند مورد یاد کرده است.

۱۶. شرح علامه اکمل‌الدین محمد بن محمد البابرتی حنفی، (م ۷۸۶ هـ).

۱۷. شرح فاضل خضرشاه بن عبداللطیف المنتسوی، (م ۸۵۳ هـ).

۱۸. شرح قوام‌الدین یوسف بن حسن معروف به قاضی بغداد، (م ۹۲۲ هـ).

۱۹. تنقیح الفصول فی شرح تجرید الاصول، تألیف: عالم بزرگ شیعه ملا احمد بن محمد مهدی نراقی کاشانی، (م ۱۲۴۴ هـ).

۲۰. نهایت التحریر فی شرح التجرید، منسوب به: سید محمدتقی بن امیرمؤمن بن امیر محمدتقی بن امیررضا حسینی قزوینی، (م ۱۲۷۰ هـ).

۲۱. تجرید التجرید، در اصلاح کتاب تجرید العقاید، از: ابن کمال پاشا شمس‌الدین احمد بن سلیمان (م ۹۴۰ هـ)، نسخه آن در کتابخانه ملی پاریس موجود است.^۱

۱. وقایع السنین، نسخه کتابخانه مجلس: ۳۶۵. این کتاب حسب الأمر پدر عزیزم مرحوم آیت‌الله

العظمی مرعشی نجفی (ره) چاپ و منتشر گردیده است.

۲۲. ترجمه فارسی تجرید العقاید، از: سید امیر محمد اشرف بن عبدالحسیب احمد بن زین العابدین حسینی متوفی ۱۱۴۵ هـ به نام: «علاقة التجرید».
۲۳. حاشیه خفزی بر الهیات تجرید.
۲۴. حاشیه محمد بن حسین الشهیر بفخرالدین الحسینی.
۲۵. حاشیه بر تجرید، از: سید رکن الدین استرآبادی از شاگردان خواجه نصیر.
- نسخه‌های بسیار از این کتاب و شروح آن در کتابخانه‌ها موجود است و بارها به چاپ رسیده‌اند، جهت بررسی بیشتر به کتاب شناسی تجرید الاعتقاد از منشورات این کتابخانه بزرگ مراجعه شود.
- گزارش نسخه: *ترقیمه: «اتفق الإتمام... فی أواخر ثانی الثلاث الحرام، سنة سبع و خمسين و مائة و ألف من هجرة من علیه الصلاة و السلام، بید محمدحسین بن ملا محمدامین...» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمدحسین بن ملا محمدامین *تاریخ کتابت: اواخر رجب ۱۱۵۷ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۱۸ *تعداد سطر: ۲۲ *اندازه متن: ۶×۱۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع مشکى، عطف: تیماج مشکى.
- ویژگیها: در حاشیه تصحیح و با عبارت «بلغ» مقابله شده، عناوین مباحث با قرمز، در حاشیه آمده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۲۲-۴۲۴: الذریعة: ۳/۳۵۲.

شماره نسخه: «۱۷۵۹»

۸۸. تجرید العقاید = تجرید الکلام = تجرید الاعتقاد = التجرید (۲) (کلام، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت... علی يد قريش بن هاشم الحسيني، في مكة المباركة يوم الإثنين من شهر ذي القعدة الحرام، سنة خمس و خمسين و تسعمائة، من الهجرة النبوية...» *نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ *نام کاتب: قريش بن هاشم حسینی *تاریخ کتابت: دوشنبه، ذی‌القعدة ۹۵۵ *محل کتابت: مکه مکرمه *عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۱ (۳۳ ب - ۴۳ ب) *تعداد سطر: «میانگین» ۲۰ *اندازه متن: ۱۵×۱۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضری، مجدول، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج (ترمیم شده در واحد مرمت این کتابخانه بزرگ).
ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، نسخه بدھا با نشان «خ» در حاشیه آمده، برگها رطوبت دیده، لبه برگها اندکی آفت دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۳۱۲۳/۴»

۸۹. تجريد العقاید = تجريد الكلام = تجريد الاعتقاد = التجرید (۳) (کلام، عربی)

آغاز و انجام: «هچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ بعونه و منّه، في جمادى الآخر من سنة ۹۶۵ بدمشق المحروسة، بيد ابى الحسن بن عبدالله» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ابوالحسن بن عبدالله [استرآبادی (۱۳۴ب)] *تاریخ کتابت: جمادى الآخر سال ۹۶۵ *محل کتابت: دمشق *عنوانها و نشانیها: لاجورد و قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۵ (۱۳۷ب-۱۶۲ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۹×۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۱۰ سانتیمتر *نوع جلد: مشمّع قهوه‌ای روشن، عطف: تیماج قهوه‌ای تیره.
شماره نسخه: «۵۱۲۳/۷»

۹۰. تجرید العقاید = تجرید الکلام = تجرید الإعتقاد = التّجرید (۴) (کلام، عربی).
 آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».
 گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: [محمدحسین تبریزی مشهور به برهان المنجمین (۷۹ ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۴۲ هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۹ (۵۰ ب - ۵۸ الف) *تعداد سطر: ۲۷ «چلیپا» *اندازه متن: ۲۰ × ۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۵ × ۱۷ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زیتونی تیره مایل به قهوه‌ای، ضربی، مجدول.
 ویژگیها: حاشیه نویسی با نشان (۱۲) دارد، لبه برگها اندکی رطوبت دیده است.
 شماره نسخه: «۶۵۲۵/۷»

۹۱. تجرید العقاید = تجرید الکلام = تجرید الإعتقاد = التّجرید (۵) (کلام، عربی).
 آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».
 گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت... يوم الثلاثاء، ثالث عشر من شهر صفر، في سنة ۹۹۶، من الهجرة النبوية، على يدي حسن بن حسين، بيانه كلائي من القرى المنسوبة بلاهيجان، عمّره الله الملك المثلان... وقع الرقيم في بلدة قزوين...» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: حسن بن حسين بيانه كلايي لاهيجاني *تاریخ کتابت: سه شنبه ۱۳ صفر ۹۹۶ *محل کتابت: قزوين *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۱۳ (۶۱ ب - ۷۴ ب) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۱۴ × ۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۰ × ۱۳ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای سیر ضربی با ترنج و زمینه گل و بوته.
 ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «مق» دارد، عناوین مباحث با قرمز در حاشیه آمده، لبه برگها اندکی رطوبت دیده است.
 شماره نسخه: «۶۹۰۸/۳»

۹۲. تجرید العقاید = تجرید الکلام = تجرید الإعتقاد = التّجرید (۶) (کلام، عربی)
 آغاز: افتاده «...على الأمور الخارجيّة بمنّهلها و جب التّطابق فی صحیحہ... (۳ الف)
 الفصل الثانی فی المھیة و لواحقها و هی مشتقّة عمّا هو... (۱۲ الف) المقصد الثانی فی
 الجواهر و الأعراض و فیہ فصول، الفصل الأوّل فی الجواهر...»
 انجم: «همچون نسخه نخبستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد تمّ حسب الأمر آخوند ملاً عبدالجواد، بيد ابن
 محمّدحسن، محمّدعلی النائینی، فی سنة ۱۲۶۸» *نوع خط: نسخ *نام کاتب:
 محمّدعلی بن ملا محمّدحسن، نائینی *تاریخ کتابت: سال ۱۲۶۸ هـ *عنوانها و
 نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۴۶ (۱ الف -
 ۴۶ الف) *تعداد سطر: ۱۱ *اندازه متن: $6 \times 13/5$ سانتیمتر *اندازه جلد:
 $12/5 \times 22/5$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدھا با نشان «خل» در حاشیه نگارش
 یافته. مهر پدر بزرگوارم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در نخبستین
 برگ آمده است.

شماره نسخه: «۷۸۵۸/۱»

۹۳. تجرید العقاید = تجرید الکلام = تجرید الإعتقاد = التّجرید (۷) (کلام، عربی)
 آغاز: «همچون نسخه نخبستین»

انجم: «... (۴۷ الف) المقصد السادس فی المعاد والوعد والوعید... (۴۷ ب) وإلا لکان
 الثّواب أتقص حالاً من العوض و التفصیل علی تقدیر حصوله فیهما...» افتاده.
 گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون
 سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانها: قرمز و مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک
 *تعداد برگ: ۲۳ (۲۵ ب - ۴۷ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: 7×14 سانتیمتر

*اندازه جلد: ۱۴×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی ضربی، با ترنج و زمینه گل و بوته.

شماره نسخه: «۱۱۵۷۹/۲»

مجموعه

۹۴. تجرید العقاید = تجرید الکلام = تجرید الاعتقاد = التجرید (۸) (کلام، عربی) آغاز: «بسملة، المقصد الثالث في إثبات الصانع تعالى وصفاته وآثاره وفيه فصول، الفصل الاول في وجوده الموجود...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «وقع الفراغ من نسختها ظهريّة يوم الأحد ثالث في شهر ذي الحجة المباركة سنة ۱۰۹۴ على يد حسين بن سالم» *نوع خط: نسخ *نام كاتب: حسين بن سالم *تاریخ کتابت: یکشنبه ۳ ذي الحجة سال ۱۰۹۴ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۱۴ (۸۶ ب - ۹۹ الف) *تعداد سطر: ۱۱-۱۳ *اندازه متن: ۸×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج آجری، مجدول، ضربی.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، آثار چربی بر لبه زیرین برگها سرايت نموده است. شماره نسخه: «۱۲۴۴۷/۳»

مجموعه

۹۵. تجرید العقاید = تجرید الکلام = تجرید الاعتقاد = التجرید (۹) (کلام، عربی)

آغاز: افتاده... «و تحديدهما بالتأنيث العين و المنفى العين... (۸ الف) الفصل الثاني في الماهية و لواحقها... (۱۵ الف) المقصد الثاني في الجواهر و الأعراض و فيه فصول، الفصل الأول في الجواهر...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت علی يد احمد بن محمد الحسيني، بتاريخ اليوم الثالث، من شهر الله شهر رمضان، ختم بالخیر و الرضوان سنة ۱۰۷۹».* نوع خط: نسخ *نام کاتب: احمد بن محمد حسینی *تاریخ کتابت: ۳ رمضان المبارک ۱۰۷۹ *عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱ (۴۳ الف - ۴۳ ب) *تعداد سطر: ۱۰ *اندازه متن: ۸×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع مشکی، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، برخی نسخه بد لها با نشان «خل» در حواشی آمده، عناوین در حواشی نگارش یافته و بر اثر برش نابجا ساقط شده، آثار رطوبت در برگها مشاهده می شود، ولی متن آسیب ندیده، لبه برگهای آغازین مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۱۳۸۲۲/۱»

مجموعه

۹۶. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقلیدس = تحریر اقلیدس (۱) (هندسه، عربی) آغاز: «بسملة، الحمد لله الذى منه الإبتداء و إليه الإنتهاء و عنده حقایق الأنباء... و بعد فلما فرغت من تحریر المجسطی رأیت أن أحرر کتاب أصول الهندسة و الحساب المنسوب إلى إقلیدس الصوری... أقول الكتاب يشتمل على خمسة عشرة مقالة الملحقین... المقالة الأولى سبعة و أربعون شكلاً...».

انجام: «الثامن (۷۵ الف) و هو إثبات القضيّة... (۷۷ ب)... فانصاف السطوح الثلاثة اعنی مثلثی... متساویةً و إذا القینا مثلثی...» افتاده.

گزارش متن: کتاب اصول هندسه نام اسلامی کتاب اقلیدس می باشد، نام رومی آن «استقصات» و نام یونانی آن «اسطروشیا» است. برخی کلمه «اقلیدس» را به ضمّ همزه و کسر دال، و بعضی به کسر همزه و ضمّ دال ضبط کرده و گفته شده که این کلمه مرکب از دو کلمه «اقلی» به معنی کلید و «دس» به معنی مقدار است که معنی

ترکیبی آن کلید اندازه «هندسه» می‌باشد. در برخی منابع موجود آمده است که: بطلمیوس دوّم به دانستن هندسه شوق بسیار داشت و بر این آرزو بود که این دانش بزرگ را بیاموزد، چون آوازه دانش اقلیدس را شنید وی را با حرمت بسیار به دربار خویش فراخواند و در خدمت او به فرا گرفتن هندسه پرداخت. هر چه بیشتر می‌خواند، درس در نظرش دشوارتر می‌نمود، روزی از استاد خود سؤال کرد: آیا برای آموختن هندسه راه و وسیله‌ای هموارتر، کوتاه‌تر و آسان‌تر از کتاب استروشیان نیست؟

اقلیدس به غرض و نیت او پی برد، آنگاه با کنایه آمیخته به درشتی و سرزنش اظهار داشت: در پیشگاه علم، همه مردمان یکسانند، و جهت آموختن دانش راهی خاص شاهان و امیران و حاکمان نساخته‌اند و جز کوشیدن و پوییدن و اندیشیدن راهی نیست.

این رساله تحریری است عالمانه، از رساله اصول الهندسه اقلیدس یونانی که اسحاق بن حنین (م ۲۹۸هـ) آن را به عربی برگردانده و ثابت بن قره حرائی (م ۲۸۸هـ) آن را اصلاح نموده است، از آنجا که ترجمه‌های عربی این آثار بسیار دشوار بوده، گروهی به تحریر آن پرداخته‌اند، یکی از مهمترین آن تحریرها، تحریر خواجه نصیرالدین طوسی است که در ۲۲ شعبان ۶۴۶^۱ به انجام رسانده و مشتمل بر ۱۵ مقاله است که سیزده مقاله از اقلیدس و دو مقاله الحاقی از ايسقلاوس اسکندرانی، مقالات ۱-۶ در هندسه مسطحه، مقالات ۷-۱۰ در حساب و خواص اعداد، مقالات ۱۱-۱۳ در هندسه فضائی است.

در فهرست نسخه‌های عربی کتابخانه ملی پاریس درباره کتاب اقلیدس چنین آمده است:

۱. در برخی از نسخه‌های خطی این کتاب سال پایانی کتاب ۶۴۵هـ می‌باشد. از جمله در نسخه خطی کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران.

«مقدمه متن عربی اقلیدس چاپ رم مخالف مقدمه نسخه خطی است که در این کتابخانه وجود دارد...».

از این مطلب و برخی مطالب دیگر، بر می‌آید که احتمالاً این کتاب منسوب به خواجه باشد و مؤلف آن دانشمند دیگری است. از جمله فهرستنگار نسخه‌های خطی، امتیاز علی عرشی، در معرفی نسخه خطی موجود این کتاب در کتابخانه «رضا» در رامپور هند در فهرست نسخه‌های خطی این اثر^۱ معتقد است: از آثار خواجه نیست و مؤلف آن: ابوبکر محمد بن عبدالباقی بن محمد انصاری متوفی ۵۳۵ هـ می‌باشد. لیکن در بیشتر فهرست‌های موجود، این کتاب را از خواجه دانسته‌اند. از دیگر سو در پایان بیشترین نسخه‌های خطی موجود این کتاب، سال پایانی کتاب ۶۴۶ هـ آمده و چنانچه از ابوبکر انصاری باشد، او در سال ۵۳۵ هـ در گذشته است.

متأسفانه دلیل یا مأخذی که مورد قبول پژوهشگران، درباره اینکه تحریر اقلیدس از خواجه نیست وجود ندارد و بایستی بیشتر بررسی شود.

در کتابخانه بزرگ پدر بزرگوارم مرحوم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (رحمت‌الله علیه) نسخه‌های متعدد از این کتاب موجود می‌باشد و تعداد (۱۳) نسخه خطی آن در این فهرستواره گزارش شده‌اند.

کتاب *تحریر اصول الهندسه* را برخی شرح، تعدادی گزیده، و جمعی نیز تعلیقه بر آن نگاشته‌اند، از جمله: ۱. شرح مقاله دهم، از: مولی محمدباقر بن زین‌العابدین یزدی، مؤلف کتاب *عیون الحساب*^۲؛ ۲. تعلیقه میر سید شریف جرجانی؛ ۳. حاشیه موسی بن محمد معروف به: قاضی‌زاده رومی که آن را تا پایان مقاله هفتم کتاب تحشیه کرده است؛

۱. فهرست کتابخانه رضا در رامپور هند: ۵/۵.

۲. چند نسخه خطی نفیس از کتاب *عیون الحساب* در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد.

۴. مرحوم قاضی نورالله شوشتری مرعشی شهید، به سال ۱۰۱۹ هـ در هند؛ ۵. حاشیه قاضی کمال‌الدین میر حسین بن معین‌الدین حسینی میبدی؛ ۶. حاشیه کمال‌الدین حسین بن خواجه شرف‌الدین الهی؛ ۷. تلخیص یا گزیده‌ای از: زین‌العابدین بن محمد حسینی. تنی چند نیز این کتاب را به فارسی ترجمه نموده‌اند از جمله: ۸. محمدعلی بن ابی‌طالب معروف به شیخ علی حزین؛ ۹. مرحوم مولی محمد مهدی بن ابی‌ذر نراقی کاشانی که کتاب را به فارسی ترجمه و آن را توضیح الاشکال نامیده است. در ضمن مقدمه این ترجمه آمده: ملاً قطب‌الدین معروف به علامه شیرازی اصل کتاب اقلیدس را به فارسی ترجمه نموده است، اما آن ترجمه منحصر است به فارسی نمودن اشکال اقلیدس و مطلقاً متعرض بیانات و فوائد خواجه و همچنین متعرض توضیح إغلاقات و تبیین إشکالات نشده است.

تحریر اقلیدس تاکنون چندین بار در جاهای مختلف چاپ و منتشر شده است از جمله: ۱. نخستین چاپ آن که متن عربی و بدون ترجمه است به سال ۱۵۹۴ میلادی در شهر رم ایتالیا در چاپخانه برادران مدیچی که ارزش مادی آن کمتر از نسخه‌های نفیس خطی نیست، دو نسخه از این چاپ کهن در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد که در پایان این فهرستواره گزارش شده است؛ ۲. چاپ لندن سال ۱۶۵۷ م به نام: «تحریر اصول اقلیدس»؛ ۳. چاپ آستانه ترکیه سال ۱۲۱۶ هـ/۱۸۰۱ م؛ ۴. چاپ کلکته سال ۱۸۲۴ م. در ایران نیز چند بار چاپ و منتشر شده است. ضمناً ترجمه یونانی آن به سال ۱۷۳۳ م در بازل چاپ شده است.

۱. کتاب کشف‌المعجب و الأستار عن وجه‌الکتاب و الأسفار، به عربی از مرحوم سید اعجاز حسین کنتوری هندی، ص (۱۷۰)، این کتاب ارزشمند که بسیار نایاب شده بود، اینجانب چند سال قبل آن را به صورت افست چاپ و منتشر نمودم.

۲. دانشمندان آذربایجان: ۴۸.

در اروپا نیز به چند زبان دیگر منتشر شده است. ترجمه لاتینی آن که توسط «جون والیس (John Wallis) انجام شده به سال ۱۶۵۱م در همانجا منتشر شده است. هندسه اقلیدس بارها از یونانی به زبان تازی ترجمه شده است. حجاج بن یوسف دو بار که نخست در زمان خلافت هارون الرشید، و بار دیگر در زمان حکومت پسرش مأمون به زبان عربی برگردانده شده است. چند تن از دانشمندان بزرگ تحریر اقلیدس را شرح و تفسیر کرده و بر آن حاشیه نگاشته‌اند. خواجه نصیر خود نیز بر آن شرحی نگاشته که *البلاغ* نامیده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: [سید محمدباقر بن مرتضی طباطبایی یزدی حائری] *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۳هـ *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید ضخیم *تعداد برگ: ۳۲ (۴۶ ب - ۷۷ ب) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۷×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۱۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، مجدول، ضربی، عطف: تیماج قهوه‌ای تیره. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲»، محمدباقر طباطبائی» دارد، برخی نسخه بدھا با علامت «خل» در حواشی نگاشته شده، اشکال گوناگون هندسی در بیشترین برگها با قرمز ترسیم یافته است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۳۹، ۳۴۴؛ *الذریعة*: ۳۷۹/۲-۳۸۱؛ *کشف الظنون*: ۳۵۷/۱.

شماره نسخه: «۱/۱۶۶۳»

۹۷. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقلیدس = تحریر اقلیدس (۲) (هندسه، عربی) آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «و ذلك ما أردناه، أقول: و لنا أن نرسم ذا عشرين قاعدةً بهذا الوجه فإذن زوايا كل واحد منهما بعده قواعد الآخر... فإذا وقفتي الله تعالى في تحرير هذا الكتاب، حسب ما قصدته، فلاختمه بحمدالله إله خير موفق و معین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد فرغ من كتابة هذا الكتاب... ابن محمدشريف، ميرزا محمد... في تاريخ يوم الإثنين ۲۲ شهر رجب المرجب سنة ۱۰۶۴» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ميرزا محمد بن محمد شريف *تاریخ کتابت: دوشنبه ۲۲ ماه رجب ۱۰۶۴ *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۶۳ *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۵/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۲۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج آجری، مجدول، ضربی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح و با علامت «بلغ» مقابله شده، حاشیه نویسی با نشان «۴۴، ۱۲، ۵» دارد، تملک کاتب با مهر بیضی «اللهم صلّ علی محمد و آل محمد» و تملک عمیر الصغیر و محمدهادی بن حاجی قنبرعلی طبسی خراسانی، در اصفهان، با مهر بیضی «یا هادی المصلّین» و محمدجواد حسنی حسینی عاملی با ۲ مهر بیضی «یا جواداً لایبخل علی عبده محمدجواد» در برگ نخست آمده است، اشکال هندسی با قرمز و مشکی در حواشی ترسیم شده، لبه برگهای نخستین اندکی آسیب دیده و مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۶۴۶۵»

جوهر

۹۸. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقليدس = تحریر اقلیدس (۳) (هندسه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه ۶۴۶۵».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی

* تعداد برگ: ۱۶۸ * تعداد سطر: ۱۷ * اندازه متن: $7 \times 14/5$ سانتیمتر * اندازه جلد: $12/5 \times 22/5$ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای سیر ضریبی، با ترنج و سرترنج و زمینه گل و بوته، مجدول به زر (۱۶) (زنگار گرفته)، عطف و مغزی: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، برخی نسخه بد لها با علامت «ب ۵» در حواشی آمده، حاشیه نویسی با نشان «بدر، ۵، ۱۲، مع» دارد، اشکال گوناگون هندسی در بیشتر برگها مشهود است، نسخه رطوبت دیده، لیکن آسیبی بر متن نرسیده، برگ نخست نونویس شده، چندین برگ نخستین، اندکی آسیب دیده و مرمت شده است. شماره نسخه: «۸۳۷۴»

چهارم

۹۹. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقليدس = تحریر اقلیدس (۴) (هندسه، عربی) آغاز: افتاده «... منه هو الذى يكون وضعه على أن يتقابل أى خطوط تفرض عليه بعضها لبعض الزاوية المسطحة... الأصول الموضوعة أقول: من الواجب أولاً أن نوضع... (۲۸ب) المقالة الثالثة خمسة وثلثون شكلاً و في نسخة التآبت بزيادة شكل في آخرها الحدود...».

انجام: «همچون نسخه ۶۴۶۵».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «اتفق الفراغ... في الرابع من شهر ربيع الثاني سنة ثمانين و ألف من الهجرة النبوية على يد أضعف عبادالله ابن محمد هاشم، محمد رضی الموسوی» * نوع خط: نستعلیق خوش * نام کاتب: محمد رضی بن محمد هاشم موسوی * تاریخ کتابت: ۴ ربیع‌الثانی ۱۰۸۰ * عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز * نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده * تعداد برگ: ۱۳۹ * تعداد سطر: ۲۱ * اندازه متن: $6/5 \times 13/5$ سانتیمتر * اندازه جلد: $14 \times 24/5$ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲»، بدر، ق، جم، قاضی زاده» دارد، نسخه بدلها با نشان «خل» در حاشیه نگارش یافته، اشکال هندسی با قرمز و مشکی در حاشیه ترسیم شده، مهر پدر عزیزم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) و مهر بیضی «شعاع» در آغاز و انجام و مهر مربع «عبدالغفور الحسینی» در انجام آمده است، نسخه اندکی آسیب دیده و مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۸۳۸۰»

۱۰۰. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقليدس = تحریر اقلیدس (۵) (هندسه، عربی) آغاز: افتاده «... و علوم متعارفة يحتاج إليها في بيان أشكال، الحدود النقطة مالا جزء له... الأصول الموضوعة... (۲۹ ب) المقالة الثانية أربعة عشر شكلاً، صدر، يقال لكل خطين محيطان بإحدى زوايا سطح متوازي الأضلاع...»
انجام: «هیچون نسخه ۶۴۶۵».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ فِي سَنَةِ عَشْرِ ذِي الْقَعْدَةِ سَنَةِ ۹۰۰» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: ۱۶ ماه ذی القعدة ۹۰۰ *عنوانها و نشانها و اشکال: شنکرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۸۰ *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۵/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع قهوه‌ای، عطف: تیماج قهوه‌ای.

شماره نسخه: «۸۹۸۳»

۱۰۱. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقليدس = تحریر اقلیدس (۶) (هندسه، عربی) آغاز: «هیچون نسخه نخستین».
انجام: «هیچون نسخه ۶۴۶۵».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت... علی يد محمدطاهر ابن محمد مسیح المتطبب و المنجم اللاهیجی فی يوم الخميس من شهر ربيع الثاني فی السنة ۱۰۹۸» *نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ *نام کاتب: محمدطاهر بن محمد مسیح متطبب منجم لاهیجی *تاریخ کتابت: پنجشنبه ربیع‌الثانی ۱۰۹۸ *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی و سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۹۷ *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۶×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «ه ل، ۱۲» دارد، نسخه بدله در حواشی با نشان (خ ل، نسخه بدل) آمده، اشکال هندسی با قرمز و مشکی در حواشی ترسیم یافته، لبه برخی برگها آسیب دیده و مرمت شده است.
شماره نسخه: «۹۰۱۱»

چوبه

۱۰۲. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقليدس = تحریر اقلیدس (۷) (هندسه، عربی)
آغاز: «همچون نسخه نخستین».
انجام: «همچون نسخه ۶۴۶۵».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲ هـ *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۶۹ *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۷×۱۵/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابروباد سبز، عطف: تیماج قهوه‌ای روشن فرسوده با لبه برگردان.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی با قرمز و مشکی در حواشی ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۹۲۸۹»

۱۰۳. تحریر أصول الهندسة و الحساب لإقليدس = تحریر اقلیدس (۸) (هندسه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه ۶۴۶۵».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الكتاب بعون الملك الوهاب في يوم الإثنين ثاني من شهر صفر المظفر من شهور سنة ۱۲۹۳، ثلاث و تسعين و مأتین بعد الألف من الهجرة النبویة المحمّدية، علیه و آله و عترته أفضل الصلاة و أكمل التحية، حسب الفرمایش صاحب معظم و مطاع مکرم... میرزا محمدحسن ابن میرزا حسن ابن میرزا مجدالدین محمد شیرازی ابن صدرالدین سید علی خان مدنی... سمت تحریر و صفت ترقیم پذیرفته، بيد اقل الطلاب فتح الله ابن علی اصغر قاری دهدشتی الأصل مشهور به قاری فی بلدة بهبهان - حفّت بالأمن و الأمان - در زمان حکومت نواب اشرف... احتشام الدولة السلطانی سلطان اویس میرزا قاجار...» - (۸۴ب) *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [فتح الله بن علی اصغر قاری دهدشتی مشهور به قاری] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۹۳هـ] *محل کتابت: [بهبهان] *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۸۲ (۲ب - ۸۳الف) *تعداد سطر: ۲۶ *اندازه متن: ۸×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۱×۲۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲، مل، حل» دارد، عناوین مباحث و نشانیها در حواشی نگارش یافته، بر اثر برش نابجا هنگام صحافی اندکی از عناوین آسیب دیده، اصل کتاب بر فراز برگها آمده، اشکال هندسی با قرمز و مشکی در حواشی ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۹۶۶۵/۱»

۱۰۴. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقليدس = تحریر اقليدس (۹) (هندسه، عربی)
 آغاز: افتاده «... على أن يتقابل أى نقطة تفرض عليه بعضها لبعض السطح...
 الأصول الموضوعه، قال المحرّر... (۱۷ ب) المقالة الثانية أربعة عشر شكلاً، صدر: يقال
 لكلّ خطين يحيطان بإحدى زوايا سطح متوازي الأضلاع...»
 انجام: «همچون نسخه ۶۴۶۵».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق (دوگونه) *نام کتاب: ناشناخته *تاریخ
 کتابت: [سال ۹۸۵ هـ (۱۷۶ الف)] *عنوانها و نشانها: سنگرف (اشکال: قرمز و
 مشکی) *نوع کاغذ: شرقی زرد و نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۲۳ (۱ الف
 - ۱۲۳ ب) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۱۲×۵/۶ سانتیمتر *اندازه جلد:
 ۱۸×۵/۱۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن ضربی، مجدول، با ترنج و
 سرترنج ضربی با زمینه نقوش گل و مرغ و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اشکال هندسی با قرمز و مشکی در حواشی
 ترسیم یافته، لبه برگها اندکی رطوبت دیده، برگ نخست اندکی آسیب دیده و عناوین
 متن در حواشی نگارش یافته است.

شماره نسخه: «۹۷۰۴/۱»

۱۰۵. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقليدس = تحریر اقليدس (۱۰)

(هندسه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه ۶۴۶۵».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «و لقد إتفق الفراغ من تنميقه و تصوير أشکاله... میرزا
 محمدحسین ابن نورمحمد استرآبادی و كان ذلك الفراغ في يوم الإثنين ستة شهر
 ذی القعدة الحرام في بلدة الإصهبان... سنة ثلاث ستین و مأتین بعد ألف...» *نوع خط:

نستعلیق * نام کاتب: میرزا محمدحسین بن نورمحمد استرآبادی * تاریخ کتابت: دوشنبه ۶ ذی القعدة ۱۲۶۳ * محل کتابت: اصفهان * عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده * تعداد برگ: ۱ (۱۹۴) * تعداد سطر: ۱۶ * اندازه متن: $۱۴/۵ \times ۶/۵$ سانتیمتر * اندازه جلد: $۲۱/۵ \times ۱۳$ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج زرشکی، مجدول، ضربی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «بدر، باقر» دارد، اشکال هندسی و نشانیها با قرمز و مشکی در حواشی آمده است.

شماره نسخه: «۹۸۲۸/۱»

۱۰۶. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقليدس = تحریر اقلیدس (۱۱)

(هندسه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه ۶۴۶۵».

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰ هـ * عنوانها و نشانیها و اشکال: شنگرف و مشکی * نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک * تعداد برگ: ۱۹۲، تعداد سطر: ۱۵ * اندازه متن: $۹/۵ \times ۶$ سانتیمتر * اندازه جلد: $۱۹ \times ۱۲/۵$ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج بنفش، مجدول، ضربی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲س، بدر، حسن» دارد، اشکال هندسی در برخی برگها با قرمز و مشکی آمده و جای برخی اشکال سفید مانده، سه برگ نخستین نو نویسی شده، حواشی چند برگ آغازین آسیب دیده و مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۹۹۳۹»

۱۰۷. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقليدس = تحریر اقليدس (۱۲)

(هندسه، عربی)

آغاز: «بسملة، المقالة الأولى: سبعة وأربعون شكلاً و في نسخة ثابت بزيادة شكل وهو شكل مه أنريد أن نرسم مثلثاً متساوي الأضلاع على خط...».

انجام: «المقالة الحادية عشر (۴۸ الف)... فإن كانت الخطوط متناسبة كانت المجسمات... كل منشورين متساوي الإرتفاع يكون قاعدة أحدهما مثلثاً».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته *نام کاتب: [ابومنصور] محمدهادی [بن ابی الفضائل بن ابی البقاء بن افضل‌الدین محمد التترکه (۱ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۶۱ هـ (۳۷۳ ب)] *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۲ (۳۸ ب - ۴۹ ب) *تعداد سطر: ۱۸ *اندازه متن: ۴×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰×۱۹/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: زیتونی مجدول به زر با ترنج و سرترنج زمینه طلائی با نقوش گل و بوته؛ عطف و مغزی: حنایی؛ درون: مجدول به طلا و کمند زرین.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «محمدباقر رحمه الله، ۱۲» دارد، اشکال هندسی در حواشی ترسیم یافته، برگها مجدول به طلا، لاجورد و مشکى می‌باشد.

شماره نسخه: «۱۲۷۲۱/۲»

۱۰۸. تحریر اصول الهندسة و الحساب لاقليدس = تحریر اقليدس (۱۳)

(هندسه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه ۶۴۶۵».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق (برخی کلمات بی نقطه) *نام کاتب: ناشناخته
 *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰هـ *عنوانها و نشانیها و اشکال: سنگرف *نوع
 کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۴۱ *تعداد سطر: ۲۱
 *اندازه متن: ۶×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد:
 تیماج زرشکی، مجدول، ضربی با لبه برگردان.
 ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی با نشان «۵، ۱۲، بس، شارح
 مدظله» دارد، اشکال هندسی در برخی برگها ترسیم یافته، بیشتر مطالب کتاب بدون
 نقطه نگاشته شده، لبه برگها اندکی رطوبت دیده، برخی برگها اندکی آسیب دیده و
 مرمت شده است.

شماره نسخه: «۱۲۹۰۱»

۱۰۹. تحریر الأکر لأطولوقس = تحریر الكرة المتحرکة لأطولوقس (۱)

(هندسه، عربی)

آغاز: «بسملة، هذا کتاب الكرة المتحرکة لأطولوقس أصلحه ثابت و هو مقالة
 واحدة و اثني عشر شكلاً، صدر: النقطة التي تتحرك حركة معتدلة، هي التي تسير في
 أزمان متساوية، مقادير متساوية متشابهة...»
 انجام: «و قطعت قوس ك ح ا فارقت نقطة ح نقطة ا و قطعت قوس ا ط ك في ذلك
 الزمان بعينه...» افتاده.

گزارش متن: متنی است از ناوذوسیوس که به عربی برگردانده شده و از سوی ثابت
 بن قره حرانی (م ۲۸۸هـ) اصلاح گردیده و به وسیله خواجه نصیرالدین طوسی تحریر
 شده که به سال ۶۵۱هـ به انجام رسیده است، شامل ۳ مقاله بدین ترتیب می باشد:

مقاله اول: در ۳۰ شکل

مقاله دوم: در ۲۲ یا ۲۳ شکل

مقاله سوم: در ۱۴ شکل.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ (برخی کلمات بی نقطه) *نام کاتب: [عبدالرضا بن عبدالمجید حسینی ورده ساوجبلاغی] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۰۹ هـ] *عنوانها و نشانیها و اشکال: شنگرف (جای برخی اشکال سفید است) *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۴ (۲۷ ب - ۳۰ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۱۶×۱۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶/۵×۱۹/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول، ضربی.

این رساله ضمن مجموعه رسائل خواجه نصیر طوسی، جلد اول به سال ۱۳۵۸ هـ در چاپخانه دائرةالمعارف العثمانیة در حیدرآباد دکن هند چاپ و منتشر شده است. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، برگها رطوبت دیده و اندکی فرسوده شده اشکال هندسی در برخی برگها آمده، چند برگ نخستین آسیب دیده و مرمت شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۵۲-۳۵۵؛ الذریعة: ۳۸۳/۳

شماره نسخه: «۴۰۰۹/۲»

مجموعه

۱۱۰. تحرير الأكر لأطولوقس = تحرير الكرة المتحركة لأطولوقس (۲)

(هندسه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «وكان السطح مائلاً هذا خلف فر مركز الكرة لاغير فاذن كل واحدة من دايرتي اح ر ه ع عظيمة و ذلك ما أردناه، تمّ كتاب الكرة المتحركة لأطولوقس بعون الله تعالى».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تم... فی تاریخ یوم الجمعة، سابع عشرين من شهر ربيع الاول سنة إحدى وثمانین و ثمانائة» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ

کتابت: جمعه ۲۷ ربیع الاول ۸۸۱ *عنوانها و نشانیها: شنگرف (جای اشکال خالی است) *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۳ (۲۹ ب - ۳۱ ب) *تعداد سطر: ۲۹ *اندازه متن: $۱۱ \times ۱۷/۵$ سانتیمتر *اندازه جلد: $۱۸ \times ۲۴/۵$ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکى، مجدول، ضربى با ترنج و سرترنج لاکى زرد با نقوش گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نشانیها با قرمز در حاشیه آمده، برگهای نسخه رطوبت دیده و به بخشی از متن نیز اندکی آسیب رسیده است.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۵»

۱۱۱. تحریر الأکر لأطولوقس = تحریر الکرة المتحرکة لأطولوقس (۳)

(هندسه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «همچون نسخه ۴۵۲۱/۵».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [میرزاجان بن یعقوب لاهیجی (۲۹ الف)] *تاریخ کتابت: ۲ جمادى الاولى سال ۱۰۱۰ *محل کتابت: مدرسه رضویه دارالفصل و الحکم شیراز *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۶ (۲۹ ب - ۳۴ الف) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: $۶/۵ \times ۱۲/۵$ سانتیمتر *اندازه جلد: $۱۲/۵ \times ۲۰$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج یشمی با ترنج ضربی و زمینه گل و بوته.

ویژگیها: حاشیه نویسی با نشان «م» دارد، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۴۹۲۱/۲»

۱۱۲. تحریر الأکر لأطولوقس = تحریر الكرة المتحرکة لأطولوقس (۴)

(هندسه، عربی)

آغاز: «بسملة كتاب اوطوقوس في الكرة المتحرکة ترجمة اسحق ابن حنين، النقط يقال إنها يتحرک حركة معتدلة إذا سارت في أزمان متساوية مقادير متساوية و إذا تحرکت نقطة ما على قوس دائرة...».

انجام: «همجون نسخه ۴۵۲۱/۵».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۹۶۰ هـ (۱۶۶۶ ب)] *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۸ (۶۲ الف - ۶۹ الف) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۹/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج سبز زیتونی، با ترنج، سرترنج، لچک ترنج و کتیبه‌های ضربی زمینه گل و بونه و طرح‌های اسلیمی.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۷۵۸۰/۳»

(هندسه، عربی)

۱۱۳. تحریر الأکر لثاوذوسیوس (۱)

آغاز: افتاده «... و یبعد ع ح دایرة ح ه ر و نرسم دائرة عظيمة یر بنقطی ع ح وهی دائرة ع ح ط ونفصل منها...».

انجام: «أعظم من قوس من دایرتها یشبه قوس ك ل و أيضاً قوس م ط یشبه ه ر فقوس ك ط أعظم من قوس من دایرتها یشبه قوس ه ر وذلك ما أردناه، تَمَّت المقالة الثالثة بعون الله تعالی».

گزارش متن: این اثر از بهترین کتابهای متوسطات بین اصول اقلیدس و مجسطی است. نخست آن را قسطا بن لوقاء بعلبکی پیرامون سال ۲۵۰هـ. به دستور المعتصم بالله عباسی از آغاز تا شکل پنجم از مقاله سوم را از یونانی به عربی برگردانده و دنباله آن را فرد دیگری به عربی ترجمه کرده است و ثابت بن قره حرّانی آن را اصلاح کرده است. این اثر مشتمل بر ۳ مقاله و دارای ۵۸ یا ۵۹ شکل می‌باشد و خواجه در جمادی الاولی سال ۶۵۱هـ آن را به پایان برده است. محیی‌الدین یحیی بن ابی‌الشکر مغربی که از معاصران خواجه بوده، این کتاب را گزیده ساخته و نسخه آن در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود می‌باشد. کهن‌ترین نسخه تحریر خواجه که در حیات آن دانشمند بی‌بدیل کتابت شده است، ضمن مجموعه‌ای به شماره «۴۷۲۷» در کتابخانه مدرسه سپهسالار سابق (مدرسه عالی شهید مطهری) در تهران موجود می‌باشد. همچنین چندین بار در جاهای مختلف چاپ و منتشر شده از جمله در تهران به سال ۱۳۰۴ش و دو بار در حیدرآباد هند، ضمن مجموعه رسائل خواجه نصیرالدین طوسی «جلد نخست» سال ۱۳۵۸هـ در چاپخانه دائرةالمعارف العثمانیة چاپ و منتشر شده است. و نیز آنگونه که در الذریعة آمده: ترجمه فارسی آن نیز چاپ و منتشر گردیده است. پنج نسخه خطی آن در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد که نسخه شماره «۴۵۲۱/۴» کتابخانه به سال ۸۸۱هـ کتابت شده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ (برخی کلمات بی‌نقطه) *نام کاتب: [عبدالرضا بن عبدالمجید حسینی ورده ساوجبلاغی] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۰۹ هـ] *عنوانها و نشانیهها و اشکال: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۶ (۱الف - ۲۶ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۱۶×۱۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۹/۵×۲۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول، ضربی.

ویژگیها: حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، نسخه بدوها با علامت «ل» در حاشیه آمده، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۲۳۶، ۲۵۴؛ دانشنامه جهان اسلام: ۶۱۹/۶؛ الذریعة: ۳۸۳/۳؛ ریحانة الأدب: ۱۷۱/۲.

شماره نسخه: «۴۰۰۹/۱»

مجموعه

۱۱۴. تحریر الأکر لثاوذوسیوس (۲) (هندسه، عربی)

آغاز: «بسملة، کتاب الأکر لثاوذوسیوس وهو ثلث مقالات وتسعة وخمسون شكلاً وفي بعض النسخ بنقصان شكل في العدد وقد أمر بنقله من اليونانية إلى العربية أبوالعباس أحمد بن المعتصم بالله فتولّى نقله قُسطا بن لوقا البعلبکی إلى الشكل الخامس في المقالة الثالثة تمّ تولّى نقل باقيه غيره وأصلحه ثابت بن قرة، المقالة الأولى إثنان وعشرون شكلاً...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «فی تاریخ یوم الخمیس سادس عشرین، شهر مبارک ربیع الاول سنة إحدى وثمانین و ثمانمائة...» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سال ۸۸۱ھ *عنوانها و نشانیها و اشکال: شنگرف (جای اشکال سفید مانده است) *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۵ (۱۵ب - ۲۹الف) *تعداد سطر: ۲۹ *اندازه متن: ۱۱×۱۷/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکى ضربی، مجدول، باترنج و سرترنج، زمینه لاکى زرد با نقوش گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، حاشیه نویسی دارد، نشانیها در حواشی با قرمز آمده، برگها شدیداً رطوبت دیده ولی به متن آسیب نرسیده، جای اشکال هندسی سفید مانده است.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۴»

مجموعه

۱۱۵. تحریر الأکر لثاوذوسیوس (۳)
 (هندسه، عربی)
 آغاز: «همچون نسخه ۴/۴۵۲۱».
 انجام: «همچون نسخه نخستین».
 گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق خوش *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۰ هـ *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز و مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم *تعداد برگ: ۳۸ (۲ ب - ۳۹ ب) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۱۸×۵/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۱۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج یشمی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته و طرح‌های اسلیمی.
 شماره نسخه: «۱/۴۶۶۴»

۱۱۶. تحریر الأکر لثاوذوسیوس (۴)
 (هندسه، عربی)
 آغاز: «همچون نسخه ۴/۴۵۲۱».
 انجام: «همچون نسخه نخستین».
 گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [میرزا جان بن یعقوب لاهیجی] *تاریخ کتابت: ۲ جمادی الاول سال ۱۰۱۰ *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۶ (۴ ب - ۲۹ الف) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۱۲/۵×۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۰×۱۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج یشمی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته.
 ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «م، ص» دارد، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم شده است.
 شماره نسخه: «۱/۴۹۲۱»

۱۱۷. تحریر الأکر لثاوذوسیوس (۵)

(هندسه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۴/۴۵۲۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: محمدکاظم بن محمدجعفر *تاریخ کتابت: ماه صفرالمظفر سال ۱۰۹۴ *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۱۰۳ *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۷×۱۱/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۹×۱۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، اندکی نسخه بدلها با نشان «بدل» در حاشیه نگارش یافته، تملک رستم و قاسم‌علی، همراه مهر مربع «... الدوله بهادر» در برگ نخست، و مهر بیضی «صراط علی حق نسکه» پشت برگ انجام، و سه مهر بیضی «العبد المذنب محمدتقی» و «یا قاسم الأرزاق» در برگ انجام آمده است، لبه برگها رطوبت دیده و فرسوده گردیده است. شماره نسخه: «۶۳۱۸»

۱۱۸. تحریر الأکر لثاوذوسیوس (۶)

(هندسه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۴/۴۵۲۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۹۶۰ هـ (۱۶۶۰ ب)] *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۴۰ (۲۲ ب - ۶۱ ب) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۹/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج سبز زیتونی ضربی با ترنج، سرترنج، لچک ترنج و کتیبه، زمینه گل و بوته و طرح‌های اسلیمی.

ویژگیها: نسخه در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۷۵۸-۲»

۱۱۹. تحریر الأکر لثاوذوسیوس (۷) (هندسه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۴/۴۵۲۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تم... فی يوم سابع عشر لذي الحجة الحرام، سنة مائة و سبعة و ثمانين بعد الألف من الهجرة النبوية في دارالسلطنة اصفهان... مسوده، کاظم الحسيني». *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: کاظم حسینی *تاریخ کتابت: ۱۷ ذی الحجة ۱۱۸۷ هـ *محل کتابت: دارالسلطنة اصفهان *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۳۲ *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۶×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۷ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذ مشکی، عطف: پارچه مشکی.

ویژگیها: حاشیه نویسی با نشان (محمدباقر، محمدحسین و ۱۲) دارد، اشکال هندسی به قرمز در حواشی ترسیم شده، افزودگیهایی منظوم بعد از انجام آمده، حواشی برخی برگها اندکی رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۱۰۶۰۵»

(هندسه، عربی)

۱۲۰. تحریر الأکر لثاوذوسیوس (۸)

آغاز: «همچون نسخه ۴/۴۵۲۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ النسخة في خامس عشر شهر الله المعظم كاتبه أحوج المربوبين... محمدهادی... سنة إحدى و ستين بعد الألف...» *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: [ابومنصور] محمدهادی [بن ابی الفضائل بن ابی البقاء بن أفضل‌الدین محمد التركة (الف)] *تاریخ کتابت: ۱۵ ماه مبارک رمضان ۱۰۶۱ *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۳۷ (ب ۱ - ۳۷ب) *تعداد سطر: ۱۸ *اندازه متن: ۴×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰×۱۹/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: زیتونی مجدول به زر، با ترنج و سرترنج زمینه طلائی با نقوش گل و بوته، عطف و مغزی حنایی؛ درون: زرشکی، مجدول به طلا و کمند زرین.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان (محمدباقر رحمه‌الله، ۱۲ و ۱۴) دارد، اشکال هندسی به قرمز در حواشی ترسیم شده، برگها مجدول به طلا، لاجورد و مشکی، تملک کاتب نسخه به سال ۱۰۶۴ هـ و تملک «محمدرفیع بن محمدشفیع تبریزی» در برگ نخست آمده است.

شماره نسخه: «(۱/۱۲۷۲۱)»

مجموعه

۱۲۱. تحریر الأکر لمانالاولس (۱) (هندسه، عربی)

آغاز: افتاده «... و أنا أشرت إلى مقالات وعدد الأشكال بعضها على الحواشی بالحمرة و السواد و بعضها في المتن وها أنا أبتدئ بالكلام فيه، المقالة الأولى تسعة وثلثون شكلاً صدر الكتاب: قال مانالاولس يخاطب...».

انجام: «ضلع مربع وإن الكلام في هذا الشكل لم يتعلّق بيب و يب ه وهذا آخر الكتاب».

گزارش متن: آنگونه که از مقدمه کتاب استفاده می‌شود این کتاب از جمله کتابهای متوسطات است و مقصود از متوسطات کتابهایی است که در مرتبه آموزشی پس از

اصول اقلیدس و قبل از کتاب مجسطی بطلمیوس خوانده می‌شده غیر از اگرمانا لاوس، اگرثاوذوسیوس و مأخوذات ارشمیدس نیز از متوسطات می‌باشند.

حضرت خواجه نصیر در مقدمه کتاب چنین آورده است: «چند نسخه از کتاب «اگرمانالاوس» را فرا چنگ آوردم که با یکدیگر همخوانی نداشتند، این نسخه‌ها إصلاح ابو عبدالله محمد بن عیسی ماهانی و ابوالفضل احمد بن ابی سعید هروی و دیگران بود و چون برخی از آنها ناقم و برخی دیگر مغلوط بود و رفع مشکلات آنان برایم میسر نبود و معضلات آنها برایم حل نمی‌گشت، سرانجام پس از دو سال به نسخه‌ای که إصلاح امیر ابی نصر منصور بن عراق بود، برخورددم و مشکلات کتاب از روی این إصلاح برای من آشکار گشت، آنگاه به تحریر آن پرداختم.»

برخی از نسخه‌های این کتاب دارای ۳ مقاله و برخی دیگر دارای دو مقاله می‌باشد. نسخه‌های این اثر در بیشتر کتابخانه‌ها موجود می‌باشد. از جمله چهار نسخه و یا بیشتر در این کتابخانه بزرگ موجود است که نسخه شماره «۴۵۲۱/۹» آن مورخ ۸۸۱ هـ می‌باشد. یکی از کهن‌ترین نسخه‌های موجود این کتاب که مورخ سال ۶۷۱ هـ است در کتابخانه مدرسه سپهسالار سابق (مدرسه عالی شهید مطهری) نگهداری می‌شود. ضمناً تحریر خواجه نصیر را مرحوم ملا احمد بن محمد مهدی نراقی شرح کرده و نسخه‌ای از آن به شماره «۶۹۲» در همان کتابخانه سپهسالار سابق (مدرسه عالی شهید مطهری) موجود می‌باشد. این کتاب بارها در جاهای مختلف، به ویژه در هند چندین بار چاپ و منتشر گردیده است، از جمله به سال ۱۳۵۹ هـ در حیدرآباد دکن هند ضمن مجموعه رسائل خواجه نصیرالدین طوسی، جلد دوم در چاپخانه دائرة المعارف العثمانیة چاپ و منتشر شده است.

نسخه‌هایی چند از این کتاب در کتابخانه‌ها وجود دارد، از جمله نفیس‌ترین و کهن‌ترین آنها نسخه مورخ سال ۶۷۱ هـ است که در کتابخانه مدرسه سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری) نگهداری می‌شود، بارها در ایران و حیدرآباد دکن به چاپ رسیده است. مرحوم ملا احمد نراقی کاشانی آن را شرح نموده که نسخه‌ای از

آن در کتابخانه مدرسه سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری) به تاریخ ۱۲۶۵ هـ موجود است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ (برخی کلمات بی نقطه) *نام کاتب: عبدالرضا بن عبدالمجید حسینی ورده ساوجبلاغی *تاریخ کتابت: جمعه ۵ شعبان سال ۱۰۰۹ *عنوانها و نشانیها: سنگرف، اشکال: مشکی (جای برخی اشکال سفید مانده است) *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۷۵ (۳۱ الف - ۱۰۵ الف) *اندازه متن: ۱۰×۱۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۹/۵×۲۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول، ضروی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، اشکال هندسی با مشکی در برخی برگها ترسیم شده و جای اشکال در برخی برگها سفید مانده، نسخه رطوبت دیده و اندکی لبه برگها فرسوده گردیده؛ ولی به متن آسیب نرسیده است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۵۲-۳۵۴.

شماره نسخه: ذیل «۴۰۰۹/۲»^۱

چهارم

۱۲۲. تحریر الأکر لمانالاوس (۲) (هندسه، عربی)

آغاز: «تحریر کتاب مانالاوس فی الأشکال الکریة؛ أقول بعد حمدالله و الثنا علیه ما یلیق به و الصلوة علی محمد و آله، إئی کنت أرید أن أحرر الکتب الموسومة بالمتوسطات أعنی الکتب الّتی من شأنها أن یتوسطّ التعلیمی بین کتاب الأصول لإقلیدس و بین کتاب المجسطی لبطلمیوس، فلما وصلت إلى کتاب مانالاوس فی الأشکال الکریة، وجدت له نسخاً کثیرة مختلفة غیر محصّلة المسائل و إصلاحات لها مخطّبة کإصلاح الماهانی و أبی الفضل أحمد بن أبی سعد الهروی... فأقول هذا الکتب

۱. بر اساس فهرست اصلاح شده است.

مشمول علی ثلاث مقالات... المقالة الأولى تسعة و ثلثون شكلاً، صدرالکتاب: قال مانالاوس يخاطب باسيليديس اللاذی...»
انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق *نام کاتب: [حسین بن حسن شهنشاه سمنانی (۴۸ الف) و مرشد بن محمد (۱۱۷ ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۸۸۱هـ] *عنوانها و نشانیها و اشکال: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۴۱ (۵۷ الف - ۹۷ الف) *تعداد سطر: ۳۱ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکی ضربی، مجدول، با ترنج و سرترنج زمینه لاکمی زرد با نقوش گل و بوته. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی در برخی برگها با قرمز ترسیم گشته و در بیشتر برگها جای اشکال سفید مانده، نسخه شدیداً رطوبت دیده، لیکن به متن آسیب نرسیده است.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۹»

(هندسه، عربی)

۱۲۳. تحریر الأکر لمانالاوس (۳)

آغاز: «همچون نسخه ۴۵۲۱/۹».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت فی يوم الثلاثاء، ثالث من شهر صفر المظفر، من شهر سنة ۱۲۹۳، ثلاث و تسعين و مأتین بعد الألف من الهجرة... حسب الفرمایش میرزا محمدحسن بن میرزا حسن بن میرزا مجدالدین محمد شیرازی ابن صدرالدین سید علی خان مدنی، سمت تحریر و صفت ترقیم پذیرفته، بید علی اصغر بن محمدباقر دهدشتی الأصل مشهور به قاری فی بلدة بهبهان در زمان حکومت احتشام الدوله السلطانی سلطان اویس میرزا قاجار...» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: فتح الله بن

علی‌اصغر بن محمدباقر دهدشتی مشهور به قاری، به دستور میرزا محمد حسن بن میرزا حسن بن مجدالدین محمد بن صدرالدین سید علی خان مدنی شیرازی، هنگام حکومت شاهزاده احتشام‌الدوله سلطان اویس میرزا قاجار *تاریخ کتابت: سال ۱۲۹۳ هـ *محل کتابت: بهبهان *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۴۴ (۸۷ب - ۱۲۹ب) *تعداد سطر: ۲۲ *اندازه متن: ۱۰/۵×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۶×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، با ترنج زمینه گل و بوته و طرح‌های اسلیمی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، برخی نسخه بدلا با نشان «خل» در حاشیه آمده، عناوین در حاشیه نگارش یافته و بر اثر برش نابجا آسیب دیده، اشکال هندسی در بیشتر برگها با قرمز ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۹۶۶۵/۲»

(هندسه، عربی)

۱۲۴. تحریر الأکر لمانالاولس (۴)

آغاز: «همچون نسخه ۴۵۲۱/۹».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «و قد فرغت من ایضاح مسائله و تحریر مطالبه فی الحادی و العشرین من شعبان سنة ثلاث و ستین و ستمائة الهجرية النبویة» *نوع خط: نسخ، *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز (جای برخی اشکال سفید مانده است) *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۱۲ *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۱۶×۷ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۲/۵×۱۳ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم، عطف و مغزی: تیماج مشکی فرسوده.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح و با عبارت «بلغ، بلغ قبلاً بجمده الله» مقابله شده. حاشیه نویسی با نشان «لمحمدباقر، ۱۲» دارد، برخی حواشی به خط مرحوم علامه سید محمدحسین طباطبایی، صاحب تفسیر المیزان می‌باشد، اشکال هندسی با قرمز و مشکی در برخی برگها ترسیم شده، جای برخی اشکال خالی مانده است.

شماره نسخه: «۹۷۶۸»

مجموعه

۱۲۵. تحریر الأیام و اللیالی لناوذوسیوس = تحریر اللیل و النهار (۱)

(اخترشناسی، عربی)

آغاز: «کتاب ناوذوسیوس فی الأیام و اللیالی و فی بعض النسخ فی اللیل و النهار و کتاب مقالتان و ثلاثة و ثلثون شكلاً، صدر الكتاب: الشمس تتحرك حركة معتدلة ضدّ حركة الكلّ علی منطقة البروج وتسمی الدائرة الشمسیّة...».

انجام: «فیکون قوس ح ه مقدرة المدورة و كانت غیر مقدرة، هذا خلف فإذن الحكم ثابت و ذلك ما أردناه آخر المقالة الثانية».

گزارش متن: تحریری است از خواجه نصیرالدین از کتاب ناوذوسیوس که در نهم جمادی الاولی ۶۵۳ به انجام رسیده و شامل دو مقاله و سی و سه^۱ یا سی شکل می‌باشد، به جز نسخه نفیس این کتابخانه که به سال ۸۸۱ هـ کتابت شده، نسخه‌های دیگری از این کتاب، در کتابخانه مدرسه سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری) و کتابخانه آستان قدس رضوی و نسخه‌ای بسیار نفیس و کهن نیز به خط علامه قطب‌الدین شیرازی در مجموعه خصوصی یعقوب بخش بدوئی^۲ در هند نگهداری می‌شود.

۱. کشف الظنون: ۲/۲۹۷.

۲. تذکرة النوادر: ۱۶۲. انتشارات دائرة المعارف العثمانیة، حیدرآباد هند.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ تحریر الكتاب... [فی یوم الاربعاء شهر ربیع الثانی سنة افض العربیة] *نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق *نام کاتب: مرشد بن محمد به قرینه برخی دیگر از رساله‌های این مجموعه. این رساله را کاتب از روی نسخه کهنی مورخ نیمه نخست سده ۸هـ که به خط حسین بن حسن شهنشاه سمنانی نگاشته شده، کتابت کرده است.^۱ [حسین بن حسن شهنشاه سمنانی (۴۸ الف)] *تاریخ کتابت: سال ۸۸۱هـ (أ ف ض) *عنوانها و نشانیها: شنگرف (جای اشکال سفید مانده است) *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره‌زده *تعداد برگ: ۹ (۴۸ ب - ۵۶ ب) *تعداد سطر: ۳۱ *اندازه متن: ۱۲/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکی، مجدول، ضربی با ترنج و سرترنج زمینه لاک‌ی زرد با نقوش گل و بوته.

ویژگیها: این رساله به سال ۱۳۵۸هـ ضمن مجموعه رسائل خواجه نصیرالدین طوسی جلد اول در حیدرآباد دکن هند، در چاپخانه دائرةالمعارف العثمانیة چاپ و منتشر شده است. در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه‌نویس دارد، جای اشکال سفید مانده است، نسخه شدیداً رطوبت دیده و فرسوده گشته لیکن به متن آسیب نرسیده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۵۷؛ کشف الظنون: ۲۹۷/۲.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۸»

۱. برخی رساله‌های موجود در این مجموعه، از جمله نسخه موجود را کاتب از روی يك نسخه کهن که در نیمه نخست سده ۸هـ به خط اخترشناس مشهور ایرانی، حسین بن حسن شهنشاه سمنانی، نوشته شده، کتابت کرده است. بنابراین در پایان هر رساله این مجموعه که نام وی آمده، در حقیقت صورت خط او می‌باشد.

۱۲۶. تحریر الأیام و اللیالی لثاوذوسیوس = تحریر اللیل و النهار (۲)

(اخترشناسی، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «ط لایکون مساویة لليوم الذى قبلها و لالیوم الذى بعدها وذلك ما أردنا أن نبین، تمّ کتاب ثاوذوسیوس فی اللیل و النهار ترجمة إسحق بن حنین و الحمد لله حقّ حمده و الصلاة على محمد وآله الطيبين الطاهرين الأخيار الأطيبين».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته، *تاریخ کتابت: [سال ۹۶۰ هـ (۱۶۶ ب)] *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۸ (۱۵۳ ب - ۱۶۰ الف) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۹/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج سبز زیتونی ضربی با ترنج، سرترنج، لچک ترنج و کتیبه زمینه گل و بوته با طرح های اسلیمی.

ویژگیها: نسخه ای است نفیس، در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی، قرمز در برخی برگها ترسیم یافته است.

شماره نسخه: «۷۵۸۰/۸»

۱۲۷. تحریر الأیام و اللیالی لثاوذوسیوس = تحریر اللیل و النهار (۳)

(اخترشناسی، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [میرزا جان بن یعقوب لاهیجی (۲۹ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۱۰ هـ] *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۵ (۵۹ ب - ۷۳ الف)

*تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۶/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج یشمی ضریبی با ترنج زمینه گل و بوته.
ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اشکال هندسی در برخی برگها با قرمز ترسیم یافته، لبه برگها آسیب دیده و مرمت گشته است.
شماره نسخه: «۴۹۲۱/۵»

۱۲۸. تحریر الأیام و اللیالی لثاوذوسیوس = تحریر اللیل و النهار (۴)

(اخترشناسی، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ فی عصر یوم السبت، إحدى و عشرون فی شهر ذی قعدة الحرام سنة ۱۱۱۷» *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: نانوشته
*تاریخ کتابت: شنبه ۲۱ ذی القعدة ۱۱۱۷ *محل کتابت: محله شمس آباد *عنوانها و نشانیها: قرمز (اشکال مشکی) *نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره زده
*تعداد برگ: ۷ (۸۶ ب - ۹۲ ب) *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۱۰/۵×۱۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن.
ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اشکال هندسی در حواشی با مشکی ترسیم یافته، آثار چربی بر فراز برگها مشهود است.
شماره نسخه: «۹۳۲۵/۶»

۱۲۹. تحریر جرم النیرین و بُعدیهما لأرسطرخس (اخترشناسی، عربی)

آغاز: «بسملة، کتاب أرسطرخس فی جرمی النیرین و بُعدیهما، صدرالکتاب: نضع أن القمر یقبل الضوء من الشمس وأن الأرض عند فلك البروج قدر المركز أو النقطة...».

انجام: «و بالتفضیل نسبتہ ح ط إلى ط ب اصغر من نسبة ۱۳ إلى ۴ أعنی من نسبة ۱۳ إلى الواحد وذلك ما أردناه، تمّ کتاب اریسطارخس فی جرمی الثیرین و یعدیهما بعون الله وحسن توفیقه».

گزارش متن: کتابی است از ارسطوخرس و مشتمل بر هفده شکل می باشد، آنگونه که در منابع آمده،^۱ خواجه نصیر به سال ۶۵۳هـ آن را تحریر نموده، نسخه های بسیاری از این کتاب در کتابخانه های مدرسه سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری)، مجلس شورای ملی موجود می باشد. همچنین در حیدرآباد دکن هند به سال ۱۳۵۹هـ ضمن مجموعه رسائل خواجه نصیر «جلد دوم» در چاپخانه دائرة المعارف العثمانیة چاپ و منتشر شده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تم... بعون الله و حسن توفیقه فی ربیع الثانی سنة ۸۸۱»، *نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق *نام کاتب: [مرشد بن محمد (۱۱۷ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۸۸۱هـ] *عنوانها و نشانیها: سنگرف (جای اشکال سفید مانده است) *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۵ (۱۰۵الف - ۱۰۹الف) *تعداد سطر: ۳۱ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکى، مجدول، ضربی با ترنج و سرترنج زمینه لاکى زرد با نقوش گل و بوته.

ویژگیها: نسخه ای است نفیس و کهن، افزودگیهایی در موضوع رساله، پس از انجام آمده، نسخه شدیداً رطوبت دیده، ولی به متن آسیب نرسیده، جای اشکال سفید مانده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۵۸؛ کشف الظنون: ۲/۲۷۲.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۱۲»

۱۳۰. تحریر الطلوع و الغروب لأطولوقس = کتاب فی الطلوع و الغروب (۱)

(اخترشناسی، عربی)

آغاز: «بسملة، کتاب أوطولوقس فی الطلوع و الغروب و هو من إصلاح ثابت و هو مقالاتان و ستّة و ثلثون شكلاً، المقالة الأولى، صدر: يقال، أطلوع بعض الكواكب و غروباتها و خصوصاً الثوابت إنها خفيّة...».

انجام: «و هي قوس الخفاء أعظم من برجيس بقدرقوس ك ط و ذلك ما أردناه و هذا آخر المقالة الثانية و تمّ بتمامها كتاب أوطولوقس فی الطلوع و الغروب، بعون الله و توفيقه...».

گزارش متن: اصل کتاب آنگونه که در برخی منابع^۱ آمده: از اطلولوقس است که قسطا بن لوقا آن را ترجمه و ثابت بن قرّة و کندی آن را اصلاح نموده‌اند سپس خواجه نصیر آن را تحریر نموده و مشتمل بر دو مقاله و دارای سی و شش شکل می‌باشد، که خواجه آن را به سال ۶۵۳هـ به انجام رسانده است. نفیس‌ترین نسخه این کتاب که به خطّ علامه قطب‌الدین شیرازی کتابت شده، در کتابخانه خصوصی فردی به نام: یعقوب بخش بدوانی^۲ ضمن مجموعه تحریرات خواجه نصیر موجود می‌باشد. نسخه این کتاب بزرگ مورّخ ۸۸۰هـ در مجموعه شماره «۴۵۲۱/۱۰» قرار گرفته است و نفیس می‌باشد. همچنین به سال ۱۳۵۹هـ در حیدرآباد دکن هند، ضمن مجموعه رسائل خواجه نصیرالدین طوسی جلد دوّم در چاپخانه دائرةالمعارف العثمانیّة چاپ و منتشر شده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ... بعون الله و توفيقه فی أواخر ربيع الأول ۸۸۰»، *نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق *نام کاتب: [مرشد بن محمد (۱۱۷ ب)] *تاریخ کتابت: أواخر ربيع الأول ۸۸۰ *عنوانها و نشانیها: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی

۱. کشف الظنون: ۲۸۶/۲.

۲. تذکرة التوادر: ۱۶۲، انتشارات دائرةالمعارف العثمانیّة، حیدرآباد دکن هند.

نخودی نازک آهار مهره زده * تعداد برگ: ۶ (۹۸ الف - ۱۰۳ ب) * تعداد سطر: ۳۱
 * اندازه متن: ۱۱/۵ × ۱۸/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۸ × ۲۴/۵ سانتیمتر * نوع جلد:
 ساغری مشکی، مجدول، ضربی با ترنج و سرترنج زمینه لاکمی زرد با نقوش گل و
 بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، جای اشکال سفید
 مانده است، برگها رطوبت دیده، ولی به متن آسیب نرسیده، است.
 ↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۵۹؛ الذریعه: ۳۸۷/۳.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۱۰»

۱۳۱. تحریر الطلوع و الغروب لأطولوقس = کتاب فی الطلوع و الغروب (۲)

(اخترشناسی، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: [میرزا جان بن یعقوب لاهیجی
 (۲۹ الف)] * تاریخ کتابت: [سال ۱۰۱۰ هـ] * عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز * نوع
 کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده * تعداد برگ: ۱۳ (۷۷ ب - ۸۹ الف)
 * تعداد سطر: ۲۱ * اندازه متن: ۶/۵ × ۱۲/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۲/۵ × ۲۰
 سانتیمتر * نوع جلد: تیماج یشمی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: برخی نسخه بدھا با نشان «نسخه» در حاشیه آمده، اشکال هندسی با
 قرمز در برخی برگها ترسیم گشته، لبه برگها آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۴۹۲۱/۷»

۱۳۲. تحرير الطلوع و الغروب لأطولوقس = كتاب في الطلوع و الغروب (۳)

(اخترشناسی، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «بجای زماناً کمتر من زمان خفیه الكواكب آتی علی دایرة البروج و ذلك اذا كانت الشمس ساترة علی قوس م ج ل لأنها برج و ذلك ما أردنا أن نبین؛ تمت المقالة الثانية، فی کتاب أوطولوقس فی الطلوع و الغروب».

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق * نام کاتب: ناشناخته، * تاریخ کتابت: [سال ۹۶۰ هـ (۱۶۶ ب)] * عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز * نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده * تعداد برگ: ۲۵ (۱۲۹ ب - ۱۵۳ الف) * تعداد سطر: ۱۹ * اندازه متن: $9/5 \times 14/5$ سانتیمتر * اندازه جلد: $15 \times 20/5$ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج سبز زیتونی ضربی با ترنج، سرترنج، لچک ترنج و کتیبه زمینه گل و بوتہ و طرح‌های اسلیمی.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح شده، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۷/۷۵۸۰»

۱۳۳. تحرير ظاهرات الفلك لاقلیدس (۱) (اخترشناسی، عربی)

آغاز: «کتاب ظاهرات الفلك لإقلیدس ثلثة و عشرون شكلاً و فی بعض النسخ خمسة و عشرون شكلاً، يقول محرر هذا الكتاب... صدر الكتاب، قال: لأن الثوابت تطلع و دائماً من مواضع بأعيانها و ما يطلع منها معاً او يغرب معاً...».

انجام: «أعظم من زمان تبدیل ای قوس كانت غيرها من ذلك التصف نصف الكرة الظاهر و البرهان و الشكل كما مر، تمت الكتاب بعون الملك الخلاق».

گزارش متن: از آثار اقلیدس که آن را ثابت بن قرّة به عربی ترجمه کرده، سپس خواجه نصیرالدین آن را تحریر کرده است. در مقدمه کتاب خواجه گوید: «از این کتاب جز نسخه مغلوطی که تمامی آن تصحیف و تحریف شده بود، در دست نداشتیم پس از مدتی شرحی از نیریزی بر آن یافتیم که آن نیز سقیم و مملوّ از اغلاط فاحش بود، پس از بررسی بسیار سرانجام آن را به همان صورت تحریر نمودم، چنانچه این تحریر مطابق اصل کتاب نباشد، علتش همان است که بیان شد، چنانچه به نسخه صحیح دست یافتیم، به اصلاح آن خواهیم پرداخت. احتمالاً خالی از خلل نباشد...».

خواجه در سوّم ربيع الاول به سال ۶۵۳هـ آن را تحریر نموده است.

نسخه‌هایی چند از این تحریر در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «فرغ الکاتب حسین بن حسن شهنشاه السمنانی من کتابته فی شعبان، سنة إحدى و عشرين و سبعائة و الحمد لله...» *نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق *نام کاتب: حسین بن حسن شهنشاه سمنانی *تاریخ کتابت: شعبان ۷۲۱ *عنوانها و نشانیها: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۰ (۳۹ب - ۴۸الف) *تعداد سطر: ۳۱ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکی، مجدول، ضربی با ترنج و سرترنج زمینه لاکمی زرد، با نقوش گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، جای اشکال سفید مانده، حواشی نسخه شدیداً رطوبت دیده و اندکی فرسوده شده است.

این رساله به سال ۱۳۵۸هـ در حیدرآباد دکن هند، ضمن مجموعه رسائل خواجه نصیر جلد نخست در چاپخانه دائرة المعارف العثمانیّه چاپ و منتشر شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۶۰-۳۶۱؛ الذریعة: ۳/۳۸۷.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۷»

۱۳۴. تحریر ظاهرات الفلك لاقلیدس (۲) (اخترشناسی، عربی)

آغاز: ناقص «... تمكنت فوق الأرض أكثر من الذي يدور على مدار أبعد و تحت الأرض أقل منه... قال و أيضاً لان دائرق المجرّة و منطقة البروج... أقول في هذا الكلام و سواس و بیان المقصود منه...».

انجام: «همچون نسخه نخستين».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [میرزاجان بن یعقوب لاهیجی (۲۹ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۱۰ هـ] *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۵ (۴۴ ب - ۵۸ الف) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: $۶/۵ \times ۱۲/۵$ سانتیمتر *اندازه جلد: $۱۲/۵ \times ۲۰$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج یشمی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: نشانیها با قرمز در حواشی آمده، اشکال هندسی نیز با قرمز در برخی برگها ترسیم شده، لبه برگها اندکی آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۴۹۲۱/۴»

۱۳۵. تحریر ظاهرات الفلك لاقلیدس (۳) (اخترشناسی، عربی)

آغاز: «بسملة كتاب أوقليدس في ظاهرات الفلك؛ لان الكواكب الثابتة طلوعها من موضع واحد و غروبها في موضع واحد و ما كان منها يطلع معاً...».

انجام: «الذی يتبدل فيه الأخرى ظاهر نصف الكرة و ما كان منها مضافاً إلى غيرها فانها يكون على نحو ذلك و برهانه على ما قيل أولاً، تم کتاب... والحمد لله كثيراً».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۹۶۰ هـ (۱۶۶ ب)] *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۸ (۱۰۳ ب - ۱۲۰ الف) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: $۹/۵ \times ۱۴/۵$ سانتیمتر *اندازه جلد: $۱۵ \times ۲۰/۵$ سانتیمتر *نوع جلد:

تیماج سبز زیتونی ضربی با ترنج، سرترنج، لچک ترنج و کتیبه، زمینه گل و بوته با طرح‌های اسلیمی.
ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح شده، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۷۵۸۰/۵»

۱۳۶. تحریر الکرّة و الأسطوانة لأرشمیدس (۱) (هندسه، عربی)

آغاز: «بسملة، کتاب الکرّة و الأسطوانة لأرشمیدس، أصلحه ثابت بن قرّة؛ ربّ أنعمت فزد، بعد تمجید الله و تمجیده و الصلوة علی محمد و آله المصطفین من عبیده، إئی كنت فی طلب الوقوف علی بعض المسائل المذكورة فی کتاب الکرّة و الأسطوانة لأرشمیدس زماناً طویلاً لکثرة الإحتیاج إلیه فی المطالب الشریفة الهندسیّة إلی أن وقفت إلی السبحة المشهورة من الكتاب الّتی أصلحها لثابت بن قرّة و هی الّتی سقط بعض المصادر لقصور فهم ناقله إلی العربیة عن إدارکه... المقالة الأولى إفتتح أرشمیدس کتابه بأن قال مخاطباً لواحد من أهل زمانه إسمه ذوسیثاوس... (۱۳۷ ب)... صدر المقالة الثانیة... سلام علیک... ذكرت فیها علوماً...».

انجام: «و یكون إحدیهما أقرب إلی التّصف من الأخری و ذلك ما أردناه، فهذا ما أورده أبوسهل القوهی، تمّت المقالة الثانیة؛ تمّ بتمامها الکرّة و الأسطوانة لأرشمیدس بحمدالله و منّه.»

گزارش متن: کتابی است که ارشمیدس^۱ آن را تألیف کرده و ثابت بن قرّة و اسحاق بن حنین آن را از یونانی به عربی ترجمه کرده‌اند سپس خواجه نصیر آن را شرح و تحریر نموده است. خواجه خود در سرآغاز این تحریر مطالبی بدین شرح آورده است: «من زمان درازی در جستجوی وقوف بر برخی از مسائل کرّه و اسطوانه ارشمیدس

۱. Archimede.

برآمدم، زیرا جهت فراگیری مطالب شریفه هندسه بدان نیازمند بودم. تا آنکه به نسخه مشهوری از کتابی که ثابت بن قره آن را اصلاح کرده بود، دست یافتم، که هم برخی از مصادرات آن به علت قصور فهم مترجم و ناقل آن به عربی، افتاده بود. هر چه کنکاش نمودم، به جز مقاله نخست، از فهم دیگر مقالات عاجز ماندم. سپس متوجه شدم که مترجم بخشی از مقدمات ارشمیدس را که فهم برخی از مطالب کتاب بر آن مبتنی است، انداخته. بسیار شگفت زده شدم، و حرص و ولع من بر تحصیل و درک آن افزون گردید. تا آنکه بعد از مدتی، نسخه‌ای کهن به چنگ آوردم که خود مجموعه‌ای مشتمل بر چند رساله بود. تصادفاً یکی از آن رساله‌های مجموعه «شرح اوطوقیوس^۱ عسقلانی» بر این کتاب بود که بیشترین مشکلات آن را مرتفع و توضیح و تفسیر نموده بود. و دیگر نسخه آن همین اثر بود که اسحاق بن حنین آن را با دقت به عربی درآورده بود. و سومین نسخه آن متن کتاب «کُره و استوانه» بود که از آغاز کتاب تا پایان شکل چهارم^۲ نیز به نقل و ترجمه اسحاق که آنچه اوطوقیوس در هنگام شرح خویش بیان کرده، برابر با متن کتاب در این نسخه بود. بنابراین آنچه نیاز داشتم از این دفتر بدست آوردم و فهم کتاب برایم سهل و آسان گردید. و بهتر اندیشیدم که کتاب را به ترتیب تحریر نمایم، و اصل کتاب را به ضمیمه بیان مصادراتی که به اصول هندسه آشکار می‌گردد، با ایراد مقدمات لازم، و آنچه از شرح اوطوقیوس و سایر کتابهای اهل صنعت سود جسته بودم، در اینجا آوردم، و متن را از دیگر مطالب جدا و ممتاز ساختم. و عدد اشکال را در هامش آن مطابق روایت ثابت و اسحاق ثبت نمودم، چه اشکال مقاله نخست در نسخه ثابت (۴۸) و در نسخه اسحاق (۴۳) بود. و نیز مقاله ارشمیدس را در تکثیر دایره در پایان کتاب بدان افزودم، چه این مقاله بیانگر برخی مصادرات مذکوره در این کتاب بود....»

۱. در بیشتر نسخه‌ها اطلوقس آمده است، لیکن صحیح آن اوطوقیوس می‌باشد.

۲. احتمالاً صحیح آن شکل چهاردهم از مقاله نخست باشد. والله العالم.

چند نسخه خطی از همین تحریر خواجه نصیر در کتابخانه‌های بزرگ موجود می‌باشد، از جمله آنها نسخه این کتابخانه بزرگ است که به شماره «۴۵۲۱/۱۵» مورخ سال ۸۸۱ هجری می‌باشد. همچنین به سال ۱۳۵۹ هجری ضمن مجموعه‌ای از رسائل ریاضی خواجه، جلد دوم در حیدرآباد دکن هند در چاپخانه دائرةالمعارف العثمانیة چاپ و منتشر گردیده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «وقع الفراغ من نسخه، فی يوم الثلاثاء، سلخ ربيع الثاني سنة ۸۸۱ هجرية علی يد العبد... عبدالله بن محمد...» *نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق، *نام کاتب: [عبدالله بن محمد (۱۵۰) (۲۳الف)] *تاریخ کتابت: سال [۸۸۱هـ]، *عنوانها و نشانیها: مشکى *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۳۱ (۱۱۸ ب - ۱۴۸ ب) *تعداد سطر: ۳۱ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸/۵×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکى، مجدول، ضربی با ترنج و سرترنج، زمینه لاکى زرد با نقوش گل و بوته. ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، جای اشکال سفید مانده، نسخه رطوبت دیده، مهر بیضی «محمدابراهیم» در برگ انجام آمده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۶۱-۳۶۳؛ الذریعة: ۳۸۸/۳.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۱۵»

۱۳۷. تحریر الکرة و الأستوانة لأرشمیدس (۲) (هندسه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [میرزا جان بن یعقوب لاهیجی (۲۹الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۱۰هـ] *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۸ (۹۱ ب - ۹۸ ب) *تعداد

سطر: ۲۰ * اندازه متن: ۷×۱۳/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۰ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج یشمی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم شده، لبه برگها اندکی آسیب دیده و مرمت شده است. شماره نسخه: «۴۹۲۱/۹»

۱۳۸. تحریر الکرّة و الأستوانة لأرشمیدس (۳) (هندسه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: [میرزا جان بن یعقوب لاهیجی (۲۹ الف)] * تاریخ کتابت: [سال ۱۰۱۰ هـ] * عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز * نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده * تعداد برگ: ۶۳ (۹۹ ب - ۱۶۱ ب) * تعداد سطر: ۲۰ * اندازه متن: ۷×۱۳ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۰ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج یشمی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته.

شماره نسخه: «۴۹۲۱/۱۰»

۱۳۹. تحریر المأخوذات لأرشمیدس (هندسه، عربی)

آغاز: «بسملة، تحریر کتاب مأخوذات أرشمیدس ترجمة ثابت بن قرّة و یفسّر الأستاذ المختصّ أبی الحسن علی بن أحمد النسوی، خمسة عشر شكلاً، قال الأستاذ المحقّق: هذه مقالة منسوبة إلى أرشمیدس، فيها أشكال حسنة قليلة العدد كثيرة الفوائد، في الأصول الهندسة، في غاية الجودة و اللطافة وقد أضافها المحدثون إلى جملة المتوسّطات التي يلزم قرأتها فيما بين كتاب إقليدس و المجسطی... إذا تمّاس في دایرتان كدایرتی...».

انجام: «و ه ح وتر العشر و قد تبین ذلك في الشكل الثالث عشر من المقالة الثالثة عشر من الأصول و ذلك ما أردناه، تمّ المأخوذات لأرشمیدس».

گزارش متن: این کتاب تألیف ارشمیدس و ترجمه ثابت بن قره است، خواجه در آغاز کتاب گوید: «متأخران این کتاب را در زمره متوسطاتی که باید بعد از اصول هندسه اقلیدس و قبل از کتاب مجسطی خوانده شود، ذکر کرده...». سپس می‌فرماید: «ابوالحسن علی بن احمد نسوی^۱ آن را شرح و تفسیر نموده است...». مطالب کتاب شامل یک مقاله و پانزده شکل است، نسخه‌های بسیاری از آن در کتابخانه‌های مختلف نگهداری می‌شود. از جمله نسخه بسیار نفیس و کهن این کتابخانه بزرگ می‌باشد که مورخ سال ۸۸۰هـ به شماره (۴۵۲۱/۱۳) موجود می‌باشد. دو نسخه دیگر از آن در کتابخانه‌های آستان قدس رضوی و کتابخانه مدرسه سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری) مورخ ۱۰۵۸هـ موجود است. ضمناً این اثر در مجموعه‌ای از رسالات ریاضی خواجه جلد دوم به سال ۱۳۵۹هـ در حیدرآباد هند در چاپخانه دائرةالمعارف العثمانیة چاپ و منتشر شده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق *نام کاتب: [مرشد بن محمد (۱۱۷ب)] *تاریخ کتابت: شب ۱۱ ربیع‌الاول ۸۸۰ *عنوانها و نشانیها: سنگرف (جای اشکال سفید مانده است) *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۵ (۱۱۰ب - ۱۱۴الف) *تعداد سطر: ۳۱ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکی، مجدول، ضربی با تریج و سرتریج زمینه لاک‌ی زرد، با نقوش گل و بوته.

۱. دو نسخه خطی از شرح نسوی به شماره‌های (۵۳۹۶) و (۵۴۶۵) در کتابخانه آستان قدس رضوی در مشهد مقدس موجود می‌باشد.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی دارد، نسخه بدوها با نشان «نسخه اصل» در حاشیه آمده است، برگها رطوبت دیده و اندکی فرسوده شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۵۴ - ۳۵۵؛ الذریعه: ۳۸۸/۳.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۱۳»

مجموعه

۱۴۰. تحریر المجسطی (۱) (اخترشناسی، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله مبدأ كل غاية و مفيض كل خير... اما بعد فقد كنت برهة من الزمان... المقالة الأولى أربعة عشر فصلاً و ستة عشر شكلاً، الفصل الأول، صدر الكتاب استحسن فيه بطليموس...».

انجام: «و إذ قد وقفني الله تعالى أيضاً لإتمام ما قصدته و إنجاز ما وعدته، فلاقطع الكلام حامداً لله تعالى على آياته و مصلياً على جميع أوليائه، خصوصاً على خاتم أنبيائه و البررة من آله و أحبائه، تمت».

گزارش متن: ضبط کلمه مجسطی را مختلف بیان کرده‌اند از جمله: ابوالعباس لوکری در کتاب: «مجسطی بیان الحق فی ضمان الصدق» مجسطی را به کسر میم، فتح جیم و سکون یا و معنی آن را ترتیب آورده است. مرحوم کاتب چلبی در کشف الظنون المجسطی «Almagliste» را به کسر میم و جیم و تخفیف یا ضبط کرده و گوید: کلمه‌ای است یونانی به معنی «ترتیب» و اصل آن «فاحستوس» بوده که آن نیز لفظ یونانی و مذکر فاحستی است که به معنی بنای بزرگ باشد. علامه عبدالعلی بیرجندی در شرح خود بر مجسطی معنای مجسطی را ترتیب آورده و گوید نامی است برای علم به قواعدی که در آن بحث از اثبات اوضاع فلکی به ادله تفصیلیه می‌شود. ابوریحان بیرونی نیز در کتاب قانون مسعودی گوید: مجسطی سینطاسیس است به

معنی فکر و ترتیب مقدمات. تحریر المجسطی کتابی است که بطلمیوس فلوزی^۱ آن را تألیف نموده و نخست اسحاق بن حنین آن را از یونانی به عربی برگردانده و حجاج بن یوسف بن مغیره بن الحاسب و ثابت بن قره، آن را اصلاح نمودند، سپس ثابت بن قره آن را از یونانی به عربی ترجمه کرد و گفته شده که اگر اصلاح و ترجمه وی نبود، کتاب مجسطی ترجمه نافی نداشت، این کتاب دارای سیزده مقاله، شامل یکصد و چهل و یک فصل می‌باشد، همراه یکصد و نود و شش شکل. نسخه‌های بسیاری از آن در کتابخانه‌ها موجود است، لیکن یکی از نفیس‌ترین و کهن‌ترین آنها نسخه‌ای است که به سال ۴۸۰ هجری کتابت شده، در کتابخانه مدرسه سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری) نگهداری می‌شود، خواجه نصیرالدین، این کتاب را برای حسام‌الدین حسن بن محمد سیواسی تحریر نموده است، نسخه‌های تحریر مجسطی نیز بسیار است، کهن‌ترین و ارزشمندترین آن که نسخه اصل و به خط حضرت خواجه نصیرالدین کتابت شده، در کتابخانه شخصی مرحوم شیخ عبدالحسین شیخ العراقین تهرانی بوده و پس از درگذشت ایشان به اروپا برده شده است. کتاب مجسطی را

۱. در کلمه «فلوزی» گفته شده است: مترجمی که نخست به نقل کتاب مجسطی از یونانی به عربی پرداخت، کلمه فلودیوس «Flaudius» را الفلودی نوشته، سپس این کلمه توسط کاتبان به «الفلوزی» تبدیل گشت و از آن پس بدین صورت شهرت یافت. برخی نیز «قلادوی» به قاف مکسوره و دال مهمله مکسوره ضبط کرده و گفته‌اند نسبتی است که به نام وی گذارده شده، چنانکه عادت ایشان است. یاقوت در کتاب معجم البلدان آن را قلوزیه باقاف آورده و گوید: منطقه‌ای است نزدیک ملیطله، و بطلمیوس صاحب مجسطی بدان منسوب می‌باشد. در کشف الحجب و الأستار ص ۱۰۰ آمده که «الفلوزی» بقاء مکسوره و لام مضمومه و زاء مکسوره و بعد آن یاء نسبت، نام شهری است و این همان شهر دمیاط است که از شهرهای مشهور مصر و در کتب جغرافی از آن نام برده شده و بطلمیوس از «فلوز» جهت تحصیل به اسکندریه آمد و پس از تحصیل علوم ریاضی رصدی در آنجا بنا کرد و از این جهت آن را «فلوزی» گویند.

پیش از آنکه خواجه تحریر نماید، تنی چند از دیگر دانشمندان گزیده ساخته‌اند. نخستین عالمی که مجسطی را گزیده کرده: محمد بن جابر البتانی از ریاضیدانان مشهور نیمه دوم «سده ۳» و اوایل «سده ۴هـ» بوده است. سپس ابن سینا، ابوریحان بیرونی و ابوعبدالله محمد بن احمد سعید خوارزمی خازمی و ابوعلی غیاث‌الدین محمد بن منصور حسینی، تحریر مجسطی را گزیده ساخته‌اند. همچنین برخی دیگر از دانشمندان تحریر خواجه را شرح کرده‌اند. از جمله: شمس‌الدین سمرقندی، علامه نظام‌الدین حسن بن محمد قمی نیشابوری که شرح خود را تفسیر التحریر نام نهاده است و علامه اخترشناس ملاً عبدالعلی محمد بن حسین بیرجندی.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: محمد نبی *تاریخ کتابت: ۲۲ ماه محرم ۱۲۲۷هـ *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز و مشکی *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۷۲ *تعداد سطر: ۲۲ *اندازه متن: ۷×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی ضربی، باترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲، نظامی و ح» دارد، اشکال و جداول با قرمز در برخی برگها ترسیم شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۴۵-۳۵۱؛ الذریعه: ۳۹۰/۳.

شماره نسخه: «۸۲۸۲»

۱۴۱. تحریر المجسطی (۲) (اخترشناسی، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «و ذلك قريب مما يحصل من الجداول فان الحركات» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *تاریخ کتابت: اواخر سده ۹هـ *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ۱۲۹ *تعداد سطر: ۲۱

*اندازه متن: ۷×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره ضربی مجدول، با لچک ترنج و سر ترنج گل و بوته. ویژگیها: نسخه‌ای بسیار نفیس است، در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، نسخه بدوها؛ با نشان «بدل» در حواشی نگارش یافته اشکال هندسی و جداول در برخی برگها و حواشی ترسیم شده، نسخه اندکی رطوبت دیده و فرسوده شده، این نسخه از سوی سید ضیاءالدین طباطبائی به این کتابخانه بزرگ وقف گردیده است.

شماره نسخه: «۱۵۵۹۲»

مجموعه

۱۴۲. تحریر المساکن لثاوذوسیوس (۱) (هندسه، عربی)

آغاز: «بسملة، تحریر المساکن لثاوذوسیوس و هو إثناعشر شكلاً نقل قسطا بن لوقا البعلبکی، الّذی مسکنهم تحت القطب الشمالي فنصف كرة الكلّ الظاهر لهم...».

انجام: «فیکون النهار حینئذ قریباً من شهر و ظاهر أنّ لنا فی النهارات إلی لیالیها کلّ تسعة و ذلك ما أردناه، تمّة الكتاب بعون الملك الوهاب».

گزارش متن: اصل کتاب از ثاوذوسیوس است که قسطا بن لوقا آن را از یونانی به عربی برگردانده و خواجه نصیر به تحریر آن پرداخته و دارای دوازده شکل می‌باشد و به سال ۶۵۳هـ تحریر شده است. دو نسخه از این کتاب در کتابخانه مدرسه سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری) و کتابخانه آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود و در سال ۱۳۰۴ در تهران به چاپ رسیده است. همچنین به سال ۱۳۵۸هـ در حیدرآباد دکن هند ضمن مجموعه رسائل ریاضی خواجه «جلد نخست» در چاپخانه دائرة المعارف العثمانیّه چاپ و منتشر گردیده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ (برخی کلمات بی نقطه) *نام کاتب: [عبدالرضا بن عبدالمجید حسینی ورده ساوجبلاغی] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۰۹هـ] *عنوانها و

نشانیها: شنگرف * نوع کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۷ (۱۵۰ ب - ۱۱۱ الف)
 * تعداد سطر: ۱۵ * اندازه متن: ۱۰×۱۶ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۹/۵×۲۶/۵
 سانتیمتر * نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول، ضربی.
 ویژگیها: حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، جای اشکال سفید مانده، مهر مربع
 «لا اله الا الله الملك الحق المبين، عبده قدرت‌الله» در برگ انجام آمده، برگها رطوبت
 دیده و اندکی فرسوده گردیده است.

شماره نسخه: «۴۰۰۹/۳»

۱۴۳. تحریر المساکن لثاوذوسیوس (۲) (هندسه، عربی)

آغاز و انجام: «هیچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: [میرزا جان بن یعقوب لاهیجی
 (۲۹ الف)] * تاریخ کتابت: ماه رمضان سال ۱۰۱۰ * عنوانها و نشانیها و اشکال:
 قرمز * نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده * تعداد برگ: ۵ (۷۳ ب -
 ۷۷ ب)، * تعداد سطر: ۲۱ * اندازه متن: ۶/۵×۱۲/۵ سانتیمتر * اندازه جلد:
 ۱۲/۵×۲۰ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج یشمی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته.
 ویژگیها: اشکال هندسی با قرمز در حواشی ترسیم شده، لبه برگها آسیب دیده و
 مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۴۹۲۱/۶»

۱۴۴. تحریر المساکن لثاوذوسیوس (۳) (هندسه، عربی)

آغاز و انجام: «هیچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق * نام کاتب: ناشناخته
 * تاریخ کتابت: [سال ۹۶۰ هـ (۱۶۶ ب)] * عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز * نوع

کاغذ: فرنگی سفید * تعداد برگ: ۹ (۱۲۰ب - ۱۲۸ب) * تعداد سطر: ۱۹ * اندازه متن: ۹/۵×۱۴/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۵×۲۰/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج سبز زیتونی ضربی با ترنج، سرترنج، لچک ترنج و کتیبه زمینه گل و بوته با نقش‌های اسلیمی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۷۵۸۰/۶»

۱۴۵. تحریر المساکن لثاوذوسیوس (۴) (هندسه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین»^۱.

گزارش نسخه: * ترقیمه: «تمّ المساکن بعون الله القدّوس فی بلدة [اصفهان] غرة شهر ذی القعدة الحرام سنة ۱۱۱۷» * نوع خط: شکسته نستعلیق و نستعلیق * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: [سال ۱۱۱۷ هـ (۱۱۳ الف)] * محل کتابت: [اصفهان] * عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره زده * تعداد برگ: ۴ (۷۳ الف - ۷۶ الف) * تعداد سطر: ۲۳ * اندازه متن: ۱۰/۵×۱۸ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۲/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن.

شماره نسخه: «۹۳۲۵/۴»

۱. با این تفاوت که در آغاز به جای مؤلف اصل یونانی «ثاوذوسیوس» به اشتباه «مانالاس» ثبت گردیده است.

۱۴۶. تحریر المطالع لإسقلوس (۱) (حساب و اخترشناسی، عربی)

آغاز: «بسملة، کتاب اسقلوس فی المطالع، المقدمات: إذا كانت مقادیر عدتها زوج کمقادیر أب ب ج ح... و هی متتالية و زیادة بعضها علی بعض متساویة... فلك البروج یقسم بثلاثمائة و ستین قسماً...».

انجام: «و إذا عرفنا مطالع الجزو كانت الزیادات معلومة فمطالع جمیع الأجزاء معلومة، تم کتاب إسقلوس فی المطالع بحمدالله و توفیقه».

گزارش متن: کتابی است از اسقلوس «Hzpsiles» که قسطا بن لوقای بعلبکی از یونانی به عربی برگردانده و یعقوب بن اسحاق کندی آن را اصلاح کرده و خواجه نصیر آن را به سال ۶۵۳هـ تحریر نموده و مشتمل بر سه مقدمه و دو شکل است، نسخه‌هایی از این کتاب، در کتابخانه مدرسه سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری) و نیز نسخه بسیار نفیس دیگر که به سال ۶۷۲هـ (سال رحلت خواجه) کتابت شده، در کتابخانه مرکزی آستان قدس رضوی در مشهد مقدس. همچنین نسخه نفیس دیگری مورخ ۸۸۰هـ به شماره «۴۵۲۱/۱۱» در این کتابخانه بزرگ ما موجود است و نیز در حیدرآباد دکن هند، ضمن مجموعه‌ای از آثار ریاضی خواجه جلد دوم به سال ۱۳۵۹هـ در چاپخانه دائرةالمعارف العثمانیة چاپ و منتشر گردیده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تم... بحمدالله و توفیقه فی ربیع الأول ۸۸۰ الهجریة»، *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [مرشد بن محمد (۱۱۷ب)] *تاریخ کتابت: ربیع الاول سال ۸۸۰ *عنوانها و نشانها: مشکى (جای اشکال سفید مانده است) *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱ (۱۰۴) *تعداد سطر: ۳۱ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکى، مجدول، ضربی با ترنج و سرترنج زمینه لاکى زرد با نقوش گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، برگها رطوبت دیده و فرسوده گردیده است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۵۸؛ الذریعة: ۳۹۱/۳.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۱۱»

مجموعه

۱۴۷. تحریر المطالع لإسقلوس (۲) (حساب و اخترشناسی، عربی)

آغاز: «بسملة، کتاب إسقلوس فی المطالع بما أصلحه الکندی و نقله قسطا بن لوقا البعلبکی و هو یشتمل علی ثلث مقدمات و صدر و شکلین، المقدمات إذا كانت مقادیر عدتها زوج کمقادیر...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [میرزا جان بن یعقوب لاهیجی

(۲۹ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۱۰ هـ] *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع

کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۳ (۸۹ ب - ۹۱ الف)

*تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۶/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۰

سانتیمتر *نوع جلد: تیماج یشمی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوتہ.

ویژگیها: اشکال هندسی در حواشی ترسیم شده، حاشیه برگها اندکی آسیب دیده

و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۴۹۲۱/۸»

مجموعه

۱۴۸. تحریر المطالع لإسقلوس (۳) (حساب و اخترشناسی، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «فظاهر أن مطالع کلّ واحد من الأجزاء الثلاثین التي فی کلّ واحد من...

یکون معلومة علی الجهة التي علمنا و الله أعلم؛ تمّ الكتاب و الحمد للمهم الصواب و

الصلوة علی رسوله و آله المرتجی شفاعتهم يوم الحساب».

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق * نام کاتب: ناشناخته،
* تاریخ کتابت: [سال ۹۶۰ هـ (۱۶۶۶ ب)] * عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز * نوع
کاغذ: فرنگی سفید * تعداد برگ: ۴ (۱۶۰ ب - ۱۶۳ الف) * تعداد سطر: ۱۹ * اندازه
متن: $۹/۵ \times ۱۴/۵$ سانتیمتر * اندازه جلد: $۱۵ \times ۲۰/۵$ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج
سبز زیتونی ضریبی با لچک ترنج، سرترنج و کتیبه، زمینه گل و بوته و طرح‌های
اسلیمی.

ویژگیها: اشکال هندسی در برگها با قرمز ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۷۵۸۰/۹»

۱۴۹. تحریر المعطیات لإقلیدس (۱) (هندسه، عربی)

آغاز: «بسملة، تحریر کتاب المعطیات (۲۵) الإقلیدس (۲۶) ترجمه اسحق و أصلحه
ثابت، خمسة وتسعون شكلاً صدر الكتاب: الخطوط والسطوح والزوايا المعلومة
القدر...».

انجام: «بنقطة المعلومة فسطح اء في ح أعنى سطح اء في ه معلوم وذلك ما
أردناه، تم كتاب المعطيات الإقلیدس».

گزارش متن: کتابی است از اقلیدس که اسحاق بن حنین (م ۲۹۸ هـ) آن را از یونانی
به عربی برگردانده و ثابت بن قره آن را اصلاح نموده سپس خواجه نصیر آن را
تحریر کرده است و مشتمل بر «۹۵» شکل می‌باشد. نسخه‌های بسیاری از این کتاب
در این کتابخانه بزرگ و کتابخانه مدرسه سیهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری) و
کتابخانه آستان قدس رضوی نگهداری می‌شود و به سال ۱۳۰۴ ش ضمن مجموعه
متوسطات در تهران و به سال ۱۳۵۹ ضمن مجموعه‌ای از رسائل ریاضی خواجه
نصیر، جلد نخست در حیدرآباد دکن هند در چاپخانه دائرة المعارف العثمانیة به چاپ
رسیده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: عبدالرضا بن عبدالمجید حسینی
 ورده ساوجبلاغی *تاریخ کتابت: پنجشنبه ۱۸ شعبان ۱۰۰۹ *عنوانها و نشانیها:
 شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۱ (۱۲۳ب - ۱۴۴الف) *تعداد
 سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۱۰×۱۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۹/۵×۲۶/۵ سانتیمتر
 *نوع جلد: تیماج مشکى، مجدول، ضربى.
 ↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۵۵؛ الذریعه: ۳۹۲/۳.

شماره نسخه: «۴۰۰۹/۵»

مجموعه

۱۵۰. تحریر المعطیات لإقلیدس (۲) (هندسه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ فی يوم السبت، إحدى عشرين من شهر ربيع الأول،
 سنة إحدى وثمانین و ثمانائة الهجرية المصطفوية» *نوع خط: نسخ *نام کاتب:
 ناشناخته، *تاریخ کتابت: سال ۸۸۱ هـ *عنوانها و نشانیها: شنگرف *نوع کاغذ:
 شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۱ (۲ب - ۱۲الف) *تعداد سطر:
 ۲۹ *اندازه متن: ۱۱×۱۷/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع
 جلد: ساغری مشکى ضربى، مجدول، با ترنج و سرترنج، زمینه لاکى زرد با نقوش
 گل و بوته.

ویژگیها: عنوانها و نشانیها با قرمز در حواشی آمده، نسخه بدله با نشان «ل»
 نگارش یافته، برگها رطوبت دیده و اندکی فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۱»

مجموعه

۱۵۱. تحریر المعطیات لإقلیدس (۳) (هندسه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ تحریری مایل به نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته،
 *تاریخ کتابت: [سال ۹۶۰ هـ (۱۶۶۰ ب)] *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ:
 فرنگی سفید *تعداد برگ: ۲۰ (۱ ب - ۲۰ الف) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن:
 ۹×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج سبز
 زیتونی ضربی با لچک ترنج، سرترنج و کتیبه زمینه گل و بوته و نگاره‌های اسلیمی.
 ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی
 دارد، اشکال گوناگون هندسی با قرمز در برگها ترسیم یافته است.
 شماره نسخه: «۷۵۸۰/۱»

مجموعه

۱۵۲. تحریر المفروضات لأرشمیدس = کتاب المفروضات (۱) (هندسه، عربی)
 آغاز: «بسملة، تحریر کتاب المفروضات لثابت بن قرّة الحرّانی الصابی و هی ستّة
 وثلثون شكلاً و فی بعض النسخ، أربعة و ثلثون شكلاً علی الترتیب المّشبت بالأرقام
 السود علی الحاشیة و لم یکن فیہ شکل، نرید أن نثلّت زاویة اب ج...»
 انجام: «فكان ار معلوماً فكلّ واحد من ا ه ه ر أعنی ه ح معلوم و جمیع اح معلوم
 و ذلك ما أردناه، تمّ كتاب المفروضات بعون الله و توفيقه».
 گزارش متن: کتابی است از ارشمیدس که آن را ثابت بن قرّة به عربی برگردانده
 آنگاه، خواجه نصیر نیز به تحریر آن پرداخته و به سال ۶۵۳ هجری آن را به انجام
 رسانده است، نسخه‌های بسیاری از این کتاب در کتابخانه‌ها موجود است.
 از جمله نسخه نفیس و کهن این کتاب مورّخ ۸۸۰ هـ که به شماره «۴۵۲۱/۱۴» در
 این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد. دو نسخه بسیار نفیس و کهن دیگر مورّخ
 ۶۷۱ هـ و ۷۸۴ هـ در کتابخانه مدرسه سهسالار تهران (مدرسه عالی شهید مطهری)
 قرار دارد. نفیس‌ترین و کهن‌ترین نسخه این کتاب، نسخه‌ای است که در کتابخانه

خصوصی فردی به نام: یعقوب بخش بدوانی^۱ در هند، ضمن مجموعه تحریرات خواجه به خط قطب‌الدین شیرازی موجود می‌باشد.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد نقلت من کتاب کان منقولاً من خط شریف، سلطان العلماء، علامه العالم قطب الحق و الدین محمود الشیرازی و هو قد نقل من خط المصنف - قدس الله سره - و أفاض علی من روحه القدسیة فتوحاتاً معنویة بالنبی و آله - و هذا خط أقل الخلیقة، مرشد بن محمد، أصلح الله أحواله» *نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق *نام کاتب: مرشد بن محمد *تاریخ کتابت: [سال ۸۸۰هـ] *عنوانها و نشانیها: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۴ (۱۱۴ب - ۱۱۷ب) *تعداد سطر: ۳۱ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکی، مجدول، ضربی با ترنج و سرترنج زمینه لاک‌ی زرد با نقوش گل و بوته.

ویژگیها: این رساله به سال ۱۳۵۹هـ در حیدرآباد دکن هند ضمن مجموعه رسائل ریاضی خواجه، جلد دوم در چاپخانه دائرة المعارف العثمانیة چاپ و منتشر شده است. نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی دارد، برگها رطوبت دیده و جای اشکال سفید مانده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۶۰؛ الذریعة: ۳/۳۹۲.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۱۴»

چهارم

۱۵۳. تحریر المفروضات لأرشمیدس = کتاب المفروضات (۲) (هندسه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [میرزا جان بن یعقوب لاهیجی (۲۹الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۱۰هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ:

۱. تذکره التواد: ۱۶۲، از انتشارات دائرة المعارف العثمانیة در حیدرآباد دکن هند.

شرقی نخودی نازک آهار مهره زده * تعداد برگ: ۶ (۳۴ب - ۳۹ الف) * تعداد سطر: ۲۱ * اندازه متن: $۶/۵ \times ۱۲/۵$ سانتیمتر * اندازه جلد: $۱۲/۵ \times ۲۰$ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج یشمی ضربی با ترنج، زمینه گل و بوته. ویژگیها: اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی بسیاری در حاشیه برگها با قرمز ترسیم شده، لبه برگها اندکی آسیب دیده و مرمت شده است. شماره نسخه: «۴۹۲۱/۳»

۱۵۴. تحریر مقاله ارشمیدس فی تکسیر الدائرة = تحریر تکسیر الدائرة
لأرشمیدس (۱)
(هندسه، عربی)

آغاز: «مقاله ارشمیدس فی تکسیر^۲ الدائرة و هی ثلثة أشكال کلّ دائرة فهی مساوية لمثلث قائم الزاوية، يكون أحد ضلعه المحيطین بالزاوية القائمة...». انجام: «بل نسبة أربعة عشر إلى أحد عشر و ذلك ما أردناه و هذا تمام القول فی تکسیر الدائرة، و لنقطع الکلام حامدين لله تعالى علی حسن توفيقه». گزارش متن: کتابی است از ارشمیدس که ثابت بن قره آن را از یونانی به عربی برگردانده و خواجه نصیر به تحریر آن پرداخته است، نسخه‌های گوناگونی از این رساله در برخی کتابخانه‌ها موجود است و به سال ۱۳۵۹ هـ در حیدرآباد دکن هند ضمن مجموعه رسائل ریاضی خواجه «جلد دوم» در چاپخانه دائرة المعارف العثمانية چاپ و منتشر گردیده است.

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق * نام کاتب: عبدالله بن محمد^۱ * تاریخ کتابت: سه‌شنبه ربیع‌الثانی ۸۸۱ * عنوانها و نشانها: مشکى * نوع کاغذ:

۱. بر اساس فهرست اصلاح شده است.

۲. در نسخه موجود «تکثیر» آمده که صحیح آن «تکسیر» می‌باشد.

شرقی نخودی نازک آهار مهره زده * تعداد برگ: ۳ (۱۴۸ اب - ۱۵۰ الف) * تعداد سطر: ۳۱ * اندازه متن: $۱۱/۵ \times ۱۸/۵$ سانتیمتر * اندازه جلد: $۱۸ \times ۲۴/۵$ سانتیمتر * نوع جلد: ساغری مشکی، مجدول، ضربی با ترنج و سرترنج زمینه لاکمی زرد، با نقوش گل و بوته.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۶۲؛ الذریعه: ۳۹۲/۳.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۱۶»

۱۵۵. تحریر مقاله ارشمیدس فی تکسیر الدائرة = تحریر تکسیر الدائرة
لأرشمیدس (۲)
(هندسه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «فرغ من نسخه يوم الثلاثاء، ثالث شهر رمضان المبارك سنة عشر و ألف» * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: [میرزا جان بن یعقوب لاهیجی (۲۹ الف)] * تاریخ کتابت: سه شنبه ۱۳ رمضان المبارك ۱۰۱۰ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده * تعداد برگ: ۵ (۱۶۱ اب - ۱۶۵ الف) * تعداد سطر: ۲۰ * اندازه متن: ۷×۱۳ سانتیمتر * اندازه جلد: $۱۲/۵ \times ۲۰$ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج یشمی ضربی با ترنج، زمینه گل و بوته. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و برخی اشکال هندسی با قرمز در برگها ترسیم شده. برگ انجام مجدول قرمز است.

شماره نسخه: «۴۹۲۱/۱۱»

۱. نگارنده این نسخه شاید با کاتب رساله پیشین «مرشد بن محمد» یکسان باشد، چون خطوط آن دو به یکدیگر نزدیک و همخوانی دارند.

۱۵۶. تحریر مقاله اُرشیدس فی تکسیر الدائرة = تحریر تکسیر الدائرة
لأرشیدس (۳) (هندسه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تم» فی ثالث عشر جمادی الأولى سنة إثنين و تسعمائة»،
*نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: ۹۰۲ هـ *عنوانها و نشانها:
قرمز *نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ۶ (۱ ب - ۷ الف) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه
متن: ۷×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۱۸ سانتیمتر *نوع جلد: مقوای کاهی،
عطف: تیماج زرشکی.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، حاشیه نویسی با نشان «ه» دارد، مهر بیضی
«محمدامین بن عبداللّٰتی» و مهر دایره ناخوانا در برگ نخست و تملک هاشم السید
احمد المدرس با مهر بیضی «احمد بنده اولاد محمد» دیده می‌شود، افزودگی‌هایی اندک
بر برگ نخست آمده است.

شماره نسخه: «۱/۱۴۱۰۲»

مجموعه

۱۵۷. تحریر المناظر لاقلیدس (۱) (طبیعی «فیزیک»، عربی)

آغاز: «تحریر المناظر لاقلیدس و هو أربعة و ستون شكلاً، صدر الكتاب: العين
تحدث باستمداد من الأجرام النيرة في الجسم الشفاف المتوسط...».

انجام: «الأضلاع متساوية و كذلك... فإذا الأضلاع مساوية في الرؤية و كذلك
القطران و ذلك ما أردناه و صلى الله على محمد و آله أجمعين الطاهرين».

گزارش متن: کتابی است از اقلیدس که اسحاق بن حنین آن را از یونانی به عربی
برگردانده و ثابت بن قره نیز، اصلاح نموده، آنگاه خواجه نصیرالدین به سال ۶۵۱
هجری آن را تحریر نموده است و دارای ۶۴ شکل است و نسخه‌های چندی از این
تحریر در کتابخانه‌های مختلف وجود دارد از جمله نسخه مورخ ۸۸۱ هـ این کتابخانه

بزرگ و نسخه کتابخانه مدرسه سپهسالار (مدرسه عالی شهید مطهری) تهران مورخ ۷۸۴ هـ به شماره «۵۴۵۰» را می‌توان نام برد. همچنین به سال ۱۳۰۴ ش در تهران و در سال ۱۳۵۹ هـ ضمن مجموعه‌ای از رسائل ریاضی خواجه نصیر «جلد نخست» در چاپخانه دائرة المعارف العثمانیة در حیدرآباد هند چاپ و منتشر گردیده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «فی ثامن شهر شعبان المعظم، يوم الإثنين حسب الفرموده آقا جلالا محمدا، در دارالسلطنة اصفهان مرقوم شد سنة تسع و ألف، عبدالرضا بن عبدالمجید الحسینی ورده ساوج بلاغی» *نوع خط: نسخ (برخی کلمات بی نقطه) *نام کاتب: عبدالرضا بن عبدالمجید حسینی ورده ساوجبلاغی به دستور آقا جلالا محمدا، *تاریخ کتابت: دوشنبه ۱۸ شعبان ۱۰۰۹ *محل کتابت: دارالسلطنة اصفهان *عنوانها و نشانیها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۳ (۱۱۱ اب - ۱۲۳ الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۱۶×۱۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۵/۲۶×۱۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول، ضری.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، جای اشکال سفید مانده، برگها رطوبت دیده. مهر مربع «لا اله الا الله الملك الحق المبين، عبده قدرت الله» در برگ انجام آمده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۵۷؛ الذریعة: ۳/۳۹۳.

شماره نسخه: «۴۰۰۹/۴»

۱۵۸. تحریر المناظر لاقلیدس (۲) (طبیعی «فیزیک»، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق مایل به تعلیق *نام کاتب: ناشناخته که از روی نسخه‌ای به خط [حسین بن حسن شهنشاه سمنانی (۴۸ الف) کتابت کرده] *تاریخ کتابت: [سال ۸۸۱ هـ] *عنوانها و نشانیها و اشکال: شنگرف *نوع کاغذ:

شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۷ (۳۲ب - ۳۸ب) *تعداد سطر: ۳۱ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکی ضربی، مجدول، با ترنج و سرترنج زمینه لاک‌ی زرد با نقوش گل و بوته.

ویژگیها: برخی نشانیها با قرمز در حاشیه آمده، جای اشکال سفید مانده، برگها رطوبت دیده و اندکی فرسوده گردیده است.

شماره نسخه: «۴۵۲۱/۶»

۱۵۹. تحریر المناظر لاقلیدس (۳)

(طبیعی «فیزیک»، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ فی لیلۃ السّبت ثالث عشر شهر ذیقعدة الحرام سنه ۱۱۱۷ فی بلدة اصفهان محله شمس آباد، فی بیت محمدرضا بیك» *نوع خط: نستعلیق و شکسته نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: شنبه ۱۳ ذی القعدة ۱۱۱۷هـ، *محل کتابت: اصفهان محله شمساباد «شمس آباد» در بیت محمدرضا بیك *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۱ (۷۸ب-۸۶الف) *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۱۰/۵×۱۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: میشن قهوه‌ای روشن.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، اشکال هندسی با قرمز در حاشیه ترسیم یافته، آثار چربی بر فراز برگها دیده سرایت نموده است.

شماره نسخه: «۹۳۲۵/۵»

۱۶۰. التذکرة = التذکرة النصیریة = التذکرة فی الهیئة (۱) (اخترشناسی، عربی)
 آغاز: «بسملة، الحمد لله مفيض الخیر و ملهم الصواب و صلوته علی محمد... نرید
 أن نورد جملاً من علم الهیئة تذکرة لبعض الأحباب و نسل الله أن یوفق لإتمامه إیة
 الموفق و إلیه المآب فلنورد ما قصدناه...».
 انجم: «و ثمانائة و تسعة و تسعين فرسخاً، والله أعلم بحقایق الأمور و لنختم
 الكتاب حامدين لله و مصلين علی نبیّه [صلی الله علیه و آله الطاهرین]».
 گزارش متن: کتاب کوتاهی است در اخترشناسی با ایراد برخی ادله و مشتمل بر
 چهار باب:

الباب الاول: فی ما یجب تقدیمه (دو فصل)

الباب الثاني: فی هیئة الأجرام العلویة (چهار فصل)

الباب الثالث: فی هیئة الأرض (۱۲ فصل)

الباب الرابع: فی معرفة مقادیر الأبعاد و الأجرام (۷ فصل)

این کتاب را خواجه در شهر مراغه به درخواست عزالدین زنجانی^۱ تألیف نموده و در
 اوایل ذیقعدة سال ۶۵۹ هـ آن را به پایان برده است.

«جورج سارتن» در کتاب تاریخ علوم خود در مورد کتاب التذکرة النصیریة چنین
 آورده است: قسمتی از این کتاب از سوی «کارادووکس» ترجمه شده است، در این
 بخش که ترجمه شده، از مجسطی انتقادات جالبی دیده می‌شود، به خصوص درباره
 اختلافات حرکت ماه و حرکت سایر سیارات «به ویژه زهره و عطارد» و پیشنهاد

۱. در برخی منابع آمده است که خواجه این کتاب را به نام ناصرالدین یا نصیرالدین حاکم قهستان
 نگاشته و بدین سبب آن را تذکرة نصیریة خوانده‌اند. سارتن گوید این گفته اشتباه است، زیرا این
 کتاب را در مراغه و به نام حاکم آن منطقه تألیف کرده است. قهستان در دو استان کشور قرار
 دارد. یکی در حومه شهرستان قم که منطقه‌ای بیلابقی و خوش آب و هوا می‌باشد و دیگری در
 استان خراسان جنوبی در اطراف شهرستان بیرجند واقع شده است.

دستگاه جدیدی به جای دستگاه بظلمیوس، مرکب از دوایر مُماس و غیره می‌باشد. در انتقاد بر مَجَسطی خواجه طوسی ابتکار قابل ملاحظه‌ای نشان داده است، ولی دستگاه او مانند دستگاه بظلمیوس مشکل است، و از آن بهتر نیست. قسمت مثبت تذکره بزودی فراموش شد. ولی قسمت منفی آن با انتقادات تازه و با قدرت او از هیئت بظلمیوس قدم جدیدی بود بسوی اصلاحی که به دست «کوپرنیک» صورت گرفت.

بر کتاب *التذکره* شروح و حواشی بسیاری نگاشته شده است. برخی از آنها عبارتند از:

۱. شرح حمادی محمد بن علی بن حسین منجم حمادی که نام آن *تبیان مقاصد التذکره* می‌باشد. در این شرح، شارح اعتراض بسیاری بر تحفه قطب‌الدین شیرازی نموده و قطب‌الدین در کتاب *فعلت فلاتم* آن اعتراضات را پاسخ داده است.
۲. شرح علامه میر سید شریف جرجانی «۷۴۰-۸۱۶هـ» که در روز سه شنبه نیمه ذی‌الحجه سال ۸۱۱هـ در شهر شیراز آن را به پایان برده است.
۳. شرح علامه نظام‌الدین حسن بن محمد نیشابوری معروف به: نظام أعرج^۱ که آن را توضیح *التذکره* نامیده و در ربیع الأول سال ۷۱۱هـ آن را به انجام رسانده است. نسخه بسیار نفیس و کهن کتاب توضیح *التذکره* که در نیمه نخست سده ۸هـ کتاب شده و یکی از اخترشناسان سده هشتم آن را مقابله و تصحیح نموده است، در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد. این نسخه، کهن‌ترین و نفیس‌ترین نسخه از کتاب توضیح *التذکره* می‌باشد.

۱. برخی اصل و موطن وی را شهرستان قم دانسته‌اند، لیکن موطن او نیشابور بوده است. برخی او را شیعه دانسته‌اند از جمله مرحوم صاحب *روضات الجنات*.

۴. شرح شمس‌الدین محمد بن احمد خفزی متوفی ۹۵۷ هـ که آن را: *التکملة فی شرح التذکرة* نامیده است.
۵. شرح علامه نظام‌الدین عبدالعلی بن محمد بن حسین بیرجندی متوفی ۹۳۴ هـ این شرح را علامه بیرجندی در ربیع الاول سال ۹۱۳ هـ به پایان برده است.
۶. شرح قاضی زاده رومی که سارتن آن را دیده است.
۷. شرح شریفی؟ از عالمان معاصر خواجه خفزی در شرح خود از آن سود جسته و بسیار از وی نقل کرده است.
۸. شرح کمال‌الدین حسین بن شرف‌الدین عبدالحق اردبیلی از شاگردان ملا جلال دوانی متوفی ۹۵۰ هـ
۹. شرحی از شارحی ناشناخته که بعد از شروع میر سید شریف و نظام اعرج نگاشته است.
۱۰. تعلیقات غیاث‌الدین منصور دشتکی بر *تذکرة نصیریه*. به جز شروع یاد شده چند تن از دیگر دانشمندان بر تذکره خواجه حاشیه نگاشته‌اند. همچنین فتح‌الله شروانی تفسیری به زبان ترکی بر تذکره نوشته و بخشی از آن توسط «کارادووکس Carr de Vaux» به فرانسه ترجمه و به سال ۱۸۹۳ م در پاریس چاپ شده است.
- نسخه‌های نفیسی از کتاب *التذکرة النصیریه* در کتابخانه‌های مختلف موجود می‌باشد. در این کتابخانه بزرگ نیز چند نسخه کهن و ارزشمند وجود دارد از جمله:
۱. نسخه شماره «۱۲۴۱۲/۳» مورخ اواخر سده ۷ هـ؛ ۲. نسخه شماره «۴۰۶۴» مورخ ۷۲۴ هـ در مدرسه غیاثیه دارالملک سلطانیه؛ ۳. نسخه شماره «۱۰۰۷۵» مورخ ۸۳۶ هـ.
- گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد فرغت من تسوید هذه الرسالة، فی عشرين شهر جمادی الاول، سنة ۹۷۰، سبعین و تسعمائة» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب:

ناشناخته * تاریخ کتابت: ۲۰ جمادی الاول ۹۷۰هـ * عنوانها و نشانها: شنگرف
* نوع کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۸۸ * تعداد سطر: ۱۵ * اندازه متن: ۱۲×۷
سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۹×۵/۱۳ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضری، با
ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح و با عبارت «قول هذا الكتاب مع الكتاب الذي، قول
مع الكتاب الذي، كان خط المصنف رحمه الله» مقابله شده، اندکی حاشیه نویسی با
نشان «۱۲». آمده دو برگ نخستین مجدول به طلا و مشکی، جای برخی اشکال
سفید مانده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۹۹-۴۰۰؛ الذریعة: ۵۰/۴.

شماره نسخه: «۲۷۸۱»

۱۶۱. التذكرة = التذكرة النصيرية = التذكرة في الهيئة (۲) (اخترشناسی، عربی)

آغاز: افتاده «... و تسع فراسخ و أما من سطح الأرض إلى ما...».

انجام: «هيجون نسخة نخستين».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «اتفق الفراغ من تعليقه، علی یدی حسین بن علی الطبری
نفسه لیلۃ الأحد رابع رمضان المبارك سنة ۷۲۴ هجرية، بدارالملک سلطانية في
المدرسة الغياثية...» * نوع خط: تعليق * نام كاتب: حسن بن علی طبری * تاریخ
کتابت: شب یکشنبه ۴ رمضان المبارك ۷۲۴ * محل کتابت: مدرسه غیاثیه دارالملک
سلطانیه * عنوانها و نشانها: شنگرف * نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی آهار
مهره زده، * تعداد برگ: ۱ (۱ الف) * تعداد کل سطور: ۱۰ * اندازه متن: ۸×۸
سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۶×۱۳ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، مهر مربع «احمد الحسینی...» روی برگ
نخست آمده است. شماره نسخه: ذیل «۴۰۶۴»

۱۶۲. التذکرة = التذکرة النصیریة = التذکرة فی الهیئة (۳) (اخترشناسی، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «و قد اتفق الفراغ من تسويده، فی عشرين رمضان المبارك من سنة ۸۳۶ الهجرية المصطفوية، كتبه... محمدابراهيم بن محمد» *نوع خط: نسخ مایل به تعلیق *نام کاتب: محمد ابراهیم بن محمد *تاریخ کتابت: ۲۰ رمضان المبارك ۸۳۶ *عنوانها و نشانها و اشکال نجومی: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۷۸ *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۹×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴×۲۵ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی باروکش کاغذی کرم، عطف: تیماج قهوه‌ای فرسوده.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ» مقاله شده، حاشیه نویسی با نشان «۵» دارد، اشکال هندسی در برخی برگها با قرمز ترسیم شده، تملک علی‌اکبر بن محمد حسنی حسینی با مهر بیضی «هو‌العلی‌الاکبر» همراه دو بیت شعر از خواجه نصیر به تاریخ ۱۱۴۹هـ در برگ نخست. و تملک ابراهیم بن عبدالوهاب بن عبدالله حسنی حسینی با مهر دایره «ابراهیم...» همراه مهر پدر عزیزم حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ دوم آمده، نسخه اندکی فرسوده شده ولی به متن آسیب نرسیده است.

شماره نسخه: «۱۰۰۷۵»

۱۶۳. التذکرة = التذکرة النصیریة = التذکرة فی الهیئة (۴) (اخترشناسی، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: اواخر سده ۷هـ *عنوانها و نشانها: مشکى *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۶۶ (۶۵ب-۱۳۰ب) *تعداد سطر: ۲۴ *اندازه متن: ۶×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد:

۱۱×۱۷ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی بیاضی، مجدول با ترنج (ترمیم شده در واحد مرمت این کتابخانه).

ویژگیها: نسخه‌ای است بسیار نفیس و ارزشمند که در حیات مؤلف کتابت شده، در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، جای اشکال هندسی سفید مانده، حواشی نسخه اندکی رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۱۲۴۱۲/۳»

۱۶۴. التذكرة = التذكرة النصیریة = التذكرة فی الهیئة (۵) (اخترشناسی، عربی) آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ * نام کاتب: قطب‌الدین احمد خلخالی * تاریخ کتابت: سال ۹۲۷ هـ * محل کتابت: کاشان * عنوانها و نشانها: سنگرف و مشکی * نوع کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۴۶ (۴ب - ۴۹ب) * تعداد سطر: ۱۶ * اندازه متن: ۸×۱۴ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۴×۲۲ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج زرشکی، مجدول.

شماره نسخه: «۱۳۵۱۰/۱»

۱۶۵. ترجمه صور الكواكب (اخترشناسی، فارسی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله حمد الشاکرین و صلواته علی محمد و آله الطاهرین این کتاب صور الكواكب است که به التماس بعضی دوستان از تازی‌ها پارسی کرده می‌شود...».

انجام: «صورت حوت جنوبی چنانکه بر آسمان بینند... جمله یازده کوكب است از آن جمله از قدر سیوم... و از قدر ششم».

گزارش متن: ترجمه‌ای است از کتاب *صور الكواكب* عبدالرحمن بن عمر صوفی رازی (م ۳۷۶هـ) که آن را برای عضدالدوله دیلمی تألیف نموده است، این ترجمه به سال ۱۳۴۸ شمسی از سوی انتشارات بنیاد فرهنگ ایران در تهران چاپ و منتشر شده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ الْكِتَابُ بِعَوْنِ اللَّهِ تَعَالَى وَحَسَنَ تَوْفِيقِهِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ الْمُبَارَكِ سَنَةِ خَمْسٍ وَخَمْسِينَ وَ أَلْفٍ مِنَ الْهَجْرِيَّةِ النَّبَوِيَّةِ كَتَبَهُ الْعَبْدُ ابْنُ عَبْدِ الرَّزَّاقِ، ابُو الْفَتْحِ» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ابوالفتح بن عبدالرزاق *تاریخ کتابت: سال ۱۰۵۵هـ *عنوانها و نشانها: قرمز، طلایی و مشکی *نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ۱۳۶ *تعداد سطر: ۲۲ *اندازه متن: ۱۸×۱۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۵/۲۵×۵/۱۶ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی با ترنج گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفس و کمیاب، در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «م» دارد اشکال صور الكواكب و جداول به نحو زیبایی در برخی برگها و حواشی ترسیم شده، نسخه اندکی رطوبت و آسیب دیده، سپس مرمت گردیده است. ↪ *أحوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی*: ۳۹۸؛ *الذریعة*: ۱۱۴/۴؛ فهرست کتابهای چاپی فارسی: ۱۲۹۸/۱.

شماره نسخه: «۱۳۹۷۳»

۱۶۶. تلخیص المحصل = نقد المحصل (کلام، عربی)

آغاز: «الحمد لله الذي يدلّ افتقار كلّ شيء في الوجود إليه، على وجوب وجوده و إفاضته إيّاه، متصفاً بما أمكن من الكمال... و بعد، فانّ أساس العلوم الدينيّة على علم أصول الدين...».

انجام: «و لما إلتزمنا تلخیص کلامه فی هذا الكتاب فقط، فلنقطع الكلام حامدين لله و مصلین علی نبیه و آله علیهم السلام و مستغفرین عما جرى علی قلمنا بما لا یرضی الله تعالی به».

گزارش متن: تهذیب و تنقیح کتاب *محصل افکار المتقدمین و التأخرین* امام فخر رازی است که خواجه نصیر آن را به نام، علاء‌الدین عطا ملک جوینی، با عناوین «قال - اقول» تألیف کرده و به ایشان هدیه نموده است. اصل کتاب شامل چهار رکن است: رکن اول: در مقدمات؛ رکن دوم: در تقسیم معلومات؛ رکن سوم: در الهیات، رکن چهارم: در سمعیات، خواجه به سال ۶۶۹ هجری از تهذیب کتاب *محصل فارغ* شده است، ابن شاکر الکتبی در کتاب *فوات الوفيات*^۱ نام این کتاب را *التلخیص فی علم الکلام* ذکر کرده و نیز مرحوم قاضی نورالله شوشتری مرعشی شهید در کتاب *مجالس المؤمنین*^۲ شرح *المحصل* نامیده و مرحوم سید إعجاز حسین کنتوری هندی در کتاب *کشف المحجب و الأستار عن وجه الکتب و الاسفار*^۳ *تلخیص المحصل* آورده است.

خواجه در مقدمه کتاب *تلخیص المحصل* خود گوید: در این زمان که از کتابهای اصولی که بین مردم متداول است، جز کتاب *محصل* کتابی نیست. و آن بر خلاف نامش مشتمل بر غث و سمین بسیار بود. خواستم که آن را از زواید خالی و مهذب نمایم و آنچه بحث در آن واجب است ذکر کنم. اگر چه عده‌ای از افاضل بر این کتاب شروحن نوشته‌اند. و برای توضیح و تبیین مطالب آن جهد و کوشش فراوانی کرده‌اند، لیکن هیچ یک چنانکه باید موفق نگشته و از عهده آن چنانکه قاعده انصاف است برنیاوده‌اند. کتاب *تلخیص المحصل* را دو تن از دانشمندان شرح کرده‌اند:

۱. *فوات الوفيات*: ۱۸۷/۲.

۲. *مجالس المؤمنین*: ۳۳۰.

۳. *کشف المحجب و الأستار*: ۱۳۹.

۱. ابوحامد احمد بن علی شبلی؛ ۲. عصام‌الدین ابراهیم بن عربشان اسفراینی متوفی ۹۴۵هـ و نیز عزالدوله سعد بن منصور بن سعد بن حسن بن هبة‌الله بن کمونه بغدادی کتاب تلخیص المحصل را گزیده ساخته است. مرحوم آقا بزرگ تهرانی اصل این گزیده را در کتابخانه غرویّه در نجف اشرف دیده است.^۱

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ و تعلیق *نام کاتبان: یکی از اصحاب میرداماد (برگ‌های ۳ب - ۹ب) و (برگ‌های ۱۸۰ الف - ۱۸۰ب)؛ علامه حلّی (۱۰الف - ۲۰ب)؛ فخرالمحققین یا یکی از اصحاب علامه حلّی (برگ‌های ۲۱ الف - ۱۷۹ب) *تاریخ کتابت: اواخر سده ۷هـ (نونویس سده ۱۱هـ) *عنوانها و نشانها: مشکى، *نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم (بخش نونویس فرنگی نخودی) *تعداد برگ: ۱۸۰ *تعداد سطر: ۲۷ - ۲۵ *اندازه متن: ۷/۵×۲۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۲۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی ضربی، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج.

ویژگیها: نسخه‌ای است بسیار نفیس و گرانبقدر که بخشی از آن (سیزده برگ) به خط علامه حلّی (م ۷۲۶هـ) نگارش یافته و بقیه نیز در همان سده هفتم، به خط فخرالمحققین فرزند وی یا از شاگردان علامه حلّی کتابت شده، و از سوی علامه حلّی تصحیح و مقابله شده، هفت برگ از آغاز و یک برگ از انجام به خط یکی از اصحاب میرداماد (م ۱۰۴۰هـ) کتابت شده، و دستخط میرداماد در تأیید خط علامه حلّی بر برگ ۱۰ چنین آمده است: «هذا خط شیخنا العلامة ابن المطهر الحلّی - قدس الله نفسه الزکیة - حرره أحوج الخلق الی الله الغنی، محمد بن محمد، المدعوّ بباقر داماد الحسینی - ختم الله له بالحسنى - حاشیه نویسی با نشان «م‌ح‌ق» از میرداماد دارد، این نسخه در حال حاضر نفیس‌ترین و کهن‌ترین نسخه موجود کتاب تلخیص المحصل به شمار می‌آید. اینجانب این نسخه را افزون بر بیست سال گذشته با مشقات

بسیار، برای این کتابخانه بزرگ در اصفهان خریداری نمودم. نسخه بدوها با نشان «خ» در حواشی آمده، تملک آیت‌الله سید محمدعلی روضاتی و پدرشان سید محمدهاشم چهارسوقی و مهر بیضی «لا اله الا الله، محمد حبیب‌الله، علی ولی الله» و دستخط مبارک میر محمدباقر داماد، به تاریخ ۱۰۰۲ هجری در اصفهان با مهر دایره وی و سجع «يثق بالملك القادر الغني، عبده محمدباقر بن محمد الحسيني» همراه مهر دایره با سجع آیه الکرسی، و تملک سید محمد بن محمد صالح الحسینی الحاتون آبادی الاصفهانی در برگ نخست، و مهر بیضی «عبدالقادر الحسيني» پشت برگ نخست آمده، افزودگیهایی به خط آیت‌الله سید محمدعلی روضاتی در خصوص معرفی نسخه و کتابشناسی آن در چند صفحه قبل از آغاز و اندکی بعد از انجام همراه مهر بیضی «محمدعلی بن محمدهاشم الروضاتی» آمده است. کتاب تلخیص المحصل به سال ۱۳۲۳هـ در مصر چاپ شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۴۶-۴۴۹؛ الذریعة: ۴۲۷/۴.

شماره نسخه: «۶۵۲۴»

جوهر

۱۶۷. تنسوق‌نامه ایلخانی=جواهرنامه=تنکسوق‌نامه ایلخانی^۱ (۱) (طبیعی، فارسی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمین...؛ أما بعد مؤلف این کتاب... گوید که پادشاه تألیفی خواست در شناختن جواهر و خاصیت و قیمت...؛ تعریف مروارید: مروارید بر شکل پیاز پوستها دارد...».

انجام: «و پوستها بر هم پیچیده بود و زیاده بکار نیاید مگر عطاران با مشک دیگر بیامیزند و بکار دارند، و الله أعلم بالصواب».

۱. در کتاب مطلع الشمس نام این کتاب را: «رساله در صفات جواهر و خواص احجار» و برخی منابع دیگر رساله جوهریه آورده‌اند. در کشف الظنون: ۲۸۷/۱، تنسوق‌نامه ایلخانی آمده است. البته صحیح آن: تنسوق‌نامه است که کلمه‌ای ترکی است به معنی چیزی نفیس و عزیز الوجود.

گزارش متن: این رساله را خواجه نصیر برای هلاکوخان تألیف کرده است و آن در شناختن احجار کریمه و انواع عطریات می‌باشد. تنسوق‌نامه مشتمل بر چهار مقاله می‌باشد بدین ترتیب: مقاله نخست در معدنیات، مقاله دوم در احجار، مقاله سوم در فلزات، مقاله چهارم در عطریات می‌باشد. کتاب *تنسوق‌نامه* از مهم‌ترین و ارزشمندترین آثار علمی و ادبی فارسی است که در جواهر شناسی نگاشته شده است. دانش گوهرشناسی و کافی شناسی از علوم اوایل است که حکیمان پیشین و دانشمندان ایران و عالمان مسلمان بدان عنایت و توجه خاص داشته و آثار بسیاری در این زمینه تألیف کرده‌اند. ابن ندیم در کتاب *الفهرست*، نام چند اثر به زبان تازی را در فنون جواهر شناسی و کافی شناسی و صیدنه و عطر و سموم ساخته شده، بر شمرده است، که از جمله آنها است. کتاب *الجواهر و اصنافه* از محمد بن شاذان چوهری. و کتاب *احجار جابر بن حیّان* و کتاب *حجر و کتاب صیدنه* محمد بن زکریای رازی و رساله در اقسام گوهرهای قیمتی کندی، و کتاب *سموم عیسی بن علی بغدادی متوفی ۳۵۸ هـ* پزشک مخصوص متوکل خلیفه عباسی. همچنین حاجی خلیفه در کتاب *کشف الظنون* از چند کتاب دیگر که در این فن ساخته شده، یاد کرده است. که مهم‌تر از همه کتاب *الجواهر فی الجواهر* ابوریحان بیرونی است. کتاب *تنسوق‌نامه* خواجه نصیر یکی از آثار مهم و پر ارزشی است که در شناختن گوهرها و دانستن منافع سنگها و معرفت فلزات و اطایب و نفایس و غرایب ساخته شده و در میان کتابهایی که به فارسی در این علم تألیف شده، هیچ کتابی جامع مزایا و خصوصاتی که در این کتاب وجود دارد، نیست. این رساله با آنکه بسیار کوتاه و مختصر است، پس از کتاب *الجواهر ابوریحان بیرونی* معتبرترین سند علمی و فنی و گرانبهاترین گنجینه لغات و اصطلاحات و تعبیرات قدیمی و اصیل فارسی است. شیوه تعبیرات و رسائی الفاظ و پختگی عبارات و خالی بودن از الفاظ و معانی نادرست از خصایص و مزایای این کتاب است که در کتابهای دیگر فارسی که در این فن تألیف شده، نمی‌توان یافت. در نسبت این کتاب به خواجه، جای هیچگونه

شبهه و شك وجود ندارد، زیرا تمام کسانی که آثار و تألیفات خواجه را در کتابهای خویش یاد کرده، رساله تنسوقنامه را در جمله تصانیف خواجه آورده‌اند، لیکن در نام رساله برخی اختلاف کرده و هر کدام نامی را برگزیده‌اند. صلاح‌الدین صفدی در کتاب الوافی بالوفیات^۱ و سید اعجاز حسین کنتوری هندی در کتاب کشف المحجب و الاستار^۲ و محمد بن شاکر الکتبی در فوات الوفیات^۳، نام آن را کتاب الجواهر یا رساله الجواهر ضبط کرده‌اند. حمدالله مستوفی در کتاب نزهة القلوب^۴ نام آن را تنسوقنامه دانسته است. حاجی خلیفه در کشف الظنون در دو جا از این کتاب یاد کرده، در يك جا آن را تشوق نامه ایلخانی و در جای دیگر تنسوقنامه آورده که قطعاً تشوقنامه صحیح نیست.^۵ در برخی از نسخه‌ها رساله در معرفت جواهر و در بعضی دیگر تنکسوق نامه آمده است.

تسنوخ را جمعی از فرهنگ نویسان لغت ترکی دانسته‌اند که در زبان فارسی آمده است. برخی هم آن را اصل هندی «تسنکبه» پنداشته و تنسوق را معرب تنسخ نوشته‌اند. حقیقت آنست که این لغت ترکی مغولی است که پس از استیلاء ترکان و مغولان و پس از آن مانند تاریخ جهانگشای جوینی و جامع التواریخ رشیدی و تاریخ غازی و وصاف الحضرة و زبدة التواریخ حافظ ابرو و برخی دیگر بصورت‌های گوناگون چون: تنسخ و تنسوق و تنسق و تانکسوق و تنکسوق بسیار استعمال شده است. و خواجه خود در دو موضع این کتاب آن را به کار برده است.

۱. الوافی بالوفیات، چاپ استانبول: ۱۸۱/۱.

۲. کشف المحجب و الاستار عن وجه الکتب و الاسفار، چاپ هند: ۲۵۵.

۳. فوات الوفیات، ابن شاکر: ۱۵۰/۲.

۴. نزهة القلوب، حمدالله مستوفی، نسخه خطی کتابخانه دانشکده ادبیات دانشگاه تهران.

۵. کشف الظنون: ۴۱۰ و ۴۹۵.

سال تألیف این رساله بدرستی مشخص نیست، لیکن پیدا است که خواجه آن را در عهد پادشاهی هلاکوخان، بین سالهای ۶۵۳ تا ۶۶۳ هـ و به امر او ساخته است. از مقدمه برخی از نسخه‌ها آشکار می‌شود که تألیف آن پس از استیلاء اسماعیلیه و در زمان حیات منکوقا آن بوده است. از این عبارت بر می‌آید که مقصود از پادشاه روی زمین منکوقا آن ۶۴۸-۶۵۶ هـ است، و هو است که برادر خویش هلاکو را به ایران اعزام نمود. بنابراین تألیف کتاب مسلماً در ایام زندگی منکوقا آن صورت گرفته است.

از مطالعه این کتاب به خوبی در می‌یابیم که مأخذ اصلی خواجه در ترتیب رساله تنسوقنامه کتاب الجماهر ابوریحان بیرونی بوده است و مسلماً هنگام تألیف آن را در نظر داشته و از آن سود جسته است. و آنچه را از حکیمان و دیگر دانشمندان چون یعقوب کندی و نصر دینوری و محمد زکریای رازی نقل نموده عیناً همان منقولات بیرونی است که در کتاب الجماهر او دیده می‌شود.

یادآوری می‌نماید. رساله تنسوقنامه در کشور جمهوری چین بسیار مورد توجه دانشمندان سده‌های پیشین قرار داشته است. اینجانب در سفری که چهار سال گذشته به آن کشور داشتم، در بیشتر کتابخانه‌ها، نسخه خطی این اثر وجود داشت و جالب است که در کتابخانه‌های کشور عزیزمان ایران نسخه‌های خطی آن کمتر وجود دارد. ظاهراً این متن به زبان چینی نیز ترجمه شده و چنانچه منتشر شده باشد، اینجانب آن را رؤیت نکردم. نسخه‌های تنسوقنامه در برخی از کتابخانه‌ها موجود می‌باشد، از جمله چند نسخه نفیس موجود در این کتابخانه بزرگ که یکی از آنها مورخ ۸۸۴ هـ به شماره «۱۲۶۲۴» و دیگری مورخ ۸۴۶ هـ به شماره «۴۶۵۰/۳۸». نسخه کتابخانه ملی پاریس مورخ ۹۹۶ هـ به شماره «۸۳۲» دو نسخه نیز در کتابخانه ملی ملک، يك نسخه در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران و نسخه‌ای هم در کتابخانه عمومی برلین در آلمان موجود می‌باشد کتاب تنسوقنامه به تصحیح مرحوم استاد مدرّس رضوی به سال ۱۳۴۸ ش از سوی انتشارات بنیاد فرهنگ در تهران چاپ و

منتشر شده است. بر کتاب تنسوقنامه شروحنی نیز نگاشته شده از جمله: شرح ابوالحسن فراهانی. همچنین امیر صدرالدین دشتکی شیرازی، تنسوقنامه را به عربی ترجمه کرده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [عبدالرحیم بن امامعلی بادکوبه‌ای (۲۹۸ الف)] *تاریخ کتابت: سال ۱۲۳۷ هـ *محل کتابت: دارالسعادة زنجان *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۴ (۲۹۸ ب - ۳۰۱ الف) *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۱۴×۲۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۱/۵×۳۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زیتونی مایل به قهوه‌ای روشن.

ویژگیها: اندکی حاشیه نویسی دارد، برگها مجدول به قرمز با کمند قرمز است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۲۸ - ۵۲۹: الدرریمه: ۴/۴۵۸.

شماره نسخه: «۳۰۰۰/۲»

۱۶۸. تنسوقنامه ایلخانی = جواهرنامه = تنکسوقنامه ایلخانی (۲) (طبیعی، فارسی) آغاز: «بسملة، منت خدای تعالی را که همه جهان از آفتاب برآمد تا آفتاب فروشد بیادشاه روی زمین خلدالله ملکه و مهّد عدله... ابتداء سخن در سبب جمع این کتاب... باب اول در جواهر و دیگر سنک‌بارهای کانی و معمولی...». انجام: «اما چون استادان و دانایان یادکرده بودند از قول ایشان باز گفتیم امیدست که بسندیده افتد این شاء الله والسلام آخر کتاب تنکسوقنامه ایلخانی».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [احمد بن محمود مطبّب گیلانی (۱۸ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۸۴۶ هـ] *عنوانها و نشانها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم *تعداد برگ: ۵۲ (۲۸۰ ب - ۳۳۱ الف) *تعداد سطر: ۱۵-۱۳ *اندازه متن: ۸×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زیتونی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، لبه برگها اندکی آسیب دیده و مرمت گردیده است.

تسنوق نامه ایلخانی، چاپ تهران سال ۱۳۴۸ش، به تصحیح و تحقیق مرحوم استاد مدرس رضوی، از انتشارات بنیاد فرهنگ ایران.

شماره نسخه: «۴۶۵۰/۳۸»

چهارم

۱۶۹. تسنوق نامه ایلخانی = جواهرنامه = تنکسوق نامه ایلخانی (۳) (طبیعی، فارسی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله فاطر الصنایع و مبدع البدایع و ملهم الخلائق...؛ اما بعد چنین گوید محرّر... که پادشاه جهان ماده امن و امان سلطان زمان، خلدۀ الله عصره، ازین ضعیف التماس کرد...؛ مقالت اول: در کیفیت مرگبات عالم سفلی و معدنیات...». انجام: «و ثلث دیگر مشك را سحق کنند بغایت و هم باوی بیامیزند و باین اعتبار مثلث کویند و بکار می دارند، والله أعلم بالصواب».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الرسالة فی تاریخ یوم الثلاثاء، أربع عشرین شهر ربیع الثانی سنة مائة و ألف بعد الهجرة...» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [محمد قاسم شه میرزادی (۱۶۷ب)] *تاریخ کتابت: سه شنبه ۲۴ ربیع الثانی ۱۱۰۰ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۷ (۲۶۲ب - ۲۸۸ب) *تعداد سطر: ۲۴ *اندازه متن: ۱۴×۲۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸/۵×۳۱ سانتیمتر *نوع جلد: ساغری مشکی ضربی، با ترنج و سرترنج، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد.

شماره نسخه: «۱۰۷۹۹/۱۵»

چهارم

۱۷۰. تنسوق‌نامه ایلخانی = جواهرنامه = تنکسوق‌نامه ایلخانی (۴) (طبیعی، فارسی).
 آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمین... اما بعد، بدان که این مختصریست که پادشاه جهان کشای هولاکوخان... بولانا اعظم، سلطان الحکماء و المحققین، استاد البشر، أفلاطون الزمان، نصیر الحق والدین... فرموده است در کیفیت جواهر و معادن و قیمت و خاصیت هر یک که از هر یک شرحی بنویس و عرضه دار، بحکم فرمان این مختصر ساخت و تنسوق‌نامه ایلخانی نام نهاد؛ فصل اندر معرفت مروارید...»
 انجام: «اندر معرفت برنج... و از همه کوه‌های کداختنی بعد از زر و نقره هیچ از برنج لطیف‌تر و فرمان بردارتر نیست، والله أعلم بالصواب، تمّ الكتاب.»
 گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ الكتاب بعون الله و حسن توفیقه، فی غرة ربيع الآخر، سنة ۸۸۴.» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: غرة ربيع الآخر سال ۸۸۴ *عنوانها و نشانیها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۹ *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۹×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کریم، عطف: و مغزی تیماج مشکمی فرسوده.
 ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، حواشی نانوشته مانده، برگها رطوبت دیده، ولی آسیبی به متن نرسیده، لبه برگها اندکی فرسوده شده است، تملک احمد بن حسین فکبور (فکبوی) همراه مهر هشت ضلعی «عزّ من قنع و ذلّ من طمع...» و تملک حاج حسن سنوی ترنبلی، در برگ نخست آمده است.
 شماره نسخه: «۱۲۶۲۴»

۱۷۱. جامع الحساب = حساب الضرب و القسمة (حساب، فارسی)
 آغاز: «بسملة، این مختصریست در حساب هند و غیرآن که از جهت دوستی تعلیق کرده می‌شود، بنای آن بر سه مقاله، هر مقالتی مشتمل بر چند فصل نهاده می‌آید، بعون الله و توفیقه، مقاله اولی در حساب صحاح...»

انجام: «بر حسب آنکه در باب قسمت وعده کرده بودیم اینجا ایراد کردیم و این مختصر را ختم گردانیدیم، والله تعالی یختم جميع أمورنا بالخیر و العافیة، آمین یا ربّ العالمین».

گزارش متن: رساله‌ای است در حساب که از سه مقاله ترتیب یافته است:
مقاله اول: در حساب صحاح، دارای یازده فصل؛ مقاله دوم: در کسور، دارای یازده فصل؛ مقاله سوم: در حساب درج و دقائق، دارای یازده فصل.
گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ الكتاب بعون الملك الوهاب فی يوم السبت ثانی شهر ربیع الثانی من شهور سنة ۱۲۷۹» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: شنبه ۲ ربیع الثانی ۱۲۷۹ هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۴۲ (۱۹۲ ب - ۲۴۰ ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۹×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول، ضربی.
ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، جدول حاصل ضرب در برگ «۲۹۹ب» آمده است.

شماره نسخه: «۱۰۱۵/۸»

چهارم

۱۷۲. جبر و اختیار = جبر و قدر (۱) (فلسفه، فارسی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله ربّ الأرباب و مسبب الأسباب و مفتّح... بحکم آنکه بعضی برادران بر سبیل حسن الظن ببحرّ این سواد، تصوّر آن داشتند که در مباحثه عقلی چشم دیداری دارد...».

انجام: «و بر اجمال دانند که هر چه معقول و مفهوم و مخیل و محسوس خلق باشد از تعالی مسلوب باشد و او از آن منزّه و ازین تنزّه هم منزّه، إذا بلغ الكلام إلى الله فأمسكوا».

گزارش متن: گفتار کوتاهی است در بیان قضا و قدر و جبر و اختیار که از ده فصل بدین شرح ترتیب یافته است: ۱. در حکایات اهل مذاهب در این موضوع؛ ۲. وجوب، امکان و امتناع و احکام هر کدام؛ ۳. اسباب و معنی اختیار و جبر؛ ۴. سبب تا موجب نباشد مسبب از او صادر نگردد؛ ۵. کیفیت اسناد اتفاقات به علل؛ ۶. وجوب مثل منافی اختیار نیست؛ ۷. قوی و امثال انسانی؛ ۸. اراده و قدرت؛ ۹. حاصل این مباحث؛ ۱۰. اطلاق اختیار بر حق تعالی صحیح است یا نه؟

نسخه‌های بسیاری از این رساله، در برخی کتابخانه‌ها موجود است. و به سال ۱۳۱۵ هـ و ۱۳۴۰ هـ به صورت سنگی در تهران به چاپ رسیده است. همچنین به صورت حروفی در چاپخانه قم بدون تاریخ چاپ و منتشر شده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ، علی ید ابن محمدعلی، محمد مؤمن الشریف فی ثالث عشر شهر ربیع الآخر من شهور أربع و ستین بعد ألف من الهجرة النبویة المصطفویة»، *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمد مؤمن الشریف بن محمدعلی [نصرآبادی]، *تاریخ کتابت: ۱۳ ربیع الثانی ۱۰۶۴ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۱۰ (۲۵۷ ب - ۲۶۶ ب) *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۸×۱۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول به زر با ترنج، زرین زمینه گل و بوته و طرح‌های اسلیمی طلایی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۴۸ - ۵۴۹؛ الذریعة: ۸۳/۵.

شماره نسخه: «۹۷۱/۱۴»

مجموعه

(فلسفه، فارسی)

۱۷۳. جبر و اختیار = جبر و قدر (۲)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمام شد رساله در تحقیق جبر و قدر... بقلم محمد الموسوی و الحمد لله و صلی الله علی محمد و آله» *نوع خط: نستعلیق و نسخ *نام کاتب: [محمد بن زین العابدین موسوی] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۸۳هـ] *عنوانها و نشانیها: نانوشته *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۶ (۲۱۶ ب - ۲۳۱ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۷×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۶ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی ابروباد، عطف: و گوشه تیماج قهوه‌ای روشن. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده است.

شماره نسخه: «۲۷۵۴/۱۷»

۱۷۴. جبر و اختیار = جبر و قدر (۳) (فلسفه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت بحروسة اصفهان... علی يد محمدمهدی الحسینی الخطیب القمی المتخلص بتوحید...» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمدمهدی بن علینقی حسینی قمی متخلص به «توحید» *تاریخ کتابت: [سال ۱۱۱۶هـ (۱۷۱ ب)] *محل کتابت: اصفهان *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۹ (۱۶۱ ب - ۱۶۹ الف) *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۹×۲۰/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۳ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج، برون: قهوه‌ای روشن، مجدول؛ درون: زرشکی، مجدول طلائی. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده است.

شماره نسخه: «۴۳۵۳/۳۶»

۱۷۵. جبر و اختیار = جبر و قدر (۴) (فلسفه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۱ (۱۷۶ب - ۱۸۶ب) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۸×۱۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، يك لا.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی از نسخه بدله‌ها، با نشان «خل» در حاشیه نگارش یافته است.

شماره نسخه: «۴۷۶۳/۱۰»

۱۷۶. جبر و اختیار = جبر و قدر (۵) (فلسفه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق (عبارات عربی ثلث و نسخ قرمز مُعرب) *نام کاتب: [امیرقلی بن ملا سید قلی (۵۸ ب)] *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز و طلایی *نوع کاغذ: شرقی سفید نازک *تعداد برگ: ۲۵ (۳ب - ۲۷الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۴/۵×۱۰/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو؛ برون: پارچه‌ای (ترمه) رنگارنگ، عطف و مغزی: تیماج قهوه‌ای روشن؛ درون: تیماج حنایی.

ویژگیها: دارای سر لوح زیبای مرصع با زمینه طلا و لاجورد با نقش و نگارهای رنگارنگ، برگها مجدول به طلا و مشکی با کمند طلایی، اندکی حاشیه نویسی دارد، حاشیه برگها اندکی فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۸۲۴۴/۱»

۱۷۷. جبر و اختیار = جبر و قَدَر (۶) (فلسفه، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد وقع الفراغ فی خامس و عشرين شهر ذی قعدة الحرام سنة ۱۱۲۹» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: ۲۵ ذی القعدة ۱۱۲۹ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی سفید *تعداد برگ: ۱۲ (۱ب - ۱۲ب) *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۵/۵×۱۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، عناوین مباحث نو نویسی شده، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده و فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۹۰۰۰/۱»

۱۷۸. جبر و اختیار = جبر و قَدَر (۷) (فلسفه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [محمد مهدی بن محمد رضا اصفهانی مشهور به ارباب (۷۰ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۵۷هـ] *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۱ (۱۴۲ب - ۱۵۲ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۹×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، عطف: تیماج قهوه‌ای. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده است.

شماره نسخه: «۹۵۶۲/۸»

۱۷۹. جبر و اختیار = جبر و قَدَر (۸) (فلسفه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق و نسخ*، نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: نیمه دوم سده ۱۳ هـ* *عنوانها و نشانها: مشکی* *نوع کاغذ: فرنگی نخودی* *تعداد برگ: ۲۸ (۱۲۷ب-۱۵۴ب)* *تعداد سطر: ۱۳-۱۲* *اندازه متن: ۱۰/۵×۵/۵ سانتیمتر* *اندازه جلد: ۱۸×۱۲ سانتیمتر* *نوع جلد: ساغری مشکی یک لا.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، عناوین فصول در حاشیه آمده، دو برگ در نیمه نسخه مخدوش شده است.

شماره نسخه: «۹۹۲۰/۵»

۱۸۰. جبر و اختیار = جبر و قَدَر (۹) (فلسفه، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق (آیات و عناوین: نسخ)* *نام کاتب: [اسمعیل بن کاظم حسینی تنکابنی (۸۴ب)]* *تاریخ کتابت: شبه آخر ذی القعدة ۱۲۶۳ هـ* *عنوانها و نشانها: مشکی* *نوع کاغذ: فرنگی نخودی* *تعداد برگ: ۲۵ (۸۵ب-۱۰۹الف)* *تعداد سطر: ۱۲* *اندازه متن: ۱۲×۶ سانتیمتر* *اندازه جلد: ۱۸/۵×۱۱/۵ سانتیمتر* *نوع جلد: مشمعی قهوه‌ای، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، لبه برگها اندکی فرسوده گردیده و عبارات قلم خوردگی دارد.

شماره نسخه: «۱۲۰۴۵/۷»

۱۸۱. جبر و اختیار = جبر و قدر (۱۰) (فلسفه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تم، بحمدالله... فی يوم الإثنين، شهر جمادی الآخر، سنة ثلاث و سبعین و ألف من الهجرة النبویة المصطفویة» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سال ۱۰۷۳ هـ *محل کتابت: [تهران (۶۲ ب)] *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ۲۳ (۶۴ ب - ۸۶ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۵×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹/۵×۱۷ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی مشکی، عطف: تیماج کرم.

ویژگیها: برخی برگها اندکی آفت دیده ولی آسیب به متن نرسیده است.

شماره نسخه: «۱۳۴۲۷/۲»

۱۸۲. الجبر و الإختیار = أفعال العباد (۱) (فلسفه، عربی)

آغاز: «أفعال العبد ينقسم إلى ما يكون تابعاً لقدرته و إرادته و إلى ما لا يكون؛ مثال الأوّل، الأكل و المشی من الإنسان الصحیح الذی لم یکره علی هذین الفعلین...». انجام: «فإن من علم أن الشمس تطلع غداً، لا يكون علمه سبباً لطلوعها و إذا لم یکن للعلم أثر فی الفعل، فلا یكون الفعل بالجبر و الإیجاب و الله أعلم بالصواب؛ تمت الرسالة بعون الله تعالی».

گزارش متن: رساله بسیار کوتاهی است در جبر و اختیار و افعال عباد و غیر از رساله مفصل وی می باشد که به فارسی تألیف کرده و شیخ رکن الدین جرجانی آن را به عربی برگردانده است، به علت اختصار، تمام این رساله را مرحوم استاد مدرس رضوی، در کتاب احوال و آثار خواجه نصیر (ص ۵۴۹ و ۴۵۰) آورده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۶۵ هـ (۱۵۹ ب)] *محل کتابت: [دارالسلطنه حیدرآباد] *عنوانها و نشانیها: قرمز

* نوع کاغذ: شرقی زیتونی (هندی اسیدی) * تعداد برگ: ۳ (۹۳ب - ۹۵الف)
 * تعداد سطر: ۱۴ * اندازه متن: ۷×۱۴ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۳×۲۲ سانتیمتر
 * نوع جلد: تیماج زرشکی فرسوده، مجدول به نقره، منقوش به یک گل و برگ
 نقره‌ای.

ویژگیها: اندکی رطوبت و آفت دیده و مرمت شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۴۹ - ۵۵۰.

شماره نسخه: «۱۳۹۲۵»

۱۸۳. الجبر و الإختیار = افعال العباد (۲) (فلسفه، عربی)

آغاز: «أفعال العبد ينقسم إلى ما يكون تابعاً لقدرته وإرادته و إلى ما لا يكون؛ مثال الأول، الأكل و المشی من الإنسان الصحيح الذي لم يكره على هذين الفعلين...»
 انجم: «و الجواب الحق أن العلم بالشيء... فلا يكون الفعل بالجبر و الإيجاب و الله أعلم بالصواب».

گزارش متن: رساله کوتاهی است در افعال عباد و جبر و إختیار این رساله بخشی از نامه خواجه نصیرالدین طوسی است که شامل مسائل گوناگون بوده به اثیرالدین ابهری ارسال داشته است. این رساله غیر از رساله فارسی وی در این موضوع می‌باشد. این رساله را به طور کامل آقای مدرس رضوی در احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی آورده است.

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ * تاریخ کتابت: سده ۱۱هـ * عنوانها و نشانیها:
 قرمز * نوع کاغذ: فرنگی * تعداد برگ: ۳ (۹۳ب - ۹۵الف) * تعداد سطر: ۱۴
 * اندازه متن: ۷×۱۴ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۴×۲۳/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج
 قهوه‌ای ضربی با ترنج گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای نفیس است، با نشان «بلغ» مقابله شده، آفت دیده و اسیدی شده است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۴۹ - ۵۵۰؛ الذریعة: ۱۷۷/۲۲؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی: ۱۴۳/۱.

شماره نسخه: «۱۵۲۳۶/۱۴»

جبر

۱۸۴. الجبر و المقابلة (۱) (حساب و جبر، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله حمد الشاکرين و الصلوة على نبيه محمد و آله الطاهرين و بعد، فقد سألت بعض الأصدقاء، أن أكتب له مسائل حسابية في معرفة ما يحتاج اليه المحاسب... فأقول: الرسالة مشتملة على باين...».

انجام: «فهذا ما حضرني فيما طلبه... إذا وجدت فرصة من الزمان، إن شاء الله تعالى، هو حسبي و عليه توكلتي».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «حرره حسن بن علی الطبری، فی العشر الأوسط من ذی القعدة سنة ۷۲۵ بدارالملک سلطانية فی المدرسة العثمانية...»^۱ *نوع خط: تعلیق *نام کاتب: حسن بن علی طبری *تاریخ کتابت: دهه دوم ذی القعدة ۷۲۰ *محل کتابت: مدرسه غیاثیه، سلطانیه *عنوانها و نشانها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نخودی *تعداد برگ: ۹ (۹ب - ۱۷الف) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۸/۵×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۱۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: میشن قهوه‌ای روشن.

ویژگیها: نسخه‌ای است بسیار نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدھا در حاشیه با نشان «خ» نگارش یافته، اشکال هندسی در برخی برگها ترسیم شده است.

۱. مدرسه عثمانیه صحیح نیست و غیاثیه صحیح می‌باشد. احتمالاً اشتباه از کاتب نسخه باشد.

﴿ احوال و آثار خواجہ نصیرالدین طوسی: ۳۸۲؛ الذریعة: ۸۷/۵. شماره نسخه: «۴۰۶۴/۲»

۱۸۵. الجبر و المقابلة (۲) (حساب و جبر، عربی)
 آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمين و الصلوة على نبيه محمد و آله الطاهرين و بعد
 فقد سألتني بعض الأصدقاء أن أكتب...».
 انجام: «همچون نسخه نخستین».
 گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کاتب: جمادی
 الأولى سال ۱۰۲۹ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک
 *تعداد برگ: ۶ (۲۰۹ب - ۲۱۵الف) *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۱۰/۵×۲۱/۵
 سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸/۵×۳۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول،
 ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج زمینه گل و بوته.
 ویژگیها: اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی در برخی برگها آمده، فراز
 برگها آفت دیده و اندکی فرسوده گردیده است.
 شماره نسخه: «۷۰۳۶/۳۰»

۱۸۶. الجبر و المقابلة (۳) (حساب و جبر، عربی)
 آغاز و انجام: «مانند نسخه نخستین».
 گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *عنوانها و
 نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: شرقی نارنجی *تعداد برگ: ۱۰ (۳۱ الف - ۴۰ الف)
 *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۷×۱۱/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۴/۵
 سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی ضربی با ترنج گل و بوته.

ویژگیها: اندکی حاشیه نویسی دارد که بخشی از آنها بر اثر برش ناجا هنگام بازسازی آسیب دیده، اشکال هندسی در برخی برگها ترسیم شده است.
شماره نسخه: «۱۴۳۱۱/۳»

مجموعه

۱۸۷. جواب شمس‌الدین کیشی^۱ (فلسفه، فارسی)

آغاز: «پرتو خورشید ضمیر منیر... (۵۲ ب) جواب له: تا ذکر مناقب و فضائل ذات شریف و نفس نفیس خدام ملك الحكماء و العلماء سيد الأكابر و الفضلاء، قدوة المبرزين و المحققين، كاشف أسرار المتقدمين و المتأخرين، شمس الملة و الدین أفضل و مفخر ایران، آدم الله میامن آیامه و حصل جوامع مرآمہ بمسامع دعاگوی مخلص او محمد الطوسی رسیده است...».

انجام: «و هو ولی التوفیق و ملهم التحقيق کامرانی و شادمانی و وصول امانی میسر باد، بإبقاء جاودانی و صلوات الله علی سیدنا محمد و آله الطاهرين، آمین رب العالمین».

گزارش متن: پاسخ سه پرسش است که حکیم شمس‌الدین محمد کیشی، طی نامه‌ای خواستار توضیح و شرح سه مسأله از مسائل منطق و حکمت از خواجه نصیرالدین طوسی شده و او نیز پاسخ کیشی را ضمن مکتوبی ارسال داشته است.

۱. شمس‌الدین محمد بن احمد بن عبداللطیف، قرشی کیشی (م ۶۹۵هـ) از مردمان جزیره کیش در خلیج فارس و از عالمان برجسته علم نحو در سده هفتم هجری است، قطب‌الدین شیرازی و علامه حلی از جمله برجسته‌ترین شاگردان وی بوده‌اند، یکی از تألیفات وی کتاب الإرشاد الی علم الإعراب است که یک نسخه بسیار نفیس و کهن آن مورخ سال ۶۷۵هـ در این کتابخانه بزرگ موجود و به شماره ۱۳۰۳۹ در جلد ۳۳ فهرست نسخه‌های خطی همین کتابخانه، گزارش گردیده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: شاه مراد [بن تقدعلی^۱ فراهانی
[ورامینی] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲هـ] *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ:
فرنگی *تعداد برگ: ۳ (۵۲ الف - ۵۴ الف) *تعداد سطر: ۲۷ *اندازه متن:
۱۲/۵×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: مشکی، ضربی، مجدول طلائی،
با لبه برگردان؛ عطف: و مغزی تیماج مشکی ضربی با ترنج و سرترنج، زمینه طلائی
و قرمز گل و بوته؛ درون: زرشکی مجدول به زر.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، حواشی نانوشته مانده است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۹۸ - ۵۰۹.

شماره نسخه: «ذیل ۲۸۶/۷»^۲

جوامع

۱۸۸. جوامع الحساب علی التخت و التراب = جوامع الحساب بالتخت و

(حساب، عربی)

التراب = جوامع الحساب^۳ (۱)

آغاز: «بسملة، الحمد لله ولی الرشاد و ملهم السداد الذى ابدع الاحاد... و بعد، فهذا
مختصر فى ذكر الأعمال التى يحتاج إليه الحساب... الباب الاول فى حساب الصحاح من
الأعداد، يشتمل على اثني عشر فصلاً...».

۱. نسخه شماره «۷۴۹۸/۱» این کتابخانه بزرگ نیز به خط همین کاتب است که نام پدر وی، در آن
نسخه آمده است.

۲. بر اساس فهرست اصلاح شده است.

۳. در کتاب الوافی بالوفیات از: صلاح‌الدین صفدی، و کتاب: الوافی بالوفیات از: ابن شاکر الکتبف
و نیز نفیس‌ترین و کهن‌ترین نسخه موجود این کتاب که در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد،
نام کتاب را جامع الحساب ضبط نموده‌اند. لیکن در کشف الظنون و بیشتر نسخه‌های خطی جوامع
الحساب آمده است.

انجام: «علی استخراج أضلاع سائر المضلعات، الّتی بعد المکعبات بحساب الجمل و لانطول الکلام بإیراد أمثلتها و لنختم الکلام ههنا و الله الموفق للصواب و إليه المرجع و المآب».

گزارش متن: کتابی است در علم حساب و چگونگی اعمال حسابی به وسیله ارقامی که آن را ارقام هندسیه و به اصطلاح ارقام هندیه گویند ترتیب یافته است، مشتمل بر سه مقاله به ترتیب زیر:

مقاله اول: در حساب صحاح که دارای یازده فصل است.

مقاله دوم: در کسور، دارای یازده فصل.

مقاله سوم: در حساب درج و دقائق، دارای یازده فصل.

در کتاب مفتاح السعاده آمده است: علم حساب را فروعی است که از جمله آن فروع علم حساب تخت و میل است. آن علمی است که اعمال حسابی را با نقش چند رقم که بر آحاد دلالت کند، انجام توان داد، و آن را ارقام هندیه گویند. و از جمله کتابهای این علم «جامع الحساب» خواجه طوسی را ذکر کرده است.^۱ و حاجی خلیفه در کشف الظنون^۲ نوشته است که: علم حساب تخت و میل علم به اشکال و صوریست که دلالت بر اعداد نماید. چه هر طایفه‌ای را ارقامی است که دلالت بر آحاد می‌کند، مانند ارقام هندیه و رومیه و افرنجیه و مغربیه و نجومیه و غیره و آن را نیز «تخت و تراب» هم خوانند.

این کتاب به فارسی نیز ترجمه شده، لیکن تاکنون چاپ نشده و در بیشتر منابع نامی از ترجمه آن برده نشده است. این کتاب قبل از کتاب خلاصه الحساب تألیف: شیخ بهاءالدین عاملی، بسیار مورد توجه ویژه ریاضیدانان شوروی قرار گرفته و مقالاتی درباره آن نگاشته و تألیف آن را به سال ۱۲۶۵ میلادی برابر با سال ۶۶۳ هجری

۱. مفتاح السعاده، تألیف: طاش کبری زاده: ۶۶۳/۱.

۲. کشف الظنون: ۴۰۷/۱ و چاپ استانبول، ۶۱۱.

دانسته‌اند. بخش یازدهم از فصل نخست این اثر که مربوط به ریشهٔ اعداد صحیح و فوق‌العاده مورد توجه واقع شده، از سوی محققى روسی به نام: «س. آ. احمد اف S.A.Ahmedov» و «ب. آ. رزن پلید B.A Rozen pelid» به روسی ترجمه و با شرحی که به آن افزوده شده، به چاپ رسیده است. در این مقاله گفته شده که خواجه طوسی ضمن بحث در ریشهٔ اعداد نشان می‌دهد که وی به ضرایب «binomial» آشنائی دارد و افزون بر آن به ردیف اعدادی که امروز به مثلث پاسکال شهرت دارد در این فصل اشاره شده است.^۱

نفیس‌ترین و کهن‌ترین نسخهٔ خطی کتاب جوامع الحساب که به سال ۶۷۰هـ در حیات خواجه کتابت شده، ضمن مجموعه‌ای از آثار خواجه که آنها نیز در همین سال کتابت شده‌اند، در این کتابخانه بزرگ به شماره «۱۲۴۱۲/۱» موجود می‌باشد. این نسخه مربوط به خاندان نجم‌آبادی تهران بوده و در نهایت به زنده یاد مرحوم استاد دکتر محمود نجم‌آبادی رسیده بود، اینجانب سالها قبل آن را برای این کتابخانه بزرگ خریداری نموده بودم. نسخه کهن دیگری که فاقد تاریخ است و در تملک مرحوم شیخ بهاء‌الدین عاملی به سال ۹۷۲هـ بوده و برگهای پایانی آن نونویس گردیده است، در کتابخانه آستان قدس رضوی در مشهد مقدس موجود می‌باشد.

گزارش نسخه: * ترقیمه: «تمت بعون الله... فی منتصف شهر جمادی الاول سنة ۱۰۴۱ فی الشیراز» * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: ۱۵ جمادی‌الاولی سال ۱۰۴۱هـ * محل کتابت: شیراز * عنوانها و نشانها: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی نخودی فرسوده * تعداد برگ: ۶۵ (۳۱ب - ۹۵ الف) * تعداد سطر: ۱۹ * اندازه متن: ۵×۱۶ سانتیمتر * اندازه جلد: ۹/۵×۱۹ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج زرشکی (بیاضی).

ویژگیها: برگها به صورت بیاضی کتابت شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، دو مهر بیضی «عبد محمدحسین» و «خاک راه آل، محمدحسین» در انجام آمده، جداول گوناگون در برخی برگها با قرمز ترسیم شده، نسخه آفت دیده و فرسوده گردیده و برخی برگها رطوبت دیده است.

☞ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۸۰-۳۸۲؛ الذریعة: ۲۴۹/۵.

شماره نسخه: «۶۲۱/۱»

۱۸۹. جوامع الحساب على التخت و التراب = جوامع الحساب بالتخت و التراب = جوامع الحساب (۲)
(حساب، عربی)
آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «فرغ من تحريره احمد بن محمود بن ابی بکر البناکتی^۱ تاب الله عليه في اوائل ذي الحجة سنة سبعين و تسعمائة» *نوع خط: نسخ قدیم *نام کاتب: احمد بن محمود بن ابی بکر بناکتی *تاریخ کتابت: اوایل ذی الحجه سال ۶۷۰ *عنوانها و نشانیها: سنگرف و مشکى *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده، ضخیم *تعداد برگ: ۴۶ (۲ب - ۴۷ الف) *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۶/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۷ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای بیاضی، مجدول، ضربی (ترمیم در واحد مرمت این کتابخانه بزرگ).

۱. قطب‌الدین أبوالمظفر احمد بن محمود بن ابی بکر البناکتی التاسخ، از عالمانی بوده که در سال ۶۷۰هـ وارد مراغه شد و به خدمت مولانا سعید نصیرالدین ابی جعفر رسید، و تصانیف خواجه طوسی را برای خود و دیگران می‌نوشت، در کتابت دقیق بود. مدتی را که در مراغه می‌زیست به رصدخانه تردد می‌نمود. رساله جوامع الحساب ضمن مجموعه‌ای از آثار خواجه نصیر که در این کتابخانه بزرگ به شماره «۱۲۴۱/۱» موجود می‌باشد، توسط همین دانشمند به سال ۶۷۰هـ کتابت شده است.

ویژگیها: نسخه‌ای است بسیار نفیس و گرانقدر که در حیات مؤلف کتابت شده، در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، جداول با قرمز در حواشی است. شماره نسخه: «۱۲۴۱۲/۱»

۱۹۰. جوامع الحساب علی التخت و التراب = جوامع الحساب بالتخت و التراب = جوامع الحساب (۳) (حساب، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق * تاریخ کتابت: سده ۱۱ هـ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: شرقی * تعداد برگ: ۳۶ * تعداد سطر: ۱۷ * اندازه متن: ۵×۱۱ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۶×۹/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج سبز یک لا. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، نسخه بدنها با نشان «خ ل» در حاشیه نگارش یافته، نسخه رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۱۷۱۳۲»

۱۹۱. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۱) (فقه شیعه، عربی)

آغاز: «بسملة، لله الحمد أهل الحمد و ولیه و منتهاه و بدیه و الصلوة علی محمد حبیبه... هذه أصول و جمل من علم الفرائض و ما یتعلق بها تعلق العارض...». انجام: «و لعمتها اثنان و لعمتها واحد و هذا هو الجواب عنها و بالله التوفیق و حسبنا الله و نعم الوکیل».

گزارش متن: کتابی است فقهی در اصول علم فرائض و مواردی که از دو قسم ترتیب یافته. قسم نخست در مواردی و متعلقات آن که شامل دو فن می‌باشد: فن اول مشتمل بر دو باب است که دارای چندین فصل است.

فنّ دوم در احکام و وصایا و اقرارهای متعلق به فرائض است که شامل دو باب و هر باب دارای چندین فصل است.

قسم دوم در چگونگی تخصیص و تقسیم بر وراثت و استخراج وصایای مبهمه که شامل ابواب و فصولی است، فصل یکم از باب اول از فن اول از قسم اول در انساب و مراتب علم نسب است. خواجه در این رساله از کتاب تحریر استادش معین‌الدین سالم بن بدران مصری، نقل قول می‌نماید، این کتاب تنها اثری در فقه می‌باشد که از خواجه نصیر مانده است. رسالهٔ *جواهر الفرائض* را تنی چند از عالمان شرح کرده و یا بر آن حاشیه نگاشته‌اند؛ از جمله:

۱. شرح شیخ ابوالحسن بن مولانا احمد ابیوردی (م ۹۶۵هـ) در *الذریعه* نام

شارح را مولی ابوالحسن بن احمد شریف قاینی آورده و گوید این شرح را به نام شاه طهماسب صفوی نگاشته است.

۲. شرح شیخ بهاء‌الدین عاملی، ظاهراً شیخ موفق به تکمیل آن نشده است.

۳. شرح میر سید شریف جرجانی.

۴. تعلیقه شیخ عبدالصمد برادر شیخ بهاء‌الدین عاملی.

۵. تعلیقه شیخ حسین بن شیخ عبدالصمد برادرزاده شیخ بهاء‌الدین عاملی.

۶. تعلیقه عبدالله بن خلیل مؤلف رسالهٔ *مواریث*. و غیر آنها.

به جز نسخه نفیس موجود این کتابخانه، يك نسخه نفیس و کهن دیگر مورّخ ۷۲۵هـ به شماره «۹۳۰۶/۱» در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد. نسخه‌های چندی از این رساله، در برخی کتابخانه‌ها موجود است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «الحسن بن علی الحسینی، أتمّ بقاسان فی منتصف محرّم سنه ۶۸۹» *نوع خط: تعلیق *نام کاتب: حسن بن علی حسینی *تاریخ کتابت: ۱۵ محرّم سال ۶۸۹ *محل کتابت: قاسان (کاشان) *عنوانها و نشانها: مشکى *نوع کاغذ: شرقی (خانبالغ) نخودی، ضخیم *تعداد برگ: ۱۹ (۱ب - ۱۹ب) *تعداد

سطر: ۱۵ * اندازه متن: $۸ \times ۱۱/۵$ سانتیمتر * اندازه جلد: $۱۳/۵ \times ۱۸/۵$ سانتیمتر
 * نوع جلد: تیماج دارچینی ضری، با ترنج زمینه گل و بوته.
 ویژگیها: نسخه‌ای بسیار نفیس و کهن‌ترین نسخه موجود این رساله که هفده سال پس از رحلت خواجه نصیر کتابت شده است. حاشیه نویسی دارد، تملک علی بن الحسن بن محمد بن علی بن المرتضی الموسوی الحافظ، بتاريخ نیمه رمضان ۹۸۸ و تملک محمود بن حاجی محمدرضا بیدگلی و مهر مربع «الوائق بالله العلیّ عبده محمود» و تملک محمدرضا بتاريخ ۷ صفر ۱۲۸۸، و مهر بیضی «انّ الله هو الملك الحقّ المبین عبده مهدی» همراه مهر مربع ناخوانا و دو مهر دایره «المتوکل علی الله الملك الصمد، قطب‌الدین بن سلطان محمد» و «... بر همه مظفر و منصور شد» روی برگ نخست آمده، حواشی برگهای نخستین، اندکی آسیب دیده و مرمت شده است.
 احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۲۳: الذریعة: ۱۶/۱۵۰.
 شماره نسخه: «۴۹/۱»

جوهر

۱۹۲. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریّة (۲) (فقه شیعه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «و لنختم المختصر بالعلاوة الموعودة فی ذکر مثال... ثمّ یقسّم الأربعة و العشرين الّتی هی الإبن المهدوم علیه علی ورثته، فتصیب أمّه ستّة و ینتقل إلى ورثتها و...» افتاده^۱.

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذی: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۱۸ (۲۱۵ ب - ۲۳۲ ب) * تعداد سطر: ۱۹ * اندازه متن: $۶ \times ۱۱/۵$ سانتیمتر * اندازه جلد: $۱۱ \times ۱۶/۵$ سانتیمتر * نوع جلد: نیمه راست تیماج زیتونی مایل به قهوه‌ای،

۱. افتادگی از انجام بیش از چند کلمه نیست.

نیمه چپ دو رو تیماج زرشکی، مجدول، ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج، زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی دارد، نسخه بدلها با نشان «خل» در حاشیه آمده، اشکال هندسی در برخی برگها ترسیم یافته، فراز برگها اندکی رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۵۲۳/۵»

۱۹۳. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۳) (فقه شیعه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ مایل به نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۴۲هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۲۵ (۱۸۱ب - ۲۰۶ب) *تعداد سطر: ۱۳ *اندازه متن: ۵/۵×۹/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹/۵×۱۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی در برخی برگها ترسیم یافته است.

شماره نسخه: «۶۲۰/۵»

۱۹۴. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۴) (فقه شیعه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰هـ *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم *تعداد برگ: ۳۳ (۹ب - ۴۳ب) *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۶×۱۴ سانتیمتر

*اندازه جلد: ۱۲/۵×۱۹/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی ضربی، مجدول، با ترنج زمینه گل و مرغ و طرح‌های اسلیمی زیبا، عطف و مغزی: تیماج زیتونی. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۱۰ رحمه‌الله» دارد اندکی از نسخه بدھا با نشان «ل» در حاشیه نگارش یافته، یادداشتی از رفیع‌الدین بن علی، به تاریخ ۹۷۵ھ مبنی بر اینکه به دستور وی این نسخه کتابت شده، همراه دو مهر دایره ناخوانا در برگ نخست آمده است.

شماره نسخه: «۲/۲۲۶۴»

۱۹۵. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۵) (فقه شیعه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «فصل: ذو القربین المختلفین... و لنورد المثال الذی ذکره شیخنا الإمام السعید معین‌الدین سالم بن بدران...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ و شکسته نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۹۲۱ھ] *عنوانها و نشانها: مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۴ (۳۴ب - ۴۷ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۵×۱۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۸/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول. ویژگیها: حاشیه نویسی دارد، نسخه بدھا با نشان «ل» در حاشیه نگارش یافته، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۲/۴۶۳۴»

۱۹۶. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۶) (فقه شیعه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت هذه الرسالة في سادس شهر صفر، سنة ۱۰۳۵ في بلدة اصفهان» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [محمد غدیر بن میرفتح الله حسنی حسینی (۱۲۴ب)] *تاریخ کتابت: ۱۶ صفر ۱۰۳۵ *محل کتابت: اصفهان *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۲۱ (۳۹ب - ۵۹ب) *تعداد سطر: ۱۸ *اندازه متن: ۷/۵×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زیتونی مایل به قهوه‌ای روشن، با لبه برگردان. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، برخی نسخه بدلها با نشان «ل» در حاشیه نگارش یافته است. شماره نسخه: «۵۶۸۲/۵»

جواهر

۱۹۷. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۷) (فقه شیعه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی *نوع کاغذ: فرنگی نخودی، *تعداد برگ: ۲۰ (۲ب - ۲۱ب) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۷/۵×۱۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی با ترنج گل و بوته. ویژگیها: در حاشیه تصحیح، با نشان «بلغ» مقابله شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، حاشیه برخی برگها اندکی آسیب دیده و مرمت شده است. شماره نسخه: «۶۲۵۴/۱»

جواهر

۱۹۸. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۸) (فقه شیعه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «وقع الفراغ من تسويدها عصر يوم الأحد ثالث شهر شعبان من شهور سنة ألف و ثمان عشر، من هجرة رسول الله، صلى الله على و آله، راقمه حسن بن ابراهيم...» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: حسن بن ابراهيم *تاریخ کتابت: یکشنبه ۳ شعبان ۱۰۱۸ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۷ (۶۱ - ۷۷ب) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۸×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده ضربی، با ترنج، عطف: و مغزی تیماج قهوه‌ای روشن. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدله با نشان «بدل» در حواشی نگارش یافته، آثار چربی بر فراز برگها سرایت نموده، جای جداول و اشکال سفید مانده است.

شماره نسخه: «۶۳۳۷/۲»

جواهر

۱۹۹. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۹) (فقه شیعه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت هذه الرسالة الشريفة على يد العبد محمد اشرف الحسيني الاسترآبادی» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمد اشرف [بن زین الدین] حسینی استرآبادی (۴۰ الف) *تاریخ کتابت: اوایل سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۹ (۴۰ - ۵۸ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۶/۵×۱۱/۵ سانتیمتر، اندازه جلد: ۱۲/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «حی، ممف» دارد، بخشی از متن و حاشیه برگها اندکی آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۷۳۱۶/۲»

۲۰۰. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۱۰) (فقه شیعه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [محمدتقی بن علیرضا گرگانی (یا گوکانی یا گرکانی)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۸۷هـ] *عنوانها و نشانیها: مشکی و قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۳ (۱۶۶ب - ۱۷۸ب) *تعداد سطر: ۲۲ *اندازه متن: ۸/۵×۱۵/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج حنایی، مجدول.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲، ۲۱» دارد اشکال هندسی و جداول در برخی برگها ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۸۳۷۶/۴»

۲۰۱. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۱۱) (فقه شیعه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت... علی یدی محرره لنفسه... یحیی بن تاج الشرف بن محمد الموسوی... ظهره الأربعا الثانی و العشرین من شهر شوال من شهر سنة خمس و عشرين و سبعمائه هجرية نبوية محمدية» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: یحیی بن تاج الشرف بن محمد موسوی *تاریخ کتابت: چهارشنبه ۲۲ شوال ۷۲۵ *عنوانها و نشانیها و اشکال: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم *تعداد برگ: ۱۹ (۱ب - ۱۹ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۸/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج آجری با ترنج ضربی زمینه گل و بوته.

۱. گرگانی منسوب به شهر «گرگان» در شمال شرق ایران، «گوگان» نام شهری کوچک پیرامون

تبریز و «گرکان» به فتح گ و را روستای بزرگی است در نزدیکی شهر آشتیان.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و ارزشمند، در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی با نشان «ه» دارد، جداول و اشکال هندسی در برخی برگها ترسیم یافته، لبه برگها آسیب دیده، ولی به متن آسیب نرسیده. در برگ نخست افزودگیهایی از جمله اشعاری به خط ابوالفتح بن علی، به تاریخ هفتم ربیع‌الثانی ۷۴۴، همراه مهر دایره ناخوانا آمده است.

شماره نسخه: «۹۳۰۶/۱»

۲۰۲. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۱۲) (فقه شیعه، عربی)
آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «تمت الرسالة... فی تاریخ شهر محرم الحرام سنة ۹۸۵
گر بهم بر زده بینی خط من عیب مکن که مرا محنت ایام بهم برزده است»، * نوع
خط: نستعلیق * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: محرم الحرام سال ۹۸۵ هـ،
* عنوانها و نشانیها: مشکی * نوع کاغذ: شرقی زرد * تعداد برگ: ۲۸ * تعداد سطر:
۱۲ * اندازه متن: ۶/۵ × ۹/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۳/۵ × ۲۰ سانتیمتر * نوع
جلد: تیماج مشکی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، لبه برگها فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۹۴۹۸»

۲۰۳. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۱۳) (فقه شیعه، عربی)
آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ * نام کاتب: [محمد هادی بن
میرزا احمد نخجوانی (۴۳ الف)] * تاریخ کتابت: سال ۱۲۵۵ هـ * عنوانها و نشانیها:

مشکی *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۵ (۱۵ب - ۲۲ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۹×۱۵/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی فرسوده.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم یافته است.

شماره نسخه: «۹۷۸۲/۲»

۲۰۴. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۱۴) (فقه شیعه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «و ینتقل إلى ورثتها والباقي... ینقل إلى جدیٰ إینها للذکر مثل حظّ الأثینین، ثمّ تقسم الستة التي هی لزوج المهدوم علیها، ورثها لنصیب...» ناقم.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: محمدقلی سرابی (۱۱۱ب) *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۳هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۲ (۱۱۲الف - ۱۳۳ب) *تعداد سطر: ۱۳ *اندازه متن: ۷/۵×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، برگ ۱۳۲ آسیب دیده، جای جداول در برخی برگها سفید مانده است.

شماره نسخه: «۱۰۸۷۳/۴»

۲۰۵. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۱۵) (فقه شیعه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سال ۱۱۰۲هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده

*تعداد برگ: ۲۲ *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۷×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی به خط مولی محمد علم‌الهدی^۱ فرزند فیض کاشانی دارد، مهر بیضی نصیرالدین سلیمان بن محمد علم‌الهدی بن فیض کاشانی با سجع «یا محسن اغفر ب محمد علم‌الهدی، نصیرالدین سلیمان ۱۱۱۷» و مهر بیضی ابوتراب بن نصیرالدین سلیمان با سجع «ابوتراب الفیضی ۱۱۲۲» و مهر بیضی عبدالباقی بن صدرالدین محمد بن ابی‌تراب فیضی کاشانی با سجع «عبدالباقی بن صدرالدین محمد الفیضی» و مهر بیضی «محمد بن صدرالدین محمد الفیضی ۱۲۲۹» در آغاز و مهر بیضی نصیرالدین سلیمان و محمد بن صدرالدین محمد الفیضی در آغاز و انجام آمده است.

شماره نسخه: «۱۳۴۸۸»

۲۰۶. جواهر الفرائض = الفرائض النصیریة (۱۶) (فقه شیعه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «إتفق لی اتمام کتابة الرسالة... فی علم الفرائض و ما یتعلق العارض فی منتصف الشوآل ختم بالخیر و الإقبال فی شهور سنة ۹۵۰، خمسين و تسعمائة و أنا العبد الرآجی، ابوالمعالی بن محمد الحسینی» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ابوالمعالی بن محمد الحسینی *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۳ هـ *عنوانها و

۱. مولی محمد علم‌الهدی فرزند برومند مولی محمد محسن فیض کاشانی است که از عالمان برجسته کاشان در نیمه دوم سده ۱۱ هـ بوده و دارای تالیفات بسیاری در موضوعات گوناگون می‌باشد. در این کتابخانه بزرگ، بیشترین آثار علمی وی و فیض کاشانی و دیگر فرزندان و نوادگان او موجود می‌باشد. اینجانب يك فهرستواره از نسخه‌های خطی موجود از آثار فیض کاشانی را به مناسبت همایشی که در آینده برای این عالم بزرگ شیعه برگزار می‌گردد، تدوین و چاپ و منتشر نمودم.

نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۲۲ (۱۱۲ الف - ۱۳۳ ب)
 * تعداد سطر: ۱۳ * اندازه متن: $7/5 \times 13/5$ سانتیمتر * اندازه جلد: 12×19
 سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول.
 ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، برگ ۱۳۲ آسیب دیده، جای جداول در برخی
 برگها سفید مانده است.

شماره نسخه: «۱۰۸۷۳/۴»

مجموعه

۲۰۷. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیّات = شرح الإشارات و التنبیّات (۱)

(فلسفه، عربی)

آغاز: ناقص «...آخر كلامه في كیفیّة الأخبار عن الغیب، تنبيه و لعلك قد تبلغك
 عن العارفين أخبار [لا] تكاد تأتي تقلب العادة فتبادر إلى التکذیب و ذلك مثل ما
 يقال إن عارفاً استسقى للناس فسقوه... لما فرغ عن بیان الآيات الثلاثة المشهورة التي
 تنسب إلى العارفين...».

انجام: «و هو آخر فصول الكتاب فهذا ما تيسر لي من حلّ مشکلات كتاب الإشارات
 و التنبیّات، مع قلّة البضاعة و قصور الباع في هذه الصنّاعة و تعذّر الحال و تراكم
 الإشتغال و إلتزام الشرط المذكور في مفتتح الأقوال و أنا أتوقّع... والله وليّ السّداد و
 الرشاد و منه المبدأ و إليه المعاد».

گزارش متن: امام فخر رازی که در حکمت و کلام و فقه از برجسته‌ترین
 دانشمندان عصر خویش بود، کتاب *الإشارات و التنبیّات* را شرح نموده و بر آن
 ایرادات ناجبا گرفته و بسیاری از مطالبش نادرست و مردود شمرده شده، آنگاه
 خواجه نصیرالدین طوسی ضمن شرح کردن این کتاب و ردّ اعتراضات فخر رازی
 همانگونه که در مقدمه آورده، پس از بیست سال، سرانجام به سال ۶۴۴هـ آن را به
 پایان رسانده و شرح خود را *حلّ مشکلات الإشارات* نامیده است. خواجه در پایان

شرح خود چنین آورده است. «بیشتر این کتاب را در حالی نوشتم که شوریده‌تر و غم‌انگیزتر از آن حالی نیست. آن روزگاران در عذاب الیم و پشیمانی و اندوه و حسرت عظیم به سر می‌بردم...». آن روزگاران اشاره‌ای به زمان اقامت خودش در قهستان است و چنین بر می‌آید که به اقامت در آن جایگاه ناچار و سخت آزرده خاطر و پراکنده دل بوده است.

نسخه‌های گوناگونی از آن در کتابخانه‌ها موجود است. از جمله نسخه‌های بسیار نفیس و کهن در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد. یکی از کهن‌ترین آنها نسخه شماره «۶۷۲۰» که بیشتر آن به خط کمال‌الدین عبدالرزاق کاشانی است که به سال ۷۴۳هـ در خانقاه رشیدالدین فضل‌الله در یزد کتابت کرده است. همچنین دو نسخه دیگر به شماره‌های «۱۰۰۴۶» و «۹۱۲» که در سده ۸هـ کتابت شده و نیز سه نسخه دیگر به شماره‌های «۱۴۹۱» و «۱۰۷۳۱» و «۱۴۳۰۹/۱» که به ترتیب در سالهای ۸۹۵، ۸۴۴ و ۸۷۴هـ کتابت شده‌اند. یکی از نفیس‌ترین و کهن‌ترین نسخه‌های این کتاب، نسخه مورّخ ۶۷۲هـ است که در واپسین ماههای زندگی خواجه کتابت شده و هم اکنون در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود می‌باشد. نسخه نفیس دیگری در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود می‌باشد که به سال ۷۵۴هـ کتابت شده و در پایان آن صورت اجازه قطب‌الدین شیرازی از شاگردان خواجه آمده که به سال ۷۰۰هـ به برهان‌الدین سید عبدالله بن محمد بخاری داده است. نسخه‌ای نیز مورّخ سده ۷ یا ۸هـ در کتابخانه شخصی مرحوم زنده یاد استاد دکتر اصغر مهدوی در تهران موجود می‌باشد.

حواشی و تعلیقات بسیاری نیز بر شرح خواجه نوشته شده که مهم‌ترین آنها عبارتند از:

۱. شرح علامه حلی به نام *ایضاح المعضلات من شرح الاشارات*؛
۲. شرح قطب‌الدین محمد بن محمد رازی بویهی به نام *محاکمات بین دو شرح فخر رازی و خواجه نصیر*؛ که به سال ۷۵۵هـ آن را به پایان برده است.

۳. تعلیقه عبدالرزاق لاهیجی؛
۴. تعلیقه سید ظهیرالدین میرزا ابراهیم بن قوام‌الدین حسین بن عطاءالله حسین همدانی؛ (م ۱۰۶۶هـ)
۵. تعلیقه محمدباقر بن محمدمؤمن سبزواری؛
۶. تعلیقه آقا حسین خوانساری؛ (م ۱۰۹۹هـ)
۷. تعلیقه خلیفه سلطان؛ ملقب به سلطان العلماء از وزیران شاه عباس.
۸. تعلیقه غیاث‌الدین منصور دشتکی؛ شیرازی.
۹. تعلیقه قاضی محمدسعید قمی؛ ملقب به حکیم کوچک.
۱۰. تعلیقه امیر رفیع‌الدین محمد بن حیدر حسینی؛ از استادان علامه مجلسی.
۱۱. تعلیقه میرزا عبدالله افندی؛ اصفهانی صاحب کتاب ریاض العلماء.^۱
۱۲. تعلیقه سید معزالدین بن فخرالدین مشهدی؛
۱۳. تعلیقه سید اسماعیل خاتون‌آبادی اصفهانی بر الهیات شرح اشارات؛
۱۴. تعلیقه میرزا محمد بن حسن شیروانی.
۱۵. تعلیقه محمد معصوم حسینی.

شرح اشارات بارها در ایران، مصر و هند به چاپ رسیده است. از جمله: تمامی آن شرح به سال ۱۳۰۵هـ در تهران، بخش طبیعی و الهی آن به سال ۱۲۷۱هـ در ایران و نیز سالهای ۱۳۷۷ تا ۱۳۷۹هـ با محاکمات قطب‌الدین رازی در سه جلد در تهران منتشر شده است. همچنین خلاصه‌ای از شرح أنماط سه گانه پایانی اشارات به سال ۱۸۹۱ میلادی از سوی سازمان انتشارات بریل، در شهر لیدن هلند چاپ شده. شرح طبیعیات آن به سال ۱۲۹۳هـ در هند و نیز به ضمیمه شرح امام فخر رازی دو

۱. کتاب ریاض العلماء و حیاض الفضلاء نخستین بار بر اساس چند نسخه خطی موجود در این کتابخانه بزرگ با مقدمه پدر بزرگوارم مرحوم آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در «۷» جلد چاپ و منتشر گردیده است.

بار در سالهای ۱۲۹۷ و ۱۳۱۸ هـ در همان هند منتشر شده است و نیز به سال ۱۲۹۰ هـ در آستانه ترکیه با شرح امام فخر رازی چاپ و منتشر شده است. همچنین شرح خواجه و شرح امام فخر رازی که به سال ۱۳۲۵ هـ در قاهره هر دو در یک جلد چاپ و منتشر شده است، به صورت افست از روی آن از سوی واحد انتشارات این کتابخانه بزرگ چاپ و منتشر گردیده است. همچنین متن کتاب *الإشارات و التنبیها*ت بارها در مصر، لبنان، ایران و هند چاپ و منتشر شده که یکی از بهترین چاپهای آن در قاهره مصر در «۳» جلد از سوی انتشارات دارالمعارف منتشر شده است. در تهران نیز سال ۱۳۳۳ ش به تصحیح دکتر احسان یارشاطر از سوی انتشارات ابن سینا در قطع رقعی. و مجدداً در تهران سال ۱۳۷۷ هـ در قطع وزیری چاپ شده است. برخی نوشته‌اند که شرح *إشارات* خواجه را سید علی بن محمد بن اسدالله امامی اصفهانی به فارسی ترجمه کرده است.^۱

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: [شاه مراد (بن تقدعلی) فراهانی ورامینی]^۲ * تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۲ هـ] * عنوانها و نشانها: مشکی * نوع کاغذ: فرنگی * تعداد برگ: ۳ (۴۴۲ ب - ۴۴۴ الف) * تعداد سطر: ۲۷ * اندازه متن: ۲۰×۱۱/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۸×۲۷/۵ سانتیمتر * نوع جلد: دو رو تیماج، برون: مشکی، ضربی، مجدول طلایی با ترنج و سرترنج زمینه طلایی و قرمز طرح گل و بوته اسلیمی؛ دارای لبه برگردان؛ عطف و مغزی: تیماج مشکی؛ برون: زرشکی مجدول به طلا.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۳۳؛ *الذریعة*: ۷۵/۷.

شماره نسخه: «۲۸۶/۹۸»

۱. *الذریعة*: ۱/۱۰۸.

۲. نام پدر کاتب و نسبت «ورامینی» از روی نسخه «۷۴۹۸» همین کتابخانه که به خط هو است، نگاشته شد.

۲۰۸. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیّات = شرح الإشارات و التنبیّات (۲)

(فلسفه، عربی)

آغاز: افتاده «...أكثر مما ينسبه إلى الله و في الحالة الثانية قريباً منه و في الحالة الثالثة... قوله و أن تصلّى على المصطفين من عباده لرسالته و خصوصاً على محمّد و آله...».

انجام: «همچون نسخه نخبستين».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ مایل به تعليق *نام کتاب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سده ۸هـ *عنوانها و نشانیها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۳۳۰ *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۲۶ سانتیمتر *نوع جلد: مشمّع قهوه‌ای، عطف: تیماج قهوه‌ای تیره.

ویژگیها: نسخه‌ای است بسیار نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح و با عبارت «بلغت المقابلة» مقابله شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، متن اشارات با قلم جدید در حاشیه آمده، برگها متن و حاشیه گردیده است.

شماره نسخه: «۹۱۲»

۲۰۹. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیّات = شرح الإشارات و التنبیّات (۳)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله الذى وفقنا لإفتتاح المقال بتحميده... و بعد فکما أن أكمل المعارف و أجلها شأناً و أصدق العلوم... هو معرفة أعيان الموجودات المترتبة المبتدأة من موجدها و مبديها...».

انجام: «همچون نسخه نخبستين».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کتاب: محمد معصوم بن فضل الله حسینی *تاریخ کتابت: اواخر رمضان المبارک ۱۱۰۲ *عنوانها و نشانیها: زرد، مشکى و

قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۹۹ *تعداد سطر: ۲۴
 *اندازه متن: ۹×۱۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۲۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو
 تیماج زرشکی، مجدول به زر، با لبه برگردان.
 ویژگیها: حاشیه نویسی اندکی با نشان «آقا حسین، ق، ص» دارد، نسخه بدلها در
 حواشی نگارش یافته، دارای سرلوح زیبای مرصع با زمینه طلائی و لاجورد با
 گل‌های رنگارنگ، حواشی دو برگ نخست دارای اشکال اسلیمی طلائی، برگها
 مجدول به طلا و مشکی با کمند قرمز، برگ نخست بر اثر مخدوش کردن چندین
 تملک، آسیب دیده است.

شماره نسخه: «۱۱۸۷»

۲۱۰. حل مشکلات الإشارات و التنبیهاث = شرح الإشارات و التنبیهاث (۴)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۱۱۸۷».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تم کتابته فی العشر الاول من رمضان المبارک، لسنة خمس
 و تسعين فثمانائة الهجرية» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت:
 دهه اول ماه رمضان ۸۹۵ *عنوانها و نشانها: مشکی و سنگرف *نوع کاغذ: شرقی
 آهار مهره زده *تعداد برگ: ۳۶۰ *تعداد سطر: ۲۴ *اندازه متن: ۱۵×۶/۵
 سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴×۲۴ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی با ترنج ضری
 زمینه گل و بوته و طرح اسلیمی.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ» مقابله
 گردیده، اندکی حاشیه نویسی دارد. نسخه بدلها با نشان «خل، بدل، ل» در حواشی
 نگارش یافته، چندین برگ از میان نسخه آسیب دیده و مرمت شده. حواشی برگها

رطوبت دیده، تَمَلَّک علی بن عبدالوہاب با مهر بیضی «الفقیر علی بن شیخ عبدالوہاب» در انجام آمده. برگها مجدول به آبی است. شماره نسخه: «۱۴۹۱»

۲۱۱. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیہات = شرح الإشارات و التنبیہات (۵)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۱۱۸۷».

انجام: «باب المغالطات (ب) و هذه إشارة إلى القسم الثالث من اللَّفْظِيَّةِ قوله و من إلتفت... (۱۹۵ الف) و لتعلمها و الله أعلم بالصَّواب و إليه المرجع و المآب؛ تمّ الكتاب بعون الله و حسن التوفيق».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۹۱ (۴ ب - ۱۹۵ الف) *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۷×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۳ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول با لچک ترنج.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و با نشان «بلغ» مقابله گردیده، حاشیه نویسی اندکی با نشان «۱۲» دارد، نسخه بدوها با نشان «خل، ل» در حواشی نگارش یافته، تملک آیت‌الله میرزا محمد ارباب قمی، به تاریخ ۱۲۹۸ هجری با دو مهر مرتب مخدوش، در آغاز و انجام نسخه آمده است، یادداشتهای متفرقه در چندین برگ و اشعاری از افخم الشعرای شیرازی در آغاز و انجام دیده می‌شود.

شماره نسخه: «۳۴۹۳»

۱. مرحوم آیت‌الله حاج میرزا محمد اشراقی قمی معروف به ارباب از عالمان برجسته قم که دارای کتابخانه شخصی بسیار نفیسی بوده است. اینجانب طی چهل سال موقوف شدم بیشترین نسخه‌های خطی ایشان را از بازماندگانشان در چند مرحله، برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمایم.

۲۱۲. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیّات = شرح الإشارات و التنبیّات (۶)

(فلسفه، عربی)

آغاز: افتاده «...المستعملة في سایر الصناعات... إشارة و كلّ تحقیق يتعلّق بترتيب الأشياء حتى يتأدّى عنها إلى غيرها بل بكلّ تألیف فذلك التحقیق یجوج إلى تعريف المفردات التي تقع فيها الترتیب...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ علی يد العبد الضعیف الجانی، محمدحسین المازندرانی فی دارالمؤمنین قم، فی المدرسة المعصومیّة علیها السلام و التحبّة فی سنة أربعة و ستین بعد الألف من الهجرة النبویّة و قد تمّت قرائته عند أفضل المتأخّرين میرزا ابراهیم مدظله العالی ابن الصدر العلامه الشهیر بصدرالدین الشیرازی - غفرالله له و لوالديه - فی شیراز فی المدرسة الآصفیّة البابیّة فی سنة ثمان و ستین بعد الألف من الهجرة». *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمدحسین بن علی محمد، سروی مازندرانی *تاریخ کتابت: سال ۱۰۶۴هـ *محل کتابت: مدرسه معصومیّه^۲ - قم *عنوانها و

۱. میرزا ابراهیم فرزند ملا صدرا بوده است. ملا صدرا چند سال از زندگی خود را در قسم سپری کرده و هم اکنون منزل مسکونی وی در بخش «کَهک» در ۳۵ کیلومتری قم موجود می‌باشد.
۲. این مدرسه همان مدرسه فیضیه است که در عصر صفویه آن را معصومیّه نامیده‌اند. زیرا در سال ۱۰۵۳هـ مرحوم مولی محسن فیض کاشانی، در مقام بنیاد مدرسه‌ای برای طلاب در مجاورت صحن عتیق «صحن کوچک» حرم مطهر حضرت معصومه علیها السلام برآمد و جمشیدخان متولّی را بر آن داشت تا شاه عباس صفوی را جهت مساعدت مالی به بنای آن مدرسه تشویق نماید، سرانجام مدرسه سابق معصومیّه را به تدریج خراب کرده و به جای آن مدرسه‌ای به صورت مربع متساوی الأضلاع بنا نهاد که همین مدرسه فیضیه امروزی است و به نام آن عالم بزرگ فیضیه نامیده شده است، یکی از نفیس‌ترین کاشی کاری‌های باقی مانده از عصر صفوی در این

نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۵۹ *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۱۹/۵×۲۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷/۵×۲۹/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: زرشکی، با ترنج و سرترنج ضربی زمینه گل و بوته و طرح اسلیمی؛ درون: آجری.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح و از سوی ابراهیم بن صدرالدین شیرازی، فرزند ملاصدرا مقابله شده که در انجام بدان اشاره شده، حاشیه نویسی بسیار با نشان «مح» دارد، نسخه بدھا با نشان «ل» در حاشیه نگارش یافته، رطوبت دیده حاشیه برگها اندکی فرسوده شده، تملک «محمدحسین بن محمدعلی مازندرانی» در برگ انجام آمده، مهر مربع «لاله الا الله الملك الحق المبين، عبده علی شریف» روی برگ نخست آمده است.

شماره نسخه: «۵۲۹۳»

۲۱۳. حلّ مشکلات ال‌إشارات و التنبیّات = شرح الإشارات و التنبیّات (۷)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، قال الشيخ هذه إشارات إلى الأصول وتنبیّات علی جمع أقول انّ هذين النوعين من الحكمة النظرية أعني الطبيعي والإلهي...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد تمّ هذا الكتاب المستطاب في يوم الأربعاء يوم الأربعين من شهور سنة مائة و تسعة و عشرين فوق الألف، من هجرة سيّد المرسلين عليه وآله أفضل صلوات المصلّين في الشهر الصّفر المظفر و الحمد لله الذي يسّر لنا الحتم و الظفر».

مدرسه در دیواره‌های درب ورودی مدرسه از سوی صحن عتیق که در حال حاضر بسته است، قرار دارد و هر بیننده را به شگفتی وامی‌دارد.

علی ید الفقیر علی الله الغنی، اسماعیل بن محمدحسین المازندرانی، وفقه الله للعمل فی یومه لغده قبل أن ینخرج الأمر من یده، بحروسة اصفهان حرست عن بوائق الزمان و طوارق الحدثان، و الحمد لله اولاً و آخراً و ظاهراً و باطناً» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ملا اسماعیل بن محمدحسین مازندرانی اصفهانی (خواجه‌نوی) ^۱ *تاریخ کتابت: چهارشنبه ۲۰ صفر (اربعین) ۱۱۲۹ هـ *محل کتابت: اصفهان *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۶۶ *تعداد سطر: ۲۲ *اندازه متن: ۶/۵ × ۱۷/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳ × ۲۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج دارچینی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس که به خط شریف ملا اسماعیل خواجه‌نوی اصفهانی، کتابت شده، در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی با نشان «مخ» دارد، مهر بیضی «صراط علی حق نمسکه» و مهر مربع «الوائق بالله الغنی، عبده علی بن محسن» در آغاز و انجام دیده می‌شود.

شماره نسخه: «۶۲۴۱»

۲۱۴. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیّات = شرح الإشارات و التنبیّات (۸)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۲۴۱».

انجام: «و عبارة الكتاب ظاهرة و ههنا قد صرّح، يكون المتذکر مرکباً من حفظ و إدراك علی ما أوضحناه والله أعلم بالصواب، قد تمّت الطبعیّات».

۱. این نسخه نفیس به خط مبارک آخوند مولى اسماعیل خواجه‌نوی اصفهانی از علمای برجسته

شیعه در نیمه نخست سده ۱۲ هـ می‌باشد.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۱۱۸ *تعداد سطر: ۲۶ *اندازه متن: $7 \times 17/5$ سانتیمتر *اندازه جلد: $13/5 \times 25$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، با ترنج گل و بوته، عطف: تیماج قهوه‌ای. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدلا با نشان «خل، ل» در حواشی نگارش یافته، برگ نخست و انجام اندکی آسیب دیده و مرمت شده، مهر بیضی «اللهم صلّ علی النبی» همراه مهر پدر عزیزم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ نخست آمده است.

شماره نسخه: «۶۵۱۱»

۲۱۵. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیّات = شرح الإشارات و التنبیّات (۹)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۲۴۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: کمال‌الدین عبدالرزاق کاشانی و یحیی بن احمد طوسی *تاریخ کتابت: پیش از ۷۳۰ هـ (بخش اصلی) ۲۰ جمادی‌الاولی

۱. در برگ آغاز نسخه چنین آمده است: «هو الموفق، أما بعد حمد الله العلیّ و الصلوة علی نبیّه الصفیّ، فبقول العبد المفتقر إلى رحمة ربّه الغنیّ، یحیی بن احمد الطوسی، انّ هذا الكتاب و هو شرح حکمة الإشارات، من تصانیف أفضل المتأخّرين نصیرالدین الطوسی - طاب ثوابه - کان بعضه مکتوباً بالخطّ المولی الشیخ الأعظم قطب الأولیاء المحقّقین، قدوة العلماء العالمین، کمال‌الدین عبدالرزاق الکاشی - تغمّده الله بغفرانه و أسکنه غرف جنانه - و بعضه مکتوباً بخطّ غیره، فأشار مالکة الصاحب الأعظم قدوة أعظم العالم جامع مزایا الفضل و المعالی، زبدة الايام و اللیالی»

۷۴۳هـ (بخش تکمیلی) * محل کتابت: خانقاه رشیدالدین فضل‌الله در یزد * عنوانها و نشانیها: سنگرف * نوع کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۱۶۷ * تعداد سطر: ۲۵ * اندازه متن: ۱۲×۱۹ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۸×۲۵/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج دارچینی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای بسیار نفیس است، در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی با نشان «آقا حسین دام ظلّه، ۴ قره و محاکمات» دارد.

افزودگیهایی شامل رقم کاتب همراه تملک «أیاس بن عبدالله و شمس‌الدین بن عطاءالله» همراه مهر مرتع «محمد مسیح» و مهر پدر بزرگوارم حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) روی برگ نخست آمده است.

شماره نسخه: «۶۷۲۰»

لشمس‌الدولة والدین أميره - زيد قدره - أن أکتب بخطی بدل ما کان مکتوباً بخط غیر المولی الشیخ الأعظم - نورالله مضجعه - فلم یسعی المجاوزة عما أمره و التقاعد عن ما إلتسمه، فحررت أربعة أجزاء من وسط الکتاب بخطی، من موانع يشغل الخاطر عن حفظ مراسم الروایة و یصرف النفس عن ضبط مواحب الدراية، فلیعذرنی یدیم الله إفضاله وقت تشریفه تلك الأجزاء بمطالعته أیاما علی ربع القلم و عدول الید عن منهج الصواب فإنّ الأمور معذور و عثاره مغفور، حرره یحیی بن أحمد الطوسی محمّداً، الکاشی مولداً، - غفرالله ذنوبه و ستر علیه عیوبه - يوم العشرين من جمادی الأولى لسنة ثلاث و أربعین و سبعمائة الهجرية، بحروسة یزد فی الخانقاه الذی أنشأها الصاحب السعيد المغفور، بانی مراسم الخیرات، رشیدالدین فضل‌الله، تقبل الله منه الخیرات».

۲۱۶. حلّ مشکلات الإشارات و التّنبیّات = شرح الإشارات و التّنبیّات (۱۰)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۲۴۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰هـ *عنوانها و نشانیها: شنگرف (برخی نانوشته) *نوع کاغذ: شرقی سفید نخودی *تعداد برگ: ۱۸۶ *تعداد سطر: ۲۰ *اندازه متن: ۱۹×۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴×۲۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، نسخه بدلها با نشان «خل» در حاشیه آمده، آثار رطوبت در برخی برگها مشاهده می‌شود، برگ نخست اندکی آسیب دیده و مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۷۷۱۲»

۲۱۷. حلّ مشکلات الإشارات و التّنبیّات = شرح الإشارات و التّنبیّات (۱۱)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۲۴۱».

انجام: «همچون نسخه ۶۵۱۱».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق (متن: نسخ) *نام کاتب: محمّدامین بن محمّد، هزار جریبی زین‌آبادی *تاریخ کتابت: محرّم سال ۱۲۳۳ *محل کتابت: دارالسلطنه اصفهان، محله خواجه *عنوانها و نشانیها: مشکى و درشت‌تر از متن *نوع کاغذ: فرنگی سفید و آبی *تعداد برگ: ۵۹ *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن:

۹×۱۴ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۶/۵×۲۲/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج مشکی
ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: بخشی از عبارات در حواشی نگارش یافته، برگ نخست اندکی آسیب
دیده و مرمت شده. حاشیه برگها اندکی فرسوده گردیده است.

شماره نسخه: «۸۵۸۰»

۲۱۸. حل مشکلات الإشارات و التنبیهاث = شرح الإشارات و التنبیهاث (۱۲)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۲۴۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ (دو گونه، بخشی بی نقطه) * نام کاتب: ناشناخته
* تاریخ کتابت: پیرامون سده ۸ هـ * عنوانها و نشانها: شنگرف (برخی نانوشته)
* نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم * تعداد برگ: ۲۰۰ * تعداد سطر: ۲۷ * اندازه
متن: ۱۱×۱۹/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۴ سانتیمتر * نوع جلد: دو رو
تیماج: برون: بنفش تیره، مجدول به زر، درون: زرشکی مجدول به زر.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه
نویسی دارد، نسخه بدلها با نشان «خ» در حاشیه آمده، لبه برگها فرسوده شده، برگ
دوم اندکی آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۱۰۰۴۶»

۲۱۹. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیهات = شرح الإشارات و التنبیهات (۱۳)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۲۴۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «فی شهر شعبان المعظم سنة ثمان و تسعين و ثمانائة قد اتفق الفراغ من تحرير الكتاب...» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: شعبان ۸۹۸ *عنوانها و نشانیها: قرمز (برخی عناوین نانوشته) *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۴۲ *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۹ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸/۵×۲۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج آجری، مجدول (یک لا).

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، نسخه بدلا با نشان «خل» در حاشیه آمده، حاشیه برگها رطوبت و آسیب دیده سپس مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۱۰۷۱۶»

۲۲۰. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیهات = شرح الإشارات و التنبیهات (۱۴)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۶۲۴۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «وفق الله تعالى توفيقاً باتمام هذه النسخة الشريفة تميماً...» فی تاریخ شهر صفر ختم بالخیر و الظفر اللهم اغفر لکاتبه و لقرابه و لمن نظر الیه بحق محمد و أهل بيته رضوان الله علیهم أجمعین...» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب:

ناشناخته * تاریخ کتابت: صفر ۸۴۴ * عنوانها و نشانیها: شنگرف * نوع کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۳۲۹ * تعداد سطر: ۲۱ * اندازه متن: ۸×۱۳ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۲/۵ سانتیمتر * نوع جلد: مقوایی باروکش کاغذی آبی، عطف و گوشه: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «م» دارد، با نشان «بلغ» مقابله شده، نسخه بدلا با نشان «خ» در حواشی آمده، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده و فرسوده شده، چند برگ از انجام آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۱۰۷۳۱»

۲۲۱. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیّات = شرح الإشارات و التنبیّات^۱ (۱۵)

(فلسفه، عربی)

آغاز: ناقص «إشارة: قد يجوز أن يكون مهية الشيء سبباً لصفة من صفاته...؛ هذه مقدّمة أخرى بمسئلة التوحيد ومثال كون الشيء سبباً لصفة من صفاته كون الإثنيّة سبباً لزوجة الإثنين...».

انجام: «والحدود المشتركة بين المقادير، لا يكون أجزاء لها و الآ لكان التّصنيف تثليثاً، بل هي موجودات مغايرة لما هي حدوده بالتنوع، فإذن قد ظهر فساد الحجّة المذكورة على إثبات الجزء».

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: [محمدکاظم بن محمدحسن، تویسرکانی] * تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲هـ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع

۱. این نسخه مشتمل بر بخش اندکی از شرح الإشارات و فقط شامل فصل «۱۷»، نمط «۲»

کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده * تعداد برگ: ۳۰ (۱۲۴ الف - ۱۵۳ الف)
 * تعداد سطر: ۱۵ * اندازه متن: ۶×۱۲/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۲×۱۹ سانتیمتر
 * نوع جلد: تیماج زرشکی تیره با ترنج، زمینه گل و بوته.
 ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حواشی برگها اندکی رطوبت دیده است.
 شماره نسخه: «۱۱۰۷۰/۱۴»

۲۲۲. حلّ مشکلات الإشارات و التّنبیّات = شرح الإشارات و التّنبیّات (۱۶)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۱۱۸۷».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «و قد فرغ... محمّد مفید بن محمّد تقی الحسینی... فی سابع
 عشر شهر شوال، سنه اثنین و ثمانین و ألف من الهجرة» * نوع خط: نسخ * نام کاتب:
 محمّد مفید بن محمّد تقی، حسینی * تاریخ کتابت: ۱۷ ماه شوال ۱۰۸۲ * عنوانها و
 نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده * تعداد برگ: ۲۶۸ * تعداد
 سطر: ۲۱ * اندازه متن: ۹×۱۶ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۷×۲۵ سانتیمتر * نوع جلد:
 مقوایی با روکش پارچه مشکی، عطف: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی اندکی با نشان «ص، منه، مع»
 دارد، مهر بیضی «عبده غفور بن ابراهیم» و «عبده مرتضی» در آغاز و انجام نسخه
 آمده، حاشیه برخی برگها رطوبت دیده و فرسوده شده و برگ نخست آسیب دیده و
 مرمت شده است.

شماره نسخه: «۱۱۳۶۴»

۲۲۳. حلّ مشکلات الإشارات و التنبیّات = شرح الإشارات و التنبیّات (۱۷)

(فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۱۱۸۷».

انجام: «و تکرار المعاودة الى تعقل كلّ واحد منها، فهو ليس بمستعدّ لإدراك العلوم النظریّة و لتعلّمها و بالله التوفیق و العصمة، هذا آخر المنطق».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «و فرغت من کتابته، حين الظهر، يوم الإثنين سابع عشرين شهر ذی‌قعدة الحرام سنة أربع و سبعین و ثمانمائة» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: ذی‌القعدة ۸۷۴ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۱۳ (۳ب - ۱۱۵ب) *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۴/۵×۱۰/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹×۱۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی ضری با ترنج گل و بوتّه.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی با نشان «سید شریف» دارد، حاشیه برگها اندکی فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۱/۴۳۰۹»

۲۲۴. حلّ مشکلات المعینیّة = شرح الرسالة المعینیّة (۱) (اخترشناسی، فارسی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله على إفضاله و الصلوة على خير خلقه محمد المصطفى وآله، چنین کوید مقررّ این فصول... که چون عنایت ربّانی حجاب انتظار از پیش چهره مراد محرّرّ این سواد برداشت...».

انجام: «از جنوب بسوی سمت بر کشیدیم چنانکه در این شکل ظاهر است که بر صفحه دیگر است، و الله أعلم بالصواب و إليه المرجع و المآب».

گزارش متن: خواجه نصیرالدین، رساله‌ای را به نام معینیّه در اخترشناسی، به نام ابوالشمس معین‌الدین بن ناصرالدین محتشم، تألیف کرده، سپس همان رساله را

خودش شرح نموده است، این کتاب همچون خود معینیّه و اخلاق ناصری دارای دو دیباچه می‌باشد، یکی نخستین، که خواجه در آن از همان پادشاه زاده ایران یاد نموده و دیگری که کوتاه است و در آن هیچ نامی از وی برده نشده است، به علت اینکه نام و نشانی از آیین اسماعیلیه و یادی از فرمانروای صباحی در آن نشده باشد. خواجه در این کتاب از منتهی الادراک عبدالجبار خرقی مروی (م ۵۵۳هـ) یاد کرده است. تاریخ نگارش آن می‌بایست پس از سالهای «۶۳۲ و ۶۳۳هـ» بوده باشد. نسخه‌های بسیاری از این رساله در برخی کتابخانه‌ها موجود است، یکی از نسخه‌های نفیس آن نسخه مورخ ۸۹۷هـ است که به شماره «۲/۹۳۴» در این کتابخانه موجود می‌باشد. همچنین نفیس‌ترین و کهن‌ترین نسخه آن مورخ شعبان سال ۶۵۸هـ که در حیات خواجه کتابت شده، در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود می‌باشد. این رساله به کوشش مرحوم استاد محمدتقی دانش پژوه، از سوی انتشارات دانشگاه تهران، در سال ۱۳۳۵ش به چاپ رسیده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تَمَّتْ فِي شَهْرِ رَبِيعِ الْمَوْلُودِ، مِنْ شَهْرِ سَنَةِ تِسْعِ وَ سَبْعِينَ وَ مِائَتِينَ بَعْدَ الْأَلْفِ، سَنَةِ ۱۲۷۹» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: ماه ربیع‌الاول سال ۱۲۷۹ *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۲۴ (۷۵ ب - ۱۹۸ الف) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۹×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول، ضربی.

ویژگیها: دارای اشکال و جداول با قرمز در برخی برگها، حواشی نانوشته مانده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۸۸.

شماره نسخه: «۱۰۱۵/۷»

۲۲۵. حلّ مشکلات المعینیّة = شرح الرسالة المعینیّة (۲) (اخترشناسی، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخبستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق، *نام کاتب: سیّد حسین حسنی [لاریجانی]

نیارکی *تاریخ کتابت: ربیع الثانی ۱۲۲۸ *عنوانها و نشانها و اشکال: قرمز *نوع

کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۶ (۲۷ب - ۲ب) *اندازه متن: ۱۵×۲۶/۵ سانتیمتر

*اندازه جلد: ۲۲/۵×۳۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

شماره نسخه: «۸۲۱۵/۲»

۲۲۶. حلّ مشکلات المعینیّة = شرح الرسالة المعینیّة (۳) (اخترشناسی، فارسی)

آغاز: «بسمله، بعد از تحریر رساله معینیّه در هیأت، یکی از بزرگان کی ان رساله

باقترح او تحریر کرده بود از قرات آن رساله رغبت نمود...^۱ فصل دویم انکه چون

تمام عرض کوکبی از ثوابت زیادت از فضل... در باب سیوم از مقالت دوم این معنی

کفته آمده است کی گاه بود کی کوکبی...».

انجام: «فصل در انک فلك خارج مرکز جهت افتاب... تدویر اختیار کردند در باب

چهارم از مقالت پنجم کفته آمده است... حاصل می‌شود، إلاّ انک خارج...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت:

[سال ۱۰۷۸هـ (۵۲ب)] *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد

برگ: ۲ (۱ب - ۲ب) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۷×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد:

۱۳×۹ سانتیمتر *نوع جلد: مشمّع قهوه‌ای، عطف: تیماج قهوه‌ای.

۱. این رساله جز مقدمه ارزشمند و اندک آن که در بیشتر نسخه‌ها وجود ندارد! چند برگ از آغاز

آن از قلم کاتب افتاده است، لیکن در ادامه با دیگر نسخه‌های حلّ مشکلات المعینیّه همخوانی

ویژگیها: برگها مجدول به قرمز، اشکال هندسی به قرمز در حاشیه ترسیم شده است.
شماره نسخه: «۸۲۹۵/۱»^۱

۲۲۷. حلّ مشکلات المعینیّة = شرح الرسالة المعینیّة (۴) (اخترشناسی، فارسی)
آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: [سال
۸۹۷هـ (۲۹ الف)] * عنوانها و نشانیها: سنگرف * نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره
زده، * تعداد برگ: ۹ (۲۹ ب - ۳۷ الف) * تعداد سطر: ۲۵ * اندازه متن: ۱۷ × ۱۱/۵
سانتیمتر * اندازه جلد: ۲۵ × ۱۸ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج دارچینی ضربی، با ترنج
زمینه گل و بوته و طرح اسلیمی.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، اشکال هندسی با
قرمز در برخی برگها ترسیم شده و جای برخی اشکال سفید مانده. اندکی رطوبت و
آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۹۳۴۰/۲»

۲۲۸. حلّ مشکلات المعینیّة = شرح الرسالة المعینیّة (۵) (اخترشناسی، فارسی)
آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «تمت الرسالة... بحمدالله تعالی و حسن توفیقه فی چهارم
شهر ربیع الاول سنة ۱۰۶۷» * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ
کتابت: ۴ ربیع الاول ۱۰۶۷ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: شرقی نخودی
ضخیم * تعداد برگ: ۱۹ (۸۹ ب - ۱۰۸ الف) * تعداد سطر: ۱۵ * اندازه متن:

۱. بر اساس فهرست اصلاح شده است.

۶/۵×۱۲/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۳×۱۹/۵ سانتیمتر * نوع جلد: دو رو تیماج؛ برون: زرشکی ضربی، مجدول به زر، با ترنج و سرترنج زمینه طلایی و گل و بوته و طرح اسلیمی؛ درون: قهوه‌ای مجدول به طلا.

شماره نسخه: «۱۲۴۳۹/۴»

مجموعه

۲۲۹. خیریة الوجود = جواب مسئله فی خیریة الوجود (۱) (فلسفه، عربی)
آغاز: «بسملة، مسأله سئلت عن المولى نصیرالدين محمد...؛ الحكماء أعطونا أنّ الوجود خیریة و کمال الوجود خیریة الوجود...؛ الجواب منه، فأقول: إنّ ما نقله من الحكماء، فهو كما قاله...».

انجام: «و إلى ما هو خير لا لذاته و الخیر لذاته هو الأحد الحقّ الذى هو وجود قائم بذاته تامّ بنفسه و ماعداه...» ناتمام.

گزارش متن: پاسخ پرسشی است از خواجه نصیر در اینکه حکما می‌گویند: «وجود خیر و عدم شرّ است پس چگونه مردم گاهی آرزوی مرگ می‌کنند» وی، قول حکما را در این خصوص صحیح دانسته است، نسخه‌ای از این رساله در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران، به شماره «۸۷۱» موجود می‌باشد.

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: [علامه محمدباقر بن محمدتقی مجلسی اصفهانی] * تاریخ کتابت: [سال ۱۰۵۷ هـ] * محل کتابت: [اصفهان] * عنوانها و نشانیها: مشکی * نوع کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۱ (۶۷ الف) * تعداد سطر: ۱۷ * اندازه متن: ۷×۱۴/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۷/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج مشکی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: رساله در یک برگ نگارش یافته و حواشی نانوشته است.

۱. این نسخه نفیس به خط مبارک علامه مجلسی است که در زمان جوانی در اصفهان کتابت نموده است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۲۵.

شماره نسخه: ذیل «۵۱۰۱/۸»

مجموعه

۲۳۰. خیریة الوجود = جواب مسئله فی خیریة الوجود (۲) (فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «خیر من عدم الخیر الكثير مع عدم الشرّ القلیل، إذ لولا ذلك لما اقتضت الحکمة الإلهیة وجوده لذلك، فهذا ما حضرني في هذه المسئلة و الله تعالى ولیّ التوفیق».

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: پیرامون سده ۹ هـ * عنوانها و نشانیها: شنگرف، نوع کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۲ (۲۰۰ الف - ۲۰۱ ب) * تعداد سطر: «میانگین» ۲۲ * اندازه متن: «میانگین» ۹×۱۴ سانتیمتر * اندازه جلد: ۲۲/۵×۲۳ سانتیمتر * نوع جلد: مشمع قهوه‌ای؛ عطف: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: اندکی حاشیه نویسی دارد، بخشی از حواشی در برش ناجا هنگام بازسازی نسخه از میان رفته، حواشی برگها وصلی شده است.

شماره نسخه: «۱۲۳۸۸/۱۵»

مجموعه

۲۳۱. دوازده امام علیهم السلام = صلوات دوازده امام علیهم السلام = إنشاء

الصلوات علی أشرف البریّات و عترته علیهم السلام = إنشاء الصلوات و

التحیّات = صلوات چهارده معصوم علیهم السلام (۱) (دعا، عربی)

آغاز: «بسملة، اللّهم أنت الأوّل فلیس قبلك شیء... بسملة، اللّهم صلّ وسلّم وزد

وبارك علی النبیّ الأمّیّ العربیّ الهاشمیّ القریشیّ المکّیّ المدنیّ الأبطحیّ التهامیّ...».

انجام: «و حسبنا الله وحده و الصلوة والسلم على خير خلقه، محمد وآله و عترته أجمعين و سلم تسليماً كثيراً».

گزارش متن: انشائی زیبا و ادبی کوتاهی است، در صلوات و تحیات بر پیامبر اکرم صلوات الله علیه و آله و ائمه طاهرين عليهم السلام، نام رساله در منابع با عناوین گوناگون آمده و بارها به چاپ رسیده، نسخه‌های بسیاری از آن در کتابخانه‌ها موجود است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ مُعرب *نام کاتب: ناشناخته، به دستور میرزا جعفر بن میرزا علی محمد نوری *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۸۳ هـ (۳۲ ب)] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۱۸ (۲ الف - ۱۹ ب) *تعداد سطر: ۸ *اندازه متن: ۸×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج عتّابی، مجدول، ضربی.

ویژگیها: نسخه‌ای هنری و زیباست، دارای سرلوح مرصع زیبا با زمینه طلا و لاجورد با نقش و نگارهای رنگارنگ، برگها مجدول به طلا و مشکی با کمند طلائی. ↵ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۸۲.

شماره نسخه: ذیل «۲۸۲۹»^۱

۲۳۲. دوازده امام عليهم السلام = صلوات دوازده امام عليهم السلام = إنشاء الصلوات على أشرف البريات و عترته عليهم السلام = إنشاء الصلوات و التحیات = صلوات چهارده معصوم عليهم السلام (۲) (دعا، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ زیبایی مُعرب *نام کاتب: [احمد بن محمد مهدی اصفهانی (۱۲۱ ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۲۷ هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع

۱. بر اساس فهرست اصلاح شده است.

کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۱۳ (۳۸ الف - ۵۰ الف) * تعداد سطر: ۱۱
 * اندازه متن: ۴/۵ × ۱۰/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۸/۵ × ۱۵ سانتیمتر * نوع جلد:
 تیماج زرشکی، عطف: تیماج قهوه‌ای تیره؛ مغزی: تیماج قهوه‌ای روشن.
 ویژگیها: نسخه‌ای است هنری، برگها مجدول به مشکی با کمند طلائی.
 شماره نسخه: «۸۴۴۴»

۲۳۳. دوازده امام علیهم‌السلام = صلوات دوازده امام علیهم‌السلام = إنشاء
 الصلوات علی أشرف البریّات و عترته علیهم‌السلام = إنشاء الصلوات و
 التّحیّات = صلوات چهارده معصوم علیهم‌السلام (۳) (دعا، عربی)
 آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ مُعرب * نام کاتب: [محمّد موسوی به دستور آقای
 اعتماد حرم (۳۶ الف)] * تاریخ کتابت: [سال ۱۳۲۳ هـ] * عنوانها و نشانها: قرمز و
 لاجورد * نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده * تعداد برگ: ۱۵ (۸ ب - ۳۲
 الف) * تعداد سطر: ۷ * اندازه متن: ۷/۵ × ۱۲/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۳ × ۲۰
 سانتیمتر * نوع جلد: تیماج حنایی، مجدول.
 ویژگیها: نسخه‌ای هنری زیبایی است، برگها مجدول به طلا، لاجورد و قرمز با
 کمند طلائی، نسخه اندکی فرسوده شده است.

شماره نسخه: ذیل «۱۰۱۹۳»^۱

۲۳۴. دوازده امام علیهم‌السلام = صلوات دوازده امام علیهم‌السلام = إنشاء
 الصلوات علی أشرف البریّات و عترته علیهم‌السلام = إنشاء الصلوات و
 التحيّات = صلوات چهارده معصوم علیهم‌السلام (۴) (دعا، عربی)
 آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «اللهم صلّ علی دعوت النبویّة و أصول الحیدریّة و الشهاب الفاطمیّة و
 الصلابة الحسینیّة و الإستقامة الحسینیّة... الداعی الحجّة محمد بن الحسن [علیه
 السلام]...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون
 سده ۹هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱
 (۱ب) *تعداد کلّ سطور: ۳۰ *اندازه متن: ۱۷×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد:
 ۱۸/۵×۱۴ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی با ترنج زمینه آیه شریفه و این
 یکاد... (ترمیم در واحد مرمت این کتابخانه بزرگ).
 ویژگیها: برخی عبارات این نسخه، با سایر نسخه‌ها همخوانی ندارد، اندکی آسیب
 دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: ۱۲۸۷۴/۶

حجری

۲۳۵. دوازده امام علیهم‌السلام = صلوات دوازده امام علیهم‌السلام = إنشاء
 الصلوات علی أشرف البریّات و عترته علیهم‌السلام = إنشاء الصلوات و
 التحيّات = صلوات چهارده معصوم علیهم‌السلام (۵) (دعا، عربی)
 آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «و احشرنا معهم و فی زمرتهم و تحت لواء دولة محمد سیّد الأوّلین و الآخرین
 برحمتک یا أرحم الراحمین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ مایل به ثلث *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سده ۱۳هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۴ (۱ب - ۴ب) *اندازه متن: ۷×۱۱/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: قهوه‌ای، مجدول ضربی با لچک ترنج و سرترنج، عطف: و مغزی، تیماج قهوه‌ای؛ درون: زیتونی. ویژگیها: دستخط مولی محمد علم‌الهدی بن فیض کاشانی، در خصوص رساله در برگ نخست آمده، برگها مجدول به قرمز و لاجورد با کمند قرمز، حواشی برگها رطوبت دیده و اندکی فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۱۳۴۴۷/۱»

۲۳۶. ربط الحادث بالقدیم

(فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، قال الحكماء: العلة التي لا تتفك عن معلولها بتمامه و العلة الأولى هي مبدأ الأول، لجميع الموجودات وهي الواجبة الوجود لذاتها...». انجمام: «و کون کلّ حادث علة لزواله بالعرض و لوجود آخر بعده بالذات و الله أعلم بالصواب».

گزارش متن: رساله بسیار کوتاهی است در ربط موجودات حادثه به کردگار قدیم، مؤلف ضمن مباحث فلسفی و کلامی به توضیح موضوع پرداخته است، به سبب اختصار، متن آن در کتاب *احوال و آثار خواجه نصیر*، درج گردیده است. خواجه در این رساله از استاد خویش فریدالدین داماد نیشابوری یاد کرده است. یکی از نفیس‌ترین نسخه‌های این کتاب، نسخه شماره «۵۱۰۱/۶» این کتابخانه بزرگ می‌باشد که مرحوم علامه مولی محمدباقر مجلسی در جوانی به خط مبارک خود کتابت کرده است.

گزارش نسخه: * ترقیمه: «عفی الله عن باقر بن محمدتقی» * نوع خط: نستعلیق، * نام کاتب: [علامه] محمدباقر بن محمدتقی [مجلسی اصفهانی (۴۸)] * تاریخ کتابت: [سال ۱۰۵۷ هـ] * محل کتابت: [اصفهان] * عنوانها و نشانیها: مشکی * نوع کاغذ: شرقی نخودی * تعداد برگ: ۳ (۵۶ ب - ۵۸ الف) * تعداد سطر: ۱۷ * اندازه متن: ۷/۵ × ۱۳/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۰/۵ × ۱۷/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج مشکی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته. ویژگیها: حواشی نانوخته مانده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۴۱-۵۴۲.

شماره نسخه: «۵۱۰۱/۶»^۲

مجموعه

۲۳۷. رساله الطوسی إلى الکاتبی «الأولی» = جواب رساله نجم‌الدین الکاتبی «الاول» (فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، قال المولى... طالعت الرسالة التي عملها مولانا الأناج نجم الملة والدين علامة العصر أفضل العالم على الكاتبی القزوينی، أدام الله إفضاله، في المباحث المتعلقة بإثبات واجب الوجود لذاته، جلّت أسمائه...».

انجام: «فإنه يوجب بعدم المخصّص نفسه و هو محال فهذا ما عندي فيه و الله أعلم بالصواب و إليه المرجع و المآب».

گزارش متن: علی بن عمر کاتبی قزوینی رساله کوتاهی در اثبات واجب نگاشته و به خدمت خواجه نصیرالدین ارائه نموده، و خواجه ایراداتی که کاتبی بز دلیل حکما در اثبات واجب نموده، وارد ندانسته و اعتراضات وی را پاسخ داده، این رساله همان پاسخ می‌باشد.

۱. این رساله به خط مبارک علامه مجلسی است.

۲. بر اساس فهرست اصلاح شده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت في تاريخ ١٥ شهر رجب سنة ١٠٤٢ و انا العبد، عبدالواسع نجيب» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: عبدالواسع نجیب [بن محمد امین طیب] *تاریخ کتابت: ١٥ ماه رجب المرجب ١٠٤٢ *عنوانها و نشانیها: مشکى *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ٩ (١٣١ ب - ١٣٩ الف) *تعداد سطر: ١٤ *اندازه متن: ٧×١٢/٥ سانتیمتر *اندازه جلد: ١٠×١٧/٥ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج حنایی، مجدول.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و برخی نسخه بدلها با نشان «ل» در حاشیه نگارش یافته، حاشیه برگها اندکی فرسوده شده، مهر پدر عزیزم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ انجام آمده است.

شماره نسخه: «٥٠٩٤/٩»

مجموعه

۲۳۸. رساله الطوسی إلى الکاتبی «الثانیة» = جواب رساله نجم الدین الکاتبی «الثانی» (١)
(فلسفه = طبیعیات، عربی)

آغاز: «بسملة، قال مولانا الإمام أفضل حکماء الإسلام، نصیر الحقّ و الدّین، طوسی رحمه الله: سأل مولانا علامّة العصر نجم الدّین مدّظله، داعیه المخلص عن قول الشيخ الرئيس إنّ الحرارة يفعل في الرطب بياضاً و في ضدّه سواداً...»
انجام: «فهذا ما عندي في هذه المسئلة و التوفيق من كرمه أن يرشد داعیه المستفيد على ما فيه من الخلل و النقصان والله الموقّق الصّواب».

گزارش متن: یاسخ پرسشی است از نجم الدین دبیران کاتبی قزوینی از خواجه نصیر از گفته شیخ الرئيس سؤال نموده که «اثر حرارت در ماده مرطوب مایه سفیدی و در خشک مایه سیاهی می شود».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «حرّره العبد قاسم بن احمد في ٢٠ شهر ذی القعدة سنة ٩٢٩» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: قاسم بن احمد *تاریخ کتابت: ٢٠ ذی القعدة

سال ۹۲۹ *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۴ (۳۴ب-۳۷الف)، تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۶×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، مجدول با لبه برگردان. ویژگیها: تملکی با مهر دایره مخدوش، همراه مهر پدر بزرگوارم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) روی برگ انجام آمده است. شماره نسخه: «۳۶۲۷/۳»

۲۳۹. رساله الطوسی إلى الکاتبی «الثانیة» = جواب رساله نجم‌الدین الکاتبی «الثانی» (۲)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین». گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [زین‌العابدین بن شاه محمد استرآبادی (۵۴ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۰۶هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره شده *تعداد برگ: ۲ (۱۵۳الف-۱۵۴ب) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۵/۵×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول. ویژگیها: نسخه بدلها در حواشی آمده، حاشیه برگها رطوبت دیده و فرسوده شده است. شماره نسخه: «۱۰۸۸۲/۱۳»

۲۴۰. رساله الطوسی الی الکاتبی «الثالثة» = جواب رساله نجم‌الدین الکاتبی «الثالث» (فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، قال الإمام المحقق نصیر الملة و الدین... و قفت علی إفادة مولانا ألامام المعظم العالم المحقق نجم الملة و الدین، عزیز لإسلام و المسلمین بعد ما أوردت ما

سنع لی من الأسئلة و الأجوبة المتعلقة برسالته فی مباحث إثبات واجب الوجود لذاته، لاستفید من أفكار مزید الفوائد فعدت إلى إیراد ما فی خاطری...».

انجام: «و اما لم أورد جمیع کلامه آدام الله علی الولاء محافظه التطویل بل اقتصرت علی ما وقع فیہ البحث و المرجو من کرمه و حسن شیمه، قبول العذر و الله تعالی یدیم فضله و إفضاله بحقّ حقّه».

گزارش متن: پاسخ دوم خواجه نصیرالدین است بر نجم‌الدین کاتبی، وی پس از ملاحظه پاسخ نخست خواجه نصیر، پاسخی داده و برای بار دوم نزد خواجه نصیر ارسال کرده و از خواجه درخواست می‌کند که آن را مطالعه نموده و نظر خود را ارائه دهد، خواجه نصیر همین رساله را در پاسخ وی نگاشته است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ فی شهر رجب ۱۰۴۲» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [عبدالواسع نجیب بن محمدامین طیب] *تاریخ کتابت: ماه رجب ۱۰۴۲ *عنوانها و نشانها: مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۰ (۹۹ب- ۱۰۸الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۷×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰×۱۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج حنایی مجدول. ویژگیها: حواشی نانوشته مانده است.

شماره نسخه: «۵۰۹۴/۶»

۲۴۱. رسم و آئین پادشاهان قدیم (اخلاق، فارسی)

آغاز: «بسمله، پادشاه جهان مایه امن و امان از حضرت... اما درین ولایتهای عجم چون پادشاهان زود بزود بدل می‌شده‌اند... فصل: اما آنچه پادشاهان قدیم بوده است...».

انجام: «نام نیکو نزد خدای تعالی مزد و ثواب بسیار حاصل می‌کند ساهای بسیار نامتناهی بحقّ حقّه و الحمد لله ربّ العالمین و صلواته علی محمد و آله الطّیبین، تمّت».

گزارش متن: آئین و دستورات حکومت داری است که خواجه به نام هلاکوخان مغول تألیف نموده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: [محمد بن محمدباقر کاشانی (۹۲ الف)] *تاریخ کتابت: سال ۱۲۷۹ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده *تعداد برگ: ۴ (۹۳ ب - ۹۶ الف) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۹×۱۷ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول.
ویژگیها: حواشی نانوشته مانده است.

شماره نسخه: «۱۰۱۵/۵»

مجموعه

۲۴۲. رمل = قواعد علم رمل (۱) (علوم غربیه، فارسی)

آغاز: «بسمله، حمد بیعدّ و ستایش بلاحدّ من الأزل [إلى] الأبد، حضرت موجودی را که چندین هزار اشکال مختلف سعد و نحس از نقطه واحد در دایره وجود باظهار رسانید... اما بعد، چنین فرماید... که چون یرلیغ جهان مطاع عالم مطیع...»
انجام: «فصل، چون یرلیغ همایون صادر شده بود... معلوم کند بر همان طریق اما درین طریق دلالت بر توقّف باشد، اینست تسکین اصل بیوت که ذکر کرده شد والله أعلم».

گزارش متن: رساله کوتاهی است در قواعد رمل که در شانزده خانه به بحث پرداخته شده است، این رساله، به دستور یکی از سلاطین به رشته تحریر در آمده که در مقدمه به نام وی اشاره نشده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت علی ید محمد بن محمدباقر الکاشانی، عصر یوم الثلاثاء التاسع من المحرم الحرام سنة ۱۲۷۹» *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: محمد بن محمدباقر کاشانی *تاریخ کتابت: سه شنبه ۹ محرم الحرام ۱۲۷۹ *عنوانها و

نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره شده * تعداد برگ: ۳ (۹۰ الف - ۹۲ الف) * تعداد سطر: ۱۷، اندازه متن: ۹×۱۷ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۶×۲۲/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، برخی اشکال و علامات در حاشیه آمده است. شماره نسخه: «۱۰۱۵/۳»

مجموعه

۲۴۳. رمل = قواعد علم رمل (۲) (علوم غریبه، فارسی)

آغاز: «بسمله، حمد بیعدّ و ستایش بلاحدّ، حضرت موجودی را که چندین هزار اشکال مختلفه سعد و نحس...».

انجام: «پانزدهم... جماعت متمرّجست منسوب بعطارده... فصل چون یرلغ همایون صادر شده... افتاده».

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: [ملاً مرادعلی کربلابی (۱۷۷ الف)] * تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲ هـ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی نخودی * تعداد برگ: ۵ (۱ الف - ۵ ب) * تعداد سطر: ۱۳ * اندازه متن: ۵/۵×۹ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۵/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج چنایی. ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، مهر پدرم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) روی برگ نخست آمده، حاشیه برگها فرسوده و اندکی آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۴۶۳۵/۱»

مجموعه

۲۴۴. رمل = قواعد علم رمل (۳) (علوم غربیه، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [محمدباقر بن مرتضی طباطبایی (۹۷الف)] *تاریخ کتابت: سال ۱۳۰۰ هـ *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی نخودی با مارک تجارقی «اثر جدید عهد همایون» *تعداد برگ: ۲ (۵۸ب - ۵۹ب) *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: $8 \times 14/5$ سانتیمتر *اندازه جلد: 12×19 سانتیمتر *نوع جلد: تیماج آجری با ترنج زمینه گل و بوته. ویژگیها: حواشی نانوشته مانده است.

شماره نسخه: «۴۶۷۹/۳»

۲۴۵. رمل = قواعد علم رمل (۴) (علوم غربیه، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۴۶۳۵/۱».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۲ (۵۰ب - ۵۱الف) *اندازه متن: 10×16 سانتیمتر *اندازه جلد: 14×22 سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، ضربی، مجدول. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، آثار رطوبت بر فراز برگها مشاهده می‌شود، حاشیه برگها آسیب دیده است.

شماره نسخه: «۱۳۵۱۰/۲»

۲۴۶. زبدة الهیئة = سی‌باب (۱) (اخترشناسی، فارسی)

آغاز: «بسملة، بعد از ستایش آفریدکار و درود بر خاتم انبیاء، محمد مصطفی و بر اهلبیت و یاران او چنین گوید محرّر این مقالت و مسوّد این رسالت... که در بعضی سفرها جماعتی متعلّمان با استفادت علم هیئت...».

انجام: «باب سی‌ام... یکی بعد از دیگری چنانکه گفتیم و آن قدر درین مختصر... (۵۱) و در معرفت اجرام و ابعاد کواکب مختصری دیگر...» ناقم.

گزارش متن: رساله کوتاهی است در اخترشناسی که از سی فصل ترتیب یافته، خواجه خود در بخشی از دیباچه این کتاب چنین آورده است:

«چنین گوید محرّر «مؤلف» این مقاله و مصّف این رساله که در بعضی از سفرها جماعتی متعلّمان که بمثابت فرزندان بودند، بل عزیزتر، استفاده علم هیأت و استکشاف احوال افلاک و اجرام و معرفت اوضاع و حرکات کواکب میل نمودند، و آن را «زبدة الهیئة» نام نهاد و بنای آن بر سی فصل نهاد...»

نسخه‌های گوناگونی از این رساله در کتابخانه‌ها موجود است، از جمله نسخه شماره «۸۰۲۱/۵» این کتابخانه بزرگ که به سال ۸۲۳هـ در شهر هرات کتابت شده است. رساله زبدة الهیئة در سال ۱۳۲۲هـ با کتاب کائنات الجوّ چاپ و منتشر شده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [محمد مهدی خوانساری اصفهانی (۱۹ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۶۳هـ] *عنوانها و نشانیها و اشکال نجومی: قرمز، *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۱۵ (۸۱ ع - ۱۸۲ الف) *تعداد سطر: ۹ *اندازه متن: ۵/۵×۱۱/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۱۹/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج، برون: حنایی، ضربی، مجدول با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته با طرح اسلیمی؛ درون: مشکی.

۱. احتمالاً نسخه‌ای که از روی آن کتابت شده، افتادگی داشته یا آنکه قابل خواندن نبوده است.

لذا تا همین مقدار بسنده گردیده و ناقم مانده است.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، اشکال هندسی به قرمز در برخی برگها ترسیم شده است. یادآوری می‌شود: رساله زبده الهیة را شیخ نصیرالدین علی بن محمد بن علی که در کاشان زاده شده و در حله عراق سکونت داشته و به سال ۷۵۵هـ درگذشته است، به عربی ترجمه نموده و شیخ کمال‌الدین عبدالرحمن بن محمد بن العتایقی حلّی از شاگردان همین شیخ نصیرالدین این ترجمه عربی را به نام: «الشهدة فی شرح معرب الزبده» شرح کرده و در ۱۴ محرم سال ۷۸۸هـ آن را به پایان برده است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۹۰-۳۹۱.

شماره نسخه: «۶۳۱۳/۳»

۲۴۷. زبده الهیة = سی باب (۲) (اخترشناسی، فارسی)

آغاز: افتاده «... دایره از حرکت آن کره احداث کند که آن را مدار آن نقطه خوانند... (۸۴ الف) باب دوم در اجرام عالم و ترتیب آن بطریق اجمال، بدانکه عالم همه یک کره است مرکزش، مرکز زمین...».

انجام: «و این قدر در مختصر کفایت بود از علم هیأت و در معرفت اجرام و ابعاد کواکب، مختصری دیگر ساخته شود بتوفیق الله تعالی، بس اینجا سخن قطع کنیم، والله أعلم بالصواب و إليه المرجع و المآب».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمام شد این مختصر در روز دوشنبه پنجم شوال، سنه ثلاث عشرین و ثمانین، بهرات، علی ید احمد بن محمد بن حسن المرجانی، اصلح الله احواله» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: احمد بن محمد بن حسن، جرجانی *تاریخ کتابت: دوشنبه ۵ شوال ۸۲۳ *محل کتابت: هرات *عنوانها و نشانها و اشکال نجومی: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۷۷ (۸۳ الف - ۱۵۹ الف)

* تعداد سطر: ۱۵ * اندازه متن: ۶×۱۰/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۰×۱۷/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول، ضربی.
ویژگیها: اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم یافته، آثار رطوبت در برخی برگها مشاهده می‌شود، حاشیه برخی برگها آسیب دیده و مرمت شده‌اند.
شماره نسخه: «۸۰۲۱/۵»

۲۴۸. الزَّبر و البینات = استخراج اسامی چهارده معصوم علیهم السلام از آیه
تطهیر (۱) (علوم غریبه، عربی و فارسی)

آغاز: ««إِثْمَا» ۴۱۸ زبر ۹۲ بِنَات ۳۲۶، مُحَمَّد وَصِي بِحَقِّ عَلِي: ۴۱۸؛ «يريدالله»
۵۱۷ زبر ۲۹۰ بِنَات ۲۲۷، و امام الهمام الحسن ابن علي: ۵۱۷؛...».
انجام: ««تطهيراً» ۷۴۰ زبر ۶۲۵ بِنَات ۱۱۵، نقي و حسن عسكري: ۷۴۰».
گزارش متن: رساله بسیار کوتاهی است در استخراج اسامی چهارده معصوم
علیهم السلام از آیه تطهیر.

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ (آیات مُعرب) * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ
کتابت: پیرامون سده ۱۳ هـ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار
مهره زده * تعداد برگ: ۱ (۱۳۰) * تعداد کلّ سطور: ۱۹ * اندازه متن: ۶×۱۰/۵
سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۰×۱۵/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول،
ضربی يك لا.

ویژگیها: حواشی نانوخته مانده است.

شماره نسخه: «۱۱۹۸۸/۱۳»

۲۴۹. الزبر و البینات = استخراج اسامی چهارده معصوم علیهم السلام از آیه
تطهیر (۲)
(علوم غریبه، عربی و فارسی)

آغاز: «قال الله تبارك و تعالی: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا»؛ «إِنَّمَا» ۴۱۸، الزبر: إن م ا، ۹۲، البینات: ل ف و ن ی م ل ف، ۳۲۶؛ محمد وصی بحق علی: ۴۱۸؛...».

انجام: «تطهیراً» ۷۴۰، الزبر: ت ط ه ی ر ا، ۶۲۵، البینات: ا ل ف، ۱۱۵؛ و النقی و العسکری و المهدی الهادی: ۷۴۰».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: اواخر سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۱۶۰ الف) *تعداد کل سطور: ۲۹ *اندازه متن: ۵×۹ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای فرسوده، مغزی تیماج قهوه‌ای روشن، که پیش‌تر یک نیمه آن جلد کتابی دیگر بوده که اکنون به صورت عرضی بر این نسخه الصاق گردیده است و آثار یک ترنج نیز از جلد سابق که اکنون در عطف: کتاب جاگرفته، دیده می‌شود.

ویژگیها: حاشیه برگها آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۱۳۴۰۰/۲»

مجموعه

۲۵۰. زیج ایلخانی (اخترشناسی، فارسی)

آغاز: «بسمله، خدای تعالی جنکرخان را قوت داد و بادشاهی روی زمین او را تسلیم کرد و کسانی را کی ایل او شدند بنواخت و کسانی را کی درو یاغی شدند، مانند خانان ترکستان و خطا و سلطان خوارزم، همه را نیست کرد...».

انجام: «باب دوم از مقالات چهارم... و جدولها در عقب بیاوریم... الألوف السنین الألوف السنین...، د، ح، د، ح، الح، ك، طع، ح».

گزارش متن: زیج از نظر اختر شناسان نام کتابی است که حرکات کواکب و مانند آن که از رصد مشخص کنند، در آن ثبت نمایند و آن مُعَرَّب زیج به کاف فارسی است. «زیج» در لغت به معنی ریسمانی است که نقشبندان و تصویر نگاران نقوش جامها بر آن ترسیم کنند. و نیز قانون و راهنمایی است جهت جامه بافان که روش بافتن جامه‌های نقش‌دار را از طریق آن تشخیص دهند. و چون زیج، قانونی است برای اخترشناسان در شناختن نقوش و اوضاع و احوال فلکی و خطوط و جداول آنها و در طول و عرض شبیه به یک ریسمان زیج باشد که او نیز در طول و عرض در یکدیگر کشیده شده است. و چنانچه کیفیات نقوش جامها با آن ریسمان آشکار شود. کمیات حرکات کواکب نیز از جداول زیج آشکار گردد. لذا بدین نام نامیده شده است. و زیج که با جیم فارسی است از غلط‌های مشهور می‌باشد.^۱

آنگونه که در برخی از منابع موجود آمده: نخستین زیجی که در دوران اسلامی نگاشته شده است، مربوط به: ابوجعفر محمد بن موسی الخوارزمی از اخترشناسان مشهور نیمه دوم سده ۲ هجری، است. ابن ندیم^۲ دو زیج به نام خوارزمی ثبت کرده است. به هر حال زیج خوارزمی ساها مورد توجه و استفاده اخترشناسان معروف قرار داشته از جمله «قفطی»^۳ نوشته است که: مسلمة بن احمد مجریطی^۴ عنایتی به زیج خوارزمی داشته. ابوریحان بیرونی نیز به زیج خوارزمی توجه داشته و در آثار خود از آن زیج یاد کرده است. زیج خوارزمی تا اوایل سده ۷ هـ مورد توجه و استفاده بسیاری از اخترشناسان بوده لیکن پس از انتشار زیج ایلخانی خواجه نصیرالدین

۱. کشف اصطلاحات الفنون از تهاوی: ۶۷۳/۱.

۲. الفهرست: ۲۷۴.

۳. تاریخ الحکماء: ۳۲۶.

۴. ابوالقاسم مسلمة بن احمد مجریطی از اخترشناسان مسلمان و اسپانیایی مقیم مادرید بوده و به سال ۳۹۷ هـ درگذشته است.

طوسی، به زیج خوارزمی آنگونه که می‌بایست، عنایتی از سوی اخترشناسان نداشتند.

خواجه پس از اینکه کارهای بنای رصدخانه معروف مراغه و رصد بستن را به پایان برد، نتیجه‌ای را که از زحمتهای او و کوشش‌های وی و همکاریانش عاید شده بود، در کتاب معروف خود *زیج ایلخانی* درج کرد. *زیج ایلخانی* به فارسی است، به عربی نیز ترجمه شده و همانگونه که در بالا اشاره شد، مشتمل بر چهار مقاله می‌باشد. در مقدمه کتاب پس از معرفی آن چنین آورده است: خدای تعالی چنگیزخان را قوت داد و پادشاهی همه روی زمین او را مسلم کرد، و کسانی که ایل او شده بودند، بناخت، و افرادی را که در او یاغی شدند، همچون احنان ترکستان و خطای و سلطان خوارزم همه را نابود کرد و یاسای نیکو نهاد و بعد از آن چون خدای تعالی او را پیش خود برد از پسران او اوکتای قاآن بجای پدر نشست، و یاسای نیکو نهاد و خلق را در فراغت و آسایش بداشت و لشکرها بفرستاد و بعضی از کسانی را که یاغی شده بودند، ایل کرد؛ و بعد از چند سال که پیش خدای تعالی شد. پسر او کیوکخان که نوه چنگیز بود به پادشاهی به جای پدر نشست و خواست که کارهای مملکت بازبیند. مهلت نیافت روزگار او بسیار نبود، و چون عهد او به آخر رسید و او گذشته شد. به اتفاق اروغ بزرگوار ایشان منگوقا آن به پادشاهی همه جهان نشست و او پسر تولی‌خان بود که او پسر چنگیز خان بود. و چون بنهست یاسای نیکو نهاد. کارهایی که بی ترتیب شده بود به صلاح آورد و اندیشه‌های نیکو و باریک فرمود در همه نوعها، و از جمله ترتیبهای نیکو که فرمود برادر خویش هلاکوخان را از آب جیحون بدینجانب فرستاد و از هندوستان تا آفتاب فرو شدن به او سپرد؛ و چون او به مبارکی بدینطرف رسید ملحدان را قهر کرد؛ ولایتها و قلعه‌ها از ایشان بستد، و فدائیان ایشان را نیست کرد. و بعد از آن بغداد بگرفت، و خلیفه را برداشت و بعد از آن به شام رفت و تا در دمشق و مصر شد.

و کسانی را که یاغی بودند، نیست کرد و کسانی را که ایل شدند سیور غامشی فرمود و هنرمندان را در همه انواع بناوخت و بفرمود تا هنرهای خود ظاهر کنند... الخ».

چون دنباله مطالب خواجه بسیار است، لذا از ادامه آن صرف نظر می‌کنیم. زیج/ایلیخانی اثر فیلسوف، اختر شناس و دانشمند بزرگ اسلامی است که به فارسی ساده و شیوا بر رصد ابرخس و رصد بطلمیوس نگاشته شده، چون این اثر در زمان ایلیخانان مغول، هولاکوخان (م ۶۶۳هـ) و فرزند وی أباقاخان (م ۶۸۰هـ) انجام گرفته و از همکاری آنان بهره‌مند بوده، از این رو، آن را زیج/ایلیخانی نام نهاده است، می‌توان گفت این زیج، حاصل تلاش و مطالعات خواجه نصیرالدین طوسی و همکاران دانشمند وی می‌باشد، که برای تأسیس رصدخانه مراغه، نزد خواجه نصیر آمده بودند، از جمله مؤیدالدین عرضی، فخرالدین مراغی، فخرالدین اخلاطی و نجم‌الدین دبیران، خواجه با مشورت آنان رصدخانه مراغه را به سال ۶۵۷هـ، در مراغه بنا نهاد.

این کتاب دارای چهار مقاله و هر مقاله در چند فصل، بدین ترتیب می‌باشد: مقاله اول: در معرفت تواریخ که مشتمل بر یک مقدمه و دو باب است: مقدمه: در تاریخ‌های متداول آن زمان؛

باب اول: در شرح تاریخ فتا و معرفت سالها و ماهها و آن مشتمل بر دوازده فصل است؛

باب دوم: در بیان تاریخ‌های سایر اقوام.

مقاله دوم: در معرفت روش ستارگان سیاره و مواضع آنها در طول و عرض و توابع آن، در ۱۵ فصل؛

مقاله سوم: در معرفت اوقات و طالعهای هر وقتی، مشتمل بر ۱۴ فصل؛

مقاله چهارم: در باقی اعمال نجومی، مشتمل بر دو باب؛

باب اول: در آنچه متعلق به طوابع موالید دارد، در هفت فصل؛

باب دوم: در دلائلی که تعلق به طالع عالم دارد و مشتمل بر چهار فصل است.

زیج *ایلخانی* را برخی از دانشمندان شرح یا تلخیص نموده‌اند از جمله: ۱. کشف الحقایق تالیف: حسن بن محمد نیشابوری مشهور به نظام أعرج، يك نسخه بسیار کهن و نفیس آن که در سده ۸هـ کتابت شده، در این کتابخانه موجود می‌باشد. ۲. توضیح زیج *ایلخانی*، تألیف حسن بن حسین بن حسن شاهنشاه سمنانی منجم، این کتاب به سال ۱۶۵۲ میلادی در لندن چاپ و منتشر شده و عنوان لاتین آن چنین است:

Astronomica quaedam ex trad, shah cholgu Persae, Par John Greaves, London, ۱۶۵۲.

ضمناً نسخه‌ای از کتاب تحریر *ظاهرات الفلك* تالیف خواجه نصیر به شماره «۴۵۲۱/۷» مورخ نیمه نخست سده ۹هـ در این کتابخانه موجود می‌باشد که کاتب نسخه آن را از روی نسخه بسیار نفیسی مورخ ۷۲۱هـ که به خط حسین بن حسن شاهنشاه سمنانی از اخترشناسان نیمه نخست سده ۸هـ نگاشته شده است، کتابت کرده است. برخی تصور کرده‌اند که نسخه این کتابخانه به خط همان اخترشناس می‌باشد که صحیح نیست. ۳. *الزیج الحاقانی فی تکمیل الزیج الایلخانی*، تألیف: غیاث‌الدین جمشید کاشانی مدیر رصدخانه الغ بیک در سمرقند. ۴. *گزیده زیج ایلخانی* از: علیشاه بن محمد بن قاسم خوارزمی بخاری معروف به علاء منجم. ۵. شرح محمود شاه خلدجی. ضمناً دو ترجمه عربی از *زیج ایلخانی* در برخی منابع گزارش شده از جمله: ترجمه یحیی بن علی بن رفیع الحسینی و دیگری ترجمه شهاب‌الدین حلبی.

خواجه نصیر خود در مقدمه همین کتاب *زیج ایلخانی*، گزارش کوتاهی از تاریخ چنگیز و مغول و فرزندان وی را آورده است، و از همین مقدمه بر می‌آید که آغاز به کار رصدخانه مراغه سال ۶۵۷هـ / ۱۲۵۹م بوده است.

زیج خواجه طوسی در بسیاری از کشورها به ویژه در چین مورد توجه و استفاده بوده است و حتی پس از انتشار *زیج جدید الغ بیک*، تا مدت زیادی مورد استفاده بوده

نسخه‌های کهن این زیج بسیار نایاب می‌باشد. یکی از نفیس‌ترین نسخه‌های آن نسخه کتابخانه ملی پاریس است که نسخه دستی خواجه اصیل‌الدین حسن فرزند خواجه نصیرالدین طوسی بوده است. دو نسخه نیز در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود می‌باشد که یکی به سال ۸۷۲ هـ و دیگری در سال ۹۰۷ هـ کتابت شده‌اند. ضمناً سارتن در کتاب تاریخ علم دو ترجمه عربی از زیج ایلخانی را نام برده که اولی به نام حلّ الزیج ترجمه عربی از: یحیی بن علی بن رفیع الحسینی. و دومی ترجمه شهاب‌الدین علوی است که احتمال داده است وی ابوالعباس بن ابراهیم بن خلیل حلبی دمشقی باشد.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ قدیم *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: نیمه دوم سده ۷ هـ در حیات مؤلف *عنوانها و نشانها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۳۸ *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۱۲/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۴ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: نسخه‌ای بسیار نفیس و از کهن‌ترین نسخه‌های موجود است. این نسخه یکی از کهن‌ترین نسخه‌های موجود کتاب زیج ایلخانی است که به احتمال قریب به یقین در حیات خواجه نصیرالدین طوسی کتابت شده است، نسخه‌های بسیار کهن این اثر از اواخر سده ۷ و اوایل سده ۸ هـ بسیار نایاب و ارزشمند می‌باشد. نسخه موجود را اینجانب چند سال گذشته با مشقاتی برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمودم. که در حیات «خواجه نصیر» کتابت شده، دو برگ نخستین، در سده نهم هجری کتابت شده، در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، دارای جداول بسیار اخترشناسی است که برخی با قرمز نگاشته شده، مهر دایره «المتوکل علی الله الغنی...» پشت برگ «۱۲۶» دیده می‌شود، یک مهر بیضی در برگ نخست مخدوش شده، اندکی رطوبت دیده، حاشیه برگها، بر اثر فرسودگی آسیب دیده و مرمت شده است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۸-۴۳، ۴۰۹-۴۱۳؛ التذکره فی علم
 الهیة، عباس سلیمان؛ الذریعة: ۸۵-۸۴/۱۲؛ کشف الظنون: ۹۶۷/۲-۹۶۸.
 شماره نسخه: «۱۳۲۳۰»

۲۵۱. سیر و سلوک = اعتقادیّه (۱) (عرفان، فارسی)

آغاز: «بسمله، ربّ أنعمت فزد... بزرگترین نعمتی و جسیم‌ترین موهبتی که عموم
 بندگان را خداوند زمان... زمام حلّ و عقد... را در قبضه تقدیر و کف کفایه عالی
 قطب الحقّ والدّین أعلم علماء العالم و أفضل کملاء بنی آدم المظفر محمّد، أدام الله ظلال
 جلاله... نهاده اند...».

انجام: «و سایه بزرگوار، تا انقراض عالم، پاینده و آفتاب اجلال از افق کمال،
 تابنده والسّلام والسّلام».

گزارش متن: رساله‌ای است منسوب به خواجه نصیرالدین، بر وفق عقاید
 اسماعیلیه. علّت انتساب آن، عبارت محمّد الطوسی است که در مقدمه رساله آمده و
 این نمی‌تواند دلیل مستندی بر این امر باشد، برخی نیز گفته‌اند: زمانی که خواجه در
 زندان قلاع اسماعیلیه بسر می‌برده، به اجبار، این رساله را تألیف کرده، اگر این
 فرضیه درست باشد، بایستی تاریخ تألیف آن، قبل از ۱۷ جمادی الاول سال ۶۵۴
 باشد که هولاکوخان آنجا را تصرف کرده، نسخه‌هایی چند از این رساله، در
 کتابخانه‌ها موجود است و نیز از سوی انتشارات دانشگاه تهران به سال ۱۳۳۵ شمسی
 با کوشش آقای مدرّس رضوی چاپ و منتشر شده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «والسّلام رساله که جناب نصیرالملّۀ والدّین خواجه نصیر
 طوسی، رحمه الله در احوال سلوک خود و رسیدن بخدمت معلّم و توفیق یافتن بطلب راه
 حقّ و خلاص از مجازات و تعصّب باطل نوشته‌اند؛ قد تمّ فی تاسع شهر رجب المرجّب فی
 يوم السبت سنة ۱۲۶۲» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [اسدالله افشار (۳ب)]

* تاریخ کتابت: شنبه ۹ رجب المرجب سال ۱۲۶۲ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی * تعداد برگ: ۱۲ (۳۰ ب - ۴۱ الف) * تعداد سطر: ۱۴ * اندازه متن: ۶/۵ × ۱۲/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۴ × ۲۱ سانتیمتر * نوع جلد: دورو تیماج: برون مشکی؛ درون: قهوه‌ای، عطف و مغزی: تیماج قهوه‌ای. ویرگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، ادامه متن در هامش نسخه نگارش یافته است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۹۱.

شماره نسخه: «۳۱۱۹/۶»

چهارم

۲۵۲. سیر و سلوک = اعتقادیه (۲) (عرفان، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «بر حسب اشاره دوست فاضل محترم حضرت آقای ضیاءالدین ابن یوسف شیرازی^۱ دامت فیوضاته و توفیقاته، استنساخ این نسخه تکمیل شد و أنا الأحرر الحاجّ عبدالله ثقة الاسلامی تبریزی، روز چهارشنبه...» * نوع خط: نستعلیق (برخی آیات: نسخ) * نام کاتب: عبدالله ثقة الاسلامی تبریزی^۲، * تاریخ کتابت: چهارشنبه ۵ محرم الحرام سال ۱۳۵۹ هـ / ۲۴ بهمن ماه ۱۳۱۸ ش

۱. این نسخه از جمله نسخه‌های کتابخانه شخصی مرحوم آیت الله ابن یوسف شیرازی بوده است که اینجانب چند سال قبل مجموع نسخه‌های خطی کتابخانه آن مرحوم را که بالغ بر سیصد و اندی نسخه خطی بود، در شیراز از بازماندگان ایشان برای این کتابخانه بزرگ خریداری نمودم.

۲. عبدالله ثقة الاسلامی تبریزی از بستگان مرحوم آیت الله شهید حاج میرزا علی آقا ثقة الاسلام تبریزی، مؤلف کتاب ارزشمند مرآت الکتب می‌باشد که بر اساس نسخه‌های اصل موجود در این کتابخانه بزرگ تاکنون پنج جلد آن برای نخستین بار منتشر شده و بقیه نیز در حال انجام می‌باشد.

*عنوانها و نشانیها: مشکى و آبی *نوع کاغذ: فرنگی دفتری *تعداد برگ: ۱۶ (۵۸ب - ۷۳الف) *تعداد سطر: ۱۸ *اندازه متن: ۱۵/۵×۱۰/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۰/۵×۱۳ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی با ترنج زمینه گل و بوته. ویرگیها: حواشی نانوخته مانده است. شماره نسخه: «۱۱۲۹۴/۱۱»

۲۵۳. سیر و سلوک = اعتقادیه (۳) (عرفان، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *تاریخ کتابت: سده ۱۳هـ *عنوانها و نشانیها: ندارد *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۲۰ (۱ب - ۲۰الف) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۱۶×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۱۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکى ضربی مجدول.

ویرگیها: نسخه قلم خوردگی دارد، مهر حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) بر فراز برگ نخست آمده است. شماره نسخه: «۱۵۰۷۸/۱»

۲۵۴. سی فصل = معرفة التقویم (۱) (تقویم، فارسی)

آغاز: «بسمله، الحمد لله رب العالمین... أما بعد بدانکه این مختصریست که خواجه... تصنیف کرده، در معرفت تقویم مشتمل است بر سی فصل، فصل اول در حساب جمل و آن بر این ترتیب است...».

انجام: «منصرف از سعد و اما در شرا متصل بسعد و براین قیاس که اختصار نمودیم زیاد براین را در مطولات باید رجوع نمود، الحمد لله رب العالمین».

گزارش متن: رساله کوتاهی است در معرفت تقویم و چون مشتمل بر سی فصل بوده، به عنوان سی فصل مشهور شده. این رساله آنگونه که خواجه در فصل بیست و دوم آورده، به سال ۶۵۸هـ حدود یک سال بعد از آغاز کار رصد مراغه، به پایان رسیده.

در کشف الظنون چنین آمده: این رساله را خواجه به عربی و نیز به فارسی نگاشته است. آغاز نسخه‌های فارسی و عربی این رساله با یکدیگر همخوانی ندارند. نسخه‌های خطی این رساله در کتابخانه‌های مختلف، از جمله در این کتابخانه بزرگ افزون بر بیست نسخه وجود دارد. چون این رساله کوتاه و بسیار مفید می‌باشد، شروح بسیاری بر آن نگاشته شده، برخی از آنها به ترتیب زیر بر می‌شماریم:

۱. شرح سی فصل از: بدرالدین طبری از اخترشناسان سده ۹هـ تاریخ تألیف این شرح پیرامون سالهای ۸۲۴ تا ۸۲۵هـ بوده است. نسخه نفیسی از آن در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد.
۲. شرح محمد بن یحیی معروف به: علاء شیرازی. وی آن را در جمادی الآخر سال ۹۳۶هـ در شهر حلب سوریه به پایان برده است.
۳. شرح محمد بن محمد کاشغری^۱ در یک جلد، نسخه‌ای از آن در کتابخانه ملی ملک و نسخه دیگری در کتابخانه مرحوم شیخ الاسلام زنجانی و نسخه سوم در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره «۱۹۳» موجود می‌باشد.
۴. شرح فارسی دیگر از شارحی ناشناخته. نسخه آن در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره «۵۳۴۹» موجود می‌باشد و فهرست نگار آن را از آثار جلال‌الدین دوانی دانسته، لیکن شارح در آغاز چنین گوید: «و نوروز سلطانی در صد و بیست و پنجم از جلوس چنگیزخان روز آدینه هیجدهم ربیع الآخر سال ۷۲۷ از سال هجرت محمد مصطفی (ص) و از تاریخ رومیان سیزدهم آزار سال ۱۶۳۸، از عهد اسکندر. برابر با نوزدهم خرداد قدیم سال بر ۶۹۰ یزدگردی. الخ» و برای مطابقت تواریخ نوروز سال ۷۲۷ هجری را اختیار کرده. بایستی تألیف کتاب در همین سال بوده باشد. بنابراین نمی‌توان مؤلف را ملا جلال دوانی دانست.

۱. منسوب به شهر قدیمی «کاشغر» مرکز استان مسلمان نشین سین کیانگ در کشور چین.

۵. شرح موسوم به: *ربیع المنجمین*، از عالمی به نام میرزا رضی مستوفی ابن محمدشفیع که به سال ۱۰۶۹هـ در عهد سلطنت شاه عباس ثانی سی فصل را شرح کرده است. نسخه‌ای از آن در کتابخانه مدرسه سپهسالار (شهید مطهری) به شماره «۶۶۱» و در کتابخانه مجلس شورای اسلامی به شماره «۱۷۳» و در کتابخانه آستان قدس رضوی به شماره «۷۱۲۸» موجود می‌باشد. در پشت آغازین برگ نسخه کتابخانه مدرسه سپهسالار چنین آمده است: «کتاب ربیع المنجمین فی شرح فصول الثلاثین الف و صف و رشق و سود أقل الخلیفة ابن محمد سفیع محمد رضی، جعل الله أحسن یومیها غدھا بالنبی و آله». در کتاب *محافل المؤمنین مؤلف ربیع المنجمین* میرزا رضا آمده نه میرزا رضی. تاریخ تالیف *ربیع المنجمین* در منابع موجود سال ۱۰۶۹هجری آمده است. در مقدمه نسخه کتابخانه مجلس به جای نام شاه عباس ثانی، شاه صفی آمده که با تاریخ تالیف کتاب که سال ۱۰۶۹هـ می‌باشد، همخوانی ندارد، مگر آنکه بگوئیم شارح این شرح را قبل از این تاریخ به نام شاه صفی نگاشته، سپس در آن تجدید نظر نموده و به نام شاه عباس کرده است.
۶. شرح فارسی علی‌اکبر منجم شیرازی معروف به «نواب» که به سال ۱۲۳۰هـ نگاشته شده است. مرحوم هدایت در کتاب *ارزشمند مجمع الفصحا*، ج ۲، ص ۷ ضمن شرح احوال حاج علی‌اکبر منجم ملقب به: نواب و متخلص به: بسمل که از مردم شیراز است، از جمله آثار او شرح سی فصل خواجه را نام برده که به احتمال بسیار همین مؤلف باشد.
۷. شرح زکریا بن حسن موسوی، به عنوان: *معالم التجوم* که آن را به سال ۱۲۶۸هـ نگاشته است.

۸. شرح میرزا عبدالعلی بن احمد گوگانی^۱. وی ساها استخراج تقویم و پژوهش احکام اخترشناسی در استان آذربایجان شرقی را بر عهده داشته و در سال ۱۳۲۵ هـ درگذشته است. این شرح به سال ۱۳۲۲ هـ در حیات مؤلف در تبریز چاپ و منتشر شده است.^۲
۹. شرحی ناشناخته به فارسی. در دیباچه این شرح، شارح آن از انحطاط علم اخترشناسی در زمان خود انتقاد نموده و از سرنوشت خویش ابراز ناخشنودی کرده است. و از اینکه اوضاع کواکب را در سال ۸۲۴ هجری به تفصیل بیان کرده است، ظاهراً آن سال، سال تألیف و شرح آن می‌باشد.^۳
- گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد وفقی لإتمام هذه النسخة الشریفة... و أنا العبد العاصی محمد الحسینی، فی سنة ۱۲۷۶» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: محمد حسینی *تاریخ کتابت: سال ۱۲۷۶ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۳۲ (۸۷ ب - ۱۱۸ ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۵/۵×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن ضری، مجدول، با لچک ترنج، سرترنج زیبا با زمینه گل و بوته و طرح اسلیمی. ویزگیها: حاشیه نویسی اندکی با نشان «۱۲» دارد، جداول گوناگون و اشکال هندسی در برخی برگها با قرمز ترسیم شده است.
- رسالة سی فصل تاکنون چند بار چاپ و منتشر شده است، نخستین چاپ آن به صورت سنگی افزون بر یکصد سال گذشته در تهران منتشر شده است.
- ↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۹۱-۳۹۴؛ الذریعة: ۲۹۱/۱۲؛ کشف الظنون: ۲۰/۱. شماره نسخه: «۴۳/۳»

۱. گوگان بخشی است در آذربایجان شرقی پیرامون تبریز.

۲. دانشمندان آذربایجان، تألیف مرحوم تربیت، ۲۵۷.

۳. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه آستان قدس رضوی: ۲۲۳/۸، شماره «۸۸۳۳».

۲۵۵. سی فصل = معرفة التقویم (۲) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: تقی *تاریخ کتابت: سه‌شنبه ۲۶ جمادی‌الاولی ۱۲۳۷ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۳۱ (۱۳الف - ۴۳الف) *تعداد سطر: ۱۱ *اندازه متن: ۷×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع مشکی، عطف: تیماج مشکی. ویژگیها: اندکی حاشیه نویسی دارد، جداول اشکال هندسی در برخی برگها ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۶۴۳/۲»

۲۵۶. سی فصل = معرفة التقویم (۳) (تقویم، فارسی)

آغاز: «بسمله، الحمد لله المحول حول و الأحوال، المرجع فی المقصد و الآمال مقرر الأرزاق... این مختصریست در معرفت تقویم، مشتمل بر سی فصل...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۰ (۱۶۱ب - ۱۸۱الف) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۴×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۸/۵×۱۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع مشکی، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، رطوبت دیده و اندکی فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۶۹۶/۶»

۲۵۷. سی فصل = معرفة التقویم (۴) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت... فی يوم شنبه شهر ربیع الثانی من شهور سنة ۱۲۴۱» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [محمد بن حسین، خراسانی قرمینی «کرمانشاهی» (۴۵الف)] *تاریخ کتابت: سال ۱۲۴۱ هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۳۰ (۹۳ب - ۱۲۲الف) *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۷×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۲۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زیتونی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اشکال و جداول در برخی برگها ترسیم شده، جای برخی اشکال سفید مانده است. شماره نسخه: «۷۳۷/۴»

۲۵۸. سی فصل = معرفة التقویم (۵) (تقویم، فارسی)

آغاز: «بسمله، این مختصریست در معرفت تقویم مشتمل بر سی فصل، فصل اول در حساب جمل و آن برین ترتیب است...». انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰ هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم *تعداد برگ: ۶۹ (۱۵ب - ۸۳ب) *تعداد سطر: ۱۱ *اندازه متن: ۷/۵×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۱۸ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی کرم، عطف و مغزی: تیماج قهوه‌ای تیره فرسوده.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، اشکال هندسی و جداول در برخی برگها به قرمز ترسیم یافته است.

شماره نسخه: «۴۰۶۸/۲»

۲۵۹. سی فصل = معرفة التقويم (۶)

(تقویم، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «کتابه الفقیر عبدالحسین، ولد مرحمت و غفران پناه میرزا مسیح...» *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: عبدالحسین بن میرزا مسیح طبیب *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۳۵هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۹ (۵۱ب - ۶۹الف) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۸/۵×۱۵/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول یک لا.

ویژگیها: اندکی حاشیه نویسی دارد، جداول و اشکال هندسی، در برخی برگها با قرمز ترسیم یافته است. شماره نسخه: «۴۶۱/۶۴»

۲۶۰. سی فصل = معرفة التقويم (۷)

(تقویم، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الرسالة، فی ید میر عبدالرحیم بن میر نعمت‌الله الموسوی القزوینی، فی مدرسه حاجی التفات، من مدارس دارالسلطنة قزوین، فی سنة ثلاث و عشرون و مأتین بعد الألف من الهجرة النبویة...» *نوع خط: نستعلیق و نسخ *نام کاتب: سید عبدالرحیم بن نعمت‌الله موسوی قزوینی *تاریخ کتابت: ۱۲۲۳هـ *محل کتابت: مدرسه حاجی التفات - دارالسلطنة قزوین *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۱۳ (۷۵ب - ۸۸الف) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۹×۱۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول.

۱. این مدرسه که در حال حاضر موجود و طلاب علوم دینی در آن به آموزش معارف اسلامی

اشتغال دارند. به نام «مدرسه التفاتیه» مشهور می‌باشد.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، جداول حروف در برخی از برگها ترسیم شده، مهر بیضی «الواثق بالله الغنی عبدالرحیم الموسوی» در برگ انجام آمده، اندکی رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۶۹۶۸/۸»

حجری

۲۶۱. سی فصل = معرفة التقویم (۸) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت هذه الوجيزة العالية في دارالخلافة في مدرسة المحسنة في شهر ذي الحجة، من ثلث الثالث السنة الواقعة، في ثلث من العشر السابع من مائة الثالثة من ألف الثاني في هجرة النبوة و خاتم الرسالة...» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [محمدحسن بن مؤمن، کجوری^۱ (۳۵ الف)] *تاریخ کتابت: ماه ذی الحجة سال ۱۲۶۳ *محل کتابت: مدرسه محسنیه - دارالخلافه طهران *عنوانها و نشانها: مشکى و قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۲۶ (۳۵ب - ۶۰الف) *تعداد سطر: ۱۰ *اندازه متن: ۵/۵×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره ضربی، با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته زیبا با طرح اسلیمی زیبا.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، جداول حروف در برخی برگها ترسیم یافته، حاشیه برگها فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۷۵۱۱/۲»

حجری

۱. منسوب به کجور در استان مازندران که آب و هوای بیلاقی دارد و عالماتی چند در آن منطقه با عرصه وجود نهاده‌اند.

۲۶۲. سی فصل = معرفة التقويم (۹) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الرسالة... در یوم دوشنبه بیست و نهم صفر المظفر ۱۲۵۸...» *نوع خط: نستعلیق زیبا *نام کاتب: [فضل‌الله بن غلامعلی نوری میان‌رودی (۶۲ ب)] *تاریخ کتابت: دوشنبه ۲۹ صفر ۱۲۵۸ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید و آبی *تعداد برگ: ۳۴ (اب - ۳۴ الف) *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۸×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۱/۵ سانتیمتر.

ویژگیها: برخی عبارات در حواشی نگارش یافته، اشکال هندسی و جداول حروف در برخی برگها ترسیم شده، دو مهر بیضی «الراجی عبدالله» پشت برگ نخست و مهر پدر عزیزم حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) روی برگ نخست آمده، حاشیه برگها اندکی فرسوده شده است. شماره نسخه: «۷۵۴۶/۱»

۲۶۳. سی فصل = معرفة التقويم (۱۰) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت... علی ید احمد بن محمد بن حسن الجرجانی فی یوم الجمعة ثالث عشر ذی القعدة سنة سبع و عشرين و ثمانمائة» *نوع خط: نستعلیق، *نام کاتب: احمد بن محمد بن حسن جرجانی *تاریخ کتابت: جمعه ۱۳ ذی‌العقده ۸۲۷ *عنوانها و نشانیها: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۱ (۲۱ب - ۲۱الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۶×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول، ضربی.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، مهر «راضی بالله الغنی، عبده علاء الدولة الحسينی» در برگ نخست دیده می‌شود. شماره نسخه: «۸۰۲۱/۱»

۲۶۴. سی فصل = معرفة التقویم (۱۱) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «کاتب این کتاب از احکام و بعضی از خصوصیات این علم را در این کتاب الحاق نمود، فلیتدبر و لیطالع لیطالع علیه، اقل خلیقه... سید حسین الحسنی اللاریجانی التیارکی فی سنة ۱۲۲۷» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: سید حسین حسنی لاریجانی نیارکی *تاریخ کتابت: سال ۱۲۲۷ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۲۲ (۱۵۲ب - ۱۷۳الف) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۱۱/۵×۲۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۲/۵×۳۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، حاشیه نویسی دارد، جداول و اشکال هندسی در برخی برگها با قرمز ترسیم شده، حاشیه برخی برگها آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۸۲۱۵/۵»

۲۶۵. سی فصل = معرفة التقویم (۱۲) (تقویم، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۴۰۶۸/۲».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ الکتاب بعون الله و حسن توفیقه سنة ۱۰۸۳»، *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سال ۱۰۸۳ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز (برخی نانوشته) *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۶ (۱ب - ۲۶ب) *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۷×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۱۹/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج يك لا؛ برون: قهوه‌ای؛ درون: مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی و جداول گوناگون در برخی برگها ترسیم یافته، چند برگ نخستین و انجام آسیب دیده و مرمت شده، مهر پدر عزیزم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) پشت برگ نخست آمده است.

شماره نسخه: «۸۲۹۹/۱»

۲۶۶. سی فصل = معرفة التقويم (۱۳) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تم بتاریخ ۱۸ رمضان المبارک سنة ۱۰۷۲» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: ۱۸ رمضان المبارک ۱۰۷۲ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید و نخودی *تعداد برگ: ۳۲ (۹ب - ۴۰ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۷/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره ضربی با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی و جداول با قرمز در برخی برگها ترسیم شده، مهر پدر عزیزم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ انجام آمده و برگ انجام آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۸۳۰۰/۲»

۲۶۷. سی فصل = معرفة التقويم (۱۴) (تقویم، فارسی)

آغاز: «بسمله، امداد شکر و سپاس و اعداد... اما بعد حمدالله تعالی و نعت رسول علیه السلام... و این مختصریست در معرفت تقویم، فصل اول در معرفت اعداد و جمل و حساب آن بدین ترتیب است».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۲۰ (۷ب-۲۶الف) *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۸/۵×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن ضربی، باترنج، زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی و جداول با قرمز در برخی برگها ترسیم شده، مهر پدر عزیزم حضرت آیت الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در انجام آمده، حواشی برگ انجام اندکی آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۸۷۴۲/۲»

۲۶۸. سی فصل = معرفة التقویم (۱۵) (تقویم، فارسی)

آغاز: «بسمله، شکر و سپاس پادشاهی را که در ادراک عجایب صنایع او عقل عاقلان سرگردان است... اما بعد چنین گوید... در معرفت تقویم...»
انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد تمّ فی لیلة الخميس تاسع و عشرون شهر ذی حجة الحرام سنة ۱۱۱۷ بیلدة اصفهان فی بیت محمدرضا بیکا، الواقع فی محلة شمس آباد» *نوع خط: نستعلیق و شکسته نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پنجشنبه ۲۹ ذی الحجة ۱۱۱۷ *محل کتابت: اصفهان، محله شمس آباد، منزل محمدرضا بیکا *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۷ (۱۰۷ب - ۱۱۳الف) *تعداد سطر: ۲۳ (برخی چلیبا) *اندازه متن: ۱۰/۵×۱۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن.

ویژگیها: اشکال و جداول در برخی برگها ترسیم یافته، حاشیه برگها اندکی فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۹۳۲۵/۷»

مجموعه

۲۶۹. سی فصل = معرفة التقویم (۱۶) (تقویم، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۴۰۶۸/۲».

انجام: «اگر زیادت از این خواهند با کتب این علم رجوع کنند، ش: بیاید دانست که هر یک از کواکب دخانها منسوند بکاری و چون... و مجموع بدین قیاس باید کرد و سخن باینجا قطع کردیم، تمت الكتاب بعون الملك الوهاب».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت... علی ید... محمدعلی بن محمدکاظم خان شاملو فی دارالغزة تویسرکان، بتاريخ يوم شنبه، سلخ شهر ربیع الثانی من شهور سنة ۱۲۵۲» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمدعلی بن محمدکاظم خان شاملو *تاریخ کتابت: شنبه سلخ ربیع الثانی ۱۲۵۲ *محل کتابت: تویسرکان *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۵۸ (۵۳ب - ۱۱۰ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۷×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۱۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع، قهوه‌ای روشن، مجدول.

ویژگیها: نسخه بدلا با نشان «نسخه، ل» در حواشی نگارش یافته است.

شماره نسخه: «۹۴۵۳/۳»

مجموعه

۲۷۰. سی فصل = معرفة التقویم (۱۷) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد تمت الرسالة فی التاسع عشر من الجمادی الثانی للأخیر من الربیعین، من شهور السنة الثالثة من العشر السابع من المائة الثالثة من الألف الثانی...»

* نوع خط: نسخ * نام کاتب: [محمدعلی بن زین العابدین (۷۶ الف)] * تاریخ کتابت: ۱۹ جمادی الثانی ۱۲۶۳ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی سفید * تعداد برگ: ۲۴ (۳ب - ۲۶ب) * تعداد سطر: ۱۶ * اندازه متن: ۶/۵ × ۱۴ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۲ × ۲۱ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج دارچینی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، جای اشکال و جداول سفید مانده است، تملک محمداسماعیل با مهر بیضی «محمداسماعیل» همراه افزودگیهایی شامل احادیث و ادعیه و اشعاری چند، قبل از برگ نخست آمده است. شماره نسخه: «۹۵۸۹/۱»

۲۷۱. سی فصل = معرفة التقویم (۱۸) (تقویم، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۶/۶۹۶».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «نَمَّه علی سبیل الإستعجال... سبحانعلی حافظ...» * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: سبحانعلی حافظ تبریزی * تاریخ کتابت: سال ۱۰۵۵ هـ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی سفید * تعداد برگ: ۲۴ (۱۸۴ب - ۲۰۷الف) * تعداد سطر: ۱۵ * اندازه متن: ۷/۵ × ۱۳ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۲/۵ × ۱۹/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج سورمه‌ای، مجدول. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اشکال و جداول گوناگون در برخی برگها ترسیم یافته است.

شماره نسخه: «۹۹۵۱/۷»

۲۷۲. سی فصل = معرفة التقویم (۱۹) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: [سید اسدالله بن میرزا
بن احمد حسینی (۴۹ب)] *تاریخ کتابت: سال ۱۲۹۹هـ *عنوانها و نشانیها: مشکی
*نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۷ (۱ب - ۱۷ب) *تعداد سطر: ۱۵
*اندازه متن: ۶/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع
جلد: مشمّع سورمه‌ای، عطف: تیماج مشکی. شماره نسخه: «۹۹۸۳/۱»

۲۷۳. سی فصل = معرفة التقویم (۲۰) (تقویم، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۴۰۶۸/۲».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الكتاب في الرابع والعشرين من شهر جمادى الأولى،
کاتبه و مالکة علی بن محمد المهری جردی» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: علی بن
محمد مهری جردی *تاریخ کتابت: سال ۱۲۳۷هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکی
*نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۷ (۱۴ب - ۳۱الف) *تعداد سطر: ۱۲
*اندازه متن: ۸×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج
قهوه‌ای ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته. شماره نسخه: «۱۰۳۶۷/۲»

۲۷۴. سی فصل = معرفة التقویم (۲۱) (تقویم، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۴۰۶۸/۲».

انجام: «فصل سی‌ام در معرفت اصولی که بدان احتیاج افتند... و آن برجها و سنبله
و میزان اول قوس ممتزج، تمّت الكتاب بعون الملك الوهاب».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت في يوم شنبه، چهاردهم شهر ربیع الثانی، مطابق نیلان
نیل، سنه هزار و دوویست و چهل نه از هجرت نبوی (ص) حرّره محمدعلی بن میرزا
نصرالله...» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمدعلی بن میرزا نصرالله، اردبیلی

*تاریخ کتابت: شنبه ۱۴ ربیع‌الثانی ۱۲۴۹ (ئیلان‌ئیل) *عنوانها و نشانها: قرمز
 *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۱۵ (۲ب - ۱۷ب) *تعداد سطر: ۱۵
 *اندازه متن: ۶/۵×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵/۵×۱۹/۵ سانتیمتر *نوع جلد:
 تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول.

ویژگیها: حاشیه نویسی دارد، جداول گوناگونی در برخی برگها ترسیم شده، مهر
 مربع «أفوض أمری الی الله عبده محمدعلی» و مهر بیضی «محمدعلی» در برگ نخست
 آمده است.

شماره نسخه: «۱۱۱۲۵/۱»

۲۷۵. سی فصل = معرفة التقویم (۲۲) (تقویم، فارسی)

آغاز: افتاده «... کنند و بیشتر را فرا پیش دادند کمتر را فرا پس، یازده باشد، کب
 بیست و دو، لج سی و سه...».
 انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [صفرعلی بن میرزا محمد (۷۴ ب)]
 *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۳۳ هـ] *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید
 *تعداد برگ: ۱۷ (۱ الف - ۱۷ الف) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۶/۵×۱۰/۵
 سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، مجدول،
 عطف: تیماج حنایی.

ویژگیها: حاشیه نویسی دارد، با نشان «بلغ» تصحیح و مقابله شده، جداول
 گوناگون در برخی برگها ترسیم شده، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده و فرسوده
 شده، چند برگ نخستین آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۱۱۲۳۷/۱»

۲۷۶. سی فصل = معرفة التقویم (۲۳) (تقویم، فارسی)

آغاز: افتاده «...کنند تا سی روز شود آن را کیسه خوانند و ابتدا و آن تاریخ را از هجرت پیغمبر صلی الله علیه وآله وسلم گیرند... فصل پنجم...»
 انجام: «فصل بیست و یکم در وجود کواکب سبعة... و قسم اول از حمل مریخ که صاحب حمل است و قسم دوم بصاحب ثور یعنی زنده...» افتاده.
 گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۳هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۱۲ (الف-۷۶ب) *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۹/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول.
 ویژگیها: اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال و جداول گوناگون در برخی برگها با قرمز ترسیم یافته، نسخه اندکی فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۱۱۶۰۲/۴»

حجری

۲۷۷. سی فصل = معرفة التقویم (۲۴) (تقویم، فارسی)

آغاز: «بسمله، فصل ۱ در معرفت اعداد حمل... فصل اول در معرفت اعداد حمل و آن بدین ترتیب است...»
 انجام: «همچون نسخه نخستین».
 گزارش نسخه: *ترقیمه: «و قد تمّ فی يد أحقر العباد، میرزا عبدالباقی، (۱۲۴۱)»
 *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: میرزا عبدالباقی *تاریخ کتابت: سال ۱۲۴۱هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۸ (الف - ۱۹ب)، تعداد سطر: ۲۲ *اندازه متن: ۱۲/۵×۲۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۱/۵×۳۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج آجری مایل به قهوه‌ای روشن ضری، با ترنج، زمینه گل و بوته.

ویژگیها: فهرست فصلها، قبل از آغاز آمده، اشکال هندسی و جداول حروف در برخی برگها، ترسیم شده و جای برخی اشکال سفید مانده است.
شماره نسخه: «۱۳۰۹۷/۲»

۲۷۸. سی فصل = معرفة التقویم (۲۵) (تقویم، فارسی)

آغاز: افتاده «... شمس و قمر را نیز نیرین خوانند شمس را نیراً اعظم و قمر را نیر اصغر... فصل هشتم در بروج و اجزاء آن و سیر کواکب...»
انجام: «فصل بیست و هشتم در مدلولات کواکب... و مشتری کوکب قضاة و اشراف و اصحاب مناصب... و مریخ کوکب سپاهیان...» افتاده.
گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [لطف الله بن انوشروان (۷۸ الف)]
*تاریخ کتابت: اواخر سده ۱۰هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۶ (۲۹الف - ۳۴ب) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۹×۱۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴/۵×۲۳ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی با ترنج زمینه گل و بوته.
ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، برگها رطوبت دیده و فرسوده شده سپس مرمت گردیده‌اند.

شماره نسخه: «۱۳۲۱۵/۴»

۲۷۹. سی فصل = معرفة التقویم (۲۶) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».
گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: [ابوالقاسم بن محمد حسینی (۶۰الف)] *تاریخ کتابت: سال ۱۲۷۴هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۰ (۱۰۳ب - ۱۲۲الف)

*تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۶×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: میشن مشکی فرسوده، مجدول. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد. شماره نسخه: «۱۳۸۴۷/۱۲»

۲۸۰. سی فصل = معرفة التقویم (۲۷) (تقویم، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: سید محمدحسینی بن محمدصادق حسنی قزوینی *تاریخ کتابت: سال ۱۲۴۳ هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۸ (۴۹ ب - ۵۶ الف) *تعداد سطر: ۲۰ *اندازه متن: ۱۰×۱۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای مجدول یک لا.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد.

شماره نسخه: «۱۵۱۳۵/۵»

۲۸۱. شرح ثمره بطلمیوس = ترجمة مائة ثمرة^۱ = ترجمه ثمره بطلمیوس =
ترجمة كتاب ثمرة بطلمیوس = شرح كتاب الثمرة = شرح كتاب صد
کلمه بطلمیوس (۱) (اخترشناسی، عربی و فارسی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمین... و بعد چنین گوید مؤلف... که بحکم اشاره مخدوم و مخدومزاده مؤید مظفر منصور بهاءالدوله... کتاب ثمره بطلمیوس را پیارسی ترجمه کرده شد و آنچه مشکل می نمود بقدر فهم خود...».

۱. در کتاب ارزشمند فرج المهموم تألیف: ابن طاووس، نام این اثر را «تفسیر الثمرة» آورده است.

انجام: «اگر سیر نکند هم از آن اقلیم برخیزد، اینست تمامی کلمات کتاب ثمره و تفسیر آن و در آخر کتاب باین عبارت آورده‌اند: تمّ الكتاب الثمرة المسمی بالرومیة: انظورمنا و معناه المائة الکلمة و الله أعلم و أحکم و الحمد لله أولاً و ظاهراً و باطناً».

گزارش متن: شرح و ترجمه کتاب الثمرة بطلمیوس است، در احکام اخترشناسی که به خواهش حاکم اصفهان، خواجه بهاءالدین محمد بن شمس‌الدین وزیر انجام گرفته، و در ضمن مقدمه آن گوید: پس از تحریر و ترجمه این کتاب دو شرح بسیار قدیمی یکی تألیف: احمد بن یوسف مصری مهندس، منشی یکی از شاهزادگان آل طولون و دیگری تألیف: احمد بن علی الاصفهانی حاسب را فراچنگ آوردم، پس از مطالعه و بررسی، آنچه از مطالب لازم در آن دو شرح به نظر رسید بر ترجمه افزودم. خواجه این رساله را در سال ۶۶۳هـ به پایان برده است.

همانگونه که گفته شد «انظوریطا» يك کلمه یونانی است و ضبط آن در منابع موجود مختلف آمده از جمله: حاجی خلیفه در کشف الظنون به جای «انظورمطا» انظوریطا آورده. «بلوشه» در فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی پاریس گوید: «انظورمطا Andromeda» از غلط کاتبان است و بایستی این کلمه «اقطن ریطان» ضبط شود که معنی آن صد قول حکما است، زیرا این کتاب مرکب از صد قول باشد و این نام از این جهت بدان داده شده است.^۱ در کتاب فوات الوفیات نام این کتاب به غلط «شرح همزة بطلمیوس» آمده، و نیز در کتابهای: مطلع الشمس و نامه دانشوران و فلك السعادة که هر سه مأخذشان همان کتاب فوات الوفیات است، همین غلط تکرار شده و مسلماً کلمه «غره» غلط و صحیح آن «ثمره» می‌باشد. این کتاب نتیجه رساله‌های چندی است که بطلمیوس نگاشته است. و مجموعه آن رسائل را به عربی الکتب الأربع یا المقالات الأربع نامیده‌اند. آغاز ترجمه این کتاب چنین است: الحمد لله حمد الشاکرین، و الصلوة علی نبیّه محمد و آله اجمعین. پس از ذکر مقدمه بطلمیوس

۱. فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه ملی پاریس، صفحه ۵۱، شماره ۷۷۷.

Claude Ptolemy) با شاگردش «سورس» چنین گوید:

ما در پیش از این ایام جهت تو ای «سورس» چند کتاب ساخته‌ایم در شرح تأثیر کواکب در عالم ترکیب، که منفعت آن در شناختن حوادث پیش از وقوعش بسیار است. و این کتاب «ثمره» از آن جمله است، که آن کتابها که پیشتر از این ساخته‌ایم نظر نکرده باشد، و در علوم دیگر یعنی ریاضی. پس تو به وقوف بر این کتاب نیکبخت باشی. این مطلع کتاب و دیگر کتابها که در علم تقدمه معرفت، یعنی احکام نجومی ساخته است که یکی اربع مقالات است.

برخی پنداشته‌اند که بطلمیوس صاحب مجسطی غیر از بطلمیوس، مؤلف کتاب ثمره است. و این ظنّ خطاست، زیرا سخن وی در این موضع و در کتاب اربع مقالات که هر دو اشاره «سورس» شاگرد خود کرده مانند کتاب مجسطی است. گذشته از آن در کتاباً اربع مقالات صریحاً گفته شده که کتاب مجسطی را ساخته‌ام، و در همان کتاب مسائلی چند را به کتاب «مَجسطی» خویش احاطه کرده است، پس به طور مسلم این کتاب از آن بطلمیوس صاحب مجسطی است نه بطلمیوس دیگر.

حاجی خلیفه در کتاب کشف الظنون چندین شرح دیگر غیر از شرح و ترجمه خواجه نصیر بر کتاب الثمرة فی احکام التجوم نام برده است از جمله آنها شرح ابویوسف اقلیدسی، شرح ابو محمد شیبانی، شرح ابوسعید ثمالی، شرح ابن طیب جاثلیقی سرخسی و شرحی دیگر که یکی از اخترشناسان نگاشته و در آن آورده که از امیر ابی شجاع رستم بن مرزبان به سال ۴۸۵ هـ اخذ نموده است. مرحوم استاد زنده یاد دکتر ذبیح‌الله یکی از تألیفات خود کتابی به نام نافع الثمرة در شرح ثمره بطلمیوس نام برده و آن را از: ظهیرالدین محمد بن مسعود ابوالحماد غزنوی پنداشته است.

این شرح مشتمل بر صد عبارت و قول است و بدین جهت آن را به یونانی «انطوریطا» نامیده‌اند که معنی آن، صد کلمه می‌باشد، خواجه نصیر هر بخش از این کتاب را کلمه نامیده و سپس به ترجمه فارسی آن پرداخته است.

سراجنام در نهم جمادی الأولى سال ۶۷۰ آن را به پایان برده است، نسخه‌های بسیاری از این ترجمه، در برخی کتابخانه‌ها موجود است. از جمله کهن‌ترین نسخه آن مورخ سال ۶۷۱ هجری است که در کتابخانه ملی پاریس موجود می‌باشد و يك سال پس از تألیف کتاب کتابت شده است.

همچنین نسخه‌ای در کتابخانه آستان قدس رضوی دو نسخه و در کتابخانه مجلس شورای اسلامی يك نسخه موجود می‌باشد. در کتابخانه بزرگ آیت الله العظمی مرعشی نجفی - رحمت الله علیه - چند نسخه از این کتاب یکی از آنها بسیار نفیس و کهن مورخ سده ۸هـ به شماره «۱۱۹۲۵/۳» موجود می‌باشد. همچنین نسخه‌ای کهن مورخ ۷۲۵هـ که به شماره «۹۶» در کتابخانه شهر لیدن در هلند قرار دارد. نسخه‌ای نیز در کتابخانه ملّی ملک و نسخه‌ای در کتابخانه بادلیان در شهر آکسفورد انگلستان به شماره «Marsh ۶۸۳» موجود است. شرح ثمره بطلمیوس تاکنون بارها در ایران و هند چاپ شده و در سال ۱۳۷۷ش نیز با مقدمه و تصحیح و تحقیق جلیل اخوان زنجانی در تهران چاپ و منتشر گردیده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۹۲هـ (۵۰ الف)] *عنوانها و نشانیها: مشکى *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۳ (۲۱ ب - ۴۳ ب) *تعداد سطر: ۲۸ *اندازه متن: ۱۰/۵×۲۰ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴×۲۵ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش پارچه ترمه بنفش.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده و فرسوده شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۰۶-۴۰۷؛ کشف الظنون: ۳۵۶/۱.

شماره نسخه: «۳۸۶/۵»

۲۸۲. شرح ثمره بطلمیوس = ترجمة مائة ثمرة = ترجمه ثمره بطلمیوس =
 ترجمة كتاب ثمره بطلمیوس = شرح كتاب الثمرة = شرح كتاب صد
 كلمه بطلمیوس (۲) (اخترشناسی، عربی و فارسی)
 آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «... اینست تمامی کلمات ثمره و تفسیر آن و در آخر کتاب باین عبارت
 آورده‌اند، تمّ کتاب أنطورمطا ومعناه المائة كلمة والله أعلم».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [مسیح نوری الوازی (۶۶ الف)]
 *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۳۷هـ] *عنوانها و نشانیها: مشکى و قرمز *نوع کاغذ:
 فرنگی آبی *تعداد برگ: ۳۷ (۱۳۸ اب - ۱۷۴ اب) *تعداد سطر: ۲۲ *اندازه متن:
 ۹/۵×۱۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵/۵×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای
 روشن، مجدول.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد.

شماره نسخه: «۹۳۷/۷»

۲۸۳. شرح ثمره بطلمیوس = ترجمة مائة ثمرة = ترجمه ثمره بطلمیوس =
 ترجمة كتاب ثمره بطلمیوس = شرح كتاب الثمرة = شرح كتاب صد
 كلمه بطلمیوس (۳) (اخترشناسی، عربی و فارسی)
 آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱هـ *عنوانها
 و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۵۴ *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه
 متن: ۵/۵×۱۳ *اندازه جلد: ۹/۵×۱۷ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضری
 مجدول با ترنج و سرترنج گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح شده است.

تَمَلَّک ملاً رمضان علی به تاریخ ۱۱۱۷ و تَمَلَّکی بدون نام به تاریخ ۱۱۴۹ با مهر مرَبَّع «عبده توحید» و مهر مرَبَّع دیگر «رفعناه مکاناً علیاً» و مهر پدر عزیزم حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ نخست آمده، حواشی برگها اندکی فرسوده شده است. شماره نسخه: «۳۶۳۹»

۲۸۴. شرح ثمره بطلمیوس = ترجمه مائة ثمره = ترجمه ثمره بطلمیوس = ترجمه کتاب ثمره بطلمیوس = شرح کتاب الثمره = شرح کتاب صد کلمه بطلمیوس (۴) (اخترشناسی، عربی و فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «فی شهور سنة تسع و عشر، تسعمائة» * نوع خط: نسخ * تاریخ کتابت: پیرامون سال ۹۱۹ هـ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: شرقی * تعداد برگ: ۸۳ * تعداد سطر: ۱۱ * اندازه متن: ۶×۹ * اندازه جلد: ۱۵×۱۱/۵ سانتیمتر * نوع جلد: دورو، برون: تیماج قهوه‌ای ضربی مجدول با ترنج و سرترنج گل و بوته، عطف: مشکی، درون: تیماج قرمز.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدلها با نشان «ل» آمده، نسخه اندکی رطوبت دیده، تَمَلَّک شمس‌الدین محمد حسینی و مهر مرَبَّع «عبده شمس‌الدین محمد الحسینی» و تَمَلَّک محمداسماعیل بن شمس‌الدین محمد طیب حسینی به تاریخ ۱۲۳۴ و مهر مرَبَّع «العبد محمداسماعیل الحسینی و تَمَلَّکها و مهرهای مخدوش دیگر در برگ نخست آمده، برگ نخست اندکی آسیب دیده و مرمت شده است.

 شماره نسخه: «۴۰۵۲»

۲۸۵. شرح ثمره بطلمیوس = ترجمه مائة ثمره = ترجمه ثمره بطلمیوس = ترجمه کتاب ثمره بطلمیوس = شرح کتاب الثمره = شرح کتاب صد کلمه بطلمیوس (۵) (اخترشناسی، عربی و فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «فی خامس عشر ذیحجة الحرام سنة ۱۲۱۷» * نوع خط: نستعلیق * تاریخ کتابت: سال ذی‌الحجة ۱۲۱۷ هـ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: فرهنگی آهار مهره زده * تعداد برگ: ۱۹ (۸۲ الف - ۱۰۰ الف) * تعداد سطر: ۲۴ * اندازه متن: ۷/۵ × ۱۶/۵ * اندازه جلد: ۱۵ × ۲۲/۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج مشکی ضربی مجدول با ترنج و سرترنج گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، برخی عبارات در حاشیه نگاشته شده، حاشیه نویسی با نشان «۵، ۱۲» دارد. افزودگیهایی همراه جداول پس از انجام آمده است.

شماره نسخه: «۷۶۳۸/۲»

۲۸۶. شرح ثمره بطلمیوس = ترجمه مائة ثمره = ترجمه ثمره بطلمیوس =
 ترجمه کتاب ثمره بطلمیوس = شرح کتاب الثمره = شرح کتاب صد
 کلمه بطلمیوس (۶) (اخترشناسی، عربی و فارسی)

آغاز: «مانند نسخه نخستین با اندکی اختلاف در آغاز: «بسملة، الحمد لله حمد الشاکرین...»».

انجام: «و از صاحب سهم السعادة درازی و کوتاهی او شناسند و آن صاحب حدّ درجه طالع و صاحب حدّ درجه وسط السماء هر کدام که در...» افتاده.

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ (متن عربی: قرمز و ترجمه و شرح: مشکی) * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰ هـ * عنوانها و نشانیها: مشکی * نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک * تعداد برگ: ۱۳۳ * تعداد سطر: ۱۲ * اندازه متن: ۵/۵ × ۱۰/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۹ × ۱۲/۵ سانتیمتر * نوع جلد: مقوایی کرم، عطف: پارچه مشکی.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، برگها رطوبت دیده و اندکی فرسوده شده و برخی مطالب نیز آسیب دیده است.

شماره نسخه: «۹۴۷۵»

۲۸۷. شرح ثمره بطلمیوس = ترجمة مائة ثمرة = ترجمه ثمره بطلمیوس =
 ترجمة كتاب ثمره بطلمیوس = شرح كتاب الثمرة = شرح كتاب صد
 كلمه بطلمیوس (۷) (اخترشناسی، عربی و فارسی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله حمد الشاکرین... بقیه همچون نسخه ۹۴۷۵».

انجام: «همچون نسخه ۹۳۷/۷».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ (متن عربی: قرمز ترجمه و شرح: مشکی) *نام
 کاتب: [احمد البانی (۳۱۹ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۳۷هـ] *عنوانها و نشانیها:
 مشکی *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۳۱ (۲۰۰ ب - ۲۳۰ الف) *تعداد
 سطر: ۲۴ *اندازه متن: ۸/۵×۱۶ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶/۵×۲۳/۵ سانتیمتر
 *نوع جلد: تیماج مشکی ضربی با ترنج، سرترنج و لچک ترنج زمینه گل و بوته و
 طرح اسلیمی.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده است.

شماره نسخه: «۱۰۴۸۵/۵»

مجموعه

۲۸۸. شرح ثمره بطلمیوس = ترجمة مائة ثمرة = ترجمه ثمره بطلمیوس =
 ترجمة كتاب ثمره بطلمیوس = شرح كتاب الثمرة = شرح كتاب صد
 كلمه بطلمیوس (۸) (اخترشناسی، عربی و فارسی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله حمد الشاکرین... چنین کوید محرّر این مختصر... کی بحکم
 اشاره... کتاب ثمره بطلمیوس را بیارسی ترجمه کرده اند و آنج مشکل می نمود بقدر فهم
 خود بمقصود و مراد از آن اشارتی کرده شد...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ قدیم *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت:
 پیرامون سده ۸هـ *عنوانها و نشانیها: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی

*تعداد برگ: ۳۰ (۳۷ب- ۶۷الف) *تعداد سطر: در هامش (چلیبیا) *اندازه متن: در هامش (چلیبیا) *اندازه جلد: ۲۰/۵×۳۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، با ترنج (شمسه) سبک تیموری و لبه برگردان با شمشه‌ای مشابه سابق.
ویژگیها: نسخه‌ای نفیس و کهن است، برگها فرسوده شده و لبه‌های برگها آسیب دیده و بخشی از عبارات از میان رفته است. شماره نسخه: «۱۱۹۲۵/۳»

۲۸۹. شرح ثمره بطلمیوس = ترجمة مائة ثمرة = ترجمه ثمره بطلمیوس =
ترجمة كتاب ثمره بطلمیوس = شرح كتاب الثمرة = شرح كتاب صد
کلمه بطلمیوس (۹) (اخترشناسی، عربی و فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *تاریخ کتابت: سده ۱۲هـ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۴۵ (۱۱۱- ۱۵۵) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۸×۱۴ *اندازه جلد: ۱۴×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع مشکی، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: افزودگیهایی شامل بخشی از باب چهارم کتاب احکام الاعوام علیشاه خوارزمی معروف به علاء منجم در پایان آمده، نسخه اندکی رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۱۵۱۲۹/۵»

۲۹۰. شرح حدیث العلم = شرح رسالة العلم (۱) (عقاید، عربی)

آغاز: «بسملة، أتانی کتاب فی البلاغة منتهٍ إلى غاية لیست یقارب بالوصف...وردت رسالة شریفة ومقالة لطیفة... قال الإمام کمال‌الدین... البحرانی رحمة الله علیه: بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله علی ما أولانا من... و من ههنا ابتداءً لإمام کمال‌الدین أحمد بن مسعدة البحرانی فی المقال: بسم الله الرحمن الرحیم، إعلم أدام الله هدايتك أن المتكلمين أطبقوا بأن العلم تابع للمعلوم...».

انجام: «اتما آوردت هذه المسائل اقتفاء بکلام [م] أهل البحث عن هذه المسائل و لنختم الكلام ههنا والله ولى التوفيق، تمت».

گزارش متن: اصل رساله از ابوجعفر احمد بن علی بن سعید بن سعاده است که به اختصار آن را تألیف نموده، سپس شاگرد وی جمال‌الدین علی بن سلیمان بحرانی، استاد کمال‌الدین میثم آن را به خدمت خواجه نصیر ارسال داشته و درخواست نموده که آن را شرح نماید و خواجه نیز پس از شرح وافی آن را باز پس فرستاده است. نسخه‌های گوناگونی از این شرح، در برخی کتابخانه‌ها موجود است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت... حرره قاسم بن احمد فی ۲۰ ذی القعدة سنة ۹۲۹»
 *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: قاسم بن محمد *تاریخ کتابت: ۲۰ ذی القعدة ۹۲۹
 *عنوانها و نشانها: مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۳۵ (۱۰ب-
 ۳۴الف) *تعداد سطر: ۱۷، اندازه متن: ۶×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد:
 ۱۱/۵×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول با لبه برگردان.
 ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ» مقابله شده
 اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۷۵، ۵۹۸ - ۵۹۹؛ الدرریتة: ۲۸۸/۱۳
 شماره نسخه: «۳۶۲۷/۲»

۲۹۱. شرح حدیث العلم = شرح رساله العلم (۲) (عقاید، عربی)

آغاز: ^۱ «بسملة، إعلم آدم الله هدايتك وبعد أن المتكلمين أطلقوا القول أن العلم تابع للمعلوم...».

انجام: «اتما آوردت هذه المسائل، إقتفاءً لكلام أهل البحث عن هذه المسائل و لنختم الكتاب ههنا والله ولى التوفيق و نحمد حقّ حمده و الصلوة على محمد وآله خير خلقه و سلم تسليمًا كثيرًا».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد فرغ یحیی بن حاجی میرزا علی محمد الحسنی الاریجانی فی لیلۃ خمس و عشرين، من شهر رجب المرجب سنة ۱۳۰۹» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: یحیی بن میرزا علی محمد حسنی لاریجانی «سید الحكماء» *تاریخ کتابت: ۲۵ رجب ۱۳۰۹ *عنوانها و نشانیها: مشکى *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۲۱ (۸۷ب - ۱۰۷الف) *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۸×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷×۱۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، ضربی، مجدول يك لا، عطف: تیماج قهوه‌ای تیره. و یژگیها: حواشی نانوشته مانده است.

شماره نسخه: «۷۲۹۷/۱۰»

۲۹۲. شرح حدیث العلم = شرح رساله العلم (۳) (عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد فرغ من تسوید هذه الرسالة... شمس‌الدین محمد الجیلانی اللاهیجی فی عشرين من شهر محرم الحرام سنة ۱۰۷۳ فی بلدة پتنه فی بلاد الهند...» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: شمس‌الدین محمد [بن خواجه احمد] گیلانی لاهیجی *تاریخ کتابت: ۲۰ محرم الحرام ۱۰۷۳ *محل کتابت: پتنه (هند) *عنوانها و نشانیها: قرمز، نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۱۴ (۲۳ب - ۳۶الف) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۷/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: نسخه بدلا با نشان «خل» در حواشی نگارش یافته، برگها آفت دیده و برخی آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۷۸۴۴/۳»

۲۹۳. شرح حدیث العلم = شرح رساله العلم (۴) (عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت فی يوم الثالث شهر ربیع الثانی علی يد محمد اکبر الشریف فی سنة ۱۰۹۸» *نوع خط: نستعلیق و نسخ *نام کاتب: محمد اکبر الشریف *تاریخ کتابت: ۳ ربیع الثانی ۱۰۹۸ *عنوانها و نشانیها: مشکى (برخی نانوشته) *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۱ (۹۲ ب - ۱۱۵ الف) *تعداد سطر: ۱۸ *اندازه متن: ۶×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج فرسوده زرشکی.

ویژگیها: در حاشیه نشان تصحیح دارد، جای عناوین نانوشته مانده، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده و فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۱۰۲۰۱/۳»

۲۹۴. شرح حدیث العلم = شرح رساله العلم (۵) (عقاید، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الرساله علی يد زين العابدين، فی ۱۲ شهر جمادی الثانی سنة ست و ألف» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: زين العابدين [بن شاه محمد استرآبادی] *تاریخ کتابت: ۱۲ جمادی الثانی ۱۰۰۶ *عنوانها و نشانیها: قرمز و مشکى *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۱ (۱ب - ۲۱ب) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۵/۵×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکى، مجدول، ضربی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدنها با نشان «خ ل» در حاشیه نگارش یافته، حاشیه برگها رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۱۰۸۸۲»

۲۹۵. شرح حدیث العلم = شرح رساله العلم (۶) (عقاید، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «و قد فرغت من إستنساخه، فی شهر ربیع الاول سنه ۱۲۷۴ و أنا محمدعلی بن عبدالکریم بن محمدعلی ابن کلیم الله بن محمدقاسم التفرشی...» *نوع خط: نستعلیق (عناوین: نسخ) *نام کاتب: محمدعلی بن عبدالکریم بن محمدعلی بن کلیم الله بن محمدقاسم تفرشی *تاریخ کتابت: ربیع الأول ۱۲۷۴ *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۶ (۱۵ الف - ۲۰ الف) *تعداد سطر: ۲۹ *اندازه متن: ۱۱/۵ × ۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷/۵ × ۲۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی ضربی باترنج زمینه گل و بوته. ویژگیها: در حاشیه تصحیح یافته، نسخه بدھا با نشان «خ ل» در حاشیه آمده، اندکی حاشیه نویسی دارد، آثار رطوبت و چربی در برگ ۱۹ مشاهده می‌شود. شماره نسخه: «۱۱۱۱۰/۳»

۲۹۶. شرح حدیث العلم = شرح رساله العلم (۷) (عقاید، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «فینبغی أن یتکلم فی هذه المسائل إلى آخره الحاصل الذي هو تمهد فی هذا الباب، مستغن عن براهة هذه المسائل و لنختم الكلام ههنا و الله ولی التوفیق».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الرسالة... فی يوم الإثنين من شهر رجب المرجب سنة ۱۱۱۳، فی المدرسة المغرب الخاقانی... آقا کمال، صاحب جمع خزانه عامره و ریش سفید، فی العباس آباد، من توابع اصفهان، علی ید... محمدحسین المازندرانی...» *نوع خط: نستعلیق تحریری *نام کاتب: محمدحسین مازندرانی *تاریخ کتابت: دوشنبه ماه رجب ۱۱۱۳ *محل کتابت: مدرسه مغرب خاقانی «آقا کمال» در عباس آباد از توابع اصفهان *عنوانها و نشانیها: نانوشته *نوع کاغذ: شرقی نخودی

* تعداد برگ: ۲۰ (۱۲ب-۳۱ب) * تعداد سطر: ۱۴ * اندازه متن: ۷×۱۴ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۳×۱۹ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای با ترنج ضربی، زمینه گل و بوته. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، لبه برگها اندکی فرسوده شده است. شماره نسخه: «۱۱۵۶۳/۲»

۲۹۷. شعاع = قوس و قزح (طبیعی، فارسی)

آغاز: «بسمله، شعاع کیفیتی است که اقتضاء ظهور هر جسمی کثیف کند، که محاذی جسم نیر باشد، بر وجهی که میان ایشان جسمی دیگر کثیف، حایل نشود و علت وجود آن کیفیت جرم نیر باشد.»

انجام: «تا انعکاس واقع است، تساوی آن دو زاویه ضروری باشد و این است مطلوب و از این موضع بیانها خواص ابصار آسان شود و ما بر این قدر اقتصار کردیم.»

گزارش متن: رساله کوتاهی است در توصیف شعاع و برابری زاویه شعاع و انعکاس نور، خواجه نصیرالدین، رساله عربی کوتاهی در این زمینه نگاشته که به عنوان، انعکاسیه و انعکاس الشعاع و انعطافه، به شماره‌های «۲۰/۲ و ۹۸۲۸/۲» در همین فهرست، گزارش شده است.

گزارش نسخه: * نوع خط: نسخ * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ * عنوانها و نشانیها: مشکی * نوع کاغذ: شرقی * تعداد برگ: ۲ (۱۷۱ب - ۱۷۲ الف) * تعداد سطر: مجموعاً ۳۴ * اندازه متن: ۱۲×۱۷ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۹×۲۵ سانتیمتر * نوع جلد: مشمّع مشکی، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: چند نسخه از این کتاب در کتابخانه‌ها موجود می‌باشد. به جز نسخه این کتابخانه بزرگ، نسخه‌ای در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران از جمله نسخه‌های اهداتی مرحوم آیت‌الله مشکوة بیرجندی و نیز نسخه‌ای دیگر در کتابخانه ملّی ملک موجود می‌باشد.

اشکال هندسی در برخی از برگها ترسیم شده و نسخه بدلا با نشان «نخل» در حاشیه نگارش یافته است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۱۳؛ فهرست نسخه‌های خطی

فارسی: ۱۸۲/۱. شماره نسخه: «۱۴۷۰۹/۶»

۲۹۸. صبح کاذب و برهان آن = رساله فی تشخیص الصبح الصادق من الکاذب (۱)
(اخترشناسی، فارسی)

آغاز: «بسملة، این رساله حضرت سلطان المحققین... انشاء فرموده است در بیان صبح کاذب و صبح کاذب، نوری است مستطیل که در ناحیه مشرق، بآخر شب ظاهر شود ممتد...».

انجام: «و سبب استطاله نیز از اینجا معلوم شود، چه در عرض تراکم ظلمت زیاده بود والله أعلم بالصواب».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: [محمد بن محمدباقر کاشانی (۱۹۲ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۷۹هـ] *عنوانها و نشانها و اشکال نجومی: قرمز و مشکی *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲ (۹۲ب - ۹۳الف) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۹/۵×۱۷ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول.

ویژگیها: چند نسخه از این رساله در کتابخانه‌های مدرسه سپهسالار تهران (مدرسه عالی شهید مطهری) به شماره «۲۹۱۱» و مجلس شورای اسلامی که ضمیمه زبده الهیة است، موجود می‌باشد.

اشکال هندسی نجومی، در برخی برگها ترسیم یافته است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۱۳؛ فهرست نسخه‌های خطی

فارسی: ۱۸۲/۱. شماره نسخه: «۱۰۱۵/۴»

۲۹۹. صبح کاذب و برهان آن = رساله فی تشخیص الصبح الصادق من
الکاذب (۲)
(اخترشناسی، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «از روی جنگ علم متفرقه شماره «۲۹۱۱» کتابخانه
مدرسه سالار ناصری، واقع در تهران بر حسب دستور آقای ابن یوسف شیرازی
حدائق^۱ تحریر گردید، فی بیستم برج اسفند ۱۳۰۸، حرر عبدالرحیم خراسانی با کمال
افسردگی»

*نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: عبدالرحیم خراسانی به دستور ابن یوسف شیرازی
حدائقی *تاریخ کتابت: ۲۰ اسفند ۱۳۰۸ *محل کتابت: کتابخانه مدرسه سپهسالار
(مدرسه عالی مطهری) ناصری طهران *عنوانها و نشانها: مشکى (برخی نانوشته)
*نوع کاغذ: فرنگی دفتری *تعداد برگ: ۱ (الف - اب) *تعداد سطر: ۱۷
*اندازه متن: ۹/۵×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد:
تیماج قهوه‌ای ضربی با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده است.

☞ الذریعه: ۱۴۷/۱۱.

شماره نسخه: «۱۱۲۹۴/۱»

مجموعه

۱. مرحوم آیت‌الله ابن یوسف حدائق شیرازی از عالمان مقیم تهران و یکی از کتابشناسان برجسته
نسخه‌های خطی اسلامی بوده است. ایشان کتابخانه شخصی بسیار نفیسی داشت که چند سال
گذشته فرزند ایشان که در آمریکا مقیم می‌باشد و از افراد فعال و برجسته سازمان فضائی «ناسا»
می‌باشد، در معرض فروش قرار دادند و اینجانب در يك سفر چند ساعته به شیراز آنها را که
افزون بر سیصد نسخه خطی نفیس بود، برای کتابخانه بزرگ خودمان خریداری نمودم.

۳۰۰. ضرورة الموت = فائدة في ضرورة الموت = تحقيق ضرورة الموت (۱) (فلسفه، عربی)
 آغاز: «بسملة ... في ذكر ضرورة الموت، الموت ضروري أمره والوجه فيه أن
 السبب الموجب للموت في جميع الحيوانات، هو أن البدل الذي يورد الغاذية ...»
 انجام: «هو السبب الموجب لفساد الممتزج لاغير، فحصل المرام وذلك ما أردنا بيانه؛
 تمت الرسالة في حسن المقالة».

بعد از گزارش متن: رساله بسیار کوتاهی است دو ضرورت مرگ برای جانداران،
 با استناد به آیه شریفه ﴿كل نفس ذائقة الموت﴾ خواجه در این رساله اثبات می‌کند
 که غذایی که برای زنده ماندن به موجودات می‌رسد، کمتر از آن است که بقای
 موجودات را تضمین کند، از این رو به تدریج رو به مرگ می‌روند، تمامی متن این
 رساله، در کتاب احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی، درج شده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [عبدالمحسن بن عنایت‌الله نجفی (۳۹
 ب)] *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰هـ *عنوانها و نشانیها: شنگرف *نوع کاغذ:
 شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲ (۳۶ب - ۳۷ب) *تعداد سطر: ۱۵
 *اندازه متن: ۹×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷×۲۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد:
 دورو تیماج، برون: زرشکی، مجدول به زر؛ درون: زرد.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۵۶ - ۵۵۵.

شماره نسخه: ذیل «۱۳۹۲۵»^۱

۳۰۱. ضرورة الموت = فائدة في ضرورة الموت = تحقيق ضرورة الموت (۲)

(فلسفه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۶۵ هـ (۱۵۹۱ ب)] *محل کتابت: [دارالسلطنه حیدرآباد] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی زیتونی (هندی اسیدی) *تعداد برگ: ۲ (۹۰ ب - ۹۱ الف) *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۷×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۲۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی با ترنج گل و بوته. ویزگها: برگها فرسوده شده و آفت دیده است.

شماره نسخه: «۱۵۲۳۶/۱۲»

۳۰۲. عدم إنفکاک العلة التامة من معلوله = فائدة في عدم إنفکاک العلة

(فلسفه، عربی)

آغاز: «قال الحكماء: العلة التامة لا ینفک عن معلولها بتمامه و العلة الأولى هی المبدأ لجميع الموجودات و هی واجبة الوجود لذاتها ای وجودها». انجم: «و لوجوده، آخر بعده بالذات فهذا، ما تقرّر عندی من مذهبهم فی هذا الموضوع والله الموفق للخیر و هو الملهم للصواب».

گزارش متن: رساله کوتاهی است در بحث عدم انفکاک علت تامه از معلولش خواجه در این رساله از استاد خویش فریدالدین محمد نیشابوری با عبارت «رحمہ الله» یاد می‌کند، نسخه‌ای از این رساله در کتابخانه غرب مدرسه آخوند همدان نگهداری می‌شود و مرحوم آقا بزرگ تهرانی نسخه نفیسی از این رساله را به خط عقیقی به سال ۷۷۸ هـ در الذریعة گزارش نموده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *تاریخ کتابت: سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۳ (۹۵ الف - ۹۷ ب) *تعداد سطر: ۱۴ *اندازه متن: ۷×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴×۲۳/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی با ترنج گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس و گرانبها، اندکی آفت دیده و مرمت شده است.
 ↪ الذریعة: ۸۹/۱۶؛ ریحانة الأدب: ۱۷۱/۲.

شماره نسخه: «۱۵۲۳۶/۱۶»

۳۰۳. العلل و المعلولات = الواحد لا یصدر عنه إلا الواحد (۱) (فلسفه، عربی)
 آغاز: «بسملة، مسئله قالت الحكماء: المبدأ الاول لجميع الموجودات واحد، تعالی
 ذكره و إن الواحد لا یصدر عنه إلا الواحد...».

انجام: «من غیر آن المعلومات، متسلسلة و ذلك ما أردت بیانہ فی هذه المسئلة و الله
 تعالی أعلم بالصواب. اللهم اغفر لمنشئها و كاتبها، اغفر و ارحم».

گزارش متن: رساله کوتاهی است از خواجه نصیرالدین، در علت و معلول که به
 روش ریاضی در آن به بحث پرداخته است، از این رساله نسخه‌های بسیاری در
 کتابخانه‌ها موجود است، همچنین به کوشش مرحوم استاد محمدتقی دانش‌پژوه از
 سوی انتشارات دانشگاه تهران چاپ و منتشر شده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال
 ۹۰۷ هـ (۱۰۴ الف)] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره
 زده *تعداد برگ: ۶ (۱۳۰ اب - ۱۳۵ الف) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۱۴×۶
 سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۰×۱۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج زرشکی،
 مجدول با ترنج ضربی و دارای لبه‌برگردان، عطف: تیماج حنایی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدوها با نشان «بدل» در حاشیه آمده،
 اندکی حاشیه نویسی دارد.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۲۵؛ الذریعة: ۶/۲۵.

شماره نسخه: «۲۵۶۴/۹»

۳۰۴. العلل و المعلولات = الواحد لا یصدر عنه إلا الواحد (۲) (فلسفه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۹۶۱ هـ (۵۶۰)] *محل کتابت: [مشهد مقدس] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۶ (۶۲ - ۶۷) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۵×۱۱/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹/۵×۱۶ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، عطف: تیماج قهوه‌ای روشن.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد.

شماره نسخه: «۶۸۲۲/۴»

۳۰۵. العلل و المعلولات = الواحد لا یصدر عنه إلا الواحد (۳) (فلسفه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق زیبا *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۳ (۱۹۳ - ۱۹۵ الف) *تعداد سطر: ۲۴ *اندازه متن: ۱۰/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸/۵×۳۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن ضربی، مجدول، با لچک ترنج، سرترنج و زمینه گل و بوته و طرح اسلیمی.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، اندکی رطوبت دیده و فرسوده شده، برگ ۱۹۴ آسیب دیده و مرمت گردیده است.

شماره نسخه: «۷۰۳۶/۲۶»

۳۰۶. العلل و المعلولات = الواحد لا یصدر عنه إلا الواحد (۴) (فلسفه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [محمد بن عبدالحسین، آل حسینی نجفی نجفی (۳۵ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۸هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۵ (۴۹ب - ۵۳ب) *تعداد سطر: ۲۰ *اندازه متن: ۷×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی ضربی، با ترنج، زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده است، نام کاتب و تاریخ کتابت به قرینه رساله‌های دیگر مجموعه، نگاشته شده.

شماره نسخه: «۱۱۶۰۴/۶»

۳۰۷. العلم اللدنی و الکسبی = رساله فی بیان علم الإکتسابی (۱) (فلسفه، عربی)

آغاز: «إعلم وفقنا الله وإياك، أنه لا بدّ من معرفة العلم و العالم و المعلوم، فالعلم تصوّر النفس المطمئنة الكلية، حقائق الأشياء المجردة عن المواد، كقيّة و كمية...»
انجام: «كما يشاء الله تعالى بلا إنقطاع و نسيان، ذلك فضل الله يؤتیه من يشاء من عباده؛ تمّت بالخیر و اجعل اللهمّ عواقب أمورنا خيراً بجمّد و آله و آتنا الحكمة و علم الكتاب».

گزارش متن: رساله کوتاه عرفانی است، در خصوص علم، وی علم را به دو قسم لدنی و اکتسابی تقسیم نموده و پس از توضیح علم اکتسابی، علم لدنی را به سه گونه تقسیم کرده است:

۱. تصریح الأمر الغیبی؛ ۲. التعریض عن الأمر الغیبی؛ ۳. إتیان المعجزة، این رساله همراه متن کتاب مشاعر ملاً صدرا به صورت سنگی به چاپ رسیده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق تحریری *نام کاتب: [اسمعیل بن کاظم حسینی تنکابنی (۸۴ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۶۳هـ] *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۳ (۱۵۷ب - ۱۵۹ب) *تعداد سطر: ۱۱

*اندازه متن: ۶/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۸ سانتیمتر *نوع جلد: مشمّع قهوه‌ای، عطف: تیماج مشکی.
شماره نسخه: «۱۲۰۴۵/۹»

۳۰۸. العلم اللدنی و الکسبی =رسالة فی بیان علم الإکتسابی (۲) (فلسفه، عربی)
آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».
گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کتاب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱هـ *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲ (۹ب-۷۰ الف) *تعداد سطر: چلیپا *اندازه متن: ۸/۵×۱۷ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰/۵×۲۰/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمّع آبی.
ویژگیها: افزودگیهایی بعد از انجام آمده است.
شماره نسخه: «۱۲۰۶۰/۵»

۳۰۹. فالنامه (علوم غریبه، فارسی)
آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمین... اما بعد چنین گوید... که در شروع مهمات و امور عالم متحیر بودم و از جهة تفأل در آغاز انجام متفکر، که ناگاه شبی از شبها صاحب الامر صلوات الله علیه را در خواب دیدم، فرمود که ای نصیر...».
انجام: «این هم و غم بفرح و شادی مبدل می شوند یا نه، المرتبة الأولى... ز و م ن ح ا».
گزارش متن: فالنامه‌ای است که به خواجه نصیرالدین طوسی نسبت داده شده و در دیباچه رساله آمده که ایشان در امور عالم متحیر بوده‌اند تا اینکه امام زمان علیه السلام را در خواب می‌بینند و آن حضرت این فالنامه را به وی تعلیم می‌فرمایند، مطالب رساله از یک مقدمه و دوازده جدول که هر کدام به سه بخش تقسیم شده، ترتیب یافته است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کتاب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۶۲ هـ (۴۱ب)] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۸ (۱ب - ۸الف) *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۱۷/۵×۱۱/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۱/۵×۱۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی با ترنج زمینه گل و بوته. ویژگیها: برگها اندکی فرسوده شده و برخی آسیب دیده و مرمت شده است. شماره نسخه: «۱/۴-۱۲۸۰»

۳۱۰. الفصول النصیریة = فصول اعتقادی = اصول الدین (۱) (عقاید، فارسی)
 آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمین... وبعد هرکه از چیزی آگاهی یابد لامحاله از هستی آن چیز آگاه شده باشد چه به ضرورت داند که آنچه بود یابنده باشد...».
 انجام: «کافه اهل رحمت را توفیق رفیق کرداناد و اطفاف در زیاده دارد، اینه خیر موقف و معین و صلّی الله علی خیر خلقه محمد و آله الأطهرین الأکرمین والحمد لله...».
 گزارش متن: رساله کوتاه اعتقادی است در اصول دین با استدالات عقلی. خواجه نخست به بخش توحید پرداخته بود، سپس با درخواست عده‌ای، باقیمانده اصول را نیز بدان افزوده است. این رساله را رکن‌الدین محمد بن علی فارسی جرجانی^۱ به عربی برگردانده بر کتاب *الفصول النصیریة* شرحهائی نگاشته شده از جمله:
 ۱. *الأنوار الجلالیة للفصول النصیریة*، به عربی، تألیف: شرف‌الدین ابی عبدالله مقداد بن عبدالله سیوری جلی (م ۸۶۶هـ) این شرح را در ۸ رمضان سال ۸۰۸هـ به پایان برده. نسخه نفیسی از آن در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد. همچنین نسخه‌ای مورخ ۸۶۸هـ در کتابخانه مجلس و نیز آستان قدس رضوی قرار دارد.

۱. رکن‌الدین جرجانی از شاگردان علامه جلی و از شارحان کتاب *مبایة الوصول* علامه جلی است که به سال ۶۹۷هـ در حیات علامه آن را نگاشته و همچنین چند کتاب از تألیفات خواجه از جمله کتاب: *اساس الاقتباس* و کتاب: *الفصول النصیریة* و کتاب *أصاف الأشراف* و غیر آنها را نیز به عربی برگردانده است.

۲. شرح *فصول النصیریّه*، به عربی از: امیر سیّد عبدالوّهّاب متکلم ابن طاهر بن علی بن داود حسینی استرآبادی^۱ از عالمان معاصر سلطان حسین میرزا بایقرا است که تا سال ۸۵۵هـ در قید حیات بوده است. دو نسخه از آن در کتابخانه آستان قدس رضوی موجود است. نسخه‌ای نیز در کتابخانه مجلس شورای اسلامی و نسخه‌ای دیگر مورّخ ۸۸۴هـ در کتابخانه مرحوم آیت الله شیخ علی کاشف الغطاء در نجف اشرف قرار دارد. شارح این شرح را به سال ۸۳۲ و یا ۸۷۵هـ به پایان برده است.
۳. شرح *فخرالمحقّقین*، فرزند برومند علامه جلی متوفی ۷۷۱هـ به عربی.
۴. شرح مولی علی بن یوسف بن عبدالجلیل موسوم به *منتهی السئول*. به فارسی.
۵. شرح *ناصرالدین عبدالله بن عمر بن محمد بن علی فارسی بیضاوی* (م ۶۸۵هـ) از معاصران خواجه نصیر.
۶. شرح *محمد بن احمد خواجگی شیرازی*، به فارسی، شارح در مقدمه اشاره به مذهب و کیش خویش کرده و گوید: نخست پیرو اهل سنت و مذهب شافعی داشتم، سپس مذهب عدل و طریقه حقه جعفریه را اختیار نمودم. وی دو شرح بر *فصول نصیریّه* نگاشته، یکی به عربی به عنوان *تحفة الفحول فی شرح الفصول* که بعداً اشاره می‌شود و دیگری به فارسی. شارح این دو شرح را در یک زمان پیرامون سال ۹۵۳هـ در دکن هند که مقیم بوده، نگاشته است.
۷. شرح *نجم الدّین خضر بن شمس الدّین محمد بن صفی رازی* حیلرودی از عالمان سده ۹هـ موسوم: به *جامع الأصول*. این شرح را در محرّم سال ۸۳۴هـ در نجف اشرف به انجام رسانده است.

۸. شرح کمال‌الدین حسن بن محمدحسن استرآبادی نجفی صاحب آیات الاحکام وی به سال ۸۷۰هـ این شرح را به انجام رسانده است.
۹. شرح شیخ سلیمان بن احمد آل عبدالجبار بجرانی ساکن مسقط عمان، (م ۱۲۶۶هـ).
۱۰. شرح علامه حلی.
۱۱. تحفه الفحول فی شرح الفصول، به عربی از: محمد بن احمد خواجگی شیرازی. همانگونه که قبلاً اشاره شد، وی دو شرح به عربی و فارسی نگاشته که شرح فارسی آن در ردیف «۶» گزارش گردید.
۱۲. شرح عبدالمطلب موسوی.
۱۳. ایضاح الأصول فی شرح الفصول. به فارسی، از: علاءالدین ملک علی تونی از دانشمندان عصر شاه سلیمان صفوی در نیمه دوم سده ۱۱هـ وی این شرح را به نام حسینعلی‌خان ابن شیخ علی‌خان زنگنه اعتمادالدوله صدراعظم نگاشته است. این شرح فارسی بر فصول نصیریّه عربی خواجه می‌باشد.
۱۴. الادّٰة الجلیّٰة فی شرح الفصول النصیریّٰة. به عربی تالیف: الشیخ عبدالله نعمه که به تازگی از سوی انتشارات دارالفکر اللبّانی در بیروت منتشر شده است.
۱۵. شرح الفصول النصیریّٰة، از: سید ابوالحسن محمد بن سید علی‌شاه ابن صفدرشاه بن صالح رضوی کشمیری (م ۱۳۱۳هـ).
۱۶. الأنوار الجلالیّٰة فی شرح الفصول النصیریّٰة، مؤلف: مجهول، نسخه آن را مرحوم آقا بزرگ تهرانی در کتابخانه شخصی مرحوم آیت‌الله میرزا محمد تهرانی در شهر سامراء دیده است. این احتمال وجود دارد که همان شرح فاضل مقداد باشد.

۱۷. *منتهی السؤل فی شرح الفصول*، از: علی بن یوسف صاحب کتاب *الصراط*

المستقیم.

۱۸. *شرح الفصول*. از مولی جلال‌الدین بن عبدالله شرفشاه عجمی. نسخه‌ای از

آن در کتابخانه آیت الله حاج آقا رضا زنجانی موجود بوده است.

۱۹. *شرح فصول*، به فارسی از: علاء‌الدین ملک علی.

۲۰. *شرح الفصول*، به عربی از: جلال‌الدین محمد بن أسعد دوانی (م ۹۱۷ یا ۹۱۸ هـ)

برخی از این شروح در فهرس این کتابخانه بزرگ گزارش شده‌اند. نسخه‌های گوناگونی از *فصول النصیریة* در کتابخانه‌ها موجود است و به سال ۱۳۱۳ در تهران بار دیگر به اهتمام زنده‌یاد دانش پژوه از سوی دانشگاه تهران به چاپ رسیده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الرسالة علی ید محمدرفیع بن ملا ابوعلی الطالقانی

فی سنة ۱۱۲۹» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمدرفیع بن ابی‌علی طالقانی

*تاریخ کتابت: سال ۱۱۲۹ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی

*تعداد برگ: ۱۴ (۳۳ - ۱۴۶ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۷/۵ × ۱۳

سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵ × ۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مقوایی با روکش

پارچه‌ای سبز روشن، عطف و مغزی: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ قبلاً» مقابله شده، نسخه بدله با نشان

«نسخه، خل» در حاشیه آمده، اندکی حاشیه نویسی دارد، برخی عبارات بر اثر برش

هنگام بازسای از میان رفته است. و از برگ «۲» افتادگی دارد.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۳۹؛ *الذریعة*: ۲/۴۲۳ و ۱۶/۲۴۴.

شماره نسخه: «۲/۱۰۸۴۷»

مجموعه

۳۱۱. *الفصول النصیریة = فصول اعتقادی = اصول‌الدین* (۲) (عقاید، فارسی)

آغاز: «بسملة، اصل: هر که از چیزی آگاهی یابد لامحاله از هستی آن چیز آگاه

شده باشد...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد اتفق الفراغ من تنمیقه و تسویده فی یوم الأربعاء عشر الأوسط من جمادی الثانی» *نوع خط: نستعلیق و شکسته نستعلیق *تاریخ کتابت: چهارشنبه اواسط جمادی الثانی... (سده ۱۱ هـ) *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۳ (۶۳ - ۷۵ ب) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۵×۱۳/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹×۱۷ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج قهوه‌ای روشن یک لا.

ویژگیها: برخی نسخه بدنها با نشان «ل» در حاشیه آمده است.

شماره نسخه: «۱۱۲۵۱/۵»

۳۱۲. الفصول النصیریة = فصول اعتقادی = اصول الدین (۳) (عقاید، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه ۱۱۲۵۱/۵».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قام شد این رساله در اواخر شهر محرم الحرام سنه ۱۰۶۹ در بلدة معظمه المسمی بغری المشهور بنجف اشرف امیر المؤمنین علیه السلام، عبداللطیف خراسانی» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: عبداللطیف خراسانی *تاریخ کتابت: اواخر ماه محرم الحرام سال ۱۰۶۹ *محل کتابت: نجف اشرف *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۱ (۲ - ۱۲ ب) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۸/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی، مجدول، با ترنج و سرترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ» مقابله شده، حاشیه نویسی با نشان «۱۲، منه عفی عنه» دارد نسخه بدنها با نشان «نسخه‌ل،خ» در حاشیه آمده، لبه برگها اندکی رطوبت دیده و برگ نخست نونویس شده است. شماره نسخه: «۱۱۶۴۷/۱»

۳۱۳. قواعد العقائد (۱) (کلام، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد المنقذ من الحيرة و الضلالة و الصلوة على محمد المخصوص بالرسالة وآله الموصوفين بالعدالة، يقول صاحب هذه المقالة: إني أوردت فيها قواعد العقائد من العلم المنسوب إلى الأصالة...».

انجام: «کنفوس الصبیان و البله، بقی غیر متألمه و يكون لها الذآت ضعيفة بحسب إدراكها لذاتها و لما لا بدّ لها منه، تمّت الرسالة».

گزارش متن: رساله کوتاهی است در اصول عقاید، که خواجه خود در تألیفات خویش بارها بدان اشاره کرده و در برخی منابع به نام اعتقادیه و یا مقاله نصیریه آمده است. نسخه‌های بسیاری از این رساله، در کتابخانه‌ها موجود است، برخی این رساله را شرح نموده‌اند که عبارتند از:

۱. کشف الفوائد، به عربی از علامه حلی حسن بن یوسف بن المطهر. این شرح را علامه به خواهش فرزند برومند خویش فخرالمحققین نگاشته است. این اثر به سال ۱۳۰۵ش در تهران چاپ و منتشر شده است.

۲. شرح القواعد، از: سید رکن‌الدین ابی‌محمد، حسن بن محمد بن شرفشاه (م ۷۱۷هـ) این شرح از شرح علامه مفصل‌تر است و شارح آن را در حیات خواجه نصیر به خواهش یکی از فرزندان خواجه تألیف کرده است. نسخه‌ای از این شرح در کتابخانه خصوصی میرزا عبدالله اصفهانی افندی بوده و نیز نسخه‌ای دیگر در کتابخانه مرحوم آیت‌الله سید حسن صدر^۱ در کاظمین قرار داشته است. حاجی خلیفه در کشف الظنون کتاب قواعد العقائد خواجه نصیر را از امام فخر رازی دانسته و گوید: سید رکن‌الدین

۱. مرحوم آیت‌الله سید حسن صدر کاظمی از عالمان بزرگ شیعه و از مشایخ روایتی پدر بزرگوار مرحوم آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) می‌باشند. ایشان کتابخانه شخصی بسیار نفیسی داشت که متأسفانه پس از سقوط صدام مشخص نیست بر سر کتابها چه رفته است.

استرآبادی بر آن شرحی نگاشته است که البته درست نیست، زیرا سید رکن‌الدین این شرح را به خواهش فرزند مؤلف یعنی یکی از فرزندان خواجه نگاشته است.

۳. رساله عزیزی در شرح مقاله نصیریه که مراد همین کتاب قواعد العقائد است. شارح ناشناخته است. نسخه‌ای از این شرح در کتابخانه ملی پاریس موجود می‌باشد. برخی از منابع این شرح را همان شرح سید رکن‌الدین استرآبادی دانسته‌اند که نیاز به بررسی بیشتر دارد.

۴. تحریر قواعد الکلامیه فی شرح الرساله الاعتقادیه، به عربی از: عبدالرزاق بن ملا میر جیلانی رانکوئی «رانکوهی» شیرازی. این شرح را مؤلف در سال ۱۰۷۷هـ به پایان برده است. نسخه اصل آن در کتابخانه مرحوم آیت‌الله سید محمد مشکوة بیرجندی که به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران اهداء شده موجود است.

۵. شرح شعبی، ابو عبدالله محمد بن زنگی خراسانی اسفراینی معروف به صدر و مشهور به شعبی.

۶. جرجی زیدان در کتاب تاریخ آداب اللغة شرح دیگری را به نام شرح رازی آورده و گوید: متن و شرح هر دو در کتابخانه برلین در آلمان به شماره «۱۷۶۹» موجود می‌باشد نام این شرح در آن فهرست به عنوان: کشف المعاهد فی شرح قواعد العقاید تألیف: محمود بن علی بن محمود الحمصی الرازی آمده است.

کتاب قواعد العقائد به سال ۱۳۰۳هـ به صورت چاپ سنگی و در قطع جانمازی به ضمیمه رساله الزام التواصب فی خلافة علی بن ابی طالب و رساله منهای السالکین در سیر و سلوک تألیف شیخ نجم‌الدین کبری در تهران چاپ و منتشر شده است.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «کتابه... ابن محمد مؤمن، طاهر الخوانساری» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: طاهر بن محمد مؤمن خوانساری *تاریخ کتابت: سال ۱۰۹۸هـ

*عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید *تعداد برگ: ۲۰ (۱ب) - ۲۰الف) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۶/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۱۸ سانتیمتر *نوع جلد: میشن زرشکی، عطف: تیماج قهوه‌ای روشن. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، چند بیت شعر بر برگ نخست همراه تملک محدود آمده است.

↔ آثار الشیعة: ۶۴؛ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۲۶ - ۳۳۸؛ تاریخ آداب اللغة العربیة: ۲۳۴/۳؛ الذریعة: ۱۸۶/۱۶؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه عمومی برلین: ۳۳۹/۲. شماره نسخه: «۱۶۶۸/۱»

۳۱۴. قواعد العقائد (۲) (کلام، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد فرغت من تسوید هذه النسخة، فی يوم العشرين من شهر ذی حجة الحرام ۱۳۳۵ و أنا... میرزا علی اکبر الهمدانی» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: میرزا علی اکبر (بن محمد) همدانی *تاریخ کتابت: ۲۰ ذی الحجة سال ۱۳۳۵ هـ *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی نخودی کاهی *تعداد برگ: ۳ (۲الف - ۲ب) *تعداد سطر: ۲۴ *اندازه متن: ۱۰×۱۷ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع سورمه‌ای.

ویژگیها: برگ انجام، اندکی آسیب دیده است. شماره نسخه: «۴۴۰۵/۱»

۳۱۵. قواعد العقائد (۳) (کلام، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۱هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۸ (۱۸۵الف - ۱۹۲ب) *تعداد سطر: ۲۷ *اندازه متن: ۱۲×۲۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸/۵×۳۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن ضربی، مجدول، با ترنج، سرترنج و لچک ترنج زمینه گل و بوته زیبا و هنری.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدلها با نشان «نسخه» در حاشیه نگارش یافته، اندکی حاشیه نویسی با نشان «ه» دارد، عنوانها با قرمز درحواشی آمده. اندکی رطوبت دیده و فرسوده شده است. شماره نسخه: «۷۰۳۶/۲۵»

۳۱۶. قواعد العقائد (۴)

(کلام، عربی)

آغاز: «هچون نسخه نخستین».

انجام: «الباب الرابع في النبوة و مايتبعها من الإمامة و غيرها... فصل للحکماء في إثبات النبوة... هو المعجز الذي به يمتاز مقرر العدل عن غيره ولو لم يكن...» افتاده. گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [شمس‌الدین محمد بن خواجه احمد بن خلیل گیلانی لاهیجی (۴۸ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۸۳هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی سفید *تعداد برگ: ۹ (۱ب - ۹ب) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۷/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۴×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و نسخه بدلها در حاشیه نگارش یافته، تملکی با مهر بیضی «عبده سید محمد الرضوی» همراه وقفنامه نسخه، روی برگ نخست و مهر پدر بزرگوارم حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) در برگ نخست آمده، برگها فرسوده شده و آسیب دیده‌اند و به صورت غیر اصولی مرمت شده. در برخی برگها آثار رطوبت و آفت دیدگی مشاهده می‌شود. شماره نسخه: «۷۸۴۴/۱»

۳۱۷. قواعد العقائد (۵)

(کلام، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «القسم الثانی من الباب فی الإمامة و ما یتبعها... أمّا الإسماعیلیّة و یسمّون بالباطنیّة و ربّما یلقّبون بالملاحدة، وإلّا سمّوا بالإسماعیلیّة...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [حسن بن عطیة بن صقر (۱۵۱ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۹۰۲هـ] *محل کتابت: مدرسه زینیه حله در «عراق» *عنوانها و نشانیها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی ضخیم *تعداد برگ: ۱۲ (۷۷ب - ۸۸ب) *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: $۸ \times ۱۱/۵$ سانتیمتر *اندازه جلد: $۱۴ \times ۱۸/۵$ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: نسخه‌ای نفیس است، در حاشیه تصحیح شده. برگها رطوبت دیده و اندکی فرسوده شده است. شماره نسخه: «۸۰۴۷/۳»

۳۱۸. قواعد العقائد (۶)

(کلام، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت رسالة... فی شهر محرّم الحرام سنة ۱۲۳۰» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: محرّم الحرام سال ۱۲۳۰ *عنوانها و نشانیها: نانوشته *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۱۸ (۶۰ الف - ۷۷ الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: $۹ \times ۱۲/۵$ سانتیمتر *اندازه جلد: $۱۳ \times ۱۸/۵$ سانتیمتر *نوع جلد: میشن قهوه‌ای.

ویژگیها: پشت برگ «۶۵» و جای عناوین نانوشته مانده، بخش زیرین برگها وصالی شده است.

شماره نسخه: «۸۳۱۱/۲»

۳۱۹. قواعد العقائد (۷)

(کلام، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تم... فی اواسط شهر الشوال، من شهور سنة ۱۱۱۸، علی ید محمدکاظم بن محمدحسین التویسرکانی» *نوع خط: نستعلیق مایل به نسخ *نام کاتب: محمدکاظم بن محمدحسین توایسرکانی *تاریخ کتابت: اواسط شوال ۱۱۱۸ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۲۰ (ب) - ۲۰ الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۶×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته. ویرگیها: اسامی رساله‌های مجموعه و تملکی مخدوش روی برگ نخست آمده، حواشی نانوشته مانده، لبه برگها فرسوده شده و اندکی آسیب دیده و مرمت شده است. شماره نسخه: «۱/۱۰۷۰»

۳۲۰. قواعد العقائد (۸)

(کلام، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الرسالة بعون الله و حسن توفيقه في شهر الصفر - ختم بالخير و الظفر - موافقاً لسنة تسعة عشر و مائة ألف، حامداً مصلياً» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [محمدنصیر بن ملاً حسن، بالانکابی جیلانی (۱۰۳ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۱۱۹ هـ] *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۱۵ (۳۱ - ۴۵ الف) *تعداد سطر: ۲۲ *اندازه متن: ۱۰/۵×۲۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۰×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع مشکی، عطف: تیماج مشکی. ویرگیها: در حاشیه تصحیح شده و نسخه بدلهای با نشان «بدل، خل» در حواشی نگارش یافته، اشعار عربی از «نواب الوحید» پس از انجام آمده، لبه برگها آفت دیده است. شماره نسخه: «۷/۱۱۶۱۹»

۳۲۱. قواعد العقائد (۹)

(کلام، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «اتفق الفراغ من تحرير هذا الرسالة الشريفة في مشهد المقدس الرضا عليه ألف التحية» *نوع خط: نستعلیق *تاریخ کتابت: سال ۹۷۹هـ *محل کتابت: مشهد مقدس *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی *تعداد برگ: ۱۶ *تعداد سطر: ۱۹ *اندازه متن: ۷×۱۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج عسلی مجدول.

ویژگیها: نسخه‌ای است نفیس، در حاشیه تصحیح شده، تملک شیخ علی الشریف و مبیعه نامه نسخه به تاریخ رجب ۱۰۱۵ با مهر دایرة ناخوانا روی برگ نخست آمده، مهر مرتب «... احمد...» همراه چندین بیت شعر بعد از انجام دیده می‌شود، نسخه رطوبت دیده و فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۱۶۱۵۳»

۳۲۲. کشف القناع فی أسرار شکل القطاع

(هندسه، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله مبدع الحقائق الخارجة عن الحصر إفاضة للخير... و بعد، فقد كنت عملت في ما مضى من الزمان كتاباً جامعاً لضبط دعاوى الشكل المعروف بالقطاع و براهينه مديلاً بما ينوب عنه... اقول: هذا الكتاب مشتمل على خمس مقالات، كل واحدة منها يتضمّن عدة اشكال...».

انجام: «و هذا هو الغرض من إلحاقنا بهذه المقالة بالأربعة الأولى و ينقطع الكلام هنا حامدين لله على آياته و مصلّين على خاتم أنبيائه و آله...».

گزارش متن: ترقی مثلثات مستقیمه المخطوط و کروی بین مسلمین با تألیف کتاب کشف القناع به کمال رسیده است. کتاب بسیار مهمی است از خواجه نصیر در هندسه. وی در مقدمه گوید: پیش از این کتابی جامع درباره شکل قطاع و براهین

آن به زبان فارسی نوشته بودم برخی از دوستان از من خواستند که آن را به عربی برگردانم و من چنان کردم؛ لیکن برخی از زواید را حذف نمودم، مطالب کتاب در پنج مقاله ترتیب یافته است:

المقالة الاولى: في النسب المؤلفه و أحكامها، (۱۴ شکل)؛

المقالة الثانية: في الشكل القطاع السطحي و ما يقع فيه، (۱۱ فصل)؛

المقالة الثالثة: في مقدمات الشكل الموسوم بالقطاع الكرى، (۳ فصل)؛

المقالة الرابعة: في الشكل القطاع الكرى و النسب الواقعة فيه، (۵ فصل)؛

المقالة الخامسة: في بيان اصول يقوم معرفة الدوائر...، (۷ فصل)؛

از این رساله نسخه‌های گوناگونی در کتابخانه‌ها نگهداری می‌شود. حاجی خلیفه در کتاب *كشف الظنون* گوید: این کتاب شکل اول از اشکال سه گانه اکرمانالوس است که خواجه آن را نخست به فارسی ترجمه کرده، و بعد به تعریب آن پرداخته است و آن را بر پنج مقاله ترتیب داده...».

خواجه نیز در دیباچه کتاب گوید: «در پیش بنا بر ضبط دعاوی شکل مشهور به قطاع و براهین آن کتابی به زبان فارسی ساخته بودم، یکی از دوستان طالب علم از من خواست که آن را به زبان تازی نقل کنم، و من مسئول او را اجابت کردم، و این کتاب را با انداختن برخی زوائد به زبان عربی درآوردم».

خواجه این اثر را جهت دستور مثلثات مسطحه کروی ساخته و در رشته ریاضیات، کلیه موقفیت‌های گذشتگان خود را در علم مثلثات مفصل بیان داشته و نظریه مناسبات رابط را توسعه بخشیده و نیز تئوری اشکال کامل یا چهار ضلعی را تکمیل نموده، و روش‌های حل مثلثات مسطح و کروی را شرح داده است. وی در نتیجه پژوهشها و مطالعات خویش ثابت نموده که مثلثات مسطحه علم مستقلی است. و آثار آن در رشته ریاضیات برای پیشرفت علم مذکور اهمیت ویژه داشته است.^۱

۱. با يك واسطه نقل از خطابه نماینده شوروی سابق در کنگره خواجه نصیرالدین طوسی.

جُرج سارتن در کتاب تاریخ علوم خود گوید: شهرت نصیرالدین اصلاً به واسطه مثلثات اوست که مساعی متقدّمین و متوسطّین را به نسبت خاص هدایت نمود. خواجه پس از ابونصر منصور بن علی کتاب تازه‌ای از کرویّات منالوس را فراهم آورد و کتاب جداگانه‌ای در این موضوع نگاشت.

همانگونه که در بالا اشاره گردید کتاب *شکل القطاع* به پنج کتاب یا پنج مقاله تقسیم شده که کتاب سوّم و چهارم آن به ترتیب راجع به مثلثات مسطحه و کروی می‌باشد. این نخستین کتابی است که در آن مثلثات به گونه‌ای مستقلّ و جدا از هیئت ملاحظه شده و از بهترین نوع خود در قرون وسطی به شمار می‌رود و بسیار دقیق می‌باشد. و نیز برای نخستین بار بطور وضوح رابطه قانون جیب‌ها «Sin» در مثلث مسطحه با دو اثبات ذکر شده و شش رابطه جهت حلّ مثلث کروی قائم الزاویه داده شده است. «خواجه نصیر یک اخترشناس برجسته ایرانی بود که برای نخستین بار مثلثات مسطحه را به صورت دانش جداگانه‌ای درآورد.»

اسکندریاشا کاراتندری کتاب *کشف القناع* را به فرانسه ترجمه و با متن عربی آن به سال ۱۸۹۱ میلادی در قسطنطنیه «استانبول» در ترکیّه چاپ و منتشر نموده است. گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *تاریخ کتابت: نیمه نخست سده ۱۰هـ *عنوانها و نشانیها: نانوشته *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۶۴ *تعداد سطر: ۲۴ *اندازه متن: ۶×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۸ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای تیره، ضربی با لچک ترنج و سر ترنج گل و بوته.

ویژگیها: نسخه‌ای بسیار نفیس و نایاب و ارزشمند، در حاشیه با نشان «بلغ» مقابله و تصحیح شده، حاشیه نویسی اندکی دارد، اشکال هندسی و جداول گوناگونی در حواشی و متن ترسیم شده. برخی اشکال هندسی با برگهای جداگانه الصاق گردیده جای برخی اشکال سفید مانده، عناوین موضوعات در حواشی نگارش یافته که بر اثر برش ناجبا هنگام بازسازی برخی مخدوش گردیده، افزودگیهایی در موضوع رساله از مؤلف در دو برگ بعد از انجام آمده است، تملک عمادالدین بن محمد نقیب

با مهر هشت گوش کوچک «عماد بن محمد تقیب نسابه» روی برگ نخست و انجم، و تملک سید محمد بن هدایت الله الحسینی، روی برگ نخست آمده، حاشیه برگها اندکی رطوبت دیده و فرسوده گردیده است.

📖 احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۶۵؛ الذریعه: ۵۴/۱۸؛ كشف الظنون: ۱۴۹۳، ۳۲۱/۲.

شماره نسخه: «۱۴۰۴۲»

۳۲۳. کیفیت انتفاع بحسّ (رساله در...)

(فلسفه، فارسی)

آغاز: «در اکتساب علوم هر چند بانفراد، افادت رأی کلی نکند، چنانکه گفتیم، اما باید که معلوم باشد که مفتاح ابواب همه علوم کلی و جزوی، حسّ است...»
انجم: «و ما أمثله این اصناف بحسب اختلاف این احوال، در جدول نهاده‌ایم تا باسانی در نظر آید، تمت بعون الله و حسن توفیقه».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت.. علی ید... محمد بن محمدعلی، فی سابع شهر محرم الحرام سنة ۱۰۵۵»

*نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: محمدمؤمن شریف بن محمدعلی [نصرآبادی]
*تاریخ کتابت: محرم الحرام سال ۱۰۵۵ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی نازک *تعداد برگ: ۲ (۱۹۸ الف - ۱۹۹ الف) *تعداد سطر: ۲۳
*اندازه متن: ۷/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول به زر، باترنج زرین زمینه گل و بوته و طرح اسلیمی طلایی.
ویژگیها: در حاشیه تصحیح و با نشان «بلغ» مقابله شده است.

شماره نسخه: ذیل «۹۷۱/۱۱»^۱

۳۲۴. کیفیت صدور الموجودات عن مبدئها الأول = رساله في علم الباري بالجزئيات =

رساله في صدور الكثرة عن المبدأ الواحد الأول (۱) (فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله حمد الشاکرین و الصلوة علی محمد وآله الطاهرين يقول محرّر... سألتی مولانا قاضی القضاة فخرالملة و الدین، شمس الإسلام و المسلمین... عن قول الحكماء في کیفیت صدور الموجودات عن مبدئها الأول...».

انجام: «و إن توقّف في شی من ذلك إبانة بفضل ذلك الموضوع لأوضح ما عندي فيه إن شاء الله تعالى، إله ولى التوفيق، حسبنا الله تعالى و نعم الوکیل».

گزارش متن: رساله کوتاهی است در کیفیت صدور موجودات، از مبدأ فیاض و نظریات حکما، در خصوص علم باری تعالی به جزئیات، خواجه نصیر، این رساله را در پاسخ به پرسش قاضی القضاة هرات (فخرالدین)^۱ نگاشته است. نسخه‌هایی چند از این رساله در کتابخانه‌ها موجود است و آغاز آنها، اندکی با یکدیگر همخوانی ندارند. چندین نسخه در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد که نسخه‌ای در سال ۹۰۷هـ و نسخه‌ای دیگر به سال ۹۶۱هـ در مشهد مقدّس کتابت شده است. نسخه‌ای نیز در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران وجود دارد که در پایان آن چنین آمده است: «منه المبدء و المآب فرغ من کتابة مسودّته في ذی القعدة سنة... ستون و ستمائة هجرية حامدا... و مستغفراً...» این رساله در ضمن سه گفتار خواجه به سال ۱۳۳۵ شمسی به کوشش مرحوم محمدتقی دانش پژوه از سوی انتشارات دانشگاه تهران چاپ و منتشر شده است؛ در الذریعة با عناوین علم الباری بالجزئيات و رساله في صدور الكثرة عن المبدأ الواحد الأول، تکرار شده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: [سال ۹۰۷هـ (۱۰۴ الف)] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره زده

۱. مرحوم مدرّس رضوی احتمال می‌دهد که قاضی القضاة هرات، همان فخرالدین محمد بن عبدالله بیاری معروف به قاضی هرات باشد.

* تعداد برگ: ۵ (۱۲۵ب-۱۲۹ب) * تعداد سطر: ۲۱ * اندازه متن: ۶×۱۴ سانتیمتر
* اندازه جلد: ۱۲/۵×۲۰ سانتیمتر * نوع جلد: دو رو تیماج زرشکی ضربی، مجدول،
با ترنج و دارای لبه برگردان؛ عطف: تیماج حنایی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، لبه برگها اندکی فرسوده شده است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۶۱؛ الذریعة: ۳۱/۱۵.

شماره نسخه: «۲۵۶۴/۸»

۳۲۵. کیفیت صدور الموجودات عن مبدئها الأول = رسالة في علم الباری بالجزئیات =

رسالة في صدور الكثرة عن المبدأ الواحد الأول (۲) (فلسفه، عربی)

آغاز و انجام: «هچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: ناشناخته * تاریخ کتابت: [سال

۹۶۱ هـ (۵۶ب)] * محل کتابت: [مشهد مقدس] * عنوانها و نشانیهها: قرمز * نوع کاغذ:

شرقی نخودی آهار مهرزده * تعداد برگ: ۵ (۵۷ب - ۶۱ب) * تعداد سطر: ۲۰

* اندازه متن: ۵/۵×۱۱/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۹/۵×۱۶ سانتیمتر * نوع جلد:

تیماج زرشکی، عطف: تیماج قهوه‌ای روشن.

ویژگیها: حواشی نانوشته مانده، حواشی نسخه اندکی رطوبت دیده است.

شماره نسخه: «۶۸۲۲/۳»

۳۲۶. کیفیت صدور الموجودات عن مبدئها الأول = رسالة في علم الباری بالجزئیات =

رسالة في صدور الكثرة عن المبدأ الواحد الأول (۳) (فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله رب العالمین... سألتی قاضی القضاة بهراة وذلك في شهور سنة

ست و ستین وستماتة من قول الحكماء في کیفیت صدور الموجودات، عن مبدئها

الأول...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۳هـ *عنوانها و نشانیهها: نانوشته *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۳ (۴۱ب - ۴۳ب) *تعداد سطر: ۲۹ *اندازه متن: ۱۰/۵×۲۲ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۳۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زیتونی مایل به قهوه‌ای. ویژگیها: حواشی نانوشته مانده است. شماره نسخه: «۱۱۲۲۴/۱۱»

مجموعه

۳۲۷. کیفیت صدور الموجودات عن مبدئها الأول = رسالة في علم الباری بالجزئیات = رسالة في صدور الکثرة عن المبدأ الواحد الأول (۴) (فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه ۱۱/۱۱۲۲۴».

انجام: «مانند نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «این رساله که تقریباً (۲۰۰) بیت است از مجموعه رسائل... میرزا محمدطاهر تنکابنی دامت برکاته استنساخ نمود، ولی در آن مجموعه به کلی تاریخ تحریر، تحریر نشده بود، اما چنانکه در ابتداء رساله، حضرت خواجه - اعلی الله مقامه - مرقوم داشته‌اند، این سؤال را قاضی القضاة در سنه ۶۶۶ نموده و چون خواجه عموماً جواب مسائل را زود می‌داده‌اند، قطعاً در همان سال که سؤال شد، مرقوم فرموده‌اند... به تاریخ ۲۳ ربیع الثانی ۱۳۵۲ در مدرسه عالی سپهسالار جدید معروف به ناصری در شهر طهران تحریر گردید و أنا ابن یوسف شیرازی، شیخ ضیاءالدین حدائق پسر حضرت حجة الاسلام آقای حاج یوسف...»

*نوع خط: نسخ *نام کاتب: شیخ ضیاءالدین حدائق ابن یوسف شیرازی *تاریخ کتابت: سه‌شنبه ربیع‌الثانی سال ۱۳۵۲ *محل کتابت: مدرسه سپهسالار قدیم تهران

۱. مدرسه سپهسالار قدیم غیر از مدرسه شهید مطهری است. این مدرسه بسیار کوچک و قدیمی است و در حومه خیابان پامنار و کوچه مروی تهران قرار گرفته است.

✳️ عنوانها و نشانیها: مشکی ✳️ نوع کاغذ: فرنگی دفتری ✳️ تعداد برگ: ۵ (۳۷ الف - ۴۱ الف) ✳️ تعداد سطر: ۱۹ ✳️ اندازه متن: ۱۱×۱۶/۵ سانتیمتر ✳️ اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۰/۵ سانتیمتر ✳️ نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن ضربی با ترنج زمینه گل و بوته. ویژگیها: بخشی از عبارات اندکی قلم خوردگی دارد. شماره نسخه: «۱۱۲۹۴/۷»

حجری

۳۲۸. کیفیت صدور الموجودات عن مبدئها الأوّل = رسالة في علم الباری بالجزئیات = رسالة في صدور الكثرة عن المبدأ الواحد الأوّل (۵) (فلسفه، عربی) آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین». گزارش نسخه: ✳️ ترقیمه: «تمت الرسالة يوم الأحد، سابع عشر شهر محرم الحرام سنة ۱۲۶۴» ✳️ نوع خط: نستعلیق تحریری ✳️ نام کاتب: [اسماعیل بن کاظم حسینی تنکابنی (۱۷۵ الف)] ✳️ تاریخ کتابت: یکشنبه ۱۷ محرم الحرام سال ۱۲۶۴ ✳️ عنوانها و نشانیها: مشکی ✳️ نوع کاغذ: فرنگی نخودی ✳️ تعداد برگ: ۸ (۱۷۵ ب - ۱۸۲ ب) ✳️ تعداد سطر: ۱۲ ✳️ اندازه متن: ۶/۵×۱۲/۵ سانتیمتر ✳️ اندازه جلد: ۱۱×۱۸ سانتیمتر ✳️ نوع جلد: مشمعی مشکی؛ عطف: تیماج مشکی. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده است. شماره نسخه: «۱۲۰۴۵/۱۳»

حجری

۳۲۹. کیفیت صدور الموجودات عن مبدئها الأوّل = رسالة في علم الباری بالجزئیات = رسالة في صدور الكثرة عن المبدأ الواحد الأوّل (۶) (فلسفه، عربی) آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین». گزارش نسخه: ✳️ ترقیمه: «قد تمت بيد سيد اسدالله الصفوى ۱۳۶۳هـ» ✳️ نوع خط: نسخ ✳️ نام کاتب: سید اسدالله صفوی مصطفوی ماسالی «به قرینه رساله‌های دیگر»

*تاریخ کتابت: ۱۳۶۳ هـ *عنوانها و نشانها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۳ (۴۸ الف - ۵۰ ب) *تعداد سطر: ۲۱-۲۴ *اندازه متن: ۱۴×۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷/۵×۱۱ سانتیمتر *نوع جلد: کاغذ سبز با مقوا، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، نسخه بدنها با نشان «خ ل» در حاشیه نگارش یافته است.

شماره نسخه: «۱۵۱۱۳/۱۴»

۳۳۰. اللّٰعْنِیَّة = تبراً نامه (فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله على عظیم نعمائه و الشکر له على جميع إفضاله... فيقول: إني لما صرت مريضاً في غاية الشدة نذرت لله سبحانه أن أرمى سهام اللّٰعنة... السهام عليكم يا أهل بيت الضلالة و موضع الرذالة و مرجع الأباله...».

انجام: «ربّ أدخلني في جملة العارفين بهم و بحقهم و في زمرة المرحومين بشفاعتهم ائک ارحم الراحمين و صلّى على محمد و آله الطاهرين و العن اعدائهم من الأولين و الآخرين لعناً و الآخرين لعناً و بيداً و عذبه عذاباً أليماً.».

گزارش متن: رساله‌ای است منسوب به خواجه نصیرالدین در لعن معاندين به أهل بيت عليهم السلام که نسخه‌های گوناگونی از آن در کتابخانه آستان قدس رضوی، کتابخانه مدرسه حجتیه و کتابخانه مجلس شورای اسلامی موجود است که با نسخه موجود همخوانی ندارد.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *تاریخ کتابت: سده ۱۳ هـ *عنوانها و نشانها: ندارد *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۶ (۷۳ الف - ۷۸ الف) *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۱۱×۷ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶/۵×۱۱ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی ضری مجدول.

ویژگیها: نسخه‌ای نفیس است، حاشیه‌نویسی دارد، برخی عبارات قلم‌خوردگی دارد.
 ↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۸۲؛ فهرست کتب خطی کتابخانه
 آستان قدس رضوی: ۴۲۵/۱۵؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مدرسه حجتیه،
 قم: ۴۰؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مجلس شورای اسلامی: ۳۱۹/۳۵.

شماره نسخه: «۱۵۰۷۸/۱۲»

۳۳۱. مختصر فی معرفة التقاویم = مختصر در معرفت تقویم^۱ = سی فصل

(تقویم، عربی)

آغاز: «بسمله، هذا مختصر فی معرفة التقاویم مشتمل علی ثلاثین فصلاً، الفصل الاول
 فی حساب الجمل و هو علی ترتیب أبجد، هوّز، حطّی...».

انجام: «و لتقتصر فی هذا القدر و لیرجع من أراد المزيد علیه إلى الكتب المؤلفة فی
 هذا الفنّ و الله الموفق للصواب و إليه المرجع و المآب».

گزارش متن: رساله مختصری است راجع به آغاز تواریخ و تأسیس تقویم. و چون
 مشتمل بر سی فصل بوده، بدین سبب به سی فصل مشهور شده است. ضمناً این
 رساله به جز سی فصل معروف خواجه می‌باشد که به فارسی نگاشته است.

چون این رساله متن مفید و کوتاهی است و علاقمندان را بدان زغبت بسیار بوده
 است، بدین سبب تقی چند از عالمان به شرح رساله سی فصل عربی و فارسی آن
 پرداخته‌اند. اینک به ترتیب زیر برخی از آنان را بر می‌شماریم:

۱. شرح بدرالدین طبری، از اخترشناسان سده ۹هـ تاریخ تألیف آن پیرامون
 سالهای ۸۲۴-۸۲۵هـ بوده و در ربیع‌الاول ۸۲۵هـ آن را به پایان برده است.

۱. تقویم در لغت عرب، راست داشتن و قیمت کردن است. و در نزد اخترشناسان دور ستاره، از
 اول حمل بر توالی بروج باشد، و تقویم را بر صحیفه‌ای إطلاق کنند که حرکات ستارگان و نظرات
 و حالات ایشان در یک سال، و احکام آن سال در آن نگاشته شده باشد.

۲. شرح سی فصل، به فارسی. از: محمد بن یحیی معروف به: علاء شیرازی. برخی تصوّر کرده‌اند که رساله سی فصل را خواجه فقط به عربی نگاشته و علاء شیرازی آن را به فارسی نقل کرده است که خود اشتباه فاحشی است. شارح این شرح در جمادی الآخر سال ۹۳۶هـ در شهر حلب سوریه به انجام رسانده است.
۳. شرح سی فصل محمد بن محمد کاشغری. وی سی فصل خواجه را تهذیب و گزیده ساخته و به سال ۷۱۰هـ آن را نگاشته است.
۴. شرح دیگر به فارسی که شارح آن ناشناخته ماند. در فصل تاریخ این شرح چنین آمده است: «و نوروز سلطانی در صد و بیست و پنجم از جلوس چنگیزخان روز آدینه هیجدهم ربیع الاول سال ۷۲۷هـ و از تاریخ رومیان سیزدهم آزار سال ۱۶۳۸، از عهد اسکندر. برابر با نوزدهم خرداد قدیم سال بر ۶۹۰ یزدجردی... الخ...» از این عبارت بر می‌آید که شارح این شرح در اوایل سده ۸هـ می‌زیسته است. برخی گمان بردند این شرح از جلال‌الدین دوانی بوده، لیکن با توجه به عبارت فوق یقین حاصل است که از ملا جلال دوانی نیست. نسخه‌ای نفیس از این شرح به شماره «۱۵۱۸۱» در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد.
۵. شرح سی فصل موسوم به ربیع المنجمین فی شرح الثلاثین، از: میرزا رضی مستوفی که در عهد شاه عباس دوم به سال ۱۰۶۹هـ این رساله را شرح نموده است. آنگونه که از مقدمه کتاب بر می‌آید، شارح هنگام تألیف این شرح فقط سی و پنج سال داشته است.
۶. شرح سی فصل به فارسی، از: علی‌اکبر منجم شیرازی که به سال ۱۲۳۰هـ این شرح را نگاشته است.
۷. معالم التجوم شرح بر سی فصل، از زکریا بن حسن موسوی که آن را به سال ۱۲۶۸هـ تألیف کرده است.

۸. شرح سی فصل، از: میرزا عبدالعلی بن احمد گوگانی (م ۱۳۲۵ هـ) این شرح به سال ۱۳۲۲ هـ در تبریز چاپ و منتشر گردیده است.
۹. شرح سی فصل به فارسی، از مؤلفی ناشناخته که در نیمه نخست سده ۹ هـ می‌زیسته است.

لازم به یادآوری است که شرحهائی را که نام بردیم در معرفی رساله سی فصل فارسی خواجه نیز آنها را نام بردیم زیرا شارحان برخی سی فصل فارسی و برخی دیگر سی فصل عربی را شرح کرده‌اند.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد وقع الفراغ من تسمیقه، لیلۃ الأربعاء السابع عشرین من شهر رمضان المبارک، سنۃ ستّ و ستین و ثمانیۃ» *نوع خط: نسخ و نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: چهارشنبه ۲۷ رمضان المبارک سال ۸۶۶ *عنوانها و نشانیها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲۰ (۱۳۲ اب - ۱۵۱ اب) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۵/۵×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۸×۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای ضربی با ترنج و سرترنج با زمینه گل و بوته، عطف و مغزی: تیماج حنایی.

ویژگیها: چند نسخه خطی از رساله سی فصل عربی خواجه در کتابخانه‌های مختلف وجود دارد، از جمله نسخه نفیس و کهن این کتابخانه بزرگ که به سال ۸۶۶ هـ کتابت شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۳۹۱.

شماره نسخه: «۷۷۷۴/۳»

۳۳۲. مصارع المصارع (۱) (فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، الحمد لله حمد الشاکرین والصلوة علی محمد و آله الطاهرين و بعد، فإنی لشغفی بالعلوم العقلیة و المعارف الیقینیة... أقول و سمّ صاحب الکتاب کتابه بالمصارعة... قال بعد التحمید لله و الصلوة علی رسوله...».

انجام: «هذا آخر ما أوردته المصارع في مصارعاته و الناظر المنصف يحكم بإضافة الصرع... إته ملهم العقل و ملقن الصواب، منه المبدأ و إليه المآب؛ تمّ بعون الله الملك الوهاب».

گزارش متن: ابوالفتح محمد بن عبدالکریم شهرستانی (۵۴۸هـ) کتابی تألیف نموده و در هفت موضوع (حصر اقسام وجود؛ اثبات واجب الوجود؛ توحید؛ علم خدا؛ حدوث عالم و حصر مبادی) ایراداتی را بر ابن سینا وارد کرده، آنگاه خواجه نصیر در پاسخ آن ایرادات، این رساله را تألیف نموده است. ضمناً خواجه مؤلف مصارع را مایل به باطنیه دانسته است. نسخه‌های گوناگونی از آن، در کتابخانه‌ها موجود است. از جمله چند نسخه موجود در این کتابخانه بزرگ که یکی از آنها مورخ ۸۶۶هـ می‌باشد. همچنین نسخه‌ای در کتابخانه آستان قدس رضوی مورخ ۱۰۲۱هـ و نسخه‌ای دیگر نیز در کتابخانه ملی و نسخه‌ای نیز در کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران موجود می‌باشد.

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۳۴ (۲ب - ۱۳۵الف) *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۵×۹/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۹×۱۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمی مشکی، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدوها با نشان «ل، خل» در حاشیه نگارش یافته، تملک سید محمدرضا بن سید محمد مهدی و تملک حاج آقا احمد کرمانشاهی طهرانی. در برگ نخست وقف‌نامه نسخه، در شیراز با مهر بیضی «محمود...» و یک مهر ناخوانا و مهر بیضی «محمود بن محمدعلی» در برگ دوم، و مهر مربع: «من ولد ابی عبدالله الشریف، محمد بن مکی العاملی الشهید» روی برگ انجام آمده، چند برگ نخستین اندکی آسیب دیده و مرمت شده و برگ چهارم نانوشته مانده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۴۴۵-۴۴۶؛ الذریعه: ۹۸/۱۲.

۳۳۳. مصارع المصارع (۲)

(فلسفه، عربی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد وقع الفراغ من تسويده في سادس شهر ذى الحجة الحرام إثنين و مائة بعد الألف على يد... ابن محمد صالح، ابوالحسن الكرمانی» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ابوالحسن بن محمد صالح کرمانی *تاریخ کتابت: ۱۶ ذی‌الحجّة ۱۱۰۲ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۱۳ *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۷×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳×۲۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع مشکى؛ عطف: تیماج مشکى.

ویژگیها: نسخه بدلا با نشان «نسخه ل، بدل» در حاشیه نگارش یافته، برگها مجدول به طلا، قرمز و مشکى با کمند قرمز، تملک محمدحسین حسینی، با مهر مربع «العبد محمدحسین الحسینی» و تملک میر عبدالباقی و محمدرضا بن محمد صفی با مهر مربع «المتوکّل علی الله الفی، محمدرضا الحسینی» و «محمدرضا بن محمد صفی الحسینی» همراه مهر مربع «محمدابراهیم الحسینی» در برگ نخست و انجام آمده است. شماره نسخه: «۳۹۲۸»

۳۳۴. معیار الأشعار (۱)

(عروض، فارسی)

آغاز: «بسمله، الحمد لله حمد الشاکرین وصلی الله علی محمد وآله الطّاهرین، این مختصریست در علم عروض و قوافی شعر تازی و پارسی که به إلتماس بعضی دوستان مرتّب کرده شد... مقدمه، در بیان ماهیت شعر و ذکر صناعاتی که شعر را بدان تعلق باشد...».

انجام: «و بعضی گفته‌اند اختلاف تصریف بنفی و اثبات مانند کن و مکن مقتضی تکرار قافیه نباشد و این مستعمل نیست، اینست آنچه خواستیم که درین مختصر ایراد کنیم از علم قوافی بر سبیل إیجاز و بالله التوفیق».

گزارش متن: رساله بسیار مهمی است در علم عروض و قوافی که در جمادی الآخر سال ۶۴۹هـ تالیف شده است. برخی این رساله را بدون نام و به صورت رساله‌ای در عروض یاد کرده‌اند و برخی نیز در انتساب آن به خواجه نصیرالدین طوسی، تردید کرده‌اند، با توجه به شواهد و قراین، از جمله نسخه مورخ ۶۷۰ هجری که به شماره ۱۲۴۱۲/۵ در همین فهرست گزارش شده است، این رساله از آن خواجه نصیرالدین است و برخی از علما چون (مفتی محمد سعیدالله مرادی) آن را شرح نموده‌اند. به نام: *میزان الأفكار فی شرح معیار الأشعار* و آن را به سال ۱۲۸۲هـ در شهر لکنه‌وند چاپ و منتشر نموده است.

نسخه‌های گوناگونی از این رساله، در برخی کتابخانه‌ها موجود است نفیس‌ترین و کهن‌ترین نسخه موجود این رساله مورخ سال ۶۷۰هـ است که به شماره «۱۲۴۱۲/۵» در این کتابخانه بزرگ موجود می‌باشد. چند نسخه نفیس دیگر نیز در این کتابخانه وجود دارد که یکی به سال ۸۴۳ و دیگری در سال ۸۸۹هـ کتابت شده‌اند. نسخه کهن نفیسی نیز مورخ ۷۰۲هـ به خط محمد بن متویه در یکی از کتابخانه‌های استانبول ترکیه موجود می‌باشد و مرحوم استاد مجتبی مینوی تصویری از آن تهیه و هم اکنون در کتابخانه آن مرحوم موجود است.

کتاب *معیار الاشعار* به سعی عبدالغفار نجم‌الدوله، به سال ۱۳۲۰هـ در تهران به چاپ رسیده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [حاجی علی کامران (۲۷ ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۸۸۹هـ (۴۸ ب)] *عنوانها و نشانها: سنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۱۸ (۴۹ ب - ۶۶ ب) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۹/۵×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۱۸/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، برگها رطوبت دیده و اندکی فرسوده شده است.

↔ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۳۱ - ۵۳۴؛ الذریعة: ۲۱/۲۷۷.

۳۳۵. معیار الأشعار (۲) (عروض، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «فصل دهم در عیوب قوافی باری... (۱۹۷ الف) همچنانکه در ردف گفتیم بحروف متباعد ظاهرتر وسیع‌تر باشد و بحروف متقارب پوشیده...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ مایل به تعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: نیمه دوم سده ۷هـ سال ۵۶۷۰ در برگ (۴۷ الف) *محل کتابت: [تبریز ۶۳ الف] *عنوانها و نشانها: شنگرف و مشکی *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۶۲ (۱۳۶ ب - ۱۹۷ ب) *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۶×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۷ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای بیاضی ضربی مجدول، با ترنج (ترمیم شده در واحد مرمت این کتابخانه بزرگ).

ویژگیها: نسخه‌ای بسیار نفیس و کهن است و در حیات خواجه نصیر کتابت یافته، اشکال هندسی و جداول حروف در برخی برگها، با قرمز ترسیم یافته، اندکی حاشیه نویسی دارد، حواشی برخی برگها فرسوده شده و اندکی آسیب دیده و مرمت شده است.

شماره نسخه: «۱۲۴۱۲/۵»

۳۳۶. معیار الأشعار (۳) (عروض، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «ختم بالخیر و الظفر سنة ثلاث و أربعین و ثمانمائة بقصبة سنجان صانها الله عن الحدثان» *نوع خط: نسخ قدیم *نام کاتب: ابواسحاق بن علی بن نصرالله سنجانی سلطانی *تاریخ کتابت: اوایل صفر سال ۸۴۳ *محل کتابت: قصبه سنجان^۱ *عنوانها و نشانها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نازک

۱. روستائی است در استان مرکزی پیرامون شهرستان اراک که در قدیم گیوه‌های آن مشهور بوده است.

*تعداد برگ: ۷۶ (۲ب - ۱۷۸الف) *تعداد سطر: ۱۷ *اندازه متن: ۸×۱۲ سانتیمتر
 *اندازه جلد: ۱۳×۱۷/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن، مجدول يك لا.
 ویژگیها: نسخه‌ای است بسیار نفیس و کهن، در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه
 نویسی دارد، نسخه بدلها با نشان «نسخه» در حاشیه نگارش یافته، برگها آفت دیده
 و فرسوده شده‌اند، برخی برگها رطوبت دیده‌اند.
 شماره نسخه: «۱/۱۳۸۴۶»

۳۳۷. المعینیه (۱)

(اخترشناسی، فارسی)

آغاز: «بسمله، سپاس وستایش حضرت ذوالجلال را که انوار حکمت او از هر ذره
 از ذرات کاینات تابان است... اما بعد این مختصریست در علم هیأت اجرام علویّه
 وسفلیّه در معرفت ابعاد اجرام بر سبیل ایجاز...».
 انجام: «در عبارات یا در مفهوم، سهوی در نظر آید معذور باید داشت که بر سبیل
 ارتجال در حال استعجال اتفاق تحریر افتاد، ایزد سبحانه... إله اللطیف والهادی إلى
 سبیل الرشاد».

گزارش متن: رساله‌ای است در قواعد علم هیئت که به نام معین‌الدین ابوالشمس بن
 عبدالرحیم، در سال ۶۳۲هـ به رشته تحریر درآمده و دارای چهار مقاله بدین ترتیب
 می‌باشد: مقاله اول: در مقدمات علم هیأت؛ مقاله دوم: در هیأت اجرام علوی؛ مقاله
 سوم: در هیأت زمین؛ مقاله چهارم: در معرفت ابعاد اجرام.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سلخ ماه
 صفر سال ۱۲۷۹هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی سفید آهار مهره
 زده *تعداد برگ: ۷۳ (۱۰۲ب - ۱۷۴ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۹×۱۶
 سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۶×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای روشن،
 مجدول، ضربی.

ویژگیها: چند نسخه بسیار نفیس و کهن این کتاب در کتابخانه‌های مختلف وجود دارد از جمله چند نسخه این کتابخانه بزرگ که یکی از آنها مورخ سده ۸هـ و دیگری مورخ ۸۹۷هـ می‌باشد. همچنین کهن‌ترین نسخه آن مورخ ۶۵۸هـ که در حیات خواجه کتابت شده در کتابخانه ملی ملک در تهران و نسخه کهن دیگری مورخ ۶۶۵هـ به شماره «۵۳۲» در کتابخانه آستان قدس رضوی در مشهد مقدس، موجود می‌باشد. ضمناً این کتاب به تصحیح مرحوم استاد محمدتقی دانش‌پژوه از سوی مرکز انتشارات دانشگاه تهران چاپ شده است.

در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی در برخی برگها به قرمز و مشکی ترسیم شده است.

شماره نسخه: «۱۰۱۵/۶»

۳۳۸. المعینیة (۲)

(اخترشناسی، فارسی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

انجام: «باب ششم در معرفت بعد و اجرام کواکب ثابتة... نهصد و نود و یک و سه ربع آمد بر دویست و هجده قسمت کردند چهار جزو و سی...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ مایل به تعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۸هـ *عنوانها و نشانیها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی (سمرقندی) نازک *تعداد برگ: ۴۷ *تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۱۸×۵/۸ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۴ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: نسخه‌ای بسیار نفیس و کهن است، در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی و نجومی در برخی برگها ترسیم یافته، حواشی نسخه رطوبت دیده و فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۵۹۴۹»

۳۳۹. المعینیة (۳)

(اخترشناسی، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمّ علی يد العبد الباقي ابن محمد اکبر صابری، سابع عشر شهر شوال، ناسع و أربعین بعد الألف من الهجرة النبویة...» *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: عبدالباقي بن محمد اکبر صابری *تاریخ کتابت: ۱۷ شوال ۱۰۴۹ *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۷۰ *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۷×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۲/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: زرشکی، مجدول، ضربی، باترنج و سر ترنج زمینه گل و بوته؛ درون: قهوه‌ای روشن، مجدول به زر.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و نسخه بد لها با نشان «نسخه» در حاشیه آمده. تملک «محمد مهدی بن هدایت‌الله حسینی» در برگ نخست و مهر پدر عزیزم حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره) پشت برگ آغاز و انجام آمده است. شماره نسخه: «۶۴۲۶»

۳۴۰. المعینیة (۴)

(اخترشناسی، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [حسین حسنی لاریجانی نیارکی (۳۲ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۲۷هـ] *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی آبی *تعداد برگ: ۲۷ (۱ ب - ۲۷ ب) *تعداد سطر: ۲۸ *اندازه متن: ۱۵×۲۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۲/۵×۳۶/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و اندکی حاشیه نویسی دارد، اشکال هندسی با قرمز در برخی برگها ترسیم شده و حواشی نسخه اندکی آسیب دیده و مرمت شده، افزودگیهایی در برگ نخست آمده است. شماره نسخه: «۸۲۱۵/۱»

۳۴۱. المعینیه (۵)

(اخترشناسی، فارسی)

آغاز: افتاده «... کواکب را در وقت توان می‌پوشاند... باب دوم (۳) (۶۲ب)...

(۹الف) باب هشتم در عروض کواکب شش‌گانه، و اما عرض ستاره‌گان چون از پیش بگفتیم کی مرکز حرم آفتاب...».

انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «إتفق الفراغ من تنمیقه يوم الخميس، الثامن عشر من شهر محرم الحرام، من شهود سنة ثمان و سبعین بعد ألف من الهجرة النبویة...» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پنجشنبه ۱۸ محرم ۱۰۷۸ *عنوانها و نشانیها و اشکال: قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۵۰ (۳ الف - ۵۲ب) *تعداد سطر: ۲۱ *اندازه متن: ۷×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۳×۲۱ سانتیمتر *نوع جلد: مشمع قهوه‌ای، عطف: تیماج قهوه‌ای.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدنها با نشان «نسخه» در حاشیه آمده، اشکال هندسی در برخی برگها ترسیم شده، حاشیه برخی برگها، اندکی رطوبت دیده است. شماره نسخه: «۸۲۹۵/۲»

۳۴۲. المعینیه (۶)

(اخترشناسی، فارسی)

آغاز: افتاده «... حادث می‌شود چه کواکب در بلاد بیشتر طلوع میکند از آنچه در بلاد غربی... (۲ الف) باب دوم در شرح حرکات اولی و ثانیه و ألقاب دوایر عظام...».

انجام: «اگر پسندیده خاطر بزرگوار و رأی مبارک پادشاه زاده ایران، ضاعف الله علاه، آید غایت سعادت این بنده مخلص روی نموده باشد... تحریری که افتاد از سر ارتجال بی تتبع رؤیت رفت و ایزد تبارک و تعالی دولت این خاندان مجد و شرف مؤید کرداناد و آنچه مقتضی ثبات و نظام و مستدعی حصول مرام بود، ارزانی دارد، إته اللطیف المحیب الهادی إلى سبیل الرشاد، تمّ الكتاب بعون الملك الوهاب».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تم... فی شهر ربیع الاول سنة سبع و تسعين و ثمانمائة»
 *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: ربیع الاول ۸۹۷ *عنوانها و
 نشانها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۵ (۱ الف -
 ۲۹ الف) *تعداد سطر: ۲۵ *اندازه متن: ۱۷×۱۱ سانتیمتر *اندازه جلد: ۲۵×۱۸
 سانتیمتر *نوع جلد: تیماج آجری ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته و طرح اسلیمی.
 ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اشکال هندسی در برخی برگها ترسیم یافته،
 جای برخی اشکال سفید مانده است. شماره نسخه: «۹۳۴۰/۱»

۳۴۳. المعینة (۷) (اخترشناسی، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: شکسته نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت:
 شنبه ۲۸ صفر ۱۰۶۷ *عنوانها و نشانها: قرمز *نوع کاغذ: شرقی سفید آهار مهره
 زده *تعداد برگ: ۷۲ (۱۰ الف - ۸۱ الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن:
 ۵/۱۲×۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۵/۱۹×۱۳ سانتیمتر *نوع جلد: دو رو تیماج؛
 برون: عثابی، ضربی، مجدول به زر با ترنج زمینه طلایی با نقوش گل و بوته و طرح
 نگاره‌های اسلیمی، با لبه برگردان مجدول به طلا؛ درون: قهوه‌ای، مجدول به زر.
 ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اشکال هندسی در برخی برگها ترسیم شده، جای
 برخی اشکال سفید مانده است. شماره نسخه: «۱۲۴۳۹/۲»

۳۴۴. المفاوضات = أجوبة مسائل القونوی (۱) (فلسفه، عربی)

آغاز: «بسمله، الحمد لله و سلام علی عباده الدین إصطفى محمد و آله خیر الوری و
 أعلام الهدی، أمّا بعد، فهذه صورة المسائل... المسئلة الأولى، هل ثبت عندكم أنّ وجود
 واجب الوجود أ هو زاید علی حقیقته أم وجوده... قال قدّس سرّه فی الجواب: أمّا
 البرهان...».

انجام: «فان سنح له عليه كلام أشار بذلك لم يكن غريباً من إنعام ذى الجود الفاض و الكرم العام و صلى الله على محمد وآله خير الأنام و الحمد لله أولاً و آخراً و باطناً...».

گزارش متن: صدرالدین قونوی از عارفان و حکیمان معاصر خواجه نصیرالدین طوسی است که نامه نگاری‌هایی بین آنها انجام گرفته، در رساله موجود نیز مسائلی در خصوص وجود و ماهیت و اختلاف صفات مردم و اینکه آیا وجود واجب امری زاید بر حقیقت اوست یا نه؟ از خواجه نصیر پرسیده شده و خواجه نیز پاسخهای آنها را مرقوم داشته است، نسخه‌های گوناگونی از این رساله در کتابخانه‌ها موجود است و به سبب اختصار، متن آن در کتاب *احوال و آثار خواجه نصیرالدین*، درج شده است. نفیس‌ترین نسخه خطی این کتاب که به خط مبارک سید حیدر آملی از فلاسفه بزرگ شیعه در سده ۸هـ نوشته شده، در کتابخانه مرحوم آیت‌الله سید محمد مشکوة بیرجندی موجود بوده که سرانجام نسخه‌های نفیس خود از جمله این نسخه را به کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران اهداء نموده است. به جز نسخه‌های موجود کتابخانه بزرگ آیت‌الله العظمی مرعشی نجفی (ره)، نسخه‌ای در کتابخانه آستان قدس رضوی، نسخه‌ای دیگر در کتابخانه مجلس شورای اسلامی و نسخه‌ای نیز در کتابخانه مدرسه مروی در تهران موجود می‌باشد.

گزارش نسخه: *ترقیمه: «قد اتفق الفراغ من كتابة هذه الرسالة، عصر يوم السبت رابع شهر ربيع الثاني، من شهر سنة خمس و ثمانين و مأتين بعد الألف من الهجرة النبوية المحمدية، على هاجرها ألف آلاف السلام و التحية» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: سال ۱۲۸۵هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۲۵ (۳۰ - ۵۵ب) *تعداد سطر: ۱۶ *اندازه متن: ۷/۵×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۵×۲۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج قهوه‌ای. ویژگیها: حواشی نانوشته مانده است.

↪ *احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی*: ۴۸۳-۴۹۴؛ *الدریعة*: ۲۱/۳۱۲-۳۱۳.

شماره نسخه: «۴۷۸۶/۳»

٣٤٥. المفاوضات = أجوبة مسائل القونوی (٢) (فلسفه، عربی)

آغاز: « (٢٠ الف) المسئلة الأولى هل ثبت عندكم أنّ الوجود واجب الوجود، أمر زايد على حقيقته أم وجوده عين مهيته... (٣٤ الف) قوله المسئلة الى قوله هف، أقول: أمّا البرهان الموضح في تحقيق كون وجوده عين مهيته...».

انجام: «فان سنح له عليه كلام و أشار بذلك لم يكن... الكمال و سبغ عليه فيضه الذي لا يزال و هو اللطيف المجيب».

گزارش نسخه: * نوع خط: نستعلیق * نام کاتب: محمدکاظم بن محمدحسن، تویسرکانی * تاریخ کتابت: سال ١١١٨ هـ * عنوانها و نشانیها: قرمز * نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده * تعداد برگ: ٢٤ (٢٠ الف - ٤٣ الف) * تعداد سطر: ١٥ * اندازة متن: ١٢×٦ سانتیمتر * اندازة جلد: ١٩×١٢/٥ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج زرشکی تیره، ضربی با ترنج زمینه گل و بوتہ. ویرگیها: در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی اندکی با نشان «ظم» دارد، حواشی نسخه اندکی فرسوده شده است.

شمارة نسخه: «١١٠٧٠/٣،٢»

٣٤٦. المفاوضات = أجوبة مسائل القونوی (٣) (فلسفه، عربی)

آغاز: افتاده « (٢٢ الف)... و هذا المفهوم من حيث أنّه هو مع قطع النظر... (٢٢ ب) المسئلة الثانية: هل المهيئات الممكنة مجعولة أو غير مجعولة... (٢٥ ب) بسمله... خطاب عالی مولای اعظم هادی امم، کاشف ظلم، صدر الملة و الدین، محمد الاسلام و السلمین... بر سر و چشم نهاد و گفت... (٢٦ الف) قوله: المسئلة الأولى، هل ثبت إلى قوله هف، أقول: أمّا البرهان الموضح...».

انجم: «قوله: مسئله الإنسان في هذه النشأة الخ، أقول: إنَّ الحكماء تفرَّصوا عن ماهية اللذة... و أما اللذات الحسية و الرکالة و الخيالية، فوجدوها ناقصة زائلة مضمحلة إذا...» افتاده.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق و نسخ *نام کاتب: [محمدعلی بن عبدالکریم تفرشی (۲۰ الف)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۲۷۴هـ] *عنوانها و نشانیها: مشکى *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۷ (۲۲ الف - ۲۸ ب) *تعداد سطر: ۲۹ *اندازه متن: ۱۱/۵×۱۶/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷/۵×۲۲ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج زرشکی، با ترنج ضربی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده و حاشیه نویسی دارد، برگ آغازین افتاده است.

شماره نسخه: «۱۱۱۱۰/۶،۷»

(عقاید، عربی)

۳۴۷. المقنعة

آغاز: «بسملة، الحمد لله باری الموجدات و الصلوة علی أشرف القدسیات، محمد وآله أكمل الذرات و بعد فهذه مقنعة^۱ فی الواجبات لخصتها لذوی الاشتغالات فنقول یجب علی کل مکلف يعرف أن الله تعالی موجود واجب الوجود لذاته...».

انجم: «و التهی عن المنکر للسمع بشرط العلم و تجویز التأثیر و إنتفاء المفسدة و العفو جایز لأنه حقّه تعالی و إحسان، تمّت.».

گزارش متن: در فهرست‌های آثار خواجه نام المقنعة دیده نشده، لیکن نسخه‌ای از شرح مقنعة تالیف محمد مؤمن بن طاهرالدین کرمانی در کتابخانه زنده یاد مرحوم آیت‌الله ابن شیرازی وجود داشته که مرحوم استاد مدرّس رضوی شخصاً آن را رؤیت نموده و شارح اصل رساله المقنعة را از خواجه نصیر طوسی دانسته است. نسخه‌ای از رساله المقنعة در کتابخانه مسجد جامع گوهرشاد مشهد وجود دارد.

۱. در نسخه به اشتباه «منفعة» کتابت گردیده و آن نیز متأسفانه منشأ خطای فهرست‌نگار سابق

این کتابخانه در عدم تشخیص عنوان کتاب گردیده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ (نازیبا) *نام کاتب: [نوروزعلی (۵۰ ب)] *تاریخ کتابت: ماه ذی الحجّه سال ۱۰۶۹ *عنوانها و نشانیها: مشکی و قرمز *نوع کاغذ: شرقی نخودی *تعداد برگ: ۲ (۵۳ ب - ۵۵ ب) *تعداد سطر: ۱۲ *اندازه متن: ۷×۱۲/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۰ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی ضربی با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد، نسخه بدلا با نشان «بدل» در حاشیه نگارش یافته، لبه برگها اندکی فرسوده شده است.

↪ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۷۳؛ الذریعه: ۱۲۵/۲۲.

شماره نسخه: «۹۰۲۱/۷»

۳۴۸. مقولات عشر (۱) (منطق، فارسی)

آغاز: «مقاله در مقولات عشره و آن را قاطیغوریاس خوانند و نه فصل است، فصل اول در ابتداء سخن در مقولات، واضح منطق افتتاح این علم، بایراد ذکر اجناس عالیه کرده است...».

انجام: «و اکثر مطالب این مقالت، بمصادرات است و در علوم دیگر مبرهن شود و الله أعلم، تمّت بعون الله تعالی».

گزارش متن: اصل این کتاب از ارسطاطالیس است که حنین بن اسحاق آن را از یونانی به عربی برگردانده، بسیاری اقدام به شرح و تفسیر آن نموده‌اند، از جمله: حکیم ابونصر فارابی است. خواجه نصیر، تمامی این مباحث را در کتاب اساس الاقتباس خود که پیشتر گزارش شد گنجانده است؛ لیکن به طور مستقل نیز، در برخی کتابخانه‌ها موجود است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: [محمد مؤمن شریف بن محمدعلی نصرآبادی] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۵۵ هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ:

شرقی نخودی نازک * تعداد برگ: ۱۰ (۱۸۸ ب - ۱۹۷ ب) * تعداد سطر: ۲۳ * اندازه متن: ۷/۵ × ۱۸/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۲/۵ × ۲۵ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج مشکی، مجدول به زر، با ترنج زرین زمینه گل و بوته و طرح اسلیمی طلایی. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد. ↵ احوال و آثار خواجه نصیرالدین طوسی: ۵۴۰ - ۵۴۱؛ فهرست نسخه‌های خطی کتابخانه مسجد جامع گوهر شاد: ۱۵۴، ۴۱۰. شماره نسخه: «۹۷۱/۱۱»

۳۴۹. مقولات عشر (۲) (منطق، فارسی)

آغاز و انجام: «هچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * ترقیمه: «تمام شد در دارالخلافه طهران» * نام کاتب: [حاجی ملا محمد مازندرانی مشهور به «ملا آقاجان» (۷۲ ب)] * تاریخ کتابت: [سال ۱۲۶۷ هـ (۱۵ ب)] * محل کتابت: دارالخلافه طهران * عنوانها و نشانها: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی نخودی * تعداد برگ: ۸ (۱۵ ب - ۲۲ ب) * تعداد سطر: ۲۰ * اندازه متن: ۱۱ × ۱۵/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۷ × ۲۲ سانتیمتر * نوع جلد: تیماج قهوه‌ای، مجدول. ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، و نسخه بدلا با نشان «نسخه» در حاشیه آمده است. شماره نسخه: «۵۶۹۷/۵»

۳۵۰. مقولات عشر (۳) (منطق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: * نوع خط: شکسته نستعلیق * نام کاتب: [محمد طالب بن حاجی حیدر اصفهانی (۴۴ ب)] * تاریخ کتابت: [سال ۱۰۵۴ هـ (۶۱ ب)] * عنوانها و نشانها: قرمز * نوع کاغذ: فرنگی سفید * تعداد برگ: ۸ (۵۲ ب - ۵۹ ب) * تعداد سطر: ۳۰ (راستا و چلیپا) * اندازه متن: ۹/۵ × ۲۱/۵ سانتیمتر * اندازه جلد: ۱۲/۵ × ۲۵/۵ سانتیمتر * نوع جلد: مشتمع مشکی، عطف: تیماج مشکی.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی با نشان «۱۲» دارد.
شماره نسخه: «۷۴۹۸/۶»

۳۵۱. مقولات عشر (۴) (منطق، فارسی)

آغاز و انجام: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [محمد بن عبدالحسین، آل حسینی نجفی نخعی (۳۵ ب)] *تاریخ کتابت: [سال ۱۰۷۸ هـ] *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۱۶ (۵۸ ب - ۷۳ ب) *تعداد سطر: ۲۰ *اندازه متن: ۶/۵×۱۳ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۳/۵×۲۱/۵ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج مشکی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، نسخه بدلها در حاشیه نگارش یافته، اندکی حاشیه نویسی دارد.
شماره نسخه: «۱۱۶۰۴/۸»

۳۵۲. نفس = معرفت نفس (فلسفه، فارسی)

آغاز: «بسمله، در معرفت نفس انسانی که آن را نفس ناطقه نیز خوانند، بدانکه نفس انسانی جوهریست بسیط که از شأن بود ادراک معقولات...».

انجام: «پس موت بدن نسبت با نفس، چون قوت آلات بود، باصناف با اصحاب صنعت و این معنی در کتب نظر، بشرح و بسط موشح باستشهاد براهین حقیقی موجود است، این قدر کفایت شود».

گزارش متن: رساله کوتاهی است درباره نفس که با استدلالات فلسفی، به بیان موضوع پرداخته است، در برخی منابع، به صورت ناشناخته آمده است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نستعلیق *نام کاتب: ناشناخته *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۲ هـ *عنوانها و نشانیها: قرمز *نوع کاغذ: فرنگی نخودی *تعداد برگ: ۲ (۱۱ الف - ۱۳ ب) *تعداد سطر: ۲۴ *اندازه متن: ۷/۵×۱۴/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۲×۱۹ سانتیمتر *نوع جلد: تیماج دارچینی ضربی، با ترنج زمینه گل و بوته.

ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، لبه برگها فرسوده شده است.

شماره نسخه: «۱۲۹۰۳/۲»

۳۵۳. النفوس الأرضیة = کلام فی النفوس و قواها (۱) (فلسفه، عربی)

آغاز: «بسملة، هذا فصل فی النفوس الأرضیة و قواها من المولى المعظم... النفوس الأرضیة ثلاث: نباتیة و حیوانیة و ناطقة، أما النفس النباتیة، فلها ثلاث قوى...». انجم: «و هذا تمام القول فی النفوس الأرضیة و قواها و الحمد لله رب العالمین و صلواته علی نبیّه محمّد و آله الطیبین الطّاهرین».

گزارش متن: رساله کوتاهی است که از نفس نباتی، حیوانی و نفس ناطقه و قوای هر یک بحث کرده، نسخه‌ای از این رساله در کتابخانه دانشگاه تهران موجود است.

گزارش نسخه: *نوع خط: نسخ *نام کاتب: [عبدالمحسن بن عنایت‌الله نجفی (۳۹ب)] *تاریخ کتابت: پیرامون سده ۱۰هـ *عنوانها و نشانیها: شنگرف *نوع کاغذ: شرقی نخودی آهار مهره زده *تعداد برگ: ۶ (۲۶ب - ۳۱الف) *تعداد سطر: ۱۵ *اندازه متن: ۹×۱۱/۵ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۷×۲۵/۵ سانتیمتر *نوع جلد: دورو تیماج؛ برون: زرشکی، مجدول به زر؛ درون: زرد. ↵ الذریعة: ۱۱۰/۱۸. شماره نسخه: ذیل «۱۳۹۸۱»^۱

۳۵۴. النفوس الأرضیة = کلام فی النفوس و قواها (۲) (فلسفه، عربی)

آغاز: «همچون نسخه نخستین».

گزارش نسخه: *ترقیمه: «تمت الرسالة... بید أقلّ السادات سیّد اسدالله الصفوی فی ربیع الآخر سنة ۱۳۶۳ هجریه» *نوع خط: نسخ *نام کاتب: سید اسدالله صفوی مصطفوی «به قرینه رساله‌های دیگر» *تاریخ کتابت: ربیع الآخر ۱۳۶۳ *عنوانها و نشانیها: مشکی *نوع کاغذ: فرنگی *تعداد برگ: ۲ (۵۳الف - ۵۴ب)

*تعداد سطر: ۲۳ *اندازه متن: ۸×۱۴ سانتیمتر *اندازه جلد: ۱۱×۱۷/۵ سانتیمتر
*نوع جلد: مقوایی با روکش کاغذی، عطف: تیماج مشکی.
ویژگیها: در حاشیه تصحیح شده، اندکی حاشیه نویسی دارد، نسخه بدلها با نشان
«خل» در حاشیه نگارش یافته است.

شماره نسخه: «۱۵۱۱۳/۱۶»

فہارس:

فہرست عناوین: ۳۲۹-۳۳۲.....

فہرست کاتبان و تاریخ کتابت: ۳۳۳-۳۳۶.....

فہرست محل کتابت: ۳۳۷.....

تصاویر: ۳۴۱-۳۸۱.....

فهرست عناوین

- آداب المتعلّمين (١٦ نسخه) ٣٢-٢٣
- أغاز و انجم (٨ نسخه) ٤٠-٣٣
- اثبات الجوهر المفارق (٢ نسخه) ٤٢-٤٠
- اثبات العقل (٢ نسخه) ٤٢-٤٠
- اثبات وحدة الله جلّ حلاله ٤٢
- أجوبة مسائل القونوي (٣ نسخه) ٣٢٠-٣١٨
- اخلاق ناصري (١٣ نسخه) ٥٤-٤٣
- أساس الإقتباس (٤ نسخه) ٦٠-٥٧
- استخراج اسامي چهارده معصوم عليهم السلام
- از آية تطهير (٢ نسخه) ٢٣٩-٢٣٨
- اصول الدين (٣ نسخه) ٢٩١-٢٨٧
- الإعتقادات (٨ نسخه) ٦٤-٦٠
- اعتقاديّه (٣ نسخه) ٢٤٧-٢٤٥
- افعال العباد (٢ نسخه) ١٨٣-١٨٢
- أقلّ ما يجب الإعتقاد به (٨ نسخه) ٦٤-٦٠
- الإمامة (٥ نسخه) ٦٨-٦٥
- إنشاء الصلوات على أشرف البريات و عترته
- عليهم السلام (٥ نسخه) ٢٢٧-٢٢٤
- إنشاء الصلوات و التحيات (٥ نسخه)
- ٢٢٧-٢٢٤
- انعكاس الشعاع و إنعطافه (٢ نسخه) ٦٩
- الإنمكاسية (٢ نسخه) ٦٩
- أوصاف الأشراف (١٤ نسخه) ٧٩-٧٠
- بقاء النفس بعد خراب البدن (٢ نسخه)
- ٨٠-٧٩
- بقاء النفس بعد فناء الجسد (٢ نسخه) ٨٠-٧٩
- رسالة في بيان علم الإكتسابي (٢ نسخه)
- ٢٨٤-٢٨٥
- بيست باب (١١ نسخه) ٩١-٨١
- تبراً نامه ٣٠٦
- التجريد (٩ نسخه) ١٠٠-٩٢
- تجريد الإعتقاد (٩ نسخه) ١٠٠-٩٢
- تجريد العقايد (٩ نسخه) ١٠٠-٩٢
- تجريد الكلام (٩ نسخه) ١٠٠-٩٢
- تحرير أصول الهندسة و الحساب لاقليدس (١٣)
- نسخه) ١١٣-١٠١
- تحرير اقليدس (١٣ نسخه) ١١٣-١٠١
- تحرير الأكر لأطولوقس (٤ نسخه) ١١٧-١١٤
- تحرير الأكر لتاوذوسيوس (٨ نسخه)
- ١٢٢-١١٧
- تحرير الأكر لمانالاوس (٤ نسخه)
- ١٢٧-١٢٣

تحرير ظاهرات الفلك لاقليدس (٣ نسخة) ١٣٧-١٣٥	تحرير الأتيام والليالي لثاوذوسيوس (٤ نسخة) ١٣١-١٢٨
تحرير مقالة أرشميدس في تكسير الدائرة ١٥٧-١٥٥ (نسخة ٣)	تحرير الطلوع و الغروب لأطولوقس (٣ نسخة) ١٣٥-١٣٣
تحقيق ضرورة الموت (٢ نسخة) ٢٨١ التذكرة (٥ نسخة) ١٦٥-١٦٠	تحرير الكرة المتحركة لأطولوقس (٤ نسخة) ١١٧-١١٤
التذكرة النصيرية (٥ نسخة) ١٦٥-١٦٠ التذكرة في الهيئة (٥ نسخة) ١٦٥-١٦٠	تحرير الكرة و الأستوانة لأرشميدس (٣ نسخة) ١٤١-١٣٨
ترجمه ثمره بطلميوس (٩ نسخة) ٢٧٣-٢٦٥ ترجمه صور الكواكب ١٦٥	تحرير الليل و النهار (٤ نسخة) ١٣١-١٢٨ تحرير المأخوذات لأرشميدس ١٤١
ترجمه كتاب ثمره بطلميوس (٩ نسخة) ٢٧٣-٢٦٥	تحرير المجسطى (٢ نسخة) ١٤٥-١٤٣
ترجمه مائة ثمره (٩ نسخة) ٢٧٣-٢٦٥ رسالة في تشخيص الصبح الصادق من الكاذب ٢٨٠-٢٧٩ (نسخة ٢)	تحرير المساكن لثاوذوسيوس (٤ نسخة) ١٤٨-١٤٦
تلخيص المحصل ١٦٦	تحرير المطالع لإبسقلاوس (٣ نسخة) ١٥٠-١٤٩
تنسوق نامه ايلخاني (٤ نسخة) ١٧٥-١٦٩ تنكسوق نامه ايلخاني (٤ نسخة) ١٧٥-١٦٩	تحرير المعطيات لإقليدس (٣ نسخة) ١٥٢-١٥١
جامع الحساب ١٧٥	تحرير المفروضات لأرشميدس (٢ نسخة) ١٥٤-١٥٣
جبر و اختيار «فارسي» (١٠ نسخة) ١٨٢-١٧٦	تحرير المناظر لاقليدس (٣ نسخة) ١٥٩-١٥٧ تحرير تكسير الدائرة لأرشميدس (٣ نسخة) ١٥٧-١٥٥
الجبر و الإختيار «عربي» (٢ نسخة) ١٨٣-١٨٢	تحرير جرم النيرين و يُعديهما لأرسطرخس ١٣١
الجبر و المقابلة (٣ نسخة) ١٨٥-١٨٤	

رسالة الطوسی الى الکاتبی «الثالثة» ۲۳۱
 رسالة الطوسی إلى الکاتبی «الثانية» (۲ نسخه)
 ۲۳۰-۲۳۱
 رسم و آئین پادشاهان قدیم ۲۳۲
 رمل (۴ نسخه) ۲۳۳-۲۳۵
 زبدة الهيئة (۲ نسخه) ۲۳۶-۲۳۷
 الزبر و البینات (۲ نسخه) ۲۳۸-۲۳۹
 زیج ایلخانی ۲۳۹
 سی باب (۲ نسخه) ۲۳۶-۲۳۷
 سی فصل «عربی» ۳۰۷
 سی فصل «فارسی» (۲۷ نسخه) ۲۴۷-۲۴۵
 سیر و سلوک (۳ نسخه) ۲۴۵-۲۴۷
 شرح الإشارات و التنبیحات (۱۷ نسخه)
 ۲۱۹-۲۰۲
 شرح الرسالة المعینیة (۵ نسخه) ۲۱۹-۲۲۲
 شرح ثمرة بطلمیوس (۹ نسخه) ۲۶۵-۲۷۳
 شرح حدیث العلم (۷ نسخه) ۲۷۳-۲۷۷
 شرح رسالة العلم (۷ نسخه) ۲۷۳-۲۷۷
 شرح کتاب الثمرة (۹ نسخه) ۲۶۵-۲۷۳
 شرح کتاب صد کلمه بطلمیوس (۹ نسخه)
 ۲۶۵-۲۷۳
 شعاع ۲۷۸
 صبح کاذب و برهان آن (۲ نسخه) ۲۷۹-۲۸۰

جبر و قدر (۱۰ نسخه) ۱۷۶-۱۸۲
 جواب رسالة نجم الدین الکاتبی «الأول» ۲۲۹
 جواب رسالة نجم الدین الکاتبی «الثالث» ۲۳۱
 جواب رسالة نجم الدین الکاتبی «الثانی»
 (۲ نسخه) ۲۳۰-۲۳۱
 جواب شمس الدین کیشی ۱۸۶
 جواب مسألة فی خیرية الوجود (۲ نسخه)
 ۲۲۳-۲۲۴
 جوامع الحساب (۳ نسخه) ۱۸۷-۱۹۱
 جوامع الحساب بالتخت و التراب (۳ نسخه)
 ۱۸۷-۱۹۱
 جوامع الحساب علی التخت و التراب
 (۳ نسخه) ۱۸۷-۱۹۱
 جواهر الفرائض (۱۶ نسخه) ۱۹۱-۲۰۱
 جواهر نامه (۴ نسخه) ۱۶۹-۱۷۵
 حساب الضرب و القسمة ۱۷۵
 حلّ مشکلات الإشارات و التنبیحات (۱۷
 نسخه) ۲۱۹-۲۰۲
 حلّ مشکلات المعینیة (۵ نسخه) ۲۱۹-۲۲۲
 خیرية الوجود (۲ نسخه) ۲۲۳-۲۲۴
 دوازده امام علیهم السلام (۵ نسخه)
 ۲۲۴-۲۲۷
 ربط الحادث بالقديم ۲۲۸
 رسالة الطوسی إلى الکاتبی «الأول» ۲۲۹

- رسالة في صدور الكثرة عن المبدأ الواحد الأول
(٦ نسخة) ٣٠٥-٣٠٢
- صلوات چهارده معصوم عليهم السلام (٥)
نسخه) ٢٢٧-٢٢٤
- صلوات دوازده امام عليهم السلام (٥ نسخه)
٢٢٧-٢٢٤
- ضرورة الموت (٢ نسخه) ٢٨١
- عدم انفكاك العلة التامة من معلوله ٢٨٢
- العقل (٢ نسخه) ٤٢-٤٠
- عقل الكل (٢ نسخه) ٤٢-٤٠
- العلل والمعلولات (٤ نسخه) ٢٨٤-٢٨٣
- رسالة في علم الباري بالجزئيات (٦ نسخه)
٣٠٥-٣٠٢
- العلم اللدني والكسبي (٢ نسخه) ٢٨٤-٢٨٥
- فائدة في ضرورة الموت (٢ نسخه) ٢٨١
- فائدة في عدم انفكاك العلة ٢٨٢
- فالتامه ٢٨٤
- الفرائض التصريفية (١٦ نسخه) ٢٠١-١٩١
- فصول اعتقادي (٣ نسخه) ٢٩١-٢٨٧
- الفصول التصريفية (٣ نسخه) ٢٩١-٢٨٧
- قواعد المقائد (٩ نسخه) ٢٩٨-٢٩٢
- قواعد علم رمل (٤ نسخه) ٢٣٥-٢٣٣
- قوس و قزح ٢٧٨
- كتاب المفروضات (٢ نسخه) ١٥٤-١٥٣
- كتاب في الطلوع والغروب (٣ نسخه)
١٣٥-١٣٣
- كشف القناع في أسرار شكل القطاع ٢٩٨
- كلام في النفوس وقواها (٢ نسخه) ٣٢٥
- كيفية انتفاع بحسن (رساله در...) ٣٠١
- كيفية صدور الموجودات عن مبدئها الأول
(٦ نسخه) ٣٠٥-٣٠٢
- اللعينة ٣٠٤
- مبدأ ومعاد (٨ نسخه) ٤٠-٣٣
- مختصر در معرفت تقويم ٣٠٧
- مختصر في معرفة التقاويم ٣٠٧
- مصارع المصارع (٢ نسخه) ٣١١-٣٠٩
- معرفة التقويم (٢٧ نسخه) ٢٤٥-٢٤٧
- معرفة نفس ٣٢٤
- مقيار الأشعار (٣ نسخه) ٣١٣-٣١١
- المعينية (٧ نسخه) ٣١٨-٣١٤
- المفاوضات (٣ نسخه) ٣٢٠-٣١٨
- المقنعة ٣٢١
- مقولات عشر (٤ نسخه) ٣٢٤-٣٢٢
- نفس ٣٢٤
- النفوس الأرضية (٢ نسخه) ٣٢٥
- نقد المحصل ١٦٤
- الواحد لا يصدر عنه إلا الواحد (٤ نسخه)
٢٨٤-٢٨٣

فهرست کاتبان و تاریخ کتابت

- شمس‌الدین (۱۰۶۷هـ) ۵۸
 حمیدالدین احمد (۱۲۵۲هـ) ۵۹
 محمد بن حسین بن یحیی بن حنظله احسائی
 (۱۰۰۴هـ) ۶۱
 میرزا یحیی بن محمدشفیع اصفهانی بیدآبادی
 (سده ۱۴هـ) ۶۲
 نوروزعلی (۱۰۶۹هـ) ۶۲
 صالح بن سلیمان عاملی (سده ۱۰۶۹هـ) ۶۳
 محمدکاظم بن محمدحسن تویسرکانی (۱۱۱۸هـ)
 ۶۳
 سید حسین بن علی حسینی هندی (۱۲۹۴هـ) ۶۴
 محمد مسموم (مشموم) حسینی (سده ۱۰هـ) ۶۵
 عبدالحمد بن محمدمقیم خطیب عبدالعظیمی
 (۱۰۵۶هـ) ۶۶
 زین‌العابدین بن شاه محمد استرآبادی (۱۰۰۶هـ)
 ۶۷
 محمدباقر بن محمدجعفر بن محمدکافی بهاری
 همدانی (سده ۱۴هـ) ۶۸
 محمد بن ابی‌القاسم حسینی (۱۲۹۷هـ) ۶۸
 میرزا محمدحسین بن نورمحمد استرآبادی
 (۱۲۶۰هـ) ۷۰
 محمدمؤمن الشریف بن محمدعلی نصرآبادی
 (۱۰۶۴هـ) ۷۲
 محمداحمیل منشی عراقی (۱۲۸۲هـ) ۷۴
 یعقوب بن مشهدی باقر سیادهنی (۱۲۷۰هـ) ۷۵
 امیرقلی بن ملا سید علی (سده ۱۲هـ) ۷۶، ۱۷۹
- فضلعلی بن نقدعلی رازی (۱۱۰۸هـ) ۲۴
 فتحعلی (۱۲۶۷هـ) ۲۵
 محمدامین بن احمد لیمائی گیلانی (۱۰۶۷هـ) ۲۶
 شمس‌الدین محمد بن اسعد (۱۰۲۸هـ) ۲۶
 محمدحسین بن محمد موسوی خوانساری
 (۱۳۰۷هـ) ۲۷
 محمدسعید بن محمدمؤمن تبریزی (۱۱۰۴هـ) ۲۸
 محمدکریم بن محمدباقر حسینی طیب تنکابنی
 (۱۱۱۴هـ) ۲۹
 ابوالحسن بن زین‌العابدین (۱۲۴۴هـ) ۳۱
 نورا بن آقا محمدعلی (۱۰۸۳هـ) ۳۲
 محمدحسن حسینی خوئی نوزوی (۱۲۰۶هـ) ۳۵
 سید حسین بن عبدالغنی حسینی (۱۲۰۵هـ) ۳۷
 محمد مهدی بن محمدرضا اصفهانی (۱۲۵۷هـ) ۳۸
 سید محمد بن اسماعیل حسینی جنابزی (۱۱۴۶هـ)
 ۳۸
 احمد بن محمود بن ابی‌بکر بناکتی (۶۷۰هـ) ۳۹
 محمدعلی بن عبدالکریم بن محمدعلی بن کلیم‌الله
 بن محمدقاسم تفرشی (۱۲۷۴هـ) ۴۱
 سید اسدالله صفوی مصطفوی ماسالی (سده ۱۴هـ)
 ۴۲، ۸۰، ۳۲۵
 ابوالعباس عبدالله بن الفتح بن علی بن محمد بن
 الفتح بنداری (۶۷۹هـ) ۴۹
 محمدسعید [بن] ضیاء‌الدین عیسی (۱۰۵۸هـ) ۵۱
 مرتضی بن ابی‌طاهر بن احمد بن ابی‌الرضا ابن
 المرتضی کاشی (کاتبی) (۶۷۸هـ) ۵۵

میرزا محمدحسین بن نورمحمد استرآبادی
 (۱۱۲۶هـ) ۱۱۲

[ابومنصور] محمدهادی بن ابی الفضائل بن
 ابی البقاء بن افضل الدین محمد التکره (۱۰۶۱هـ)
 ۱۱۳، ۱۲۳

عبدالرضا بن عبدالمجید حسینی ورده ساوجبلاغی
 (۱۰۰۹هـ) ۱۵۸، ۱۴۶، ۱۲۵، ۱۱۸

میرزا جان بن یعقوب لاهیجی (۱۰۱۰هـ) ۱۱۶،
 ۱۳۰، ۱۳۷، ۱۴۵

محمدکاظم بن محمدجعفر (۱۰۹۴هـ) ۱۲۱
 کاظم حسینی (۱۱۸۷هـ) ۱۲۲

حسین بن حسن شهنشاه سمنانی (۷۲۱ و ۸۸۱هـ)
 ۱۲۶، ۱۲۹، ۱۳۶، ۱۵۸

فتح الله بن علی اصغر بن محمدباقر دهدشتی
 مشهور به قاری (۱۲۹۳هـ) ۱۱۰، ۱۲۶

مرشد بن محمد (۸۸۰ و ۸۸۱هـ) ۱۲۶، ۱۲۹،
 ۱۳۲، ۱۳۳، ۱۴۲، ۱۴۹، ۱۵۴

عبدالله بن محمد (۸۸۱هـ) ۱۴۰، ۱۵۵
 محمد نبی (۱۲۲۷هـ) ۱۴۵

حسن بن علی طبری (۷۲۴هـ) ۱۶۳
 محمدابراهیم بن محمد (۸۳۶هـ) ۱۶۴
 قطب الدین احمد خلخالی (۹۲۷هـ) ۱۶۵
 ابوالفتح بن عبدالرزاق (۱۰۵۵هـ) ۱۶۶
 عبدالرحیم بن امامعلی بادکوبه‌ای (۱۲۳۷هـ) ۱۷۳
 احمد بن محمود متطبیب گیلانی (۸۴۶هـ) ۱۷۳
 محمدقاسم شه میرزادی (۱۱۰۰هـ) ۱۷۴
 محمد مؤمن الشریف بن محمدعلی [نصرآبادی]
 (۱۰۶۴هـ) ۱۷۷

محمد بن زین العابدین موسوی (۱۲۸۳هـ) ۱۷۸
 محمد مهدی بن علینقی حسینی قمی متخلص به
 «توحید» (۱۱۱۶هـ) ۱۷۸

ابوالقاسم بن حاجی محمدتقی (۱۲۱۶هـ) ۷۷
 محمد هاشم (۱۱۲۷هـ) ۷۸
 علامه محمدباقر بن محمدتقی مجلسی اصفهانی
 (۱۰۵۷هـ) ۸۰، ۲۲۳
 محمدحسن بن محمدحسین سلیمی مازندرانی
 (۱۰۵۵هـ) ۸۶
 محمد بن محمدباقر کاشانی (۱۲۷۹هـ) ۸۶
 احمد بن محمد بن حسن جرجانی (۸۲۷هـ) ۸۷
 سلیمان موسوی (سده ۱۰هـ) ۸۸
 جواد بن صادق یزدی (۱۲۶۵هـ) ۸۹
 محمد (۱۲۳۴هـ) ۹۰
 محمدی بن حسینی مازندرانی (۹۹۵هـ) ۹۱
 محمدحسین بن ملا محمدامین (۱۱۵۷هـ) ۹۶
 قریش بن هاشم حسینی (۹۵۵هـ) ۹۷
 ابوالحسن بن عبدالله (۹۶۵هـ) ۹۷
 محمدحسین تبریزی مشهور به برهان المنجمین
 (۱۰۴۲هـ) ۹۸
 حسن بن حسین بیانه کلایلی لاهیجانی (۹۹۶هـ)
 ۹۸
 محمدعلی بن ملا محمدحسین نائینی (۱۲۶۸هـ) ۹۹
 حسین بن سالم (۱۰۹۴هـ) ۱۰۰
 احمد بن محمد حسینی (۱۰۷۹هـ) ۱۰۱
 سید محمدباقر بن مرتضی طباطبایی یزدی
 حائری (سده ۱۳هـ) ۱۰۵
 میرزا محمد بن محمدشریف (۱۰۶۴هـ) ۱۰۶
 محمد مرتضی بن محمد هاشم موسوی (۱۰۸۰هـ)
 ۱۰۷
 محمد طاهر بن محمد مسیح متطبیب منجم لاهیجی
 (۱۰۹۸هـ) ۱۰۹
 فتح الله بن علی اصغر قاری دهدشتی مشهور به
 قاری (۱۲۹۳هـ) ۱۱۰

محمد مهدی بن محمد رضا اصفهانی مشهور به
ارباب (۱۲۵۷هـ) ۱۸۰
اسمعیل بن کاظم حسینی تنکابنی (۱۲۶۳هـ) ۱۸۱
حسن بن علی طبری (۷۲۰هـ) ۱۸۲
شاه مراد بن تقدعلی فراهانی [ورامینی] (۱۰۷۲هـ)
۱۸۷، ۲۰۵
احمد بن محمود بن ابی بکر بناکتی (۶۷۰هـ) ۱۹۰
حسن بن علی حسینی (۶۸۹هـ) ۱۹۲
محمد غدیر بن میر فتح الله حسینی
(۱۰۳۵هـ) ۱۹۶
حسن بن ابراهیم (۱۰۱۸هـ) ۱۹۷
محمد اشرف [بن زین الدین] حسینی استرآبادی
(سده ۱۱هـ) ۱۹۷
محمد تقی بن علیرضا گرگانی (گوکانی یا گرگانی)
(۱۲۸۷هـ) ۱۹۸
یحیی بن تاج الشرف بن محمد موسوی (۷۲۵هـ)
۱۹۸
محمد هادی بن میرزا احمد نخجوانی (۱۲۵۵هـ)
۱۹۹
محمد قلی سراپی (سده ۱۳هـ) ۲۰۰
محمد معصوم بن فضل الله حسینی (۱۱۰۲هـ) ۲۰۶
محمد حسین بن علی محمد سروری مازندرانی
(۱۰۶۴هـ) ۲۰۹
ملاً اسماعیل بن محمد حسین مازندرانی اصفهانی
(خواجه نوئی) (۱۱۲۹هـ) ۲۱۱
کمال الدین عبدالرزاق کاشانی (پیش از ۷۳۰هـ)
۲۱۲
یحیی بن احمد طوسی (۷۴۳هـ) ۲۱۲
محمد دامین بن محمد هزار جریبی زین آبادی
(۱۲۳۳هـ) ۲۱۴
محمد کاظم بن محمد حسن توپسرگانی (سده ۱۲هـ)
۲۱۷

محمد مفید بن محمد تقی حسینی (۱۰۸۲هـ) ۲۱۸
سید حسین حسینی [لاریجانی] نیارکی (۱۲۲۷هـ) و
۱۲۲۸هـ) ۲۱۶، ۲۵۶، ۲۲۱
احمد بن محمد مهدی اصفهانی (۱۲۲۷هـ) ۲۲۵
محمد موسوی (۱۳۲۳هـ) ۲۲۶
محمد باقر بن محمد تقی مجلسی اصفهانی (۱۰۵۷هـ)
۲۲۹
عبدالواسع نجیب [بن محمد امین طیبیب] (۱۰۴۲هـ)
۲۳۰
قاسم بن احمد (۹۲۹هـ) ۲۳۰
زین العابدین بن شاه محمد استرآبادی (۱۰۰۶هـ)
۲۳۱
عبدالواسع نجیب بن محمد امین طیبیب (۱۰۴۲هـ)
۲۳۲
محمد بن محمد باقر کاشانی (۱۲۷۹هـ) ۲۳۳
ملاً مراد علی کربلایی (سده ۱۲هـ) ۲۳۴
محمد باقر بن مرتضی طباطبایی (۱۳۰۰هـ) ۲۳۵
محمد مهدی خوانساری اصفهانی (۱۲۶۳هـ) ۲۳۶
احمد بن محمد بن حسن جرجانی (۸۲۳هـ) ۲۳۷
اسدالله افشار (۱۲۶۲هـ) ۲۴۵
عبدالله نقه الاسلامی تبریزی (۱۳۵۹هـ) ۲۴۶
محمد حسینی (۱۲۷۶هـ) ۲۵۰
تقی (۱۲۳۷هـ) ۲۵۱
محمد بن حسین، خراسانی قرمسی
«کرمانشاهی» (۱۲۴۱هـ) ۲۵۲
عبدالحسین بن میرزا مسیح طیبیب (۱۲۳۵هـ)
۲۵۳
سید عبدالرحیم بن نعمت الله موسوی قزوینی
(۱۲۲۳هـ) ۲۵۳
محمد حسن بن مؤمن کجوری (۱۲۶۳هـ) ۲۵۴
فضل الله بن غلامعلی نوری میان رودی (۱۲۵۸هـ)
۲۵۵

عبدالمحسن بن عنایت‌الله نجفی (سده ۱۰هـ) ۲۸۱،
 ۳۲۵
 محمد بن عبدالمحسن آل حسینی نجفی نجفی
 ۲۲۴، ۲۸۵ (۱۰۷۸هـ)
 اسمعیل بن کاظم حسینی تنکابنی (۱۲۶۳هـ) ۲۸۵
 محمد رفیع بن ابی‌علی طالقانی (۱۱۲۹هـ) ۲۹۰
 طاهر بن محمد مؤمن خوانساری (۱۰۹۸هـ) ۲۹۳
 میرزا علی‌اکبر (بن محمد) همدانی (۱۳۳۵هـ) ۲۹۴
 شمس‌الدین محمد بن خواجه احمد بن خلیل
 گیلانی لاهیجی (۱۰۸۳هـ) ۲۹۵
 حسان بن عطیة بن صقر (۹۰۲هـ) ۲۹۶
 محمد نصیر بن ملا حسن بالانکسائی جیلانی
 ۲۹۷ (۱۱۱۹هـ)
 محمد مؤمن شریف بن محمد علی [نصرآبادی]
 ۳۰۱ (۱۰۵۵هـ)
 شیخ ضیاء‌الدین حدائق ابن یوسف شیرازی
 ۳۰۴ (۱۳۵۲هـ)
 اسماعیل بن کاظم حسینی تنکابنی (۱۲۶۴هـ)
 ۳۰۵
 ابوالحسن بن محمد صالح کرمانی (۱۱۰۲هـ) ۳۱۱
 حاجی علی کامران (۸۸۹هـ) ۳۱۳
 عبدالباقی بن محمد اکبر صابری (۱۰۴۹هـ) ۳۱۶
 محمد کاظم بن محمد حسن تویسرکانی (۱۱۱۸هـ)
 ۳۲۰
 محمد علی بن عبدالکریم تفرشی (۱۲۷۴هـ) ۳۲۱
 نوروز علی (۱۰۶۹هـ) ۳۲۲
 محمد مؤمن شریف بن محمد علی نصرآبادی
 ۳۲۲ (۱۰۵۵هـ)
 حاجی ملا محمد مازندرانی مشهور به «ملاً
 آقاجان» (۱۲۶۷هـ) ۳۲۳
 محمد طالب بن حاجی حیدر اصفهانی (۱۰۵۴هـ)
 ۳۲۳

احمد بن محمد بن حسن جرجانی (۸۲۷هـ) ۲۵۵
 محمد علی بن محمد کاظم خان شاملو (۱۲۵۲هـ)
 ۲۵۹
 محمد علی بن زین‌العابدین (۱۲۶۳هـ) ۲۶۰
 سبحانعلی حافظ تبریزی (۱۰۵۵هـ) ۲۶۰
 سید اسدالله بن میرزا بن احمد حسینی (۱۲۹۹هـ)
 ۲۶۱
 علی بن محمد مهریجودی (۱۲۳۷هـ) ۲۶۱
 محمد علی بن میرزا نصرالله اردبیلی (۱۲۴۹هـ)
 ۲۶۱
 صفر علی بن میرزا محمد (۱۲۳۳هـ) ۲۶۲
 میرزا عبدالباقی (۱۲۴۱هـ) ۲۶۳
 لطف‌الله بن انوشروان (سده ۱۰هـ) ۲۶۴
 ابوالقاسم بن محمد حسینی (۱۲۷۴هـ) ۲۶۴
 سید محمد حسین بن محمد صادق حسینی قزوینی
 ۲۶۵ (۱۲۴۳هـ)
 مسیح نوری الوازی (۱۲۳۷هـ) ۲۶۹
 احمد الباقی (۱۲۳۷هـ) ۲۷۲
 قاسم بن محمد (۹۲۹هـ) ۲۷۴
 یحیی بن میرزا علی محمد حسینی لاریجانی
 «سیدالحکماء» (۱۳۰۹هـ) ۲۷۵
 شمس‌الدین محمد [بن خواجه احمد] گیلانی
 لاهیجی (۱۰۷۳هـ) ۲۷۵
 محمد اکبر الشریف (۱۰۹۸هـ) ۲۷۶
 زین‌العابدین [بن شاه محمد استرآبادی]
 ۲۷۶ (۱۰۰۶هـ)
 محمد علی بن عبدالکریم بن محمد علی بن کلیم‌الله
 بن محمد قاسم تفرشی (۱۲۷۴هـ) ۲۷۷
 محمد حسین مازندرانی (۱۱۱۳هـ) ۲۷۷
 محمد بن محمد باقر کاشانی (۱۲۷۹هـ) ۲۷۹
 عبدالرحیم خراسانی (۱۳۰۸هـ) ۲۸۰

فهرست محلّ کتابت

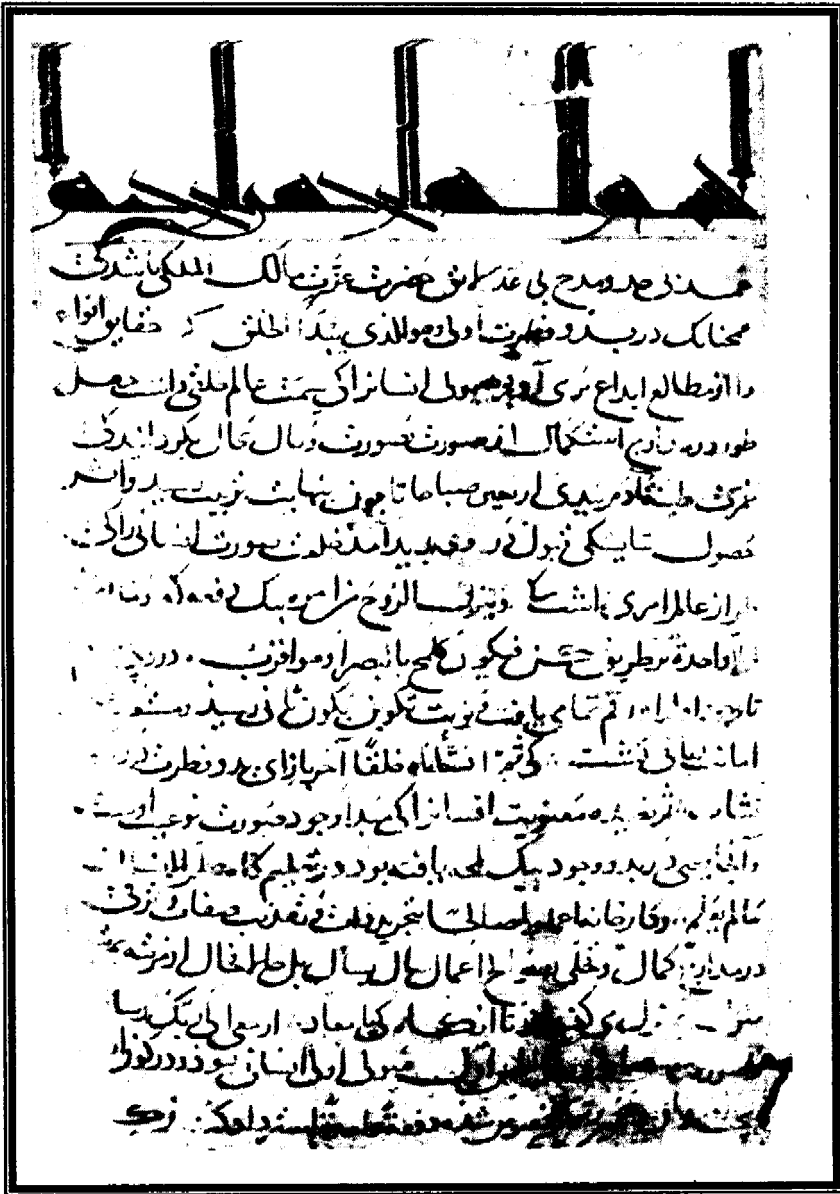
قصبه سنجان ۳۱۳	اصفهان ۵۱، ۷۰، ۸۰، ۱۱۲، ۱۴۸، ۱۷۸
کاشان (قاسان) ۱۶۵	۱۹۶، ۲۱۱، ۲۲۳، ۲۲۹
کتابخانه مدرسه سپهسالار (مدرسه عالی مطهری) ناصرى طهران ۲۸۰	اصفهان محله شمسآباد «شمس آباد» در بیت محمدرضا بيك ۱۵۹، ۲۵۸
کرپلا ۲۶	بهبهان ۱۱۰، ۱۲۷
مدرسه حاجى التفات - دارالسلطنة قزوین ۲۵۳	پتنه (هند) ۲۷۵
مدرسه رضويه دارالفصل و الحكم شیراز ۱۱۶	تبریز ۳۹، ۳۱۳
مدرسه زینیه حله در «عراق» ۲۹۶	تهران ۱۸۲
مدرسه سپهسالار قدیم تهران ۳۰۴	تویسرکان ۲۵۹
مدرسه غیاثیه دارالملک سلطانیه ۱۶۳، ۱۸۴	خانقاه رشیدالدین فضل الله در یزد ۲۱۳
مدرسه محسنیه - دارالخلافه طهران ۲۵۴	دارالخلافه طهران ۳۲۳
مدرسه معصومیه - قم ۲۰۹	دارالسعادة زنجان ۱۷۳
مدرسه مغرب خاقانی «آقا کمال» در عباس آباد از توابع اصفهان ۲۷۷	دارالسلطنه اصفهان ۳۵، ۱۲۲، ۱۵۸
مدینه منوره ۶۳	دارالسلطنه اصفهان، محله خواجه ۲۱۴
مشهد مقدّس ۲۸۴، ۲۹۸، ۳۰۳	دارالسلطنه حیدرآباد ۴۳، ۱۸۲، ۲۸۲
مکه مکرمه ۶۱، ۹۷	دارالمؤمنین قم ۲۶
نجف اشرف ۲۹۱	دمشق ۹۷
هرات ۲۳۷	شیراز ۱۸۹
بیلاق دوهزار ۲۹	قزوین ۹۸

تصاویر

ببینا و ما حرمان عن اهل الله بجان رکن دست
الذی قابضون و سلام علی المرسلین و اللهم صل علی محمد و آل محمد

۲۳
و عن وحرر عن الیه
لعمری محمد در کلمه الساکت
اصح الله ساه منه سقین
ممدیه سریر حاکم الله

برگ پایانی رساله آغاز و انجام، نسخه کهن و نفیس مورخ ۶۷۰ هـ در حیات خواجه نصیر
به خط احمد بن محمود بناکتی از ناسخان رصد خانه مراغه. شماره «۱۲۴۱۲/۲»

برگ آغازین اخلاق ناصری، نسخه کهن، مورخ ۶۷۸هـ، شماره «۱۵۷۹۷»

گارد آرزو: هیچ شواضع را حقیقت مری... دراع خود را معذور دانستی برادر سوزنا
 سلامت مکن: بطلالت شادمانی باش: در ریاضی اعتماد مکن: و از عمل
 ننگ شمان نشو: با هیچ کس رو بکن: نه شه بر ملا نباش سپرت عدل
 دانستمانت و المرآه خیرات مواظبت کن: اینست وصایا ادا طولی کلام
 کی کتاب بران ختم کنم و بعد ازین سخن قطع کنم: خدای تعالی بخت
 نوبت کتاب خیرات و انصافات کرامت کند و بر طلب مرضاه خود
 فیض انوار اللطیف المحیط

- ۱۵۷۷ :: و مع غرض بر وجه الله و حسن شیره فی الراءع الشریف ::
- ۱۵۷۸ :: من زین العافیه مسخه مار و سحر سماه القبد المذب ::
- ۱۵۷۹ :: رفیق بن ابی خاتم بن احمد بن ابراهیم الرضا ::
- ۱۵۸۰ :: ابن الرضوی المدائنی عن الله عنه و تجاوز عن سینه ::
- ۱۵۸۱ :: زعفران و اسرار المرض بفضلہ و زعفران و الکحل و الطلوه ::
- ۱۵۸۲ :: السلام علی محمد و طیفی و عترته الطیبین الطاهرین ::
- ۱۵۸۳ :: و سعه الراشدین اجمعین ::

قد توفی سیدنا...
 حرر العبد المذنب...
 بیایان تدریس نظام...
 ۱۵۷۹

سقامت مکن و تواضع با همه کن بکار دار و هیچ متواضع
 را حق پر مشهور در اینج خود را معذ و رداری برادر خود را ملائت
 مکن بیطالت شادمان باش و بر نخت اعتماد مکن و از فعل
 نیک بشپان مشو با هیچ کس مرا مکن همیشه بر ملازمت میرت
 عدل و استقامت و التزام خیرات مواظبت کن ایست
 و سایه افلاطون کی خواستیم کی کتاب را براف ختم کنیم
 و بعد ازین سخن قطع کنیم خدای تعالی همگان را توفیق انساب
 خیرات و افننا، حسنات کرامت کناد و بر طلب برضا خود
 حریص گرداناد، انه اللطیف الجیب •

تم الكتاب بعون الله وحسن توفيقه
 علی یدی العبد الضعیف ابی العباس عبد الباق
 الفقی بن علی بن محمد بن الفتح البنداری فی
 السابع من ذی القعدة سنة تسع و سبعین
 وکان فراغ مصنفه منه فی شهر رجب
 وثلثین وستمائة وحرمة بنو محمد و...

آن سلطان غضب بود و تخیل کمالی که در خود نیافته باشد و از لواحق
 از جهل نترسد و بقصید در رعایت حقوق و غلظ طبع و لوم و ^{شهادت}
 و در معنی صلیف مرتکب بود از عجب و کذب و در نکال جمل اندیش کند
 داند که سبب آن خوف بود از فقر و احتیاج یا محبت علة نیک
 یا شرارت نفس و طلب تمام خیرات خلق را و در یا جز اندیشه کند
 داند که آن کذب بود هم در قول و هم در فعل و الجمله چون حقیقت
 هر یک شناسد و بر اسباب واقف شود دفع آن اسباب و اجتناب از آن بر
 منوال دیگر قباح آسان شود بر طالع فضیلت و الله الموفق والمعیز

مقاله دوم در تدبیر عقارب و آن حج صحت

فصل اول در سبب احتیاج منازک و معرفت ارکان آن
 و تقدم الخ مهم بود درین معنی حکم آنکه مردم در تنفسی بحضر
 بغذا محتاج است و غذا نوع انسانه می آید هر یک صنایع چون کشت
 و درودن و مال کردن و نرم کردن و سرشمن و مخزن همیانه و طعمیانه
 این اسباب معاونت معاونان و آلات و ادوات بکار داشته و در کار
 دراز دراز صرف کردن صورت نبهلا نه حوز غذا و دلو حیوانات
 یکی طبیعت ساخته و پرداخته است تا انعام ایشان بر طبع علف
 و آب مقصور بود و هر وقت قفا خا طبیعت و حوز شکم جوع و

برگی از اخلاق ناصری، نسخه مورخ اواخر سده ۷ یا اوایل سده ۸هـ.

جلم منزلی ملوی ز کله زفته بود از حنن آن استیلا
 کردند و نمود گلی که خواب بر چشم من غلبه کنند و از تغلیر ^{جمله}
 منع کنند اولز ادوات ایشان ملایند کرداند و مولود
فصل دهم در سیاست اموال و اوقات
 نوع مردم بلاخار اوقات فارزاق مضطربست جناتک در
 فصل گذشته یاد کردیم و بقا بعضی اوقات در زمان بیشتر
 نامکن بین جمع مالابد و اوقات ما محتاج از هر جنسی احتیاج
 افتاد تا اگر بعضی اجناس هر معرض تلف آید بعضی
 از فساد دور تر بود بماندگی بسبب ضرورت معاملات
 و وجوه اخذ و عطا جناتک در مقالت گذشته گفته ایم
 بدینارک حافظ علالت و مقوم کلی و ناموس اصغرست
 طاعت بود و بعزت وجود وی و معادلت اندک آن
 جنس را با بسیاری از دیگر چیزها مؤثرت نقل اوقات
 از مساکن نساکن دور تر مکنی باشند بدین وجه که چون
 نقل اندک وی کی قیمت اوقات بسیار بود قائم مقام نقل

اینکی حکیمان است که معرفت هر چه می رود وجود دارد حاصل شود و چون موجودات یا الهی است یا انسانی پس حکمت در نوع بود یکی دانستی و دیگر کردنی. معنی نظری و علمی و شجاعت است که نفس غشی نفس نا طئه را انقیاد نماید تا در امور هوئی که مضر است نشود و اقدام بر حسب رای که در نام فعلی که در جمیل بود و هم صبری که نباید محمود باشد و عفت آن است که شهوت مطیع نفس نا طئه باشد تا تصرفات او بحسب اقتضای بود و اثر حرمت که در ظاهر نشود و از تعدد هو انفس و استخدام لذات فارغ ماند و عدالت است که این همه قوتها با یکدیگر آنگاه که کنند و قوه میهن را امتثال نمایند تا اختلاف هواها و مخادب قوتها صاحبش را در ورطه جبروت نیفتد و اثر انصاف و اتصاف در ظاهر نشود و اللہ اعلم.

فصل چهارم

در انواعی که در تحت اجناس قضایل باشند

و در تحت هر یکی از این اجناس چهار گانه انواع ما محصور بود و اینج مشهور تر است یا دیگریم اما انواعی که در تحت جنس حکمت است هفت است اول
 ذکاوت و دوم سرعت فهم و سوم صفا ذهن و چهارم سهولت تعلم و پنجم حسن تعقل و ششم تحفظ و هفتم تذکره اما در آن بود که
 از کثرت مزاولت مقدمات منتهجه سرعت استیجاب قضا و سهولت استیجاب
 نتایج بلکه شود بر مثال در نی بی در نهشت و اما سرعت فهم آن بود که
 نفس را حرکت از ملزومات بلوایم ملکه شده باشد تا در آن فصل ملکی محتاج
 نشود و اما صفا ذهن آن بود که نفس را استعدا استیجاب مطلوب نیست
 اضطراب و تشویش که بر وطاری کرد حاصل یابد و اما سهولت تعلم آن
 بود که نفس را حدی که کتاب کند در نظر نایب مانع خواطر بکلایت خویش
 توجه بر طلبی کند و اما حسن تعقل آن بود که در تحت و استکثاف
 از هر چیزی حد و مقدار یک که باید نگاه دارد تا نه اعمال داخلی کرده باشد
 و نه اعتبار خارجی و اما تحفظ آن بود که صورتی که غلبه او بر شیئی دیگر

فصل پنجم
 در بیان اقسام اجناس که اصناف و اقسام
 چون اضداد در چهار جنس حضورش اضداد آن که
 اجناس بذایل بود در بادی النظر هم چهارم تواند بود
 و آن جعل باشد که ضد حرکت است و جبن که ضد
 شجاعست و شره که ضد عفتست و جور که ضد عدالت
 است و اما بحسب نظر مستحق و بحث مستوفی هر
 فضیلتی را حدی است که چون از آن حد تجاوز نمایند
 چه در طرف غلو و چه در طرف تقصیر بر ذیلتی ادا
 کنند بل مرید که در تعهد فضیلتی معتبر بود چون
 انزال کنند یا مرید که نامعتبر بود چون رعایت کند
 آن فضیلت را ذیلت کرد پس هر فضیلتی، مثبت و سطحی
 است و در ذایل که بازا او باشد بمنزله اطراف مانند
 مرکز و دایره تا هم چنانکه بر سطح دایره یک نقطه که
 مرکز است دورترین نقطهاست از محیط و دیگر نقطه
 که اعداد آن در همه عدنیاید از جانبی که بر محیط
 وجه داخل محیط هر یک در جانبی که باشد محیط نزدیکتر
 باشند از مرکز همچنین فضیلت را نیز حدی بود که از حد
 از ذایل در رعایت بعد باشد و اعراض از آن حد در
 هر جهت و جانب که اتفاق افتد موجب قریب بود
 بر ذیلتی و اینست مراد حکما از این کوشش فضیلتی در

برگی آغازین فصل پنجم اخلاق ناصری، مورخ سده ۸ در اصفهان،

شماره «۹۵۱۵»

هوای نفس و استغلام لذات قیاح مانند و عذات است
 پد این همه قوخیای یکدیگر اتفاق کنند و قوت
 امتثال نمایند تا اختلاف هواها و تجلاب قیحا
 صاحبش را در ورطه جهنم نیفتد و لذات
 و انتصاف در ظاهر شود و لله اعلم بالصواب
 فصل تمام در اعراض و اجناس
 درجت هر یکی از اجناس چهارگانه انواع نامعصود
 و مانع مشهور نیستند با ذکر اینها اما انواع
 در حکمت است مبتدات اولها و دوم سرعت
 فهم بسیار مفاد از همان است ^{بعضی} ~~در حکمت است~~ ^{بعضی} ~~در حکمت است~~
 ششم حفظ هفت مذکور اما ذکاوت بودی از کثرت
 مذاولک مفادات منجمه سرعت انتاج قضایا
 و سهولت استخراج ثابج ملکه شود بر مثال برقی
 که بدرقشد و اما سرعت فهم را بود که نفس را
 حرکت از ملزومات بلوازم ملکه شده باشد نادرا
 بفضل مکتبی محتاج نشود و اما صفاء ^{بعضی} ~~در حکمت است~~
 که نفس را استعداد استخراجه مطلوب است ^{بعضی} ~~در حکمت است~~
 و نشوینشی که بر طایری که در حاصل آید و اما

در محالته امراض نفس و ان برازالت و ذایل مقتدر بود
 سم چنانکه در علم طب ابدان ازالت مرض بصدگتند در طب نفوس
 ازالت و ذایل هم باضدادان و ذایل باید کرد و نمانش ازین اجناس
 فضائل را حصر کرده ایم و اجناس و ذایل که مشابه اطراف ان
 اواسط است بر شمرده و چون فضایل چهارست و ذایل هشت
 و یکی چیز را مک ضدش نبوده ضدان دو موجود باشند در
 بعد از سبک کر بس بدین اعتبار و ذایل را اضداد فضایل نوزده
 گفت الا نماز اما هر دور ذیلی که از یک باب باشد و یکی هر
 غایت افراط بود و دیگر در غایت تفریط ایشان را ضد یکدیگر نوزده
 گفت و ساید دانست که قانون صنایع در معالجه امراض از بود
 که اول اجناس امراض بدانند بس اسباب و علامات از شناخته
 بس معالجه آن مشغول شوند و امراض الخرافات امر به باشد
 از اعتدال و معالجات از ردان با اعتدال تعلیمت صنایع و هنر
 قوی نفس انسانی محضورت در سه نوع چنانکه گفتیم یکی قوت
 تسمیر و دیگر قوت دفع و سوم قوت جذب و الخرافات هر یک
 از دو گونه صورت بندند یا از خللی که در کینت قوت باشد یا
 از خللی که در کیفیت قوت افتد و خلل کینت یا از محاوره
 اعتدال بود در جانب زیادت یا از محاوره اعتدال بود
 در جانب نقصان بس امراض مرقومی از سه جنس تواند بود
 یا محب افراط یا محب تفریط یا محب رذات اما افراط
 در قوت تمیز مانند خفت و کوربزی و دها بود در بلغ تعلق
 بعل داه و مانند تجلوز حد نظر و حکم بر مجردات بقوت اوام
 و حواس محسوسات بر محسوسات در بلغ تعلق بنظر دارد و اما
 تفریط در روحون بلاهت و ولادت در عملیات و قصور نظر
 از مقدار و لجب مانند لجر احکام محسوسات بر مجردات
 در نظریات و اماردات قوت چون شوق بطومی یا شکر بفریب
 و کمال نفس نبهوشلاط حدرا، و خلاصه سلف طه نشسته

ارتفاع توان گرفت و آن اینست عین الشوریق
 يد الجوزا الیمنی رجل الجوزا الیسی شعرى العبور شعرى النعیما
 راس التوام المقدم راس التوام الموحز قلب الاسد فرد
 سماک ارام سماک الاعزل نر النکة قلب العقرب نر
 الواقع نر الطایر راس الحواروف کف الحضیب بر
 بیشتر اسطلابها این کواکب را تمش کرده باشند که
 اینها را بشناسد چنانکه در ان اشتیاء بیخته اوها
 درین باب کنایت باشد اینست تمامی سخن در معرفت
 اسطلاب و الله اعلم بالصواب تم الرسالة
 فی یوم السبت ثانی عشر ذی الحیلة
 سبع و عشرين و ثمان مائة
 علی يد العبد احمد بن محمد
 بن حسن الجرجانی
 و الله اعلم

و فلک ما اردناه آول و ثانی ان نرم د اعشیرین فاعلانی
 فی اسی عشر فاعلنا بعد الود بعد فان زورا مالک و احد
 مها بعد لواعد الاخر والسان من سانه و معنی الله
 فی کور بعد الکتاب حسب ما قصدته

تلاسم الکلام کلنا انه صر ۸۹۸۳
 موثق و معس

م فی سده عشر
 دی بعد

۹۰۰

و حد فی بعض نسخ اقلیدس بعد عام المعاد الحامسة
 عشر ما یقال فیها و فی نسخ اخرى رما ده بعد السکل
 کل الخمس مساوی الاضلاع و الروا ما فی دایره
 مربع نصف قطرها خمس مربع خط منطبق فان ضلع
 ذلك الخمس اصغر مثلا و مسا و لصلح الخمس المعول
 فی دایره و مربع اب فیه امثال مربع نصف
 قطرها معول ان ضلع الخمس الواقع فیها ام و هو
 الذي یسمى الاصغر برمانه ان شبه مربع اب الی مربع
 نصف قطر دایره و کسبه مربع اب اصلاع الخمس

دایره

ان دایره دو سطح علی کل قوس دایره و غریب علی کل قوس اذ ب و نیز هم متوازنه لایم قدم نه در آن
 ع ح ن ف ... اگر مرکز دایره و ط آ ب کون اذ اصابت الی نقطه و طلعت اذ اصابت الی نقطه آ
 غریب و لایک نقطه و ح س اذ اصابت الی نقطه م س و ح ک ل یجین الی نقطه طلعت اذ اصابت
 الی نقطه و ح ب غریب و ذلک ما اردناه اذ اتنا صفت دایره ان ما یلتان فی کرة احدیها ثابته و
 الاخری دایره مع الکره فلما عظیمتان فلیکن دایره اسم و ثابته و دایره ب و مستویة و هما متساویتان
 ما یلتان علی المتوازنة فنقول انهما عظیمتان و فیصل سد فهو فصلها
 المشترك و قطر الدایره ب و ک و نصفه علی د می مرکز دایره ب و د و می
 علی المحرد و الا فلیکن د ح مدارها و یكون المحرد عموداً علی دایره ب و ح و ان
 د لا یخرج من سطح دایره اسم و یكون دایره ب و ح فی ذلک السطح فیکون المحرد
 عموداً علی سطح اسم و کون السطح ما یلک هذا خلف ما ذن د علی المحرد و می مرکز الکره و الا فلیکن ح مرکز
 الکره و فیصل د ح فهو من المحرد و ان د ح خارج من مرکز الکره الی مرکز دایره ب و فهو عمود علی سطح
 دایره ب و ک و کون السطح ما یلک هذا خلف مرکز الکره لا غیر فاذ کل واحد من دایره ب و ح و
 و عظیمه و ذلک ما اردناه

تکتاب ... الکره المتحرکه لا تطول و تسیر
 بقدره بقالی فی ما یخرج به الکتاب ...
 سنجدی و ما ینیز و مما یناسب
 الهجرت المصطفویین

حامدا
 مصیبا
 سیما

۲۲۲

من سلب الروح الى س
 اعني الصف الثمنا
 نصف الكرة الطام اعظم
 عرفاً من ذلك الصف
 اسطر و المدار العسی اه والشوی و و ذلك الروح اعظم و معدل النهار
 ح طی و فصل كل م به مسا و مس و لكن سریع مما لم ساءه لم نه علمه كحل الی
 المسلب العسی من ساءه ككون زمان مدبل كحل الصف الطام اعظم من زمان مدبل سریع
 الی اهني
 مدبل كحل
 الصف
 سمان
 مدبل سریع
 فاون زمان مدبل فترم الصف الطام اعظم من زمان مدبل كحل الصف اعني و ذلك ما اذ
 العسی المساو به من ذلك الروح التي ساء الصف كحسب فاون زمان مدبل كل واحد منها
 نصف الكرة اعني اعظم من زمان مدبل ای قوس كاس عرفاً من ذلك الصف نصف الكرة
 الطام و البرهان والشكل كما مررت الخاب
 نعون الملك اخلاق
 والكتاب صرح حسن شهنشاه
 السمانی من كسه ر انمو سمان
 سه احدی وعشر و سمانه و ثلثه
 سر علی الآله اسابعه و
 لمانه الواسعه

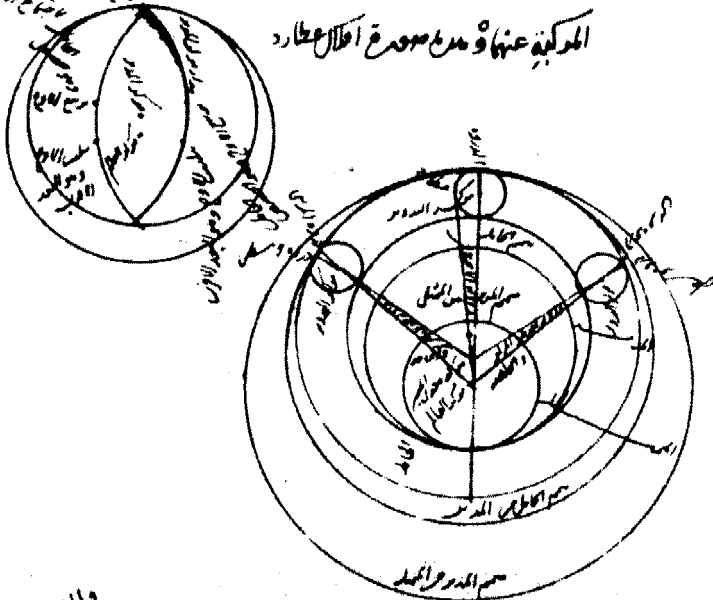
برگ پایانی تحریر ظاهرات الفلك، که در سده ۹ هـ از روی نسخه‌ای مورخ ۷۲۱ هـ

به خط اخترشناس ایرانی حسین بن حسن شهنشاه سمانی، کتابت شده است.

و سخن حول ما بعدین منها الی الفرائخ الاول اقربها
 وهو بعد القمر المهد من مركز الارض اعنی نصف
 قطر عالم الكون والفساد كان اسم دار بعین الفا
 و سبع مائة وتسع و تراخ و اما من سطح الارض الی
 ما هو اقرب النام من تلك القمر فاحد دار بعون العا
 و اربع مائة وستة و مائتین فرجا و الثاني ابعدها هو
 بعد الثوابت عن مركز الارض كان خمسة
 و عشرين الف و اربع مائة و اثنی عشر الف و ثمان مائة
 و تسعة و سبعون فرجا و لغیر الکتاب ها هنالک
 حامد بن الله عالی و مصلی بن علی بنه للمصطفی و الکتاب

معدل المسیر ویکون هذا الاختلاف ما فضا من المركز زايدا على انحاء
 ما دام مركز التدوير خارجا بالمدى وبالعلم ما داخل من صاعدا
 ويسمى هذا الاختلاف تقديرا للمركز وانحاء خاصة فمدى اختلافه في
 الاشكال المذكورة باب القوس يشابه مركز التدوير
 حول نقط خارجة عن مركز حامله واراد بعينه متمناؤا اما الذي
 ذكره بحال اختلاف المماذاه فغير وارد لكون المماذاه في
 النقطة

التي يحسبها يشابه الحركة ويلزم من كل من مركز التدوير وانحاء
 حول نقط من مفاصل اختلاف لم يذكروا في مركز التدوير
 المركبة عنها و مدى صومع اطلاق عطار

وقد وثقنا واذ ضربنا ربع شرقا وربع غربا وربع جنوبا وربع شمالا فقلنا ان الارض من قطن عمل كوكبا
 من اربع اجزاء وربع قمرها واذ انكبها كان جرمها مثل جرم الارض سبطا وسبعين من القدر
الفصل السابع في مبدأ الثواب وابعادها وتعلم القول في هذا الباب جعل المبدأ
 زحل مبدأ الثواب من الارض اذا المراد ان ياداه عليه سطوة لئلا يكون المبدأ وهذا من الموجود ^{ذكرة}
 ان قطر اوسط كواكب القدر لاذل جرمها يكون من قطر الشمس الفاصم ثمانين مرة ونصف قطرها وكان جرمها
 الملووسه عشر مالا ونصفا المبدأ الشمس الا اوسطا بالقرب والجزء من قطر الشمس ستعشر
 دقيقه ونصف فاذا ضرب في مئته عشر ونصف لمع اربعة وثلث وخمس واحد قطر اوسط كواكب
 القدر لاذل اربع مرات مثل قطر الارض وثلثه وسمه واذ انكبها كان جرمها ثلثا ونسبعين من
 بالقرب مثل جرم الارض وهو ان يضم هذا القدر على سنه ويجعل السدس والعاشر من القطر
 فذو اوسط اوسن اوسط واضمن يكون كعكس الثواب لثمة وسمن ثلثا وسدس مثل الارض
 واضمنها مثل انما لها وثلث شفا وقد بان من هذا البحث ان اعطوه لاجرام الشمس كواكب القدر
 الا اول من الثواب ثم المشتري ثم زحل ثم باقي الكواكب انما تبه المرغم الارض ثم الارض ثم القمر
 ثم طارده وهو اضرا الكواكب ومن اراد ان يحول الاعداد الى القواخج والاسال وعمرها ذلك
 ويحس كون بعد من خالي القواخج الاولة هو مبدأ القواخج من مركز الارض من نصف قطر الارض
 والفساد كما بان وارصن الفاصم وسبعها وسبعها وسبعها وسبعها وسبعها وسبعها وسبعها
 القمر واحد اربعون الفاضل وبعده وسنه وثلثون وثمنا وثلثا وبعدها وهو مبدأ الثواب عن
 مركز الارض ثمانون وعشرون الفاضل وابعادها واثم عشر الفاضل وثمانمائة وتسعة وعشرون فاضلا

Handwritten marginal notes in Arabic script, including the heading "الفصل السابع" and various numerical and descriptive annotations.

فاذا علم بالصواب واليه المرجع والمآب ثم انكرا جرمي الملك الوصفا
 وخاسن شهر من قسمه بالخبر والطرف بوجه كاشان في سنه سبع مائة وسبع
 الفجرنا بيننا السطوة هم قسم من مجموع الارض والارض والارض والارض
 وكان من جرمي الارض والارض والارض والارض والارض والارض والارض والارض
 والارض والارض والارض والارض والارض والارض والارض والارض والارض والارض

۸۱

(۷۸۱)

بال کواکب

المجتب أنا عظم هذه الأجرام الشمس ثم الكواكب القدر الأول الشمس
 ثم المشتري ثم نحل ثم الثابت ثم المريخ ثم الارض ثم الزهرة ثم القمر
 ثم عطارد و هو صغر الكواكب و من اراد ان يكون الابداء الى الفواحش
 والاسيال وغيرهما فذلك ونحوها بعين من الفواحش الالهية
 اقربا و هو بعد الفواحش اقرب من مركز الارض الى نصف قطر الكواكب
 وكانا نيس ماربعين الف و سبعمائة وتسع و اربع و امانا من سطح الارض
 الى ما هو الاقرب اليها من تلك الف و اربعة و اربعين الف و اربع مائة و ثمان
 و ثمانون فرسخا و انما الابداء و هو بعد الثوابت من مركز الارض و كان
 خمسة و عشرين الف الف و اثنان مائة و تسعة و تسعين
 فرسخا و انما هم كجائز الامور و لنحتم انما جابر بن محمد على صبه

و اربع مائة

تدوین من تصویب تهره سولته

فی عمر بن محمد صدر الاول سنه ۹۷۰

سبیس سبیس

تدوین از آقا علی بابا اصفهانی
 کان خط الاصفهانی و قرائه

کتاب الفوائد فی علم الکواکب

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

منت خدای تعالی را که همه جهان از آفتاب برآمد تا آفتاب فروشد
 و پادشاه روی زمین خلد الله ملکه و عهد عدله داده است که در مملکت
 و سیاست و جهانداری و ضبط مملکت بر همه پادشاهان که پیش از او
 بوده اند سبقت یافته است و سمت پادشاهان در آن گذشته که
 همه عالم بهر دم رات و پهلای یک دست شود و از خزاین زوی بعبادت
 نهند و از سر کس از سر طائفه که باشد بعبادت خدای تعالی و نیکی و راستی
 و قوت دادن پادشاهان و فرمان برداری مشغول باشند و خلق
 خدای از نصرت بدان و مارا پستان بر آسایند امید است که جهانگت
 مقتضای نیت نیکو و ارادت درت او باشد بران جمله که بعضی با تمام
 رسید باقی هم با تمام رسد و عهد پادشاهی او تا دامن قیامت
 با این باشد و هر روز عدل و انصاف او بر خاص و عام در زیادت

شبش و جانوران که در سر و تن مردم بیدار بید بکشد
 معرفت سید زوی و او را از مس و قلبی سازند کانی نباشد
 عجب است که مس و قلبی دو کوه در نرم اند با میزش
 کوهی خشک از ایشان حاصل می شود که در روی هیچ نری
 نیست و از هر جدا نشوند بهیچ نوع جنسی بیکر است که اند
 تال خوانند از مس و سرب سازند سیاه و بد بود اگر
 بر آتش نزل دهند سرب از وجود اشود و مشهائمانند
 اند معرفت برنج و او را از مس و توتیا سازند بهترین
 آن دمشقی بود و نیک مانند زر بود و آنرا بوزن درهم
 ۱. توان شناخت و او از آتش سیاه بیرون آید بخت ما
 ۲. امیرش توتیا و از هر لوه‌های کداختنی بعد ما
 ۳. از زر و نقره هیچ از برنج لطیف تر و همان ما
 ۴. بردارترینست و الله اعلم ما
 ۵. بالصواب ما

۵۰۸۸۴
 کتاب بیرون الله و حسن توفیق فی حق ربی الامیر ۵۰۸۸۴

عننا المنظر ضما سقطا عليها فوجها وطلسا كبر عدد
 اسمه فون المنظر اول وكلمته بالصفة المذكورة وهذا
 اسنه وحسن علمها به كان يصعبا وردنا الغرمان على
 الصافي وضرباه في الصافي وردناه عن صلح الاله
 وردناه مرة اخرى عليه وعلينا صار حل هذه الصورة
 اطرد عدم لونه نظير طلسا عدد الاله بالصفة المذكورة
 - - - - - فوجدنا بلدين وضعنا حدود
 وبلدين الترح المنظر الثاني وكلمته على سار الستة
 والبلدين الترحه صف الكدر وعلينا به حسن بعضاه من
 طريق العبود وبمنا العمل به وعلينا فصار هكذا
 اطرد لونه نظير طلسا عدد الاله بالصفة
 - - - - - المذكورة وهذا المنة وعلينا
 موال الترحه عشر تلاحق وكلمتها في صف المصدر وضرباها
 في جميع ما في صف الكدر وردناها على ما في صف المال
 وضرباها منها ببعضها والعدد المطلوب كعبه
 كعبه الاله - - - - - فوجدنا ان اردنا الدمازة
 على ذلك - - - - - نه تمدد علمها على مقدم الغير
 الهباء فان كان المنظر اول درجها كان الصلع اكارح
 درجها الى الوالث وان كان مسالته كان اكارح مرفوعا
 الى الثواني وعلينا هذا الصاعين ووجههم ماصور في صف هذا
 الباء والاسكت اول قدر على السوايح اضلاع ساير
 العنومات الربعة المتعصات عسار اجملت ملا بطول الكفا
 ما اراد اشلتها ولتتم الكلام معنا
 في عهده لعله في كبر السائلين
 ما لم يعلبه الى من في كبره ستمس

۱۲۴۱

برگ پایانی جوامع الحساب علی التخت و التراب، کهن ترین و نفیس ترین نسخه این کتاب مورخ ۶۷۰ هـ در حیات خواجه نصیر، به خط احمد بن محمود بناکتی، از کاتبان رصدخانه

مراغه، شماره «۱/۱۲۴۱۲»

انه مبني على ما في من السكك البائنة هكذا اد هود وده هوبه بعضه هوبه
 والحوانه لشر كليله ان الحدود كمنبائه والعضه ما محولا على العصور والصور بلست
 نقياس فصلا عن ان يكون من السكك البائنة بل مما مل الشئ الذي هو مقتضى تقيته
 ذهنا ونسبهه د هود الذي حمل عليه ويلزم منه ان يكون الشئ الذي حمل عليه
 بوصف به فكون بعض ما هود هود فليس هذا الا تصرف ما في موضوع
 ومحول بالعرض والسمه والقناس يستدعي حذافا من الهم والنسبه الشئ لا
 تصرف شئ من هذه حال هذه المحه والشئ من انها لا ينجح في بيان العكاس
 المطلقات المدلوه بل ينجح في بيان انعكاس المطلقة بحسب احدك المجلس
 قوله واما الحجاب الى بعضهم شذو الى عدم انجاسها هنا ما ان الحلف
 يلزم لو كان بعضه ت ناصه شئ مرتبه المطلقة من كنهانها بجمعان
 على الصدق مما قبل له انه محال في تلك الحاله لشر محال بل يمكن ومثل الانسان والصحاح
 حين يقال كل انسان لشر بصحاك مطلقا ويدعي انها عكس ما قولنا كل صحاح
 لشر انسان والاعضه ما هو صحاح هو انسان وبالاخره اصغر الانسان صحاح
 فالحال انما يلزم لو كان هذا ممنوع الجمع على الصدق مع قولنا كل انسان ليس
 بصحاك لكنها تصدقان معا فالحال غير لازم وقد ارف الحكم الفصل بالوصف
 الفارابي فاستان قوله بعضه ت بعضه العكس المطلوب ومن قوله لا سمي
 من ت الاصل الذي يرد عكسه فانته بعضه لشر به هذا خلف واستحسنة
 الشئ وافول انه لا يفيد المطلوب الا اذا كانت النسبه بعضه لشر به هذا
 ككلمه عند ما يكون ت حين يكون كاديه مشمله على الحلف والاخره ما يكون ماديه
 وذلك لان المصروف به قد يمكن ان يخلو عنه وجبده يكون ت مسلوبا عنه
 بالاطلاق فانا نقول كل نام مستهله مطلقا ونقول لا شئ من اللشنيق

نسخه‌ای دیگر از حل مشکلات الإشارات و التثبيات، مورخ سده ۸ هـ،

وان كان السابق عمله اللاحق كان ايضا محال لالاول السابق لعدم حال حصول اللاحق
 والمعدوم لا يكون علمه للموجود واكرام ان الازاده الحركه كانت سببا
 لحيرون حركه حربه فلكل الحركه انفا سبب مله واما زاده اخرى حربه حتى
 يصل المرادات في النفس والحركات في الجسم ولا سلسله فعه لالاول زاده لكون
 الحتم في حدها من المتافه ما لم يوجد احد حركه الحتم اليه واداو حرفا متع ان
 يكون الحتم بحال وجود الازاده في ذلك الحيز الذي يريد لالاول زاده اللاحق
 سعلون الموجود بل كان حدها قبله وامتنع يحصل في الحيز الذي يريد حال كونه
 في الحيز الذي قبله فاذن تاخر كونه في الحيز الذي يريد عن وجود الازاده لانه
 يرجع الى الحتم الذي هو العاقل الى الازاده التي هي الفاعله ومع حصوله
 الى الحيز الذي يريد تعني بذلك الازاده بعدد عنها ومضركل وصول الى حد
 ساسا لوجود الازاده بعدد مع ذلك لوضول وجود كل اراده سببا لوضول
 سائر عنها ومستمر الحركات وارايات استمرار شي غير واريل على ضليل مرم و
 والسابق لكونها بفراده علمه لللاحق بل هو سببا مع العلم بانصافه اليها
 وهذا من عوامض هذا العلم قال واذا احاز ان يكون السابق علمه لللاحق فلم
 لم يحران يكون الحركه السابقه تطلبا للاحقه ويدل ذلك حصول الاستعاضة عن اها
 هذه النفس واكرام ان لشع يستدل بهذا على وجود النفس بالاستدل
 باسناد ان حركه حيا وجود الازاده وبما على وجود النفس ولذا قال الحركه
 المسببه الطبيعيه يكون كل حركه سابقه سببا مع كوني طبيعه علمه لوجود
 الحركه اللاحقه من عمران ثبت هناك فنام قال ومع القول بوجود الازاده الكلمه
 فلم يكونان يكون سببا لمحصن هو العاقل وسأه ان لملك بعضي ارادته
 الكلمه حركه كلمه ط ارجم الفلكي كل وقت لما لم يصل الحركه خاصه وامتنع
 الرجوع والسكون عليه كخصه الحركه تسببه واسبقه لبعض السبب صدر عنهم
 من العمل المعال على ان سببه الى لكل عمل لتواشي خاصه لمحصن فاعلمه واكرام
 ما تز وهو ان لعله العاقل بانفرادها متع ان ينص الحركه واما العمل المعال
 فلا صدر عنه حادثا لا عند حدوثه سعداد في العاقل ولا يكون فيه وجود
 العاقل وحده ثم قال ولئن سلمنا ذلك لكنه لا يستعمل على اصولهم لانه يقولون
 عرض النفس من الحيز هو لنفسه ما لعل والفعل الحركه لا يبرز كل لعل هي

نسخه ديگري از حل مشکلات الإشارات و التنبیها، مورخ سده ۸ هـ.

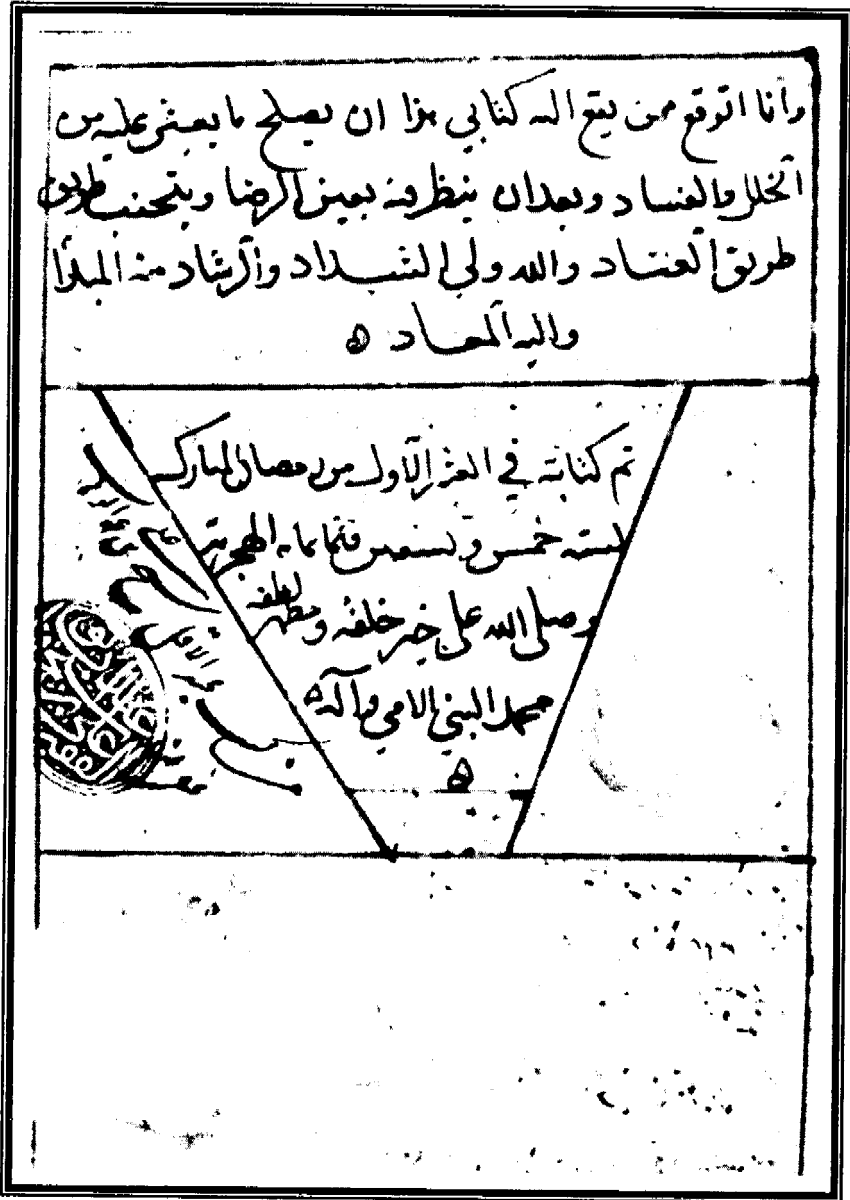
بالسکس الى الطرف المنظمه للفن وسمتت ~~نفسه~~ منزله اللذی
 وبتوفهم عایتدع المة الوسواس وعلتها بالعباس الى
 الحق وسمونظم الى الحق بعین الرضا والصدق ثم ان بعد وجهه
 بالاضطاط البائع عتلا ورساخت ما ذكره وقيمته وصيته وبتوفهم
 الكتاب فهذا ما تيسر لي من حل مشكلات كتاب الاشارات و
 التنبهات مع قلة البضاعة وقصور البائع عن صنع الصناعات
 وتقدر الحياك وبرلم الاستعمال والتزام الشرط المذكور في مسج
 وانا اتوقع من يقع اليه كتابي هذا ان يصلح ما نشره عليه من الخلق والفضاء
 بعد ان ينظر فيه بعين الرضا وتجت طرف العباد والله ولي
 العدل والهدى منه المبدأ واليه المعاد واسم اعلم

وفوالله تعالى توفيقا يا امام منته النسي
 السيف سمعا ولة الموفى والمتم
 كل امر ومصالح جمهور طاهر
 تاملوا العباد ضعفا
 وحضروا له التوا
 وتسه كره
 فطرا
 يا

في باح سهمهم سره بقرضهم باخذ والطف

اللهم اغفر لكا بنه ولعاره ولما رط الله كوكبه واهل بيته وبنوه رضوا
 اجمعون ما لفته آمين من العالمين الى يوم الدين

برگ پایانی نسخه‌ای از حل مشکلات الإشارات و التنبیهات، مورخ ۸۴۴ هـ،

برگ پایانی حل مشکلات الإشارات و التنبیہات، مورخ ۸۹۵ هـ، شماره «۱۴۹۱»

سر بر تمام دانی الاصولیم معتقد بودم و الاثباتیه استقامتیه هم داشتم و چون ایام العیاشی المطلبه هم به ما تفریح علی
الطرف المناقص الحق و هو تفریحهم من المال الاقدام و یوقعونهم علی تسبیح البالی و سوس و نایبها بالعیاشی المطلبه الحق
و هو نظرهم الی الحق بعین الرضا و الصدق ثم امر بعد وجوده الشراط بالا تصحیح البالی معقله و رسمه سب و ذکر
و ختم بر وصیته و هو انما الفصول فیهذا ابیات مستلزمه کل مشکلات کتاب الاشارات و الشیبهات مع نقل البصائر
و تصور البانی فی هذه الصفاة و بعد از آن تراکم الاشغال و التزام الشرطه لكونه فیهما الاقوال و انما التوقیر
یقبح الیکمالی ان ینصیح الی غیره من کلها الف و بعد ان ینظر فیه بعین الرضا و یکتب طریق المعاد و الله
ولی السداد و الرضا و منه المبدأ و الی المعاد و قد فرغ الم فکس الله روح الفریزیم و غیر ذلک و هو طمس سنه ۸۹۸
و اربعین و ستمانه تمهیدون الله المکرم المعبود فی شهر شعبان المعظم سنه ۸۹۸ و تسعین مؤلفه قد القی القوام

سکون کتاب السیخ شرح الاشارات ۱۰۷۱۶

کتابخانه عمومی آستان قدس العظمی
۵۰ ششمین

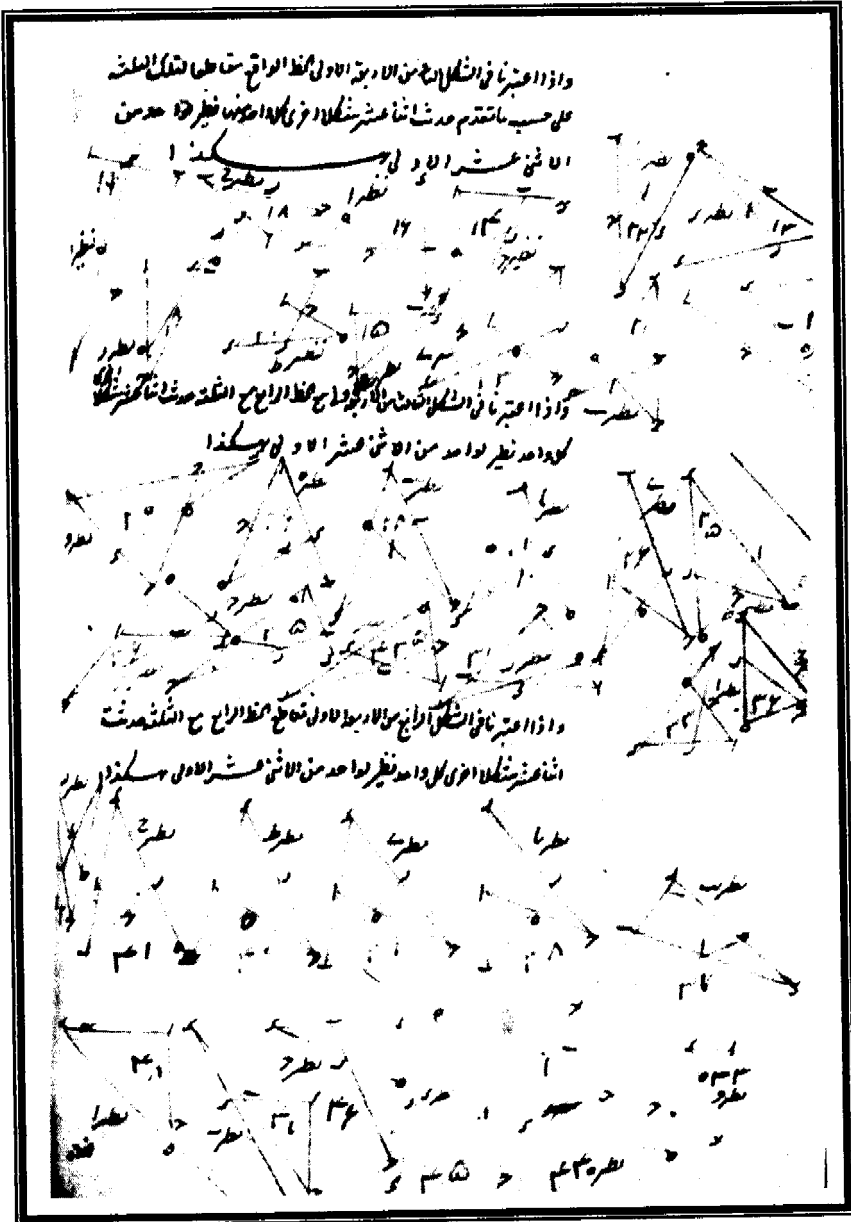
برگ پایانی نسخه‌ای از حل مشکلات الإشارات و التنبیها، مورخ ۸۹۸ هـ.

شماره «۱۰۷۱۶»

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله كما استحقاقه وصلواته على خير عباده محمد وآله الطاهرين
 من آل الله وبعد فقد وقعت عارضة الشيخ الفاضل زان
 تعلى رغبة في العلم وبصيرة في الفهم وجلبه من بئر عمارة معان
 على تزوه معاشه وأصلح نفسه على إصلاح جسمه وإن لا يبرئ من
 انفسه بما يستحقه لأخوانه بل تمنع من جيرانه وهو اجمل
 فلا شئ افخ منه منظره ولا اصبر منه مخبره افاذا كان حاله هذه
 فالتقى بقاتله وهو العلم فلا شئ احسن منه فهو في غاية الحسن
 والتهاد ولهاية الشرف والثناء وبه يدرك البغية في جميع
 المطالب وينال السعادات في جميع المذاهب وهو الزاهد المشا
 دار الغرار وبه النجاة من البوار وبه يسعد الانسان في جميع
 حالاته وبفقدته يشقى في جميع منصرفاته وفقه الله تعالى في العلم
 ووفر حفظه منه جعل ذلك لباسه وانياسه ثمنه وعرفت ما استند
 من بيان حقيقة العدل ثم ذكر مبداه وانتهاه ثم ذكر اجناسه
 ثم ذكر انواعه على طريق العلم والدراية دون النقل والرواية
 فان الرواية عند معظم العامة موجودة والدراية عن جل الخواص
 مفقودة وانا اذكر ذلك على ما التمسه فصلاً حقة واداً لرضه
 واقربه على وجه يقل حجه ويكثر نفعه ان شاء الله
 بعد ان اذكر ما يتضم ذلك الاية
 فصل
 يجب ان يعلم ان ادراك الانسان للاشياء على مله اوج
 احدها بمحض المحض فيدرك به الشهادات ولا يغلط
 في ادراكها كما احد من الناس اذا سلمت آلة الحس وتفتت
 الآفة عن المحس فاذا كانت حاله هذه فلا يحتاج معرفتها

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الحمد لله المنقذ من الضلالة والضلالة والهدى على عهد المخصوص بالرسالة
 والاطراف والوجوه والحوادث - صاحب هذه المقالة برداند صحیح
 ونبوی ورحیم الامین شدت فيها قواعد العقاید من العلم المنسوب
 الى الاصل والاحتمول في تقريرها عن الاطاب والاطاله مخافة ان يورد
 ذلك الى التامة والملافة فاقدم ذكر اصولها والوقوف عليها في كل حالة
 وهي هذه ^{بما لا يكون موجودا} كلما يمكن ان يعبر عنه فاما ان يكون موجودا واما
 ان لا يكون موجودا ^{بما لا يكون موجودا} ولا فرق بين الموجود والثابت ولا بين
 الوجود والعدم عند المحققين ومشاخ المعترلة يقسمون الثابت الى
 موجود و معدوم و واسطة بينهما شبه محال و يجعلون المنفي ما عدا
 هذه الثلاثة و الحكماء يقولون الموجود يكون خارجيا و يكون ذاتيا و
 يكون كليها و كذلك المعدوم ^{بما لا يكون موجودا} كلما يمكن ان يعبر عنه فاما ان يحجب وجوه
 او يحجب عدمه او لا يحجب احدهما و الاول هو الواجب و الثاني هو الممتنع
 او المحال او المستحيل و الثالث هو الممكن و اجمالا الواجب فاما ان
 يكون وجوبه لا عن غيره و هو الواجب لذاته و اما ان يكون وجوبه عن غير
 فنكون واجبا بغيره ممكنا بذاته و كذلك الممتنع و ما يعيد وجوده
 غير يسمونه موجودا او غلظوا الممكن لذاته متساوي النسبة الى طرف
 وجوده و عدمه فان كان له موجودا كان موجودا و ان لم يكن له موجودا
 يبقى على حالة العدم فيكون عدم موجوده كاعلمه لعدمه ^{بما لا يكون موجودا}

آغازین برگ قواعد العقاید، مورخ ۹۰۲ هـ در مدرسه زینیه، در شهر حلّه عراق،

برگی از کشف القناع فی أسرار شکل القطاع، مورخ سده ۹ هـ، شماره «۱۴۰۴۲»

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
 الحمد لله عند الشاکر والصلوة علی محمد وآله الطاهرین
 این مختصر در علم عروض و قوافی شعر مثنوی و مثنوی در
 که با معیار بعضی دوستان مرتبه کرده شد و این معیار را
 نام نهاده آمد و این مختصر مستمل بر مقدمه و درون است
 در بیان مایته سب و ذکر صنایع علی که شعر را
 با آن تعلق نماید و آن سه بصل است بصل اول و درجه شعر
 نرد که طقیان کلام خلیل موزون باشد و در عرض محبوب
 طام موزون در معنی اما طام الفاطحی که مولف از عروض
 و سبب وضع بر معانی مقصود دال باشد و سبب الفاط
 تصور توان کرد و اگر کسی تکلف علی غیر ملنوط را مانده
 چو کتی بدست ما بچشم مثلا موزنی را اجرا شعر کرده و چلی
 آن عمل حکم الفاط باشد از آن جهت که شامل باشد بر چند
 بسوی ما خیال صوت دال بر برداری و مخیر الفاط مهمل
 بی معنی را و اگر چه مستحق وزن قایم باشد از قبیل شعر شتره
 و حکم هذیات اهل لجزین و مهمل و بر الفاط مهمل مستمل
 باشد و در نظم ایراد کند حکم الفاط یعنی فار باشد از آن
 جهت که در ادب آن چنانچه قصه اسرار الی الفاط جمله
 آید سر کلام شعر را و غیر شعر را بجای نیز است و اما بحلیل
 بنام شعر باشد در بعضی معنی از وجه ماسه سطر ناقص است
 است و در بعضی معنی بحلیل است ما حصول را در در بعضی
 صدور علی شود از و مانده اقدام رخاوری با انتفاع از آن
 یا بیدار جدوش عیان شود در و مانده رضایا خط

برگ آغازین رساله معیار الأشعار یا عروض، نسخه کهن و نفیس مورخ ۶۷۰ هـ

در حیات خواجه. به خط احمد بن محمود بناکتی از ناسخان رصدخانه مراغه،

عوب هم بران قیاس باید کرد که در عیوب قوافی بازی کلمه مد
 و نداک در قوافی سمعنا و مشوبها و خاهای مربع و مسطکه
 استقصا بسیار کند و استعمال بعضی عیوب زیاد دارند و در
 قیاسد قافیه مصراع اول شاید که در دیگر ایات قصیده مکر شود
 اما در مصراع دوم شاید و قدما گفته اند تکرار قافیه در قطعها
 بعد از هفت بیت در نضاید بعد از چهارده بیت و با باشد
 اما نزدیکی مجدنا استعمال نیست و بعضی گفته اند اخلاب
 ترفیع بکنی و مکنی بنویز آیات منصفی کراد قافیه ناشد ای
 هم منعمل نیست ایستت ایجه خواستیم که درین محضر از یاد
 کنیم از علم عروض و قوافی این دو لغت با دی و پارسی و سیل جان

والحمد لله رب العالمین والصلوة علی

والسلام علی نبینا محمد وآله الطیبین الطاهرین

وآصحابهم اجمعین

طاب ثراکم و جعل الجنة مثواکم من بعد هذا الکتاب

فی جمادی الاخری سنة ۶۴۶ م و اکانت المصنف

شیخنا سحاق بن علی بن نصر بن علی بن سلطان

فی قریة الضیف بمصر

بنی هاشم

بنی هاشم

بنی هاشم

بنی هاشم

بنی هاشم

برگ پایانی معیار الأشعار، مورخ ۸۴۳ هـ در روستای سنجان اراک،

